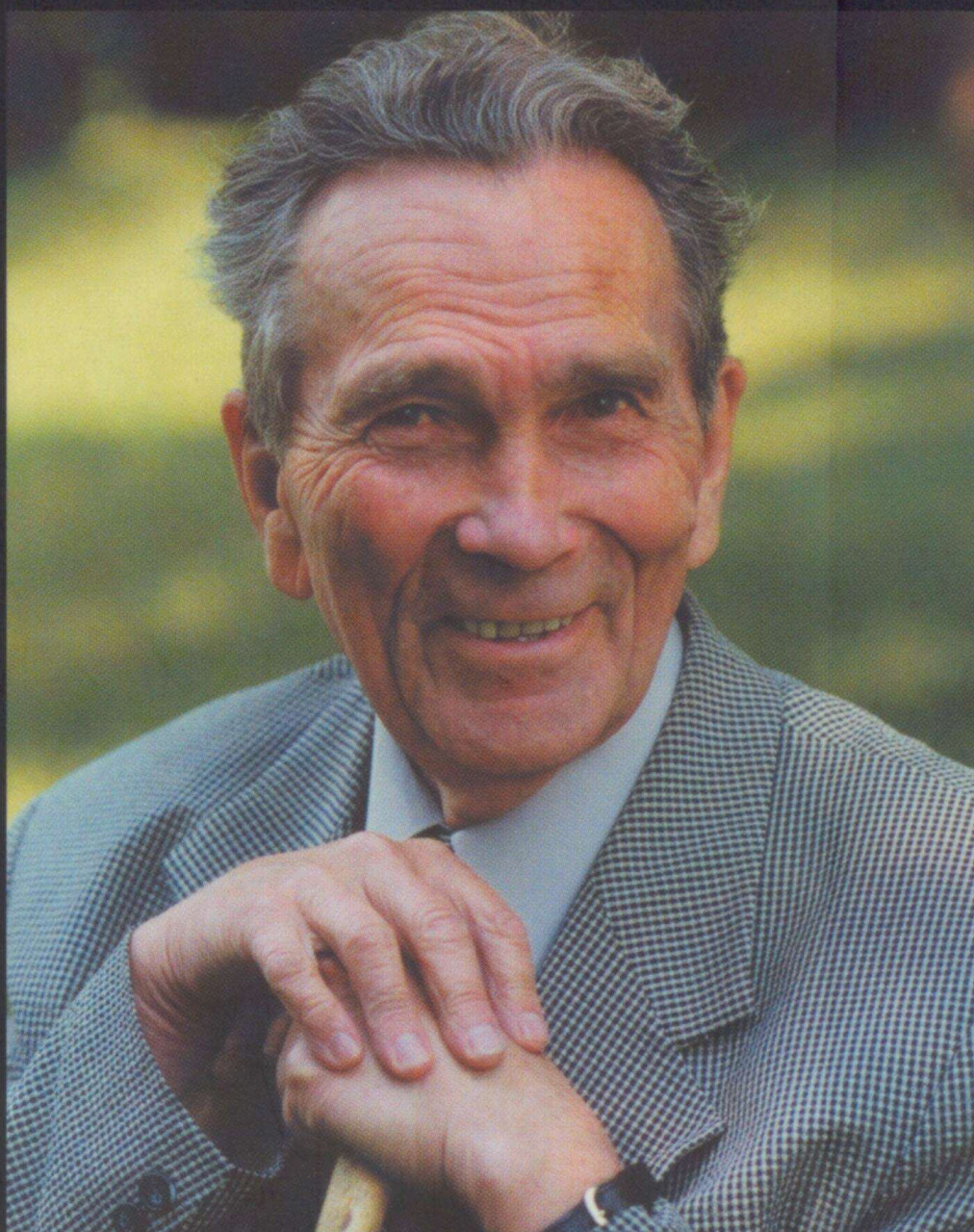

J. Jandourek / M. Elblová / H. Chvátalová

Zdeněk Matějček

Naděje není v kouzlech

Univerzitní knihovna Brno

2

1,065.822

Jan Jandourek / Markéta Blahová

Zdeněk Matějček

Naděje není v budoucím

portál

ROZHOVORY

Jan Jandourek / Markéta Elblová

Zdeněk Matějček

Naděje není v kouzlech

ROZHOVORY

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Matějček, Zdeněk, 1922-

Zdeněk Matějček : naděje není v kouzlech /
Jan Jandourek, Markéta Elblová. -- Vyd. 1. --
Praha : Portál, 1999. -- 236 s. -- (Rozhovory)
ISBN 80-7178-350-1

MZK-UK Brno

2610104758

929 * 159.9-051 * 159.922.7 * 37.03 * (047.53)

*Matějček Zdeněk, 1922-

*psychologové -- Česko

*psychologie dítěte

*výchova dítěte

*rodiče a děti

*rozhovory

929
159.92

448492	
MORAVSKO-SLEZSKÁ KNIHOVNA	SKÁ
sign. 2- 1065. 822	

© Zdeněk Matějček, Jan Jandourek,
Markéta Elblová, Helena Chvátalová, 1999
Portál, s.r.o., Praha 1999

ISBN 80-7178-350-1

Obsah

Slovo na úvod	6
Očima dítěte	7
<i>Intermezzo první</i> – O lidech a koních	55
Odkud, kudy, kam	79
Psychologem s plnou náručí	117
<i>Intermezzo druhé</i> – Lidé, kteří mě doprovázeli	173
Proměny	189
Životní příběh	227

Slovo na úvod

První nápad nebývá vždycky ten nejlepší, ale má něco do sebe – přinejmenším, že skutečně byl první. Od něj se pak teprve odvíjí všechno následující. Když jsem se dozvěděl, že PORTÁL pomýšlí na rozhovory se mnou, napadl mne kdo jiný než Karel Čapek a jeho *Obyčejný život* – konkrétně scéna ze samého začátku, kdy pěnkvka s hlavičkou na stranu se jedním očkem kouká na člověka, jako by se ptala: „Kdo ty vlastně jsi?“ Mokrát se totiž na mne nějaký ptáček u nás v Tuháni na zahradě takhle díval a já jsem oceňoval pozorovací talent Karla Čapka – ten ptáček se opravdu na člověka dovede podívat tak zvědavě, že se vám chce mu odpovědět.

Každý život je svým způsobem obyčejný i neobyčejný, jako v tom Čapkově románu. Když se teď na celý život dívám zpět, vynořují se mi z paměti věci obyčejné, které se dějí asi kdekomu, a věci neobyčejné a velice osobní, které zase nikoho asi moc zajímat nemohou. Chci mluvit o životě. A poněvadž jsem dětský psycholog, taky o dětství a o tom, co jsem si z něho odnesl. A o lidech, s nimiž jsem se setkal – o lidech obyčejně neobyčejných.

Jestliže někdo v mých slovech zaslechne něco o životě obecně, a tedy i o životě svém vlastním, budu na výsost spokojen. Jaký jiný zájem by totiž mohl čtenář mít na životě úplně cizího člověka, nebýt této možnosti?

Zdeněk Matějček

Očima dítěte

*„Tvé jméno bude Jan – už ví je sad
a paměť rodu ve vánici tváří
vločku tvé tváře chvátá vyhledat.
S tvými dny zatím anděl hospodaří...“*

František Hrubín, *Včelí plást*

Začněme u vašeho dětství. Jaké jsou vaše úplně první vzpomínky? Mnoho lidí uvádí neuvěřitelné podrobnosti z počátku svého života. Jakou s tím máte sám zkušenost?

V psychologii nepanuje jednotný názor na to, odkdy si člověk něco pamatuje. Jsou jedni, kteří soudí, že tak od dvou tří let a že jsou to jenom nesouvislé a nevýznamné útržky. A jsou druzí, kteří rozhodně tvrdí, že člověk je schopen vybavit si vzpomínky na vlastní porod, ba dokonce i na zážitky v lůně mateřském. Profesor Chamberlain ze San Diega, jeden z významných badatelů v oblasti prenatální psychologie, s nímž jsem se seznámil prostřednictvím české psycholožky v emigraci (a nyní opět v Praze) paní Evy Rheinwaldové, mi řekl, že při přednáškách o životě před narozením se mu vždycky přihlásí někdo z posluchačů, kdo jeho poznatky z vlastní zkušenosti potvrzuje, na své narození si vzpomíná a dovede o tom říci zajímavé podrobnosti. Já v této věci nemohu být soudcem, porodní a předporodní zážitky nepopírám, ale sám si nic takového nepamatuji.

Kam až tedy sahá vaše paměť?

Nejčasnější vzpomínky mám z věku mezi dvěma a třemi lety – a že by měly nějaký velký význam pro další život, toť otázka. Ale zajímavé a pozoruhodné to rozhodně je.

Bylo to v Černošicích, kde si dědeček s babičkou koupili na penzi vilku a krátký čas tam bydleli, než se přestěhovali k nám do Kladrub. Nosí mne v náruči teta Zdeňka čili mladší sestra mé matky. Že to byla ona a že to bylo v Černošicích, jsem se ovšem dověděl až vlastně v dospělosti, když jsem se

jakožto psycholog začal o tyto věci zajímat. Vlastní vzpomínka je jenom na ženu, která rozhodně nebyla mou matkou. Byla mladá a bylo mi u ní dobře. A vím zcela určitě, že mne nesla k potoku a že jsme tam „chytali ryby“. Vidím sám sebe, jak s ní sedím na břehu a v ruce mám prut. Pak vím zcela určitě, že mě už zase doma ukládá k spánku. Je mi dobře a blaženě usínám. Ten pocit jakési hluboké, bytostné blaženosti je tu – a v celé vzpomínce převládá.

Z psychologického hlediska je zajímavé, že to byla zřejmě jedna z mála návštěv naší rodiny u dědečka a babičky. Prostředí tedy nezvyklé. Nezvyklé muselo být i chování mladého děvčete, které se batoleti své starší sestry věnovalo s vřelostí a zaujetím, jak jen to takové dívky dovedou. Teta Zdeňka mi zkrátka dělala zábavu, legraci, překvapení. Nejspíše se těchto několik „nezvyklostí“ spojilo v zážitek, který mi v paměti zůstal navždy zachován. Přitom fakt, že jsem v tomto cizím prostředí blaženě usnul, svědčí o tom, že jsem zažíval pocit jistoty a bezpečí a že to nebylo hmotné prostředí, nýbrž lidé kolem, ti „naši“, kdo mi tento pocit dávali.

Viděl jsem ve své psychologické praxi mnoho dětí, které mají potíže s usínáním v cizím prostředí. A rodičům a babičkám jsem vždycky vykládal, že podstatnou roli tu hrají úzkost a nejistota, které nemůžeme svou vůlí dost ovládat ani my dospělí, natož děti. Často k tomu dodávám, že když malé dítě klidně usne u babičky a dědečka nebo u kohokoliv jiného, je to pro tyto lidi vyznamenáním! Znamená to, že pocit jistoty a bezpečí u dítěte převládl nad pocitem nejistoty z něčeho neznámého a následkem toho i nebezpečného. Nevím, zdali mi k tomuto poznání mohla nějak přispět i moje nejčasnější vzpomínka, ale vyloučeno to není. Abych se však moc nevytáhoval, musím připustit, že o pocitu bezpečí a jeho významu nás učí psychologie jakožto věda už skoro sto let a že i já jsem si to v praxi tisíckrát ověřil i bez té své první dětské vzpomínky.

Zajímavé je, že i další vzpomínky z doby kolem tří let a pak z věku předškolního nezachycují obyčejný život, ale vždycky nějakou zvláštnost. Hned druhá vzpomínka se totiž týká našeho stěhování do zámku z vily, kde jsme do té doby v Kladrubech bydleli a kde pak zpravidla bydlívali páni důchodní s rodinami. Jsme na pěšině, dědeček mne drží za ruku a říká, že tady máme krásné oříšky a ty že tam, kam se stěhujeme, mít nebudeme. Existuje fotografie, na které jsem s dědečkem na oné pěšině před vilou – čili, mohl jsem si tuto vzpomínku upravit dodatečně podle fotografie. Ale tu řeč o lískových oříškách jsem si upravit nemohl – tu si skutečně pamatuji. Pak už vzpomínek přibývá. V mlhách vidím babku Černíkovou, která nám dělala jakousi chůvu.

Její muž, děda Černík, byl totiž osobním kočím našeho otce a k této společensky významné funkci se nějak přiřadila i funkce jeho ženy jakožto rodinné pomocnice. S ní jsme spolu s bratrem obcházeli celou vesnici, navštěvovali její příbuzné a známé a předváděli všelijaké dětské hříčky, kterým nás ona naučila. Pověst říká, že já jsem prý brzy mluvil a uměl spoustu básniček, takže bylo co předvádět.

Takže rodiče se ve vašich vzpomínkách objevují až o hodně později?

Ano, teprve potom přišla na řadu vlastní matka (otec se objevuje v jasu vzpomínek až ze školního věku), a to zase ve spojitostech mimořádných. Někdy po čtvrtém roce se objevilo, že mám luxaci levého kyčelního kloubu a že kulhám. Následovala první operace u docenta Bárty v Podolí. Ta spočívala v tom, že mi vždy o něco roztáhl nožičky a v této poloze zasádroval. Dělal se to v narkóze. Moje matka s babkou Černíkovou mne zabetonovaného v sádře vezli do Prahy vlakem. Zpátky to bývalo horší, zvracel jsem, bolelo to... Vidím svou matku, drží mne na klíně, jsme ve vlaku a za oknem dráty telefonního vedení stoupají nahoru a dolů – a já chci vědět proč. Jindy je už noc a kolem okna se řítí roje jisker z komína lokomotivy – a já chci vědět proč.

A ještě na jednu vzpomínku nesmím zapomenout. Je ze šestého roku života a je to pohřeb babičky. Nic děsivého, nic smutného, žádná zvláštní zátěž pro dětskou duši. Byla to rodinná slavnost, mnoho lidí, zvláštní vážné chování, zvláštní vzrušení – znovu tedy mnoho nezvyklostí. Přitom však opět onen známý pocit jistoty a bezpečí v tomto houfu lidí, kteří k sobě nějak patří.

Co nám prozradíte o svém tatínkovi a jeho rodině?

Našemu otci jsme jako děti říkali „tatíček“ a později „taťka“. Uvědomuji si, že oslovování, které se v rodině ustálí, není jen docela formální nebo docela náhodná věc. Je v něm vždycky vyjádřeno i rodinné postavení toho osloveného i vztah dítěte k němu. Dědeček, který s námi žil, byl „dědeček“, dědeček holohlavský byl „děda“. „Babička“ holohlavská byla nějak v pozadí. Do našeho dětství nijak významně nezasahovala.

Otcovo křestní jméno „Jaroslav“ naznačuje, že jeho rodina, byť venkovská a svým způsobem obyčejná, měla smýšlení česky uvědomělé a vlastenecké. (V druhé polovině minulého století začalo vlastenectví teprve doléhat do středních vrstev zemědělského venkova.) Děda mu říkal docela něžně „Jaroušku“, i když byl otec už dávno statný chlap, ředitel hřebčina a vrchní rada – mně to vždy znovu připadalo nějak nepatřičné. Pár týdnů před svou smrtí

mu psal: „Jaroušku přijed', ležím pádem.“ To už jsem byl velký a divné mi to nepřipadalo – jen dojemné. Dnes ovšem vím, že rodinné vztahy překračují všechny možné společenské konvence a že rodiče jsou ti jediní, kdo nás znají důvěrně z hloubi našeho dětství a tato znalost že je nikdy docela neopustí. Děti jsou děti, i když je jim šedesát nebo sedmdesát.

Na svou maminku čili naši babičku otec moc nevzpomínal – zřejmě nebyla mateřský typ. Vychovávala ho jeho babička, tj. naše prababička, která naopak měla všechny přívlastky mateřské osoby. Tu jsme my děti ovšem už nepoznaly. Ale vzpomínky, které otec na ni choval, byly pozoruhodně vřelé. Rozhodující osobou jeho dětství byl však tatínek neboli náš děda.

Otec měl mladšího bratra Josefa, tak jako matka měla mladší sestru Zdeňku. Oba tedy byli starší ze dvou. Něco na tom je. Navíc mužsko-ženská diferenciace rolí v naší rodině byla zřejmě dost výrazná. Byl tu však ještě jeden prostřední bratr, ten ale zemřel v dětství na encefalitidu. Jeho malovaný obrazek visel celou dobu, co pamatuji, v Holohlavech ve velké seknici.

Strýc Pepa byl třikrát ženatý. První paní mu zemřela brzy, pokud vím na tuberkulózu. Druhá, Aninka, byla žena pracovitá, hezká a v nejvlastnějším slova smyslu ušlechtilá. Zemřela na sarkom, když naši dva bratřenci Fanouš a Jirka byli ještě na začátku školního věku – což, jak si dovedete představit, pro selskou rodinu živící se prací svých rukou byla hotová pohroma. A třetí, Tonička, matka sestřenice Vlasty, pracovitá za tři mužské, strýčka dlouho přežila. Ta už neužila nic ze selské slávy, ale jenom JZD a dřinu.

Fanouš založil novou větev matějčkovského rodu v Kanadě a Jirka jakožto syn odbojného kulaka pocítil doma všechno, co za komunistů k takovému „poznámenání“ patřilo – od „černých baronů“ na vojně až po manuální práci nejtvrďšího ražení v rozkvětu svých let. Ale naštěstí je to po předcích chlap silný a odolný. A žádné ústrky mu neubraly na povaze jasné, vstřícné a rozšafné. Po „sametové revoluci“ se stal v Račicích starostou. A jeho žena Zdenička má povahu také takovou, jenom v jemnějším vydání. Zkrátka lidi, o nichž platí, že jsou „solí země“ – přičemž oni o tom samozřejmě ani nevědí.

Já jsem ale touhle odbočkou zamýšlel něco jiného. Chtěl jsem připomenout pozoruhodně jemný, až něžný slovník těchto venkovských lidí, pokud šlo o rodinná přízviska. Málo platné, za slovy jsou i postoje, takže i tohle něco vypovídá o vnitřních vztazích v rodině. „Aninka“ byla pro všechny nejen mladá teta holohlavská, ale stejně tak i stará teta Kučerová, když jí bylo přes osmdesát. A bylo jich ještě několik. Byly tu Lidušky a Lidunky, stejně jako staré Toničky a kdekteřá žena v rodině takto oslovená vypadá jako komtesa

ze zámku, v hlubokém rozporu se svým pracovním oblečením a rukama ztvrdlýma jako podešev.

Kde a jak žili otcovi rodiče, tedy vaši prarodiče?

Bydleli v domě postaveném roku 1848, který dosud slouží – špatně, studeně, ale přece. Žilo se v malém pokojíčku a v malé kuchyni, kde byla kamna s troubou, ve které otce „dopékali“, protože se narodil nedonošený. Vím tedy, že nedonošenost sama o sobě ani tehdy se nemusela nijak dotýkat inteligence, temperamentu, natož tělesného růstu a zdraví postiženého dítěte. Adaptační síly člověka jsou podivuhodné.

V jedné místnosti vzadu měla babička krámk s vesnickým zbožím smíšeným. To byl její živel. Nikdy se toho nevzdala, i když očividně krámk neprosperoval. Zákazníků jsem tam nikdy moc neviděl, nanejvýš místního policajta, který tam chodil pravidelně na štamprdle.

Rodina to byla katolická, s tradiční vesnickou zbožností. Při pátrání v rodokmenu za Němců se však zjistilo, že jeden z předků byl vrchností přesazen ze statku na chalupu, což se prý dělo lidem usvědčeným z tajného protestantství. Otec sám z církve vystoupil, a byl tedy „bez vyznání“. Respektoval ovšem tradici evangelickou ze strany naší matky a jakožto skutečně zasvěcený znalec dějin měl k této tradici úctu. V posledních letech života v Dubé chodili společně s matkou na kázání milého pana kazatele Zvěřiny v kostelíčku jednoty bratrské. Tato jednota navazuje na jednotu bratrskou z lužického Herrnhutu neboli Ochranova, po světě je známa jako „Moravians“ a při jedné své cestě do USA jsem byl jejich hostem ve Winston-Salem – a jejich kostel byl jen pořádně zvětšenou kopií kostelíčku dubského. Zúčastnil jsem se tradičního zdobení (velice prostého) svíček připravovaných na Vánoce a spal jsem v biskupské posteli s baldachýnem, na kterou se lezlo po několika schůdcích (tak vysoká byla).

Výměrou polností to tedy byla chalupa, smýšlením svého obyvatelstva a společenským postavením to byl statek. Strýček Josef byl vždycky významným činitelem v Selské jízdě. Lidé to byli pokrokoví – na jakých stála osvěta českého venkova na konci minulého století, takže do samostatné republiky v roce 1918 mohl venkov vstoupit už jako rozhodující státotvorná síla.

Děda byl v Holohlavech dvakrát starostou, dokonce i v těžkém období první světové války. Pomáhal zakládat spořitelnu v Jaroměři, byl myslivec, byl činný v různých spolcích – ale co hlavně a především – dal svého syna vystudovat na reálce v Hradci Králové. Před tím ho ale poslal na rok do Mar-

šova do německé školy. Němčina pak byla silnou stránkou našeho otce v celé jeho další kariéře. Myslím, že nenadsazuji mnoho, když řeknu, že za německé okupace mu pomohla zachránit Kladruby. Byl Němcům partnerem – dovedl dobře argumentovat – a nedal se. (Takovéhle spojitosti asi málokoho napadnou – a určitě nenapadly ty, kdo ho po válce chtěli z Kladrub dostat pryč.)

V Praze na technice vystudoval otec zemědělství – a šel do války. Dotáhl to na dělostřeleckého poručíka. Měl svého sluhu neboli pucfleka, a svého koně, což bylo samozřejmě daleko důležitější. Na oba vzpomínal. Společné osudy a společné nebezpečí dovedou lidi sbližovat asi víc než společná zábava – a pomáhají překračovat sociální přehrady. Podstatnou část války strávil na frontách v Haliči a zvláštní sympatií přilnul k tamním lidem. O nich mnoho vyprávěl – o jejich bídě, prostomyslnosti a upřímnosti. Znal ovšem také klasickou polskou literaturu, která nezapře polského ducha vojenského, hrdinského a romantického. Primář Kučera při naší první společné cestě do Varšavy na psychiatrickou konferenci vyslovil diagnózu, že „Poláci jsou hysterici a my obsedanti“. Otec rozhodně obsedant nebyl a hysteriky ani hysterky rád neměl, ale něco polsky romantického v něm rozhodně bylo. Jeho sympatii k Polsku a všemu polskému jsem po něm přejal – zřejmě příklad toho, čemu se dnes říká sociální dědičnost. Při cestování po celém světě mě kroky daleko nejčastěji vedly do sousedního Polska. Polskou literaturu, myslím, znám dost důkladně a v Polsku mám také moc dobré a věrné přátele.

Myslíte, že otce válka hodně poznamenala?

Určitě. Často se k ní ve vzpomínkách vracel, nenáviděl ji a děsil se jí. „Válka je strašná,“ říkával. Četl kdejaké válečné paměti, v knihovně to zabralo několik metrů knih. A my s bratrem jsme z těchto publikací znali anabázi československých legií takřka dokonale. Druhou válku sledoval z londýnského i jiného vysílání krok za krokem. Byl asi jedním z nejlépe informovaných lidí v širém okolí. Přesto ale dychtivě lovil zprávy od druhých. V této snaze však uplatňoval jednu neblahou taktiku, kterou mu mamka marně vytýkala a která i nám dětem příjemná nebyla. Vyslovil totiž něco přehnaně pesimistického a chtěl, aby mu to druzí vyvraceli. Čekal na to, toužil po tom.

Toužil slyšet argumenty proti sobě. Například řekl: „Za čtrnáct dní budou Němci v Moskvě.“ A kdo ho neznal, mohl mít dojem, že je defétista, ale to rozhodně nebyl. Určitá obrana proti vlastnímu pesimismu v tom ale nepochybně byla. Tuhle taktiku jsem ostatně mohl pak později sám vypořádat na mnohých svých pacientech.

Přítom ale náš otec miloval humor, vtipy, anekdoty – a jelikož se to o něm vědělo, patřilo jaksi k věci sdělit každou takovou novinku ještě za čerstva panu řediteli. Veselost mu nechyběla – nebyla však nijak okázalá. Nikdy také u něho nebyla podnícena nebo podpořena alkoholem. Víno měl rád, ale jeho organismus byl vybaven jedním nejvyšším účelným mechanismem – daleko dříve mu totiž bylo špatně, než by mohl tzv. přebrat.

Myslím, že tenhle mechanismus byl geneticky předán i mně. Třetí sklenička vína mi už přestane chutnat – a v životě jsem nejvíc na posezení vypil tři piva, a to jednou po koroptvím honu v hospodě v Chrčicích, když jsme byli po celodenním plahočení v srpnovém úpalu dehydratováni až k smrti. Jako výzkumný objekt pro věhlasného alkoholického výzkumníka a přítele Ludka Kubičku jsem prostě k ničemu.

Konec války zastihl však otce v Praze v nemocnici, protože byl na italské frontě přiotráven plynem. Vždycky vzpomínal, jak 28. října z vojenské čepice utrhł rakouského orla a jak potom táhl Prahou ve skupině s Karlem Hašlerem. Věděl, že o tom existuje tehdejší primitivní filmový záznam. Také ho viděl a našel se tam, poněvadž věděl, kde se konkrétně nacházel. Když jsem já ty snímky viděl nedávno v televizi v pořadech Karla Čáslavského *Hledání ztraceného času*, už jsem ho tam nenašel – přeběhlo to moc rychle.

V čem jste v dětství otce nejvíce obdivovali?

Největší obdiv měl náš otec prostě proto, že měl rád les a všechnu zvěř polní, lesní i vodní – a že uměl ohromně dobře střílet. Na to byl prostě „machr“ – a dívat se na něj, jak to dělá a jak ho obdivují všichni ostatní, to bylo něco, nad čím se i naše klukovská duše dmula pýchou. Kdo by ho nechtěl následovat? A bylo jasné, že jemu šlo o to, abychom ho následovali. Vždyť vzpomínal, jak mne vzal s sebou na násed na srnce, když jsem byl ještě tak malý, že mě musel snést dolů a dát vykakat, čímž samozřejmě srnce zradil. A já vzpomínám, jak mne při honu mocně chytil za ucho, když z brázdy vyskočil zajíc a já se za ním rozběhl jako honicí pes.

Obdivovali ho honci a kdekdo s ním chtěl při honě chodit, i když to znamenalo, že bude nosit zvěře víc, než kdyby dělal honce někomu jinému. Jeho specialitou byla rána hozená přes úzkou šusalejku. Člověk sotva uviděl králíka se mihnout, už padla rána – a králík tam byl, ani se nehnuł. A co takhle kohouty přes hlavu! Něco takového uměli dřív jenom kavalíři.

Od věků do věků když otec opravdu něco umí, imponuje dítěti ve středním školním věku, tj. v době, kdy se tvoří identita podle pohlavní příslušnosti,

tedy v našem případě „mužská“. A kterýpak otec se nechce před vlastními dětmi také tak trochu (či spíše více než trochu) vytáhnout. Pak je synovi i velkým vzorem – a má svého kluka na své straně. Škoda, že tuhle poučku nelze tak univerzálně rozšířit a učinit natolik srozumitelnou, aby ji přijali i dnešní otcové. Bylo by u nás méně mužských slabochů a méně nešťastných otců.

Otec typicky s doutníkem při jednom popisování a hodnocení hříbat

Pro našeho tatku bylo jeho povolání koníčkem i životní náplní. Dovolena pro něho bylo něco nesmyslného. Každý den projel v sedle nebo ve svém lehkém kočárku celé kladrubské hospodářství. Měl pohled jako ostrůž. Moc dobře si všímal, co kde je a co kde není, co kdo dělá a co nedělá. Měl na to i zápisník. Ale dělalo mu dobře, když „jeho lidé“ byli na svém místě. A ti „jeho lidé“ také moc dobře věděli, co mu dělá dobře. Někdy mne vzal s sebou – a já rozpoznal tuhle hru a pochopil ji dávno dřív, než jsem se stal profesionálním psychologem. Nebylo pro mne pak překvapením, když jsem se sám stával aktérem v podobných hrách. (Vzpomeňme na knihu E. Bernea *Games people play* neboli *Jak si lidé hrají* v překladu Edy Bakaláře.)

V obci byl náš otec starostou Sokola a podporoval to, co se mu zdálo pokrokové – jinak se ale dost držel, aby se do místní politiky moc nemíchal. Jeho agrárníčtí soukmenovci mu to vytýkali, očekávali od něho větší politickou angažovanost. V obci byli sice socialisté (v jedněch volbách byl i jeden hlas pro komunisty a v druhých pro fašisty), ale hlavní opozicí byli v té době místní tzv. klerikálové, kteří drželi ještě tradice starorakouské. Když se zavádělo něco nového, byli zásadně proti. Když se stavěla nová silnice, aby nešla přes nádvoří jako ta stará, nebo když se mělo nádvoří obezdít (docela rozumné opatření, aby koně neutíkali a aby se snížilo nebezpečí úrazu – a ovšem i z estetických důvodů, protože před tím to nebylo nic víc než neohraňčený „plac“), hlavní námitka proti byla, že lidé ze Selmic nebudou moct chodit do kostela. Samozřejmě, že možné to bylo i nadále. Problém byl jen v tom, že nikdo až ze Selmic do kladrubského kostela nechodil ani předtím ani potom. Dnes už na to jistě nikdo ani nevzpomene. Já jsem na to ovšem musel vzpomenout, když jsem při poslední návštěvě Kladrub viděl, jak ono pěkné hrazení, po těch letech už omšelé, dostává nový kabát. Co starostí s tím ale tehdy dávno náš otec měl!

Tohle všechno bylo ovšem pro nás kluky, když jsme rozum brali, jen věci víceméně vedlejší. Na jednu stranu jsme se otce trochu báli. Ani ne tak proto, že sem tam přiletěl nějaký pohlavek, ale že se dovedl podívat, až nám stydla krev. Někaké odmluvy nebo protesty se u nás nevedly. Na druhé straně byl pro nás osobou imponující. Nedostupnou a nedosažitelnou ve své moci a síle. Byl autoritou dávající životní jistotu – což, jak víme, je jedna ze základních psychických potřeb dítěte. Ale nějaký oidipovský komplex v pravé podobě se u nás nekonal – tady musím přátele psychoanalytiky zklamat. Když se primář Kučera snažil při mých čtyřicetkách z pozic hlubinné psychologie vysvětlit mou zálibu v myslivosti, přičítal to skutečnosti, že se mi ve dvou

letech narodil mladší bratříček a že mi ho byl „čert dlužen“. Jenomže ten můj bratříček byl ještě odhodlanější myslivec než já – a jemu se už žádný bratříček nenarodil. Tak jakýpak zase jiný čert byl jemu dlužen? Prostě pro tu myslivost mou i mého bratra je vysvětlení daleko přímější a jednodušší – otcův vzor a náš obdiv k němu.

Brzy jsme dostali vzduchovku a stříleli vrabce. Těch kolem stájí bylo množství nepřehledné. A chlubili jsme se každou dobrou ránou. Asi dvakrát nebo třikrát se stalo, že jich bylo hodně a že je pan Johan stáhl z kůžičky a všichni, včetně personálu služebného, jsme je měli jako předkrm k obědu. Nic zvláštního. Když jsem pak viděl vrabce v jakémkoli množství a jakémkoli stupni jídelní přípravy na italských trzích, dokonale mne přešla chuť zopakovat si onen požitek z dětství. Kdo nezažil, asi nepochopí, ale když jsem jednou vzduchovkou střelil sojku a potom kulovničkou havrana, zakoušel jsem takovou loveckou pýchu jako asi sám E. Hemingway, když v Africe střelil nosorožce, nebo Čapkův praotec Janeček, když kyjem skolil divokého pratura. Je v tom něco sice primitivního, ale pradávného, po výtce mužského, přírodního a mocného!

A vaše maminka?

Naší matce jsme jako děti říkali „mamičko“ a pak dál celý život „mamko“. Myslel jsem si, že vyprávění o ní bude pro mne nejsnazší, protože ji přece nejlépe znám, vzpomínky na ni jsou stále živé a její osobnost je v mém životě stále nějak přítomna. Ale teď vidím, že právě tohle je na překážku, abych srozumitelně vyjádřil, co cítím. Myšlenky se mi podivně rozbíhají a nemohu je soustředit na to podstatné. Všechno je nějak moc povrchní. A samo vyjádření? Potřebovalo by jazyk básnický. Něco březinovského nebo aspoň seifer-tovského. O prožitcích nejhlubších se opravdu těžko mluví.

Narodila se v březnu roku 1899, tedy právě před 100 lety. Jmenovala se Vlasta, ale své bojovné jmenovkyni se neblížila ani zdaleka. Teta Emy, dědečkova sestra, jí říkala „Vlastenko“, což mělo, kromě té zdobněliny, i něco reálného do sebe. Ano, od ní jsme asi nejspíše získali to, čemu se dá říci „láska k vlasti“. (Musím se přiznat: Když se hraje hymna, ať je to při jakékoliv příležitosti, já mám vždycky slzy v očích. Marně se snažím to ovládnout – a teď už se za to ani nestydím.) Její otec a náš dědeček byl hospodářským správcem nejprve ve Zvoleněvsi a pak na Zderaze u Smiřic. Když odtud jednou jela vlakem do Hradce Králové, kde chodila do lycea (což byl jakýsi

předchůdce dívčího gymnázia), potkala ve vlaku švarného vojáka a byla z toho láska jako trám – první, jediná a na celý život.

Jaká byla její rodina?

Dědeček byl přísný otec – až moc. Však také, když už byl starý a nemohoucí, vícekrát se přiznala, že v dětství měla vůči tatínkovi myšlenky zlé a pomstychtivé (psychoanalytici by zajásali, že totiž „mu tu jeho krutost jednou oplatí“). „No vidíš. Copak by to bylo někdy možné?“ dodávala k tomu. Ne, nikdy by něco takového neudělala. Však i dědeček, když pak u nás bydlel, už nebyl tím, čím býval za mlada. A já moc dobře vím, že lidský psychický vývoj není nikdy uzavřen, ale že pokračuje od prvních až do těch posledních dnů našeho života. To ostatně věděl už dávno dřív Jan Amos Komenský, takže si na tuhle moudrost patent nedělám.

Povahu měla mamka zřejmě po babičce, kterou my jsme však už nestihli. Zemřela u nás, když mi bylo 6 let. Musela to být nesmírně hodná a trpělivá žena. Z rodiny byla katolické a do staré rodinné bible dědeček zapsal, že před svatbou „vystoupila z Říma“, což v té době rakouské byl čin jistě mimořádný. Tu starou bibli se všemi zápisy však už nemáme. Zloději ji ukradli. Ukradli i prastarý katolický Nebes klíč, který si do tohoto manželství babička ze své rodiny přinesla jako památku.

Naše mamka byla starší ze dvou sester. Teta Zdeňka byla o dva roky mladší, ale naši mamku přežila o dvacet let. A to měla špatné zdraví už od své padesátky, kdy „rapidně ztrácela zrak i sluch“. Naše mamka k ní měla celý život protektorský vztah starší sestry – a teta to přijímala jako věc přirozenou. Byla z těch lidí, kteří více než jiní potřebují životní oporu v blízkosti „svých lidí“. Osud jí tuto oporu dopřál v osobě strýčka Richarda, který byl člověk aktivní, zdatný, silný, sportovec, jezdec, inženýr a pak doktor zemědělských věd, herec, vypravěč, cestovatel, oblíbený společník. V roce 1947 náhle zemřel, když po trpkých válečných letech povýšil na správce prezidentského statku v Lánech u prezidenta Beneše a zdálo se, že celá rodina má jasnou budoucnost před sebou. Pak po roce 1948 už byl pro vdovu po prezidentově člověku, navíc se čtyřmi dětmi, s jasnou budoucností definitivně konec.

Za tetou a strýčkem jsme jezdili do Frýdku (a poznali jsme Beskydy) a do Poměnic (a poznali jsme Konopiště). Teta s dětmi, tedy Zorkou, Vlastou, Jirkou a Maruškou, přijížděla k nám do Kladrub, takže společenství širší rodiny se u nás udržovalo z obou stran – z této mateřské i z otcovské.

Jak jsem už řekl, naše matka absolvovala hradecké lyceum. Byla to střední škola s maturitou a na tehdejší dobu pozoruhodně pokroková. Vzdělání, které si odtamtud přinesla, bylo kulturním zázemím nás dvou jejích synů. Odebírala některé umělecké časopisy a Lidové noviny byly jejím deníkem. (Náš otec jakožto agrárník četl Venkov.) S pianem a s němčinou to k žádné velké dokonalosti nedotáhla, ale už jako paní ředitelová chodila k paní radové Linkeové hrát na čtyři ruce a na německou konverzaci. Když s otcem jeli jednou na světovou výstavu do Paříže, pečlivě oživovala svou francouzštinu a snažila se k tomu přimět i otce. Kupodivu jí to vlastní učení šlo docela dobře, aspoň pokud mohu posoudit, ale s otcem moc úspěchu neměla. Ten absolvoval Paříž vybaven svou němčinou, a to bez jakýchkoliv obtíží. (To já jsem měl s Francouzi jiné zkušenosti.) Pokud jde o francouzštinu, odvolával se často na výrok svého franštináře z hradecké reálky (čti foneticky): „Messieurs nous sommes tous perdus.“

V Kladrubech naše mamka milovala Labe a koupání. Když se v květnu udělalo teplo, unikali jsme zadní brankou ze zahrady, aby nás dědeček neviděl – a putovali k Labi. Dědeček totiž soudil, že slunce sice hřeje, ale vzduch je studený, takže na koupání je čas jen výjimečně někdy v červenci nebo v srpnu. Jinak ovšem se k Labi jezdilo pravidelně, jak jen to šlo. Jezdilo se na breku, to aby se tam s námi vešlo hodně dětí z vesnice. A vozili nás – jak jinak – bílí Generaleové nebo Generalissimové.

Sportovně nadaná však naše mamka nebyla, i když jako Sokolky cvičily s tetou Zdeňkou za mlada na sletě. Na kole se mamka naučila jezdit až pod naším nátlakem někdy ku konci války, ale stejně toho nikdy dál nevyužila. Tak neslavně tomu bylo i s kurzem šoférským pod vedením pana Chlupatého i s jízdou na koni pod vedením kapitána Slobodinského. V Kladrubech se pro paní ředitelovou slušelo, aby měla ke koním přátelský vztah. Měla jej však spíše neutrální. Rozhodně se bezpečněji cítila v kočáře než na koňském hřbetě. A to měla cvičitele zcela výjimečného. Spolu s tetou Zdeňkou ji vzal do parády, jak jsem řekl, sám kapitán Slobodinskij.

Tady musíme udělat odbočku. Tento kozácký ataman si to rozhodně zaslouží. Porevoluční emigrant se uchýlil v Kladrubech jakožto cvičitel jízdy na koni. Nepobyl tu dlouho, ale každý z jezdčů, kdo ho zažil, vzpomínal na něj pak po dlouhá léta s úctou, hrůzou a obdivem. Holá hlava, tatarský knír, oblečení kozácké, nahajku u pasu – na parádní uniformě se blýskalo samé zlato na černém podkladě. Tak jsem ho viděl, když se u nás loučil. To bylo vlastně jedinkrát, kdy jsem si ho mohl pořádně prohlédnout.

Když mu bylo špatně, nešel si lehnout do postele, ale zůstal u koně v boxu a pil s ním vodu z téhož okovu. Bydlel u lesních Pivetzů v lesovně a já jsem mu tam dvakrát třikrát v životě nesl rajská jablíčka – a děsně se ho bál. Cvičební metody měl svérázné, pod heslem (vyslov s ruským přízvukem) „co se na kóni rozbíje, to se na kóni zhóji.“ Tlustý praktikant musel s koněm nejdříve běhat po nádvoří a on je honil bičem, než si směl na koně sednout. A pak stejně mu práskal bičem nad hlavou a křičel: „Žereš knedlíky – máš těžkou zadnici.“ A prásk bičem po ní.

Naše mamka vždycky vzpomínala, jak se na ni podíval spatra, když jednou před ním řekla, že to a to je přepych. „Co vy můžete, prosím vás, vědět, co je přepych. To v Rusku...“ A následovalo líčení ruského přepychu. Například paní domu, když přišli hosté, první co udělala, vylila skleničku červeného vína na sněhobílý ubrus, čímž dala znamení, že jí na ničem nezáleží a zábava že se může rozproudit. K tomuhle se váže jedna historie z naší vlastní rodiny, kterou si nemohu nechat pro sebe. Jednou totiž sedíme se svými přáteli kolem stolu, žena nalévá červené víno a já dávám k lepšímu pověst o kapitánu Slobodinském. Kdosi z přátel provokuje mou ženu: „To jsem zvědav, jestli to uděláš! Že bys to neudělala, vid!“ Inu, neudělala. Ale co čert nechtěl, za chvíli neopatrně drkla do stolu, skleničku převrhla a víno bylo na ubruse. „No vidíš, co by ti to udělalo, kdybys to rozlila sama. Byla bys grand. Měla bys věčnou slávu. Takhle budeš celej život už jenom nešika.“

Na jaké chvíle s maminkou nejraději vzpomínáte?

Naše mamka nás do učení moc nehonila ani naše školní výkony moc nekontrolovala. Zato nám hodně četla. Dělal jí to zřejmě potěšení – a my jsme ty blahé chvíle milovali. Začalo to pohádkami, ale nejvíc vzpomínám na dobrodružné knížky pana Flose, který byl školním inspektorem a bydlel v Přelouči, kde jsem ho dokonce i zahlédl. Bylo to pro mne něco, jako když si dnešní kluk podává ruku třeba s Karlem Gottem nebo s Danielem Hůlkou. Lovci orchideí, Vzducholodí do srdce Brazílie, Lovci kožešin aj., to jsem prožíval do hloubi duše a dokresloval svou fantazií. Odtud zřejmě vzešla moje touha podívat se do světa. Touha klukovská, u mne však tak mocná, že byla opravdu hnací silou, která mne dovedla i do vzdálených končin světa – čím dál, tím líp. Když Francie, tak Alžír, když Austrálie, tak Tasmánie a poušť Nalabor, když Kanada, tak hodně na sever, když San Francisco, tak sekvoje a tuleni, a ne nějaké laboratoře a učené řeči o dyslexii.

Když naše děti vstupovaly do školního věku, převzal jsem rodinné čtení já – zřejmě pod vlivem oněch vzpomínek z dětství. Přečetli jsme toho také hodně, od klasiky až po všechny možné Tintiny a Asterixe vypůjčené od Brázdilů. České vydání tehdy ještě nebylo, musel jsem to z fleku překládat z francouzského originálu, bylo to těžkopádné, ale děti na to ještě dnes vzpomínají. Avšak cestovatelské touhy, zdá se, po mně nikdo nezdědil.

Patří takové rodinné čtení k „metodám“ citové výchovy?

Tyhle chvíle nad knížkami byly mezi jiným určitě i metodou citové výchovy, které se nám doma dostalo. Scény citově vypjaté nám mamka přečetla třeba dvakrát a ještě k tomu něco sama přidala. Na citovou výchovu jsem pak dostával a dostávám dosud mnoho otázek – ale od začátku své psychologické praxe vím, že něco takového se nedá dělat (vytvářet, vyrábět, do dětí vpravovat) podle promyšleného neomylného plánu nebo osvědčeného receptu, ale že je to věc soužití a tisíců maličkostí denního života, lidských vzorů kolem nás a těch blahých okamžiků v životě, kdy jako děti zažíváme jistotu v blízkosti „svých lidí“ a jako dospělí pocítíme, že jsme „pod ochranou Nejvyššího“, jak praví stará píseň.

Vaše maminka prý byla velmi statečná.

Naše mamka měla potíže se štítnou žlázou, léčila se v Tatranské Poljance – tam, kde se uchovává vzpomínka na Jiřího Wolкера. Byla konstituce křehké, častěji omdlávala. Ale jak tomu bývá, tato vnější křehkost kontrastovala s vnitřní silou a odolností. Bylo jí souzeno obojí osvědčit v míře vrchovaté, když jsme opouštěli Kladruby, když se rodina octla v situaci ponížení, když dříve navenek silný otec upadal do deprese a když pak místo klidného odpočinku na penzi žili s otcem v hájence v Pekle, v místě to půvabném, leč opuštěném. V zimě tam nepřišel ani pošťák – noviny nechal nahoře na Novém dvoře. Nebála se tam, ale přece jen jí dobře nebylo. Když otec odcházel, protože bez práce nemohl být a jezdil jako poradce po JZD, kde chovali koně (přitom se v JZD v Pavlovicích setkával např. s Josefem Smrkovským, pozdějším předsedou parlamentu za Dubčeka), připravila si naše mamka flintu a nacvičila si, jak by nezvaného vetřelce statečně oslovila a zahнала. Jednou ale se skutečně stalo, že slyšela, jak někdo obchází kolem – plíživé kroky na zápraží, klika na dveřích se pohybuje směrem dolů, pak ještě jednou a silněji, pak ještě mocněji někdo vráží do zamčených dveří... Flinta neflinta, hrůza ji ochromila – bylo jí jasné, že na statečné slovní projevy by vůbec nedošlo.

Naštěstí tento vetřelec se vzdal sám – a jiný nepřišel. To byly doby v tomto směru ještě idylické. To na chalupě, kterou jsme zdělili po rodičích mé ženy, jsme byli vykradeni už pětkrát – a to nejsme na samotě, ale na kraji vesnice.

Mamka zemřela pět let po otci. Leukemie ji zahubila. V Dubé na hřbitově jsou uloženy jejich urny. Dokonale naplnili slib, že budou spolu snášet dobré i zlé.

Naše mamka. Je to v Pekle a ta holčička je její první vnučka, tj. naše Jarmila.
(Na této fotografii si osobně velmi zakládám – žádnou lepší jsem za 60 let nestvořil.)

A co já? Já v duchu dávám za pravdu těm, kdo soudí, že muž si hledá ženu podle obrazu své matky – a má-li štěstí a najde, má vyhráno. Existují drobná znamení v chování ženy, v řeči, v názorech, v pohybech a gestech, zkrátka ve všem možném, která nám i přes všechno zaslepení láskou mnoho napovídají. Otázka ovšem je, kdo vybírá a kdo je vybrán – muž, nebo žena? Na čí straně je iniciativa? V případě našeho manželství – aspoň já jsem o tom přesvědčen – byla iniciativa zřetelně na mé straně. A ten předobraz mé matky nebyl na této iniciativě účasten jen podvědomě a v pozadí – ne, ten měl roli podstatnou a rozhodující.

Jaký tedy byl váš vztah k matce a jaký k otci? Měnil se nějak v průběhu času?

Ano, měnil se. Je v tom určitá zákonitost, která nepochybně souvisí na jedné straně s tělesným i duševním vyspíváním dítěte a na druhé straně s procesem stárnutí těch „jeho“ lidí. Řekl bych, že v našem případě se vztah k matce měnil méně výrazně než vztah k otci. Přece jen jsme si byli s ní bližší v citové intimitě života – a z té něco zůstává až do konce našich dnů.

Ve vztahu k otci se počáteční ostych a snad i trochu strach měnil v obdivnou úctu na počátku školního věku. Vzpomínám si, že když při zahájení školního roku byl s dětmi ve škole i někdo z rodičů, a se mnou byl náš otec, vnímal jsme jeho hlas jako nejsilnější a jeho zpěv jako nejkrásnější, když se na závěr zpívalo Kde domov můj. Přičemž je víc než jisté, že on sám při své hudební nemohoucnosti zpíval nejspíše jen v náznacích a kdovíjak falešně.

Od středního školního věku jsme však už já i bratr vpluli do jeho zájmů přírodních, už jsme s ním jezdili do lesa, už jsme mohli poslouchat, co on vypravoval, už jsme zkrátka s ním něco podstatného „sdíleli“. (Bratr navíc i zájem o koně a hospodářství.) To nás převedlo přes pubertu. A když už jsme byli na vysokých školách a přijížděli domů, pozorovali jsme, že se na nás vždycky vysloveně těší a že v nás hledá určitou duševní oporu. Pak za nějaký čas bylo zřejmé, že oba rodiče se stávají na nás čím dál víc závislími i pracovně – a tím více i psychicky.

A já, když teď vidím, že naše vlastní děti se ke mně už nějakou dobu chovají shovívavěji než kdy dříve, že více pomáhají, jsou ohleduplnější, ale že se také se mnou už o ničem moc neradí, uvědomuji si, jak se situace opakuje. A vidím také, že ve vztahu ke mně coby otci dochází stejně tak ze strany našich dětí k větší proměně než ve vztahu k mé ženě coby matce.

Když hovoříte o svém dětství, mluvíte většinou v množném čísle.

Ani mi to jinak nejde. Pořád jsme to my dva bratři. A toto vzpomínání by se mohlo jmenovat „O lásce bratrské“, nebo snad ještě přesněji „O bratrském přátelství“.

Když jsme byli kluci, prali jsme se jako koně – a teď se mi po něm nesmírně stýská. Bratr Mirek byl hodně vzteklý, takže ty pračky s ním měly dosti divoký ráz. Naše paní bytná v Pardubicích, babička Příbylová, vzkazovala našim, aby s tím něco udělali, že má strach, abychom snad jeden druhého nezabili. Naštěstí nezabili. A plyne z toho poučení, že tyhle dětské sourozenec-ké nesváry pro budoucnost nic moc neznamenají a že se mohou obrátit v mnoho dobrého. Význam bratrských a sesterských vztahů můžeme naplno poznat vlastně až z hlediska konce, tj. když tu najednou není už nikdo, kdo by nás znal z našeho dětství, kdo by si na něco pamatoval a koho by něco osobního z této doby vůbec mohlo zajímat. Když každou chvíli vám někdo řekne: „Tak pozdravuj bráchu!“ a není tu nikdo, komu byste to mohli vyřídit.

Mluvili jsme o vašich prvních vzpomínkách. Jaká je ta „bratrská“?

Dostali jsme s bratrem dětskou motyčku a hrabičky. On – to mu byly asi tři roky – motyčkou shraboval listí a já, sedě v „invalidním“ kočárku (po operaci), jsem mu to hrabičkami rozhraboval. Když toho měl dost, vzal motyčku a prásk mě s ní do hlavy. Malá bratrovražda. Ještě dnes ho vidím (a to docela jasně), jak letí domů, ruce nad hlavou a strašně řve. Jako by on dostal ránu, a ne já. Že ze mne bylo krve „jako z vola“, že jsem také brečel a rozmazal si to po obličeji, takže naše matka z toho měla šok, to si kupodivu nepamatuji. Hodně se o tom v rodině mluvilo a matka mi vždycky hledala příslušnou jizvu ve vlasech. Fakt ale je, že můj bratr byl nadále povahy výbušnější a vzteklejší než já, ale současně i citlivější a citovější a rozhodně to byl člověk mírumilovný a velice přísný v rozlišování spravedlnosti a nespravedlnosti. Proto snad zažil také více politického pronásledování než já. A pro svou spravedlnost a citlivou povahu mohl být řadu let až do své smrti kurátorem evangelického sboru v Horních Počernicích.

Co považujete za specifické na vztahu mezi sourozenci?

V bratrském vztahu je specifické, že člověk sám sebe prožívá, kdežto na svého sourozence se dívá. Co prožívá, je subjektivní, co pozoruje na druhém, má přece jen jakýsi punc objektivity. Když jsem si pak o hodně později pro

svou vývojovou psychologii skládal sled jednotlivých vývojových fází života, nebyl mi nikdo lepším modelem než můj bratr. Jeho dětství jsem důvěrně znal a on přitom zůstával druhou osobou a pozorovaným objektem. Mé vlastní prožitky to mohly už jen doplňovat.

V něčem dominovala vzájemná konkurence. V našem případě spíš ten mladší pociťoval potřebu nějak se od staršího odlišit. Já jsem pil ráno kafe se škraloupem, on bez škraloupu – já jsem měl rád chleba s máslem, on se sádlem – já šel na gymnázium, on na reálku. Potřeba identity, jak vidíme, je mocná věc a cesty k ní jsou někdy křivolaké.

Mamka nás stejně oblékala, abychom hezky vypadali, a mně to bylo nekonečně protivné. Koloběžku jsme dostali zároveň, plnicí péro také, hodinky také a vůbec ve všech vnějších znacích dospívání byl mladší bratr vlastně o dva roky přede mnou, což jsem samozřejmě vnímal jako nespravedlnost osudu i rodičů. I kamarády měl spíše z mého okruhu než ze svého, věkově příslušného. Štvalo mě to a posílal jsem ho za těmi „jeho“ – ale kupodivu, čím výše jsme postupovali střední školou, tím více i moji kamarádi ho brali, a na vysoké škole už jsme měli nové přátele jen společné. To už jsme byli v Masarykově koleji v Dejvicích a tam budily bratrské dvojice přece jen větší pozornost a měly i poněkud vyšší společenský status.

Vy jste byl ovšem „prvorozený“.

Já jsem byl svým prvorozenectvím odsouzen k tomu, abych prorážel cestu nám oběma. Za mnou přišel do školy, za mnou přišel do Sokola, za mnou přišel k paní doktorové Slavíkové do Přelouče a k paní Příbylové do Pardubic – vždycky už do něčeho zaběhnutého a vyzkoušeného, do teplíčka a pohodlíčka. Jen na vysokou školu mne předběhl a kolej vyběhal on, protože já nastoupil až do druhého semestru, když jsem se vracel po léčení TBC (bohudík úspěšném) z Tater. A vůbec ve všech sportech a hrách se dral úporně za mnou, takže mi žádnou pořádnou převahu, věkem danou, nedopřál.

Na jaké zážitky s bratrem ještě vzpomínáte?

Jeho křestní jméno znělo jihoslovansky „Mirko“. Stalo se tak na přání dědečkovo. Před úřady ho to stálo vždycky nějaké to vysvětlování navíc. (Něco takového, bohužel, rodiče jakožto dárci života i jména nebrali moc v úvahu tehdy a nestarají se o to ani dnes, kdy vybírají jména exotická a podivně zvukomalebná.) Pro všechny v rodině i mimo ni byl ovšem jen „Mirek“.

Na jedné fotografii z dětství stojí v našem révovém loubí na zahradě s bubínkem v ruce a tváří se děsně šibalsky. A takhle ho vnímal náš tatka pak na dalších nejméně pětadvacet let – jako „správného kluka“, „votroka“ (jak se říká na Hradecku), „rošťáka“, kterého se hned tak něco nedotkne a na kterého platí spíše tvrdá ruka. (Společně nám ovšem říkával „i vy kluci-bolševici“.) Na mně žádné správné rošťáctví neshledával. Já byl pro něho vždycky citlivka a „slzavé údolí“ – brečel jsem zpravidla dřív, než se na mě někdo špatně podíval. Ve skutečnosti tomu však s našimi povahami bylo docela jinak. Citlivější a citovější byl Mirek, zřejmě po matce, přičemž k tomu zdědil po otci nejen podobu, ale i sklon k pesimistickým postojům a trochu depresivní ladění. Vlastní hříchy ho jistě víc mrzely než ty moje mne. Byl ve všem všudy spravedlivější než já, pravdomluvnější a čestnější. Jednou, to byl ještě dítě předškolní, když jsme přišli s babkou Černíkovou domů, nechtěli jsme nic jíst k obědu. Dědeček se ptal babky, zdali jsme u nich něco nejedli. Babka s pravdou neměla nejmenší potíže, a tak se suverénní jistotou prohlásila, že „nic – ani drobek – a nikdy by děti ničím nenacpávala“. Na to Mirek podotkl: „Je to pravda. My jsme vůbec nic nejedli. Jen ty buchty, co nám babka přinesla. Ty jsme snědli všechny. A pak i ty lívance.“

Na vojně museli dva, tj. Mirek a jeho věrný přítel Pepek Hejl, předstoupit před celou rotu a zdůvodňovat, proč jenom oni jediní nechtějí vstoupit do ČSM. Proč nechtějí sloužit lidu, nýbrž imperialistům, proč se vylučují z kolektivu atd. Odolal. Odolal i Pepek Hejl. A paradoxně, na důkaz, že na vojně je všechno možné, byl pak brzy nato třikrát povýšen, takže to dotáhl až na četaře. Mirek odolal i tehdy, když ho StB tvrdě lámala. Odolal i jiným pokušením. Měl obdivuhodnou sebekázeň.

Střílel hůř než já. A otec, když na honě padly z dálky dvě rány rychle za sebou, vždycky povzdechl: „No jo, Mirek. Už zase bouchá.“ Ale myslivec byl opravdovější, starostlivější, obětavější, zkrátka do důsledku, jako ve všem jiném. Však také to byl nakonec on, kdo udržoval mysliveckou tradici našeho rodu. A já se u něho v Horních Počernicích jen trochu přižívoval, když mne mohl občas pozvat na kachny nebo na bažanty.

S učením jsme na tom byli asi stejně, ale díky tomu, že jsme šli každý jinou cestou, nedalo se to moc srovnávat – a to je dobře. (Ostatně, dost na tento princip „nesrovnávání“ sourozenců v psychologické praxi dbám a ve výchově jej propaguji.) Jednu pozoruhodnou obtíž však měl – neuměl kreslit. Řekli byste, že na tom nic není. Ale on na reálce skutečně trpěl, dostával čtyřku z milosti a naší mamce bylo vyslechnout opakovaně stížnosti a výhrůž-

ky, jakých se dostává jen rodičům žáků veskrze neúspěšných. Odborně by se tomu dnes řeklo „dyspinxie“ – ale nic by se s tím nedělalo teď, jako se s tím nic nedělalo tehdy. No, přežil to. Deskriptiva mu šla dobře. Dovedl si všechny ty nejrůznější řezy kuželem a průniky těles vypočítat i představit. Jen elegantně tuší to vytáhnout, to za boha nedokázal. Na rozdíl ode mne. Já totiž všechno musel jen vypočítat, protože představit jsem si to nedovedl – ale, když už jsem všechny potřebné body našel, jakžtakž jsem to pak nakreslil. To ale přišel Mirkův spolužák Pepek Tábořík, ten nevypočítal nic (ani to nepotřeboval, to za něj udělal Mirek), pak se k prknu postavil a jedním geniálním tahem přesně a neomylně zakreslil elipsu, parabolu, hyperbolu a co si kdo vymyslel. Jsou zkrátka různá obdarování a různé specifické nedostatky! A my bychom měli jedno i druhé prostě přijímat, nikoho moc neobviňovat a hospodařit s tím, co máme, jak nejlépe dovedeme.

V Kladrubech ovšem musel poctivě odsloužit všechno, co patřilo k povinností jezdců – ne jenom vozit se na koni. Měl noční služby, pak vozil koňským potahem i pořádné náklady, prošel celou tvrdou školou, jak jí za starých dob častěji procházeli synové tehdejších podnikatelů. To jen svědčí o tom, že pro našeho otce hřebčín v Kladrubech byl „jeho“ podnik.

Jezdec byl Mirek asi jen průměrný. Rozhodně ne jako otec, který byl se svým koněm psychicky vskutku srostlý. Však také, když otec přešel z Kladrub do Zahrádek, bylo jeho kladrubskému nástupci Ing. Steinitzovi jasné, že bez Gidranky by mu bylo špatně na světě, a tak ji za ním do Zahrádek poslal. Gidranka totiž byla pěkná ryzka a otcův takřečený rajtpferd – a Ing. Steinitz se k našemu otci, jakožto svému předchůdci, ve všech směrech zachoval víc než fair, což v tehdejších poměrech vůbec nebylo ani samozřejmé ani populární.

K těm Mirkovým službám v hřebčíně, včetně těch nočních, se váže ještě tato vzpomínka. Bylo to na přelomu roku 1944 a 1945, konec války se blížil, německé posádky se stahovaly do Čech a parta, v níž byli moji spolužáci a přátelé Vladivoj Zlatohlávek a Ctirad Bednář, kradla bomby na letišti a připravovala vyhození německého muničního vlaku u Pardubic. Jednu takovou bombu jsme měli schovanu u nás v zámeckém mandlu, který se ještě postaru ručně tahal po válkách. Váhu mu dodávalo kamení, které bylo v celém prostoru nahoře pod víkem – no, a v tom kamení byla ta bomba. Rozbušky přinesl Vladivoj od střelmistra z dolů ve Zdechovicích (tam byl Vladivoj nasazen a odtud k nám často jezdil), dřevěné zátky vyráběl truhlář Říha, ocelové pružiny, které měly udeřit na rozbušku, sestrojil zámečník Václav Kvasnička

a celý tenhle mechanismus vyzkoušel v lese hajný Karel Valášek. Nebyl to tak docela malý podnik a ti lidé to dělali bez rozpaků, samozřejmě, s klidem a s dokonalým utajením – a věřte nevěřte, nikdo z nich se po válce ani slovem nezminil, že také něco pro odboj udělal. To se totiž najednou vynořilo tolik „statečných“, tak vykřikovali a tak vyhlašovali své zásluhy a vzájemně si je potvrzovali, že těm, kdo skutečně něco dělali, bylo stydno se do takového koncertu zapojit. Budiž jim za to aspoň takhle vzdána čest.

Ale já jsem chtěl mluvit o Mirkovi. Ten jezdil v noci – a teď už nevím, zdali s Vladivojem nebo s někým jiným – stříhat telegrafní dráty kolem trati mezi Řečanami a Labětínem. Když měl noční službu ve stáji, vyjednal si s tím, kdo sloužil s ním, že to vezme za něj a že řekne, že „jede za děvčetem“. Takováhle výmluva byla totiž mezi muži nejspíše přijatelná. Já jsem v té době byl nemocný s těžkým zánětem plic a pohrudnice, ležel jsem nahoře v pokoji v hořečkách a čekal a čekal celou noc, jestli se Mirek ve zdraví vrátí. Vracel se spolehlivě. Měli to dobře vymyšleno. Ale víte, co to je takové čekání? A to u mne to ještě nic nebylo proti tomu, co musely prožít ty tisíce jiných, kteří čekali mnohem déle a s nadějí nepoměrně menší.

Ale přece jen tyhle Mirkovy noční výlety utajeny nezůstaly. Někdo ze stáji nevydržel a našemu otci svěřil, že je tu nebezpečí, aby se jeho syn nějak milostně nezapletl a neměl z toho malér. A taťka měl starost dvojnásobnou. Přišel za mnou a ptal se, co já o té dívce vím. A když jsem ho ujistil, že v tom žádná dívka rozhodně není a že může být klidný, přidal jsem mu starostí ještě celou horu. Ale taky vydržel – a jen se trápil a čekal. Naštěstí tyhle dráty na trati přestaly být aktuální a noční výpravy také. Teprve po válce jsme si mohli všechno v klidu objasnit. Ale to se rodičů zmocnila teprve dodatečně snad ještě větší hrůza, co by se vlastně bývalo mohlo stát, takže k velkému uklidnění v rodině ani pak nedošlo.

To byl tedy hrdinský konec války vašeho bratra. Ještě dávno předtím však prý utrpěl „neobvyklý“ úraz.

Bylo to, tuším, v roce 1937, země se chystala k obraně a všude se pořádala branná cvičení. Kladrubští sokolové s vlajkou a za zpěvu táhli do Mošnic a tam na louce se pořádaly různé závody, házelo se granátem a střílelo z naší vzduchovky do terče. Vzduchovku nabíjel a střelcům podával náš otec – to, aby si byl jist bezpečností. Jednou ale pušku zavřel příliš prudce a vyšla rána. Nic se nestalo. Chtěl se ale přesvědčit, zdali to bylo opravdu tím prudkým zavřením nebo snad z jiné příčiny, znovu tam dal brok a znovu silně zavřel –

a vzduchovka opět spustila. Jenomže v tu chvíli Mirek udělal krok z řady dopředu, aby se podíval, co se děje – a taťka držel pušku příliš nízko. A Mirek se mu s výkřikem zhroutil k nohám. Šok pro všechny. Brok zasáhl Mirka do levého oka, škrábl očníci, poranil sítnici a, jak se ukázalo, uvázl v tukové vrstvě za okem. Ze cvičení jsem jel domů na kole a modlil se celou cestu nahlas za Mirkovu záchranu. To jsme ještě nevěděli, co se vlastně stalo. Brok z oka mu vyprošťoval primář Horáček v Pardubicích – leč nevyprostil. Radil se s oční klinikou v Praze a výsledek byl, že se brok má na svém místě nechat. Skutečně, zůstal tam až do Mirkovy smrti. Oko bylo funkční natolik, že dodávalo vidění hloubku, ale samo o sobě už moc nesloužilo, neboť vnímalo jen nespojitě ostrůvky zorného pole.

Byla to těžká zkouška pro rodinu. Ale tím statečným, kdo všem nejvíce pomáhal, byl Mirek sám. Nikdy neřekl slovo výčitky – a nikdy nic takového ani nenaznačil. Tehdy obecný úsudek v lidu kladrubském byl, že s čím kdo zachází, tím taky schází, a že „pán“ teď, když vlastní dítě málem zastřelil, už nikdy do ruky flintu nevezme. No vidíte, a vzal – a vzal ji i Mirek. Tahle představa tedy nevychází a síly adaptační v člověku jsou vskutku pozoruhodně silné. I za to budme vděční!

Jak se dál odvíjel bratrův život?

Tak jako já jsem po maturitě šel ještě na rok do abiturientského kurzu na obchodní akademii v Pardubicích, šel Mirek po maturitě na reálce na zemědělskou školu do Chrudimi. Nasazení do říše – byl ročník čtyřiaadvacátý a pro ten to bylo takřka povinné – ušel tím, že dělal inseminátora na chlumeckém okrese a inseminátoři měli výjimku. Na vysoké škole měl před ostatními velký náskok, neboť málokdo mohl mít takový rozsah praktických znalostí a zkušeností jako on. Stal se brzy pomocnou silou u profesora Bílka (toho, který se pak zasloužil o zpětné vyšlechtění černého kladrubáka) a pak u docenta Koubka (ten zase jednu dobu pracoval v Kladrubech), takže na fakultě se stal známou osobou.

Po studiích, zatímco já jsem měl svou dráhu celkem klidnou a v podstatě jsem poznal jen tři pracoviště, měl Mirek pracovní dráhu plnou dramatických zvratů. Byl synem ředitele Matějčka z Kladrub a taková věc se nepromíjela – a v zemědělství ji nešlo ani jakkoliv utajit. Uchytil se na státním statku ve Vigláši u Zvolena. Slovensky se naučil dobře a s bačí v podhůří Nízkých Tater si rozuměl také výborně. Ale stalo se, že v nemocnici v Žilině nepoznali, že má zánět slepého střeva, a on se vypravil na pohřeb dědečka do Zahrádek.

Když dojel, byl v takovém stavu, že primář Fabián z chirurgického oddělení v České Lípě nařídil sanifákům, kteří ho převáželi, že ho musí nést na rukou. Jen díky zručnosti a léčebné odvaze pana primáře a streptomycinu, který do nemocnice jako zázrakem dorazil, Mirek přežil. Rekonvalescence byla dlouhá. (Shodou okolností u primáře Fabiána bylo první místo mé budoucí ženy jakožto zdravotní sestry.)

Na Slovensko se Mirek už nevrátil. Pracoval na několika státních statcích, nejdéle asi na Státním statku města Prahy, nakonec také ve známém JZD Slušovice, a to v malém plemenářském oddělení sídlícím v Praze – a moc ho rozčilovalo špatné hospodaření všude, kam přišel, a snad ještě víc (což je pro něho příznačné) ho rozčilovala nepoctivost. Moc mu záleželo na povznesení našeho zemědělství a na zavedení nových, ekonomicky i ekologicky výhodnějších technologií. Studoval je do hloubky. Stal se odborným průvodcem, překladatelem i organizátorem zájezdů pracovníků našich státních statků a JZD za komunistů a soukromých zemědělců a jiných zájemců po komunistech do Rakouska a do Německa. Měl styky s tamními profesory, zval je k nám a překládal jejich přednášky – a moc toužil po tom, aby naše ministerstvo přijalo ty principy, které se mu jevily jako vskutku perspektivní a nejen udržovací a ochranné. Vyslyšen nebyl – opravdu myslím, že ke škodě národa. Že to však jde, to dokazuje jeden sedlák v Podkrkonoší, který přijal jeho odborné vedení a jehož hospodářství je v současné době svým způsobem modelové.

Manželkou se mu stala kolegyně z fakulty, takže zemědělství měli nadále v rodině zastoupeno z obou stran. Oldřiška si však nevybrala zvířata velká a lány širé, nýbrž práci jemnější, a to s drůbeží. Moc dobře si vzpomínám, jak jednou ještě v Masarykově koleji Mirek přišel z nějaké fakultní taneční zábavy (Oldřiška byla vynikající tanečnice) a jak celý svůj povinný referát staršímu bratrovi zhustil do takto jednoduchého prohlášení: „Tu bych chtěl mít!“ A protože ona nebyla proti, měli za čas jeden druhého – spolu pak tři kluky a od nich teď devět vnoučat.

V době, kdy to bylo ostře sledováno, jsem byl já členem staršovstva našeho evangelického sboru ve Vršovicích. A překvapením pro mne bylo, že i on se stal „starším“ ve sboru hornopočernickém. Při veškeré psychické blízkosti a častých kontaktech jsme si o tom vůbec neřekli! Kupodivu, takové věci se nevyhlašují, ba ani nesvěřují – duchovní růst má zřejmě své zákonitosti a své cesty, i když (jako je tomu v našem případě) vychází asi z týchž základů. U něho ovšem, jako ostatně všechno, co vzal za své, i tohle

bylo ve srovnání se mnou hlubší, opravdovější, důslednější. Stal se kurátorem sboru a byl jím řadu let – odevzdal svou funkci vlastně až nedlouho před svým odchodem z tohoto světa. Profesor Heller ve vzpomínce v Kostnických Jiskrách napsal, že „v celé evangelické církvi je nemnoho takových kurátorů, skromných a pokorných, iniciativních i obětavých, bez špetky ješitnosti a touhy po sebezprosažení“.

A mně se stýská. Neboť i bratrství může přerůst v přátelství, o němž sám Jan Amos Komenský (ve spisku *O sirobě*, vydaném v Lešně v roce 1634) praví, že jest „lékařstvím života“.

Když jsme se teď seznámili s nejužším kruhem rodinným, podívejme se trochu dál do hlubin rodového času. Jak původ vůbec člověka ovlivňuje?

Dnes vím, že to vůbec není zanedbatelná věc, ale že to významně ovlivňuje identitu člověka. A co je to identita? V podstatě odpověď na otázku „co jsem?“, „odkud pocházím?“, „je se mnou všechno v pořádku?“. Nejen šlechta, ale i rody selské mají svou hrdost odvozenou od předků, mají svou tradici, mají své závazky a svá očekávání, jež vnucují svým potomkům.

Jméno je významnou součástí identity. Jméno Zdeněk vzniklo z původního jména Zdeslav, což znamená „Zde slavný“ nebo „Udělal slávu“. Jaký vztah ke svému jménu máte vy sám?

Vidíte, o téhle etymologii jsem vůbec nevěděl. Moc děkuji. Jméno patří k člověku a nějak s ním musí žít. Ani já nemám proti svému jménu odpor. Upřímně řečeno, připadalo mi v dětství trochu zvláštní. Necítil jsem se s ním docela dobře. Jako kluci jsme velmi silně toužili po konformitě s ostatními. U nás ve vesnici se jmenovali všichni Pepík, Franta. To byla doba těchto jmen. Zdeněk a Mirko byla jména dost exotická.

A ještě jednou jsem se se svým jménem potýkal. Pan řídící na obecné škole, který byl hudebník, nacvičoval různé písně a mezi jinými – nevím proč – se zpívala árie „když Zdeněk můj ve svatém nadšení“ a všechny holky se na mne koukaly. Já se tak styděl, že jsem musel být červený od vrchu dolů, a hrozně mě to trápilo.

Ptal jste se někdy rodičů, proč vám takové jméno dali?

Mojí matce se to prostě líbilo. Bratrovi dal jméno dědeček.

Vy jste pak dal synovi také jméno Zdeněk. Proč?

Ne já, ale moje žena to vymyslela. Můj otec byl Jaroslav, její otec byl Jaroslav, její strýc Jaroslav a ona se jmenuje Jaroslava. Chtěl jsem, aby se naše první dcera jmenovala po mámě Jaroslava, ale to se žena vzbouřila, a dali jsme jí tedy jméno Jarmila. Jana je po babičce, matce mé ženy, a Zdeněk, kdyby bylo po mém, by nesl dál rodinnou tradici jakožto Jaroslav. Ale to by toho jara bylo na jednu rodinu trochu moc. To uznávám. Ostatně moje žena si toho Zdeňka po tátovi stejně nedala vzít.

Kam až jste „vystopoval“ minulost vašeho rodu?

Pátrání v rodokmenech ukazuje, že ze strany otcovské i ze strany mateřské možno dospět až kamsi do doby po třicetileté válce. První známý Matějček v Holohlavech (1680) se jmenoval Jiřík a na jeho paměť toto jméno znovu ožilo ve třech posledních generacích. Už jsem se o něm zmínil, že společensky a majetkově klesl ze třídy selské do třídy chalupnické a že se tak stalo patrně „pro víru“. Zmíním se ještě také o pradědečkovi mého otce, zpěvákovi na holohlavském kůru. Svému dědečkovi, otci mého otce Františkovi, pokrokovém hospodáři bych rád věnoval aspoň pár drobných vzpomínek.

Byl postavy vysoké, suché. Moc řečí nenadělal, ale nějak z něho vyzařoval klid a rozvaha, i když jeho vnukové svědčí, že se dovedl také pěkně rozčítit. Osobní nároky žádné velké neměl, všechno u něho bylo „dobrý“. Babička mu dávala šálu, když měl jít na hon – „to je dobrý“. Dávala mu svačinu – „to je dobrý“. Ale když vnuk Fanouš přijel z pole a lopatu měl od hlíny, velice přísně podotkl, že „hlína patří na pole“ a „línej že se ztrhal“.

Otec vzpomínal, jak s tatínkem jezdili na selské hony po okolí, což končívало v hospodě a protáhlo se nezřídká daleko přes půlnoc. Babička jim však nikdy nesvěřila klíč od domu. Nepsaný zákon říkal, že hospodyně přijde otevřít. Jednak měla kontrolu a jednak to ty mužské přece jen trochu nutilo, aby přišli dřív a pokud možno ve stavu přijatelném.

My jsme do Holohlav jezdívali autem někdy jen tak v neděli odpoledne, ale pravidelně a slavnostně na pouť a na posvícení, na zabijačku či na nějakou jinou velkou slávu rodinnou nebo obecní. (Když se například v Holohlavech otvírala nová škola, to bylo něco.) Jednak tam byly kolotoče a střelnice a jiné atrakce, jakých u nás v Kladrubech nebyvalo, ale hlavně a především se tu sešlo široké příbuzenstvo ve všech generacích. A my dnes víme, že právě tohle je nezastupitelná a blahodárná funkce širšího rodinného společenství, které vzbuzuje v dětech školního věku vědomí „času života“ a navíc kultivuje

vztah k malým dětem i vztah ke starým lidem. (V mých knížkách se o tom pojednává dost často a dost podrobně.)

Po obědě, který byl vždycky jistě vynikající, ale který nás moc málo zajímal, se kolem stolu vypravovalo – a to bylo něco pro nás. To je to mimoškolní vzdělávání ze života a pro život. Pak ti staří hráli karty a my s bratrem a s bratranci jsme měli každý svého hráče, kterému jsme fandili, přijímali jeho výhru a vypláceli jeho prohru, a poslouchali a poslouchali. O dědu jsme se hádali, protože vyhrával. Vzpomínám si, jak někdo prohlásil, že děda je v kartách „virtuos“. Tímto pochvalným titulem, i když pro mne tehdy nesrozumitelným, se v mých očích povznesl ještě o patro výš. Myslím, že v této dovednosti se uplatňuje rovněž určitý druh inteligence a že pan Howard Gardner z Harvardu by jej měl pojmut do své soustavy.

Na honě v Semíně, kde jsme měli svůj revír, nesměl děda chybět. Přijížděl se svými mysliveckými kamarády, panem Špryňarem, který byl prokuristou firmy Malburg ve Smiřicích, a panem Rejchrtem, který sedlačil v blízkosti Holohlav. To byla vždycky milá návštěva. Ten pan Špryňar nás pak taky učil chytat kapry – a naučil. Ale v lese děda moc pohotový střelec nebyl. Chodil s ním jenom jeden věrný honec, který se svým způsobem obětoval. Aspoň nemusel nic nosit. Asi dědovi vyhovovaly víc kruhové hony, kde jsou zajíci vidět už z dálky – to ještě ve své osmdesátce střelil na jednom místě (v rodných Holohlavech, a říká se tam U Křížku) deset zajíců, jednoho za druhým, skoro jako arcivévoda z Konopiště.

Já jsem ho právě v roce, kdy mu bylo osmdesát, vezl v Zahrádkách na Velkozámecký rybník, ne na střelení, ale na podívanou. Všelikeho ptactva vodního tam bylo nepřeborně. Já si zakládám na tom, že malou pramici ovládám spolehlivě. Ale co čert nechtěl, najednou jsem zapíchl žehlo nějak moc hluboko, nemohl je z bahna vytáhnout, nohama jsem si pod sebou loď odsunul – a už jsem byl ve vodě jako hastrman. Jen myslivecký klobouk plaval po hladině. A děda na to shovívavě, leč pobaveně: „Ale chlapče, copak to děláš?“

S babičkou oslavili ještě zlatou svatbu. A pak za čas jsme ho vynášeli z jeho chalupy, my jeho čtyři vnuci. Mně to při mém kulhání moc daleko nešlo, takže pohotově přiskočil Zdeněk Marvart, také příbuzný z naší generace, a vystřídal mne.

Mockrát mne pak napadlo, že na tohoto dědu se vztahuje ono březinovské „velcí našeho rodu“, jak nám to na fakultě v lekcích češtiny několikrát opakoval profesor Jílek (Oberpfalcer). A my někdy ani nevíme, že nám byla dána ona mimořádná výsada s těmito „velkými“ jít kus cesty životem.

Když před nedávnem Mirek, jeden ze synů mého bratra, zorganizoval sjezd rodiny Matějčků pocházejících od tohoto dědy z chalupy č. 46 v Holohlavech, sjelo se nás do jednoho letoviska v Českém ráji pětačtyřicet. Moc takováto setkání doporučuji. Byl jsem překvapen, jak to dovede oslovit i příslušníky té nejmladší generace.

A když letos zorganizovali mladí členové rodiny Janských, tj. rodiny naší matky, podobné setkání v Bělči, sešlo se nás tam osmdesát pět. Sestřenice Olga si dala práci a sestavila rodokmen, nad nímž jsme pak stáli všichni – mladí staří – v upřímném údivu.

Babička a děda holohlavští se svými čtyřmi vnuky

A rod z matčiny strany?

Rod naší matky sahá také hluboko do sedmnáctého století (první Janský v Bělči je doložen 1605). Má ovšem tradici dramatictější a pohnutější – onoho „skrytého semene“ českobratrského. O jednom předkovi se vypráví, že byl pro víru ve vězení v Pardubicích. Žena tamního „zavíráka“ věšela prádlo a onomu vězni se nějak povedlo šňůru si v noci přitáhnout a po ní sešplhat dolů a utéct domů. Tam se nějakou dobu skrýval, až ho vysvobodil Toleranční patent císaře Josefa.

Byli to sedláci, ale jakési vyšší kategorie, protože měli k tomu ještě buď mlýn, nebo hospodu. Mravů byli přísných, poctivost a věrnost víře byla zákonem – zato shovívavost, tolerance, odpouštění a podobné ctnosti křesťanské tu zřejmě moc místa neměly. Majetek byl posvátný. Ten bylo třeba chránit a rozhojňovat – marnotratný syn nebyl přijat slavnostně a s láskou otcovskou, nýbrž zůstal zavržen na věky. O majetek se vedly rodinné spory – za to se kupodivu před Pánem Bohem nikdo nestyděl. Přes řeku Orlici si prý dvě větve rodu nadávaly.

Dědeček jednoho svého mladšího bratra, který si od něho půjčil peníze a nevrátil, odstříhl ze společné fotografie a nikdy víc se o něm v jeho rodině nemluvilo. Prostě už dál neexistoval. Jen oklikou se naše mamka dovídala něco o jeho dětech a svých sestřenicích a bratrancích. A pak se nám najednou ve sboru ve Vršovicích přihlásily dvě sympatické děti, kterým bylo naše jméno „podezřelé“, a ukázalo se, že to jsou vnoučata onoho zavrženého bratra. A dále se ukázalo, že celá rodina je ve všem všudy řádná a spořádaná, že rodové tradice drží a ctí dokonce líp než potomstvo našeho dědečka a že jsou to i lidé stateční a následkem toho i úctyhodní. To už dědeček nežil – ale představuji si, že byl do konce svých dnů hluboce přesvědčen, že z takového veskrze bohaprázdného a nevěrného sourozence nemůže nikdy nic pořádného vzejít, natož bohabojné a věrné potomstvo.

Od profesora Jaro Křivohlavého, když byl ještě v Ústavu bezpečnosti práce, jsem se dověděl, že staří Čeští bratři měli své důmyslné pojetí bezpečnosti práce. Pak jsem si to ověřil ještě podrobněji u profesora Rudolfa Říčana v jeho *Dějínách jednoty bratrské*. Bezpečná byla ta zaměstnání, která nesváděla k hříchu, jako třeba pastevci, rolníci apod. – nebezpečná byla naopak ta, která hřích přitahovala, jako třeba obchodníci, hospodští, vrchnost a ovšem i vandrovní tovaryši a všichni lidé na cestách. Ti staří Janští byli většinou v zaměstnáních nebezpečných. Jeden z prapředků jménem Samuel už v době potoleranční měl hospodu. V ní na stole ležela bible a zpěvník. Přišel-li host, pra-

dědeček ho hned pozval, že si spolu zazpívají. Nalil dvě piva – jestliže chtěl host víc, poslal ho ven k pumpě, protože „i dobytče ví, kdy má dost“. Tento prapředek byl podle pověsti veliký silák. Když v hospodě byla tancovačka a k té patřila i rvačka, kázal čeledínům naházet snopy slámy pod okna (to z lásky křesťanské) a vlastnoručně pak sám vyhazoval rváče oknem ven. Byl velký zpěvák – a když se svým synem pravidelně každou neděli šli přes Třebechovice do Kláštera do kostela, přes město zpívali, takže prý Třebechovičtí měli budíček a říkali: „No jo, Janští jdou.“ Také konec tohoto věrného muže být příkladný – mrtvice ho ranila v onom klášterském kostele při zpěvu jednoho žalmu. (Dědeček věděl kterého, ale já to, bohužel, už nevím.)

Na rozdíl od nás, kteří jsme jakožto evangelíci na katolické náboženství ve škole nechodili, dědeček chodil. Jednou se mu podařilo, že se jaksepatří vytáhl. Pan katecheta se ptal dětí, co je to smrt. Velké ticho. Nevěděl nikdo. A tu se dědeček přihlásil a řekl (nevím ani podle kterého evangelického katechismu): „Rozloučení duše s tělem.“ A tu katecheta mocným hlasem dětem vyčínil: „Styďte se. Tenhle ten kacír to ví a vy to nevíte!“ Dědeček ovšem věděl i mnoho jiných věcí, které nám dětem imponovaly, uměl například vyjmenovat všechny řeky v Evropě, počínaje Pečorou či něčím takovým v Rusku a konče Duerem, Ebrem, Tajem atd. ve Španělsku.

Strážcem rodové tradice byla především dědečkova sestra Emy, která se neprovdala a žila v Hradci se svou společnicí, paní Šrámkovou. Spolu s ní udržovala jednu rodovou zvláštnost, že totiž nejedly nic, než co si samy uvařily. Protože teta trpěla revmatismem, jezdily s paní Šrámkovou také na léčení do Karlových Varů – a tam je jiná naše příbuzná zastihla, jak v lázeňském pokoji teta těma svýma chromýma rukama válí těsto na nudle do polévky. Všichni z této rodiny byli na jídlo tzv. paškrtní a kdeco si „ošklivili“ – a já se vždycky divil a divím se dodnes, kde se v těchto venkovských lidech vzala až tak přehnaná, obsesivní čistotnost. Že by dědeček jedl koninu, to ani náhodou – a přitom u nás v Kladrubech se někdy stávalo, že se hříbě zabilo nebo že bylo nutno pro nějaký úraz porazit i krásného hřebce. Ale jednou to přece jen mamka nevydržela a připravila podvod – měli jsme prostě „telecí“ a dědeček nepoznal nic. My s bratrem jsme pak v Pardubicích hrozně moc prosili naši paní bytnou, aby nám koninu udělala – ale ta se velice zdráhala, co prý „by tomu lidi řekli, že krmí své studenty koninou“. Ale protože byla hodná, umluvit se dala – a ne jednou.

Dědeček byl postavy nevysoké, ale sporé. Chlubil se svou silou a mně je dnes jasné, že to musela být podstatná součást jeho identity. V Sokole vynikal

silovými cviky. Ale jeho slavná historie, kterou jsem slyšel mnohokrát, byla tato. Bylo to v Táboře, kde dědeček chodil do tamní vyšší zemědělské školy, tzv. Bodenkulturky.

Odpusťte mi, prosím, ale nebylo by mi dobře, kdybych neudělal zase malou odbočku. V téhle dědečkově vyšší zemědělské jsme totiž opět svědky oné pozoruhodné kulturní emancipace českého venkova v druhé polovině minulého století, kdy relativně zámožní (ale jak jsme viděli v případě našeho rodu holohlavského, i nezámožní) sedláci posílali své nadané syny na studie. Dědeček sám to pak udělal i se svou starší dcerou, což znamenalo nepochybně celý skok na vzestupné cestě českého národního společenství.

Zpět ale do Tábora a do jedné hospody, kde se scházeli studenti. Tam se producíroval jeden řeznický tovaryš, zápasil s jedním mužem očividně slabším a dělal s ním, co chtěl. Dědeček se už na to nemohl dívat, vstal a postavil se mu místo onoho chudáka: „Tak to zkuste se mnou!“ „Vola pěstí zabiju, natož tebe, ty...“, prohlásil sebevědomě řezník a vrhl se na dědečka. Jenomže ten ho popad, zvedl a praštil s ním o stůl – a pak ještě jednou – a milý vejtaha se sbíral jen velmi ztěžka. Když se pak ještě štajfoval, ostatní ho vyhodili z hospody.

Jak asi takovéhle rodové historky člověka ovlivňují?

Tuhle dědečkovu historii si teď moc často připomínám, když v naší psychologické poradně kážu rodičům chlapců úzkostných, bázlivých, neobratných, ale také agresivních a všelijak jinak nápadných a ve společnosti druhých odstrkovaných, jak významným přínosem k pozitivnímu posílení „mužské identity“ je tělesná síla a jak poměrně lehce ve srovnání s tělesnou obratností se dá cvičit a zvyšovat. A jak těžko zrovna tomuhle mohou rozumět hodné matičky, paní učitelky i paní kolegyně-psycholožky a jak moc tu záleží na otcovské funkci v rodině a mužských vzorech v dosahu dítěte.

Ale ještě jednu dědečkovu historii jsem mnohokrát vyslechl. Jak totiž, jakožto mlynářský synek na Orlici v Podhůři, chytal ryby a jak jednou nalíčil velkou bělici a když ráno na loďce jel šňůru vytahovat, zjistil, že je několikrát omotána kolem mostního pilotu. A když ji konečně vyprostil a vytahoval, měl dojem, že na ní uvázl nějaký kořen nebo trám – až tu se objevila široká huba a on to byl sumec. Byl tak velký, že když ho vytáhl do loďky, musel si na něj lehnout, aby se mu nevymrskl přes okraj. Nemohl tedy veslovat. Mládek ze mlýna loďku nad splavem ještě včas chytil, protože kdovíjak by to dopadlo. Sumec vážil dvanáct kilo, dědečkův tatínek ho dovezl do Hradce do hotelu

a dědečkovi dal z toho celou zlatku. Což, jak dědeček nikdy neopomněl připomenout, „byly tehdy velké peníze“.

Proč ale zrovna tohle vypravuji? Abych se pochlubil! Já jsem totiž také chytil sumce, patnáctikilového, na obyčejnou udici a na žížalu a tahal mne v Doksech v loďce po jezeře v noci víc než hodinu. Čili vím, co je to za zážitek, a přitom jsem dědečka dokonce i trumfnul.

Tady mi, prosím, dovolte zase jednu psychologickou zastávku. Dočetl jsme se o velkém Jeanu Piagetovi, že si z dětství pamatoval, jak se stal obětí přepadení a pokusu o únos, kterému jeho chuva svou udatností zabránila. Pamatoval si to docela přesně, s mnoha podrobnostmi. Jenomže později (to už byl dospělý) se ukázalo, že žádné přepadení nebylo a že si to všechno milá chuva prostě vymyslela, aby se před Jeanovými rodiči udělala vzácnější.

Něčeho podobného jsem byl svědkem i já. Byla u nás na návštěvě dědečkova sestra teta Emy. Rodinný generál, tvrdá jako křemen, přičemž pravdomluvnost jí – jakožto věrné evangeličce – byla biblickým zákonem. Seděli jsme u stolu v altánku a dědeček vyprávěl svou známou příhodu se sumcem. A teta na to, že ona přece s ním na té lodi také byla a všechno to zažila, a jak to, že on si to nepamatuje a vůbec se o ní nezmiňuje. Dědeček se nad takovým nesmyslem děsně rozčílil, protože nač by bral takovou malou holku s sebou na loď, a nač by ji tak brzy ráno budil, navíc by to bylo nebezpečné – no prostě bohapustý výmysl! A teta že ne, že to ví přesně, pamatuje si to úplně jasně – to dědeček má špatnou paměť, ne ona. Hádali se tak, že to vypadalo na rodinnou roztržku, až teta přece jen ustoupila – uražena, leč ve své pravdě nezviklána. Je nasnadě, že logika věci dává za pravdu verzi dědečkově – ale když psychologie staví tetu Emy do jedné řady se samotným velkým Piagetem, musíme mít pochopení i pro její dětskou „zcela spolehlivou“ vzpomínku.

Zajímavé je, že takovýchto historií z mládí jsem od dědečka slyšel víc, z doby jeho aktivní služby na státních statcích už toho bylo mnohem méně. Na pořádek byl pedant a našemu tatkovvi, který rozhodně žádný nepořádník nebyl, dával sebe za vzor. Když krájel houby do polévky, což byla jeho oblíbená služba domácnosti, byla jedna kostička jako druhá. Za mlada byl velký chodec a žádná vzdálenost mu nebyla dost velká a žádný čas nepříhodný, když měl na rozlehlých polnostech něco zjistit nebo zkontrolovat. Vypravovalo se, že když jednou ho na poli hledali jeho nadřízení a v dálce ho zahlédli, pískali na něj. Ale nedopískali se. Až pak přišel sám. Ptali se ho: „To jste nás neslyšel? My jsme na vás pískali.“ „Slyšel. Ale píská se na psa, a ne na mne!“ byla dědečkova odpověď.

Příznačná historka je také tato. Nějací sedláci ze vsi v okolí vypravovali v hospodě, že na dědečkově státním statku se ztratilo nějaké obilí a že je dědeček zašantročil. Dědeček se to dověděl, sedláky žaloval pro urážku na cti, soud vyhrál a vyžádal si, aby v rozsudku bylo výslovně stanoveno, že náhradu škody musí odsouzení poslat na právě konanou sbírku na postavení pomníku Mistra Jana Husa na Staroměstském náměstí v Praze, neboť „prav pravdu“.

Náš otec se dovedl rozčlít, křičet, vztekat se – dědeček se zachmuřil! Hrozivě. Po staročesku. Když jsem u Jiráska někde četl, že ten a ten husitský hejtman se „zachmuřil“, pak jsem si spolehlivě dovedl představit, jak to vypadalo. Budiž ale po pravdě řečeno, že mockrát v životě jsem to neviděl. My děti jsme ho zažily jako vážného, leč laskavého průvodce naším dětstvím a učitele životní moudrosti. Kdykoliv jsem pak v psychologické teorii a ve své poradenské praxi uvažoval o funkci prarodičů v rodině, byl to tento dědeček, na kterého jsem musel pomyslet jako na pozitivní model.

Vyrůstal jste vlastně na bývalém císařském statku. Jaká tam byla atmosféra?

Kladruby byly statkem císařským a vztahy k vídeňskému dvoru a rodu habsburskému byly mnohé, rozmanité a silné. Nejen v osobě ředitele a vyššího úřednictva, ale i v lidu obecném. Na kladrubské bráně, na straně k Řečanům, byl vymalován velký znak Rakouska-Uherska. Barvy to byly olejové a nadmíru trvanlivé, ať se to přetíralo a bílilo jakkoli, vždycky za nějaký čas nátěrem pronikly. Starý Valášek, otec hajného a našeho věrného přátelského protektora Karla Valáška, byl osobním kočím posledního císaře Karla, takže i jeho děti se nutně jmenovaly po císařském páru – Karel a Zita. Rozvětvená rodina Hellingerů už svým jménem připomínala původ vídeňský, pravděpodobně i Kothové, kdekterý řemeslník se ve Vídni vyučil, kdekdo od koní z Kladrub byl nějaký čas ve Vídni a kdekdo od koní z Vídně byl nějaký čas v Kladrubech. Kladrubská čeština měla typický vídeňský ráz – například stáji s koňmi hospodářskými se říkalo „fúrvezna“, bráně se říkalo „amfort“ (z německého „an Pforte“), nádvoří byl vždycky jenom „plac“ a s babkou Černíkovou jsme nechodili na motýly, nýbrž na „šmetrlíny“ atd. Náš otec za očistu jazyka bojoval rozhodně a důsledně, leč tyto věci mají svou sociolingvistickou zákonitost, takže se to moc nedařilo.

Něco ze starého Rakouska přešlo ovšem i na postavení ředitele hřebčína a jeho rodiny. Dřív to býval šlechtic v císařských službách, který měl v rámci hřebčína svůj dvůr, své stáje a jakési své vlastní panství. Na nás přešlo aspoň

to, že jsme bydleli v zámku, že jsme měli velikou zahradu, hospodářství s veškerým domácím zvířectvem, včetně jedné krávy. O tu se v našich posledních kladrubských letech s dojemnou péčí starala Fanyňka, osamělá, prostá, dobrá duše, jejíž jedinou zábavou byla práce a jedinou láskou tahle naše kráva. A tak ji překrmovala, že na pastvě mezi ostatními kravami zaměstnanců hřebčína vypadala – jak podotkl náš otec – „jako ta kráva egyptská, co sežrala těch sedm hubených“, což místo cti mohlo dělat řediteli jen ostudu. Při měnové reformě Fanyňka samozřejmě přišla o všechny úspory, a když pak někdy v sedmdesátých letech zemřela, našlo se u ní v bytě, pokud vím, hodně přes 100 000 Kčs. Nedovedla pro sebe utratit ani korunu.

V Kladrubech panoval zvláštní konzervativismus. Lidé, kteří přicházeli zvenčí a nějakou chvíli tu pobýli, jednohlasně na to upozorňovali. A většinou k tomu dodávali, že všichni Kladrubáci mají zvláštní charakter, a to horší, než je v Čechách obvyklé. (Tomuhle bych ale osobně zrovna moc nevěřil – to člověk musel ty Kladrubáky hlouběji znát, aby objevil i jejich dobré stránky.)

Do pomaturitního almanachu naší třídy mi náš třídní básník Vladivoj Zlatohlávek napsal tento epigram:

*Původ ten je významnější nežli řečí většina,
nelze proto neuvěřit, že jsi z kladrubského hřebčína.*

To básnění Vladivojovi zůstalo a jeho básnička *Táborák mládí* zdobí pozvánku k maturitní schůzce naší 8A i letos po 58 letech – a já myslím, že je to asi to nejlepší, co kdy v životě napsal. (A to napsal hodně pěkného!)

Co tedy znamenalo prostředí státního hřebčína pro dítě, kluka a dospívajícího mladíka, který byl synem tamního ředitele?

Když jsem se narodil, otec ještě ředitelem nebyl. Stal se jím až o nějaký ten rok později, když dřívější ředitel Wolf šel do penze. V hřebčíně to znamenalo významnou výměnu stráží a definitivní přechod z éry rakousko-uherské a císařské do éry československé a demokratické. Že to nebyl přechod snadný a že se mnohým lidem po starém Rakousku stýskalo, je jasné. Mladý inženýr zemědělství, za války dělostřelecký důstojník, specializovaný na koně ze záliby, nikoliv z odborného studia (něco takového tehdy ovšem ani nebylo), který teď převzal velení, byl nutně symbolem této epochální změny.

Jak jste pociťoval, že jste s bratrem „panské děti“?

Ředitelovi se tradičně říkalo „pán“, jeho ženě „milostpaní“ – no, a my jsme byli „panské děti“. Někdy nám jako klukům někdo ze starších lidí dokonce

řekl „mladý pane“. Věřte nevěřte, tohle výsadní postavení bylo pro celou rodinu zátěží. Ano, bylo v tom také něco příjemného, ale ten trvalý nepříjemný pocit v pozadí, ten kupodivu převažoval. Jednak oba rodiče, zvláště matka, byli založení demokratického (v selské rodině mého otce doznívala ještě „protipanská“, „protivrchnostenská“ mentalita z doby roboty, přičemž v evangelické rodině mé matky „protipanský“ a „protikatolický“ demokratismus patřil takřka k vyznání víry), jednak my jako kluci jsme jakoukoliv diskriminaci, byť pozitivní, vnímali jako újmu a příkoří. Být jako ostatní, vyrovnat se jim, zasloužit si své postavení v dětské společnosti svou kvalitou, to je prostě potřeba dítěte školního věku – potřeba silná a naléhavá. A my s bratrem jsme se právě o tohle museli snažit daleko víc než všichni ostatní, kterým to bylo dáno jaksi samozřejmě. Co to je „identita“, to dnes vím ovšem i „vědecky“ – ale když o tom píší a přednáším, vím o čem mluvím i ze zkušenosti.

Řekl jste, že oba rodiče byli demokratického založení – posilovali ve vás zmíněné prosociální postoje?

Naše matka v nás opravdu dovedla prosociální postoje posilovat. Dovedla nás velmi citlivě upozornit, když někdo byl v bídě nebo nějak trpěl. Její dobročinnost byla z „dobrého srdce“ – dobročinnost našeho otce byla „kavalírská“. Přicházeli nejrůznější podomní obchodníci a nabízeli zboží často zbytečné – naše matka od nich zpravidla kupovala něco pro služebná děvčata. Jednou nekoupila – to mi vyprávěla snad rok nebo dva před svou smrtí, takže, jak vidět, vězelo to v ní celý život. Dvě ženy nabízely vařečky a kvedlačky, svou horlivost přeháněly, dělaly u toho bolestínské scény, asi dost hysterické. Matce to bylo protivné – a nic nekoupila. Ženy sklaply krám a smutně odcházely. A tu se na ni jedna ze služek vyčítavě podívala. Ale ona, milostpaní, už své rozhodnutí neodvolala, aby si nezapomenu! „Vidíš, a na tohle nezapomenu! Co by mi to tenkrát udělalo, kdybych ty tři vařečky koupila. Za pár korun!“ dokončila svou zpověď moje matka.

Postoje rodičů se na děti přenášejí nikoli v kázání a v moudrých řečech, ale v tisících maličkostech denního života. A my jsme nepochybně tisíckrát postřehli, že by ji trápilo „svědomí“, kdyby neudělala právě to nebo ono. A od těch dob také vím to, co jsem se později dočetl u stoiků, že víc člověka bolí vlastní hřích, vlastní provinění, zlo, které je v nás, než všelijaká neštěstí a pohromy, které na nás přijdou zvenčí a bez naší viny.

Myslím, že jsem velice dobře rozuměl Václavu Havlovi, když jednou v televizi krátce podotkl, že jakožto buržoazní synek z bohaté rodiny, s bonou

a jinými zvláštnostmi hodnými závisti, měl živější a ostřejší sociální citění než mnozí jiní, kteří vyrostli v prostředí chudobném.

Řekl jsem, že dobročinnost našeho otce byla „kaválírská“. Přicházeli žebřáci – kdopak si dnes ještě pamatuje, co jich bylo. Někteří byli stálí a pravidelní jako třeba nemá Anna z Labětína nebo Vašek Mňuk, jiní byli zvláštní a mimořádní, kteří se objevili třeba jenom jednou za rok nebo jednou za život. Když tedy přišel žebřák, šel napřed do kuchyně, kde dostal něco k jídlu nebo něco do ruksaku, pak se stávil u dědečka pro korunu, ale pak se sháněl po „pánovi“ a byl ochoten na něho čekat kdovíjak dlouho. Dostal desetikorunu. Za otcem se táhli také všelijací potulní hudebníci a jiní umělci – a samozřejmě neodešli s prázdnou. Když mu navíc zahráli „rejtaři, rejtaři bílí...“, byla jejich odměna dvojnásobná. Chodili i jakési improvizované kapely a počkaly si, až „pán“ pojedje na kočáře (byl to lehký kočárek, ze kterého se dalo dobře střílet) na objížďku nebo do lesa – pak to ovšem pouhá desetikoruna nespravila.

Chodil k nám také jeden slepec se svou ženou, hrál na citeru a moc dobře věděl, že „rejtaři bílí...“ jsou žádaným artiklem. Od dědečka toho dne dostal kalhoty – a tak spokojeně seděli se ženou v zahradě na lavičce a čekali na „pána“. A co se nestalo? Pes jezevčík, hodná fenka Misina, která by ani kuřeti neublížila a nikdy to také neudělala, z ničeho nic utíká přes celou zahradu (já byl toho očitým svědkem a divil jsem se, co se tak žene), přiběhne k těm dvěma na lavičce a milého slepce kousne do nohy – a pak už zase klidně odkráčí pryč. Bylo to přes kalhoty, takže to asi nic moc neudělalo – však také si slepec z toho nic nedělal a své „rejtary...“ náležitě uplatnil. Všechno proběhlo, jako by se nic nestalo. Jenomže za čas dostal otec účet od lékaře a pak ještě další účet a nevím, kolik jich ještě bylo. No, naplatil se hodně! Zlí jazykové říkali, že dodatečně někdo těmto nešťastníkům poradil, aby toho využili a z modřiny udělali pořádnou ránu. K nám už potom nikdy nepřišli a myslím, že i Kladrubům se vyhýbali.

Jako „panské děti“ jste s bratrem asi moc nedostatku nepoznali. Nebo jste přece jen pocítili nouzi?

Nedostatek v pravém smyslu jsme nepocítili jako děti ani jako dospělí – a vážím si toho. Žilo se u nás asi tak jako na venkovském statku té doby. Jedlo se to, co dal deputát, co dala zahrada a co žilo na dvorku a v chlévě. Jídla to byla obyčejná, ba nejobyčejnější, jaká jsou dnešním dětem už často neznámá. Každou sobotu byly vdolky s marmeládou, smetanou a tvarohem – no pohádka!

Zdrojem masa byla drůbež, k řezníkovi se chodilo zřídka, a to nejspíše pro hovězí, které jsem zrovna já jako dítě vysloveně nesnášel. (Dosud se bez něj dokonale obejdu.) Otcovské pohlavky padaly moc často právě při obědě, když jsem to do sebe soukal jako krajta tygrovitá a očividně se tím dusil. Blahoslavený doktor Macek (o němž ještě bude řeč), který dovedl vysvětlit nejen mně, ale především ředitelům dětských domovů, že maso předkládané dětem budiž šťavnaté (víc než si dospělí představují), a ne „ta hovězí podešev, co jsme měli dneska k obědu“.

Byli jste doma vedeni ke skromnosti?

Zdali jsme byli ke skromnosti nějak vedeni, nebo máme-li to geneticky dáno po předcích, to si netroufám posoudit. Ale fakt je, že jsme pro sebe nic moc nevyžadovali a že jsme byli nad každým dárkem celí šťastní. Víím, že dnes dětem nepřináší moc radosti, když už předem je každé jejich přání splněno a když jsou zavaleny všemi krásami světa a vymoženostmi dnešní technologie. Radost vzniká tehdy, když po něčem toužíme, když se na něco těšíme a když je nakonec tato touha uspokojena. Do uspokojení své touhy musíme zkrátka něco investovat – když už ne vlastní práci a námahu, tak alespoň onen čas napjatého očekávání.

Když jsme byli v Pardubicích na středních školách, dostávali jsme s bratrem každý své kapesné. I na tehdejší poměry dosti skromné. Naší ambicí bylo, abychom z něho každý týden aspoň něco ušetřili, což nutně znamenalo nejrůznější touhy přece jen z vlastního rozhodnutí a pod vlastní kontrolou nějak omezit. Téhle zkušenosti teď v praxi využívám v celém souboru pokynů, jak terapeuticky (popřípadě preventivně) zacházet s kapesným u dětí, které mají právě s vlastními přepjatými nároky a s vlastní minimální sebekontrolou vážné obtíže.

Postavení ředitele v Kladrubech bylo jistě významné a odpovědné. Co všechno s sebou přinášelo, a jak to nesl váš tatínek?

Postavení ředitele v Kladrubech neslo s sebou něco protektorského a patronátního. K panu řediteli si přišli lidé postěžovat na zlý osud, přišli se i pochlubit se svými úspěchy. Jeho bylo třeba seznámit s rodinnými událostmi, ale očekávala se od něho i pomoc v nouzi nebo v neštěstí. Vzpomínám, jak po letech, kdy už otec nežil, mi při honě v Týnci nad Labem (tam nás zval Richa Pivetz, syn pana lesního, který tam byl zubařem a mysliveckým hospodářem) jeden muž z Hlavečnicka vyprávěl, že vyhořel, byl zoufalý, šel za otcem – a ten

mu řekl: „Jdi k hajnému Drtinovi ve Splávi, on ti nakácí dříví na celý krov.“ Poměry to byly šlechtické, dnes nepředstavitelné. Někdo přinesl první kytici konvalinek z lesa, někdo bandasku lesních jahod – samozřejmě se slušelo, aby za to dostali pořádnou diškreci. Pan ředitel ani paní ředitelová se nesměli dát zahanbit. Rybář přinesl úhoře, stará babka kůzle od své jediné kozy, pro jistotu už stažené, jako že darem – podle nepsaného zákona ovšem za úplatu, a to rovněž podle nepsaného zákona „ředitelskou“, tj. vyšší než jinde. Často na to naše mamka žehrala, protože to mnohdy bylo opravdu zbytečné a navíc se toho někdy sešlo až moc – a co pak s tím. Když se zabíjelo, půlka našeho prasete padla na všechny revanše.

Dům byl otevřený všem možným příchozím. Zřízenci přicházeli k otci s hlášením, dostávali pokyny, někdy výtky (při temperamentu našeho otce nepřeslechnutelné a mně bylo těch nešťastníků vždycky hrozně líto – nikdy ale nenadával a neslyšel jsem, že by řekl sprosté slovo), ale i pochvaly (ještě dnes vidím, jakou nebeskou září se rozjasní tvář člověka povzneseného po zásluze v očích přísného a náročného „pána“). O psychologickém významu pochvaly jsem rozhodně nepotřeboval poučení z učebnic. Návštěvy přicházely a odcházely, přijížděli lidé z ministerstva, přijížděli přátelé i lidé nezvaní, přijížděli malíři koní jako třeba mistr Plischke, Vacátko, Kotrba – zkrátka dům kypěl životem. A my děti jsme byly účastny tohoto života. Když jsem pak později četl u Philipa Ariése historickou studii o proměnách dětství v jednotlivých dějinných epochách, uvědomoval jsem si, že my se svým dětstvím jsme byli v mnohém někde o sto let pozadu za dobou současnou. A že nám to nebylo ke škodě, nýbrž k dobru. Jen řekněte, komupak se něco takového stane? Není to důvod k vděčnosti?

U koní jste strávil většinu svého dětství, což by vám dnes leckterý kluk mohl závidět. Je možné, aby se člověk od koně něčemu naučil, nebo že kůň svou podstatou může ovlivnit povahu člověka? Někdy je totiž možné u vás pozorovat vůli a sílu téměř „koňskou“.

Koňskou náuru bych u sebe připustil a často mám koně i ve svých slovních projevech. Že bych koně poznal nějak do hloubky, to říct nemohu. Více jsem o tom slyšel, dýchalo na mě prostředí, než že bych se sám s koňmi intimně seznámil. Kůň sám mě neovlivnil, ovlivnilo mě koňské prostředí. Je to služba. U koní se slouží. U krav ne.

A co škola? Víme, že na kladrubskou jednotřídku často vzpomínáte.

Často na přednáškách říkám, že naše kladrubská jednotřídku byla „sanatorium pro encefalopaty“, zatímco moderní pražská škola na sídlišti, kam už chodily naše děti, to že je semeniště encefalopatií. Těmi encefalopaty míním (podle dnešní terminologie) děti s lehkými mozkovými dysfunkcemi, nebo ještě moderněji s ADHD, což je syndrom nadměrné pohyblivosti čili neklidu, spolu s chronickou nepozorností. Těch encefalopatů je v dětské populaci nepochybně stejně tolik dnes, jako jich bylo za mých mladých časů. Jenomže na naší vesnické škole panovaly tak idylické poměry, že naši encefalopati prostě neměli příležitost být nějak nápadní a obtížní, zatímco na té pražské škole se všemi jejími regulemi a řády, se všemi nároky a omezeními, se i děti jen s lehkým nádechem encefalopatie hroutí nebo vyvádějí až Bůh brání.

Středa byl volný den a sobota napůl. V jedné třídě byly děti od šesti let do čtrnácti. Pořád se něco dělo, pořád bylo na co se dívat a co poslouchat. Zpěv, tělocvik a ruční práce jsme měli společné, jinak ale každý ročník dělal něco jiného. Já jsem nejraději poslouchal, co pan řídící vykládal velkým dětem z dějepisu. Máločemu jsem rozuměl, ale znělo to děsně dramaticky. Například že „kníže Windischgrätz dal obalit kola kanonů slámou a vyjel z Prahy“, to si pamatuji dosud. Proč zrovna tohle ten kníže dělal, to byla pro mne otázka nad otázky – a ovšem i pořádný nápor na mou představivost. (Že to bylo v roce 1848, když potlačil povstání v Praze, na to jsem přišel, až když jsem na prahu dospělosti četl Jakuba Arbesa.) Přestávku ohlašoval zvonec na chodbě a my jsme se vždycky předháněli, kdo tam bude první. Vylítli jsme na dvorek, hráli tam kuličky, blbli a prováděli všelijaké prostocviky na primitivním náradí. O velké přestávce šel pan řídící na gábl, takže jsme měli času na rekreaci habaděj. Ruční práce někdy nahradila „pracovní výchova“ u pana řídícího na zahradě. Nejlepší ze všeho ovšem byly vycházky. Ty byly asi třikrát do týdne odpoledne. Napřed se pan řídící dohadoval s velkými dětmi, kam se půjde. Vždycky někdo navrhoval, abychom šli k Semínu – ale pokud se pamatuji, nikdy k tomu nedošlo. Vždycky z toho vyšlo buď ke Kolesům, nebo k Selmicům, nebo Na Sklepy. Všichni jsme vyrukovali před školu a tam už nastala mužsko-ženská diferenciacie – dívky šly s panem řídícím, kluci už měli připraveny provazy, jakožto postroje na koně, a už se kšírovali. Byli jsme přece v Kladrubech, kde se život točil kolem koní. Kdo měl ve třídě vyšší status, ten dělal kočího, kdo měl nižší status, byl kůň, a ty nejmladší děti škemraly: „Já budu aspoň váš pes, jo?“ Teď mi to připadá dojemné, ale jasně nám to říká, že i dětská společnost má svou hierarchii.

V lese dal pan řídící rozchod, domů přišel s několika hodnými děvčaty a my kluci jsme hned pokračovali v dalším dobrodružném podnikání. Domů jsme přišli až kdoví kdy. Někdy se to zdálo rodičům tak dlouho, že už posílali do školy, jestli se náhodou někde něco nestalo.

Zkrátka, sanatorium pro encefalopaty.

Kladrubská škola, která teď bohužel už školou není.

První setkání s představitelem stavu učitelského je pro dítě velice důležité. Jaký byl váš první učitel?

Pan řídící Josef Neuhöfer byl už pán v letech. Bylo v něm hodně ze starého Rakouska, něco z doby barokní a něco ze staročeského vlastenectví. V jeho osobě byla ještě fara a škola úzce spojeny. Však jsme se před vyučováním také modlili, on sám v kostele hrál na varhany a jeho ženský kostelní sbor s ním jezdil, jak jinak v Kladrubech než na velkém breku, na bohoslužby do filiálního kostela v Selmicích a v Semíně. S panem děkanem Kozou nějak patřili k sobě. Oba byli povahy mírné a zdrženlivé, stejně tak nenápadný byl i kostelník Říha, takže církev katolická ve svých kladrubských představitelích zachovávala tradice, ale rozhodně žádné výboje nepodnikala. Vzájemná

tolerance tam byla na výši v teorii i v praxi. Pan děkan hrál totiž s naším dědečkem, evangelíkem jako skála, každou neděli odpoledne mariáš věrně po dlouhá, dlouhá léta, přičemž třetím do party byl pan pošt mistr, vyznání československého. Někdy se k nim přidal i žid Lustig ze Selmic. Pan řídící byl v několika volebních obdobích v obci starostou – jinak ale se veřejného života vůbec neúčastnil, hleděl si školy a kostela. K té škole ale patřilo, že s námi dětmi nacvičil básničky a výstupy na vánoční besídku a pak jednu velkou výpravnou hru, která se hrála v hospodě u Jílků a byla to velká událost. Odtud možná vzešla moje velká záliba v divadle.

Že ta naše jednotřídka byla dětská ozdravovna, to jsem již řekl, a že jsme se toho tam naučili dost málo, to je, myslím, také víc než jasné. Můj pravopis byl hrozný a čtení nevalné. Jednou mi dal otec nečekaně přečíst u oběda něco z novin a já ze sebe nedokázal nic pořádného vykoktat. (To byly jeho výchovné a vzdělávací přepadovky, z nichž jsme měli hrůzu – naštěstí k tomu docházelo jen asi tak dvakrát do roka.) I rozzlobil se a přísně nařídil, že odpoledne místo lajdání venku ty noviny přečtu od prvního písmene na první stránce do posledního písmene na poslední stránce. A dědeček dostal za úkol, aby byl vykonavatelem tohoto trestu. Já brečel velice, neboť jsem byl povahy citlivé. A co udělal dědeček? Noviny odložil, vzal naši čítanku, na poslední stránce byl článek o Karlu Havlíčkovi Borovském a spolu jsme tu stránku pomalu přečetli a on mi o Havlíčkovi ještě pak něco vypravoval. Dodneska si z toho článku pamatuji Havlíčkovo: „Vyhrožujte si mně, příslibujte si mně, přece zrádcem nebudu!“ Dědečkovi jsem byl neskonale vděčný – a dnes navíc vím, že měl pedagogickou moudrost hodnou takřka Jana Amose Komenského, kterýžto veškeré násilí v pedagogice prohlásil za zhovadilost. Zato „velkou didaktiku“ našeho otce ocenily dvě spolužačky a přítelkyně naší matky z lycea v Hradci Králové, milé a vzácné tety Ema a Jarka, obě učitelky, u nás pak často tradovaným výrokiem, že „kdyby se výukové metody ředitele Matějčka zavedly do našeho školství, vedlo by to nevyhnutelně k vylidnění národa“.

Můj bratr, který šel touž cestou jako já o dva roky později, zažil už dvojtřídku. Měl i jiného pana učitele než jen pana řídícího a získal přece jen trochu lepší vzdělanostní základy než já. Ale rodiče usoudili, že takhle by to dál nešlo ani se mnou ani s ním, a tak svorně oba, napřed já a pak za dva roky on, jsme do páté třídy chodili do školy v městě Přelouči. To znamenalo v deseti letech první krok z milovaného domova. Začala nová kapitola mého života.

Vraťme se však ještě na chvíli do kladrubske jednotřídky. Často se zmiňujete o vašem školním divadle. Prozradte nám o tom něco víc.

V psychologické praxi se mi vzpomínky na naše školní divadlo vracejí dost často. Škola – ta dnešní o něco víc než ta dřívější – je přece jen založena převážně na konkurenci žáků. Kdekdo by chtěl být lepší než ten druhý – a paní učitelky a většinou i rodiče tento konkurenční boj mohutně povzbuzují. Příležitostí ke společné činnosti, ke společnému podnikání, ke společné zábavě, ke společným prožitkům je tu dost málo. Z tohoto hlediska je divadlo jedinečným výchovným prostředkem ke sdílení, spolupráci, souhře a k mnoha dalším tzv. prosociálním postojům. Každý tu má svou úlohu a teprve dohromady je z toho divadelní kus a společná radost.

Veřejně jsme vystupovali každý rok nejméně třikrát. Na vánoční besídce, na sokolské akademii a v onom velkém divadelním představení. Hráli jsme všelijaké výpravné pohádky, ale nejhluběji se mi do paměti zapsal Jánošík. Jako kluci jsme žehrali na to, že Jánošíka hraje holka Miluška Krejčíková (ejhle, zase ten střední školní věk se svou tvořící se mužsko-ženskou identitou), ale fakt je, že žádný kluk v tom našem malém výběru by na takovou roli nestačil. A ona to hrála skvěle. Můj bratr hrál horního chlapce, což ho už samo o sobě povznášelo. Zato já jsem hrál magnáta, sice krásně oblečeného, leč krutého a zlotřilého, což mě velice ponižovalo. Navíc někdo prohlásil: „No jo, pán – musí hrát pána!“ A pro nás oba panské synky byla takováto poznámka ránou pod pás – tady jsme se prali. Jenomže jak se tady prát, když jsem toho „pána“ hrát musel. (Jak je vidět, neodreagovaný stres má tendenci v člověku hlodat třeba sedmdesát let.)

V Kladrubech hráli divadlo ochotníci pod firmou Sokola. Sám náčelník bratr Sobotka, místní krejčí a Sokol každým coulem, nikdy nechyběl a hrál s nadšením. Leč zlí jazykové pravili, že „vždycky plave“, a mně bylo nepochopitelné, proč se o tom pořád mluví, když přece plavání bylo pro nás labské děti věcí víceméně samozřejmou.

Občas přijížděly také divadelní společnosti. Jejich taktikou bylo, že do některé role obsadily také osvědčeného místního ochotníka, neboť to hned zvedlo návštěvu. Bratr Sobotka s nimi hrál vždycky – a návštěvnost zvedal. Jednou ale se dával kus, ve kterém vystupoval malý chlapec. Co jiného mohlo napadnout pana principála, než aby si u rodičů vyžádal mne. Že syn pana ředitele může být tahák, to jsem ovšem tehdy nechápal. I když moje role spočívala jenom v tom, že jsem běžel přes jeviště a volal „maminko, maminko!“, trému jsem měl velikou. A pak lítost ještě větší, že po tomto výstupu

hned v prvním jednání mě kdosi sbalil a šel jsem spát. Jen jsem se druhý den dověděl, že v dalším jednání už jsem byl velký muž a že to celé bylo stejně moc smutné.

Jednou u nás pobýval malíř Józsa Bok, restauroval malbu na dvou slunečních hodinách na zámku a jen tak levou rukou namaloval kulisy – a když je namaloval, nedalo se nic dělat a hrála se Jiráskova *Lucerna*. On ji režíroval a sám hrál správce. Hrál ovšem kdekdo. Vesnice tím žila snad celý měsíc – a vyprávělo se o tom dalších dvacet let.

V Sokole se hrálo loutkové divadlo. Naše matka mluvila ježibaby a zlé královny, paní lesní měla hlásek na princezny a veterinář v hřebčíně MVDr. (a pozdější docent) Zikmund měl na starosti mužské role. Ale já si víc pamatuji na představení daleko primitivnější, která dávali potulní loutkáři v hospodě u Bucků. V naší rodině se dokonce tradovalo, že můj bratr koktal, „protože se tomu naučil, když napodoboval koktavého Vaška“ z jednoho takového představení. (Nezaměňovat, prosím, s *Prodanou nevěstou*!) Ale byl to nesmysl a pověra. Dnes vím, že v té době zakoktával sám od sebe, nikoho nemusel napodobovat, a že to přešlo samo, jak to samo přišlo. Ale kupodivu, jemu samotnému se líbila víc ta teorie o hloupém Vaškovi – až teprve když se něco podobného opakovalo u jednoho jeho syna, byl ochoten dát za pravdu bratrovi-psychologovi. Ovšem, kolik ještě dnes je rodičů (ale i výzkumníků), kteří dvěma jevům probíhajícím v čase vedle sebe přisuzují funkci příčiny a následku? „To nemůže být od ničeho jiného než právě od toho, když se to zrovna tehdy dělo!“

Vaše první školní vzpomínky znějí téměř idylicky. Můžete nám prozradit, zda vám také něco „nešlo“?

Co mi ve škole nešlo? Zřejmě čtení, ale to jsem kupodivu ani tak moc úkorně nevnímal. Zato zpěv, to byla tragédie! Má to zřejmě hluboké rodové kořeny. Můj otec totiž vzpomínal, jak se mu kluci v Holohlavech smáli, když jeho pradědeček v kostele zpíval – mocně, leč strašně. Říkali: „Jděte si poslechnout, starej Matějček zpívá.“ Dědí se to po meči. Ženy se přivdávaly normální, proti onomu genetickému vkladu bojovaly, ale moc toho nezmohly. Zpívat neuměl můj dědeček, neuměl otec, neuměli jsme já ani bratr. Pan řídící nám na konci školního roku dával na vysvědčení samé jedničky, ale na pololetním to přece jen nepřenesl přes srdce a dával nám ze zpěvu dvojku.

Když jsem byl v primě, pořádalo naše pardubické gymnázium žákovskou akademii v Grandu. Náš spolužák Mirek Lebeda, později dirigent Krušno-

horské filharmonie a ještě později a dosud dirigent a skladatel v New Yorku, tam zpíval sólově od Kříčky něco o kozlíčkovi a husičkách, což mi dosud zní v uších jako vrchol pěveckého umění. Primáni a sekundáni společně zpívali sborově několik písní. Náš dědeček na tohle představení přijel schválně z Kladrub a seděl v první řadě uprostřed, aby mu nic neušlo. Stáli jsme už nastoupeni na pódiu, já v první řadě, když tu náš profesor zpěvu ke mně přistoupil, z té řady mě vytáhl a dovedl k zadní stěně, kde jsem byl dokonale schovaný, a povídá: „Ty nezpívej! Jenom kdyby všichni hodně křičeli, tak můžeš taky!“ Nepředpokládal, že bych mohl rozlišit zpěv od jakéhokoliv jiného hlasového projevu. Naštěstí jsem u té zadní stěny nebyl úplně sám. Stál tam už ze sekundy žák Kohoušek – a já jsem mu byl za to nemírně vděčný a měl jsem k němu nadále jakousi skrytou sympatii, i když jsme spolu za celé studie slovo nepromluvili.

V Masarykově koleji vedle naší bratrské dvojice bydleli dva hudební pedagogové. Když se dověděli o mém neduhu, prohlásili sebevědomě, že nic takového neexistuje, protože hudba prostě ovládne každého – jen se to musí vzít za správný didaktický konec. I vzali mne do prádla, snažili se poctivě, já také, protože jsem to chápal jako svou poslední šanci v životě. Ale vzdali to – prý jsem beznadějný případ.

Moje žena usoudila, že se to tak nemůže nechat, našla jednou nějaký inzerát, že v Dejvicích se otvírá odpolední „škola nápravného zpěvu“, a hned tam přihlásila naše dvě děvčata. A já za trest za svůj genetický přínos a se studem v duši jsem povinně dvakrát do roka musel odtrpět veřejné vystoupení této školy. Syna už do té školy neposílala. Taky to vzdala. Objektivně vzato, dcerám to snad trochu pomohlo – ty už se odpíchly ode dna. A jejich děti místy dosahují dokonce normálu. To ale už geneticky zapracovali otcové těchto vnoučat, nepopíratelně hudebně nadaní. Tak snad už je konečně zlomena ona rodová kletba, která se nás držela, počítám-li dobře, po dlouhých šest generací.

Zatím jsme nemluvili o náboženství. V době, o které hovoříte, ale patřilo k běžné součásti života. Jak to bylo ve vaší rodině?

Z dětí v naší vesnici jsme my dva s bratrem byli evangelíci a pak ještě jedno starší děvče. Náboženství jsme měli vždycky ve čtvrtek od čtyř hodin do pěti. Scházelo se k němu ještě několik dětí z okolních vesnic, především z Koles. Zatímco ostatní děti užívaly volnosti, my jsme měli vlastně celý čtvrtek zabítý – to byla děsná otrava. Proto také dnes, když se mě náhodou někdo zeptá,

vždycky zdůrazňuji, že náboženství by nemělo konkurovat s volným časem dětí a s přirozenou, jimi plánovanou zábavou.

Vyučovat náboženství do Kladrub chodil pan farář Gustav Adolf Molnár z Trnávky. Postavy byl mohutné, do široka rozložené, chodil pomalu a vážně. Někdy se svezl kočárem. Ale nebylo to pravidlo – pravidelnou dopravní službu měl zajištěnu jenom kladrubský pan děkan. Po náboženství se pan farář vždycky zastavil u našeho dědečka a probrali spolu otázky politické i jiné. Pokud jsem se k tomu nějak nachomejtl, musím přiznat, že mě to bavilo víc, než výklady v hodině náboženství. V kruzích církevních byl pan farář osobou významnou, nadání básnického. Složil mnoho písní, z nichž některé jsme se při náboženství učili zpívat (já ovšem marně). Dodnes patří k písňovému repertoáru evangelických bohoslužeb a kdykoliv se s nimi setkám, postava našeho pana faráře se neomylně vynoří z paměti.

Mezi jiným, byl to on, kdo upozornil mé rodiče, že kulhám a že by se s tím mělo něco dělat. Do té doby tu sice určité podezření bylo, ale babka Černíková, která měla v těchto věcech poradní hlas v rodině, mi prý vždycky po koupání srovnala nožičky tak, že byly obě stejně dlouhé. To mou matku uklidňovalo.

O velkých svátcích jsme jezdili do kostela v Trnávce v parádním kočáře, taženém nejkrásnějšími bělouši v Evropě. Lidé nám to záviděli, ale pro nás to byla ta nejobyčejnější věc. Kázání pana faráře byla dlouhá, písně nekonečné – a my kluci jsme velkou většinou mysleli jen na to, kdy už pojedeme domů. Zkrátka nuda – a epochální rozdíl proti tomu, co se dnes pro děti v kostele dělá.

A jaký byl vztah mezi katolíky a evangelíky? Katolictví muselo být pro vás trochu exotické, asi jako zakázané ovoce.

Katolické náboženství měly na naší škole děti jako součást vyučování. Na tu hodinu jsme my s bratrem chodili domů. Pro mne ovšem v tom bylo něco tajemného, co vzrušovalo fantazii. Co se to tam asi děje? Ostatní děti se o náboženství zmiňovaly jen okrajově. Ale nápadné bylo, že velké holky vždycky před náboženstvím ukládaly ukazovátka do skříně. Jednou jsem tedy jakoby nedopatřením ve třídě zůstal a stal se tak svědkem onoho tajemného děje. Byl jsem zklamán. Zatímco při hodině pana řídícího byl přijatelný klid, tady byl řev. Jak se děti dovedou jakoby kouzelným proutkem změnit ve stádo vřeštících opic! A to jenom na jednu hodinu, pak je zase klid. Zmatek nad zmatek a kázeň žádná. A hodný pan děkan tu bezmocně stál, tloukl ukazo-

vátkem do lavice, něco volal, něco vysvětloval – a já jsem byl rád, když to skončilo. Již nikdy jsem se o proniknutí za záclonu tajemného náboženství nepokoušel.

Jinak ovšem děti zachovávaly zvyklosti a pravidla církevního roku. I my jsme o Velikonocích s ostatními dětmi směli s řehtačkami táhnout vesnici z jednoho konce na druhý, modlit se Otčenáš a Zdrávas u každé sochy a u každého obrázku (a bylo jich na té cestě požehnaně) a účastnit se všech ostatních radovánek. Dědeček to sice rád neviděl a neschvaloval ani pomlázku („je to žebrota!“), ale naše mamka nás jednak nechtěla připravit o žádnou zábavu a jednak vždycky dbala, abychom se pokud možno od druhých neodlišovali. Ale přece jen takové věci jako biřmování, přijímání, zpověď a podobné věci nám byly nedostupné. Jednou přišel bratr Mirek vítězoslavně domů a hlásil: „Kesner šel od zpovědi a hned udělal tři hříchy!“ „Co proved?“ ptá se dědeček. „Jak mě viděl, povídá, kam se se..., ty votroku šedivá.“

S babkou Černíkovou jsme absolvovali všechny pohřby, co jich za dobu našeho dětství v Kladrubech bylo. Od té doby také vím, že slavnost rozloučení nemusí být pro děti nic děsivého, nýbrž docela dobrá příprava na smutné, leč nevyhnutelné události v životě. Důležité však je, aby se to dělo v intimní citové semknutosti rodiny nebo i širšího společenství, jakým je třeba vesnice. Poněvadž v zámku byla oratoř pro dřívější panstvo, odkud bylo vidět do kostela, mohli jsme se dívat na všechny svatby a křtiny. Ale že bychom byli seděli někdy dole v kostele, to si nevzpomínám. A až po letech jsem se dověděl, že je tam slavný obraz sv. Václava od Vojtěcha Vavřince Reinera, a šel jsem se na něj podívat zblízka. Hle, jaké objevy je možno učinit vpravdě „za humny“.

Určitě jste přítelem „objevování“ ve svém nejbližším okolí.

Že máme „objevovat“ nejbližší okolí svého bydliště, své chaty, venkovské chalupy apod., připomínám často rodičům a babičkám a dědečkům, kteří trpí představou, že o prázdninách děti zlajdačí a že by si měly tu nešťastnou školní látku zopakovat, nebo ještě lépe, probrat něco dopředu. Prázdniny jsou vskutku dobou učení a rozhodně by se neměly jen tak promarnit! Jenomže učení je to docela jiné než školní s učebnicemi, notýsky a sešity. Právě ve svém nejbližším okolí a ve společnosti svých nejbližších lidí může dítě vpravdě „zažít“ zcela mimořádnou lekci z přírodopisu, zeměpisu, dějepisu, psychologie, sociologie aj., že na ni už nikdy nezapomene.

Jak to bylo se svátky ve vaší rodině? Jak jste slavili třeba Vánoce?

Vánoce jsou pro mne dodnes největšími svátky v roce. Myslím, že nejen proto, že je to tradice. Vždycky si uvědomuji, že s narozením Ježíše Krista něco zcela mimořádného vstoupilo do dějin lidstva. Ale ozvuky dětství v tom svou roli nepochybně hrají. U nás v Kladrubech měly Vánoce svůj řád, jak se na dobrý rituál sluší a patří. Peklo se a uklízelo, na cukroví byla naše mamka kouzelnice, ve škole jsme lepili řetězy a zpívali koledy.

Stromeček v našich představách byl „až ke stropu“. Jednou – to jsme ještě věřili na Ježíška – se ale stalo, že jsme z dětské všetečnosti s bratrem vstoupili do jídelny, kterou mamka zapomněla zamknout. A on tam stromeček už stál a byl celý ustrojený. Vítězoslavně jsme běželi do kuchyně a křičeli: „Pojďte honem! Ježíšek už je tady! Ježíšek už je tady!“ Dovedete si asi představit, jaké pozdvižení to vyvolalo. Naše mamka nám přísně řekla, že když se Ježíšek vyplaší, stromeček si odnese a už se víckrát nevrátí. A nás se místo radosti zmocnila úzkost. A skutečně stromeček zmizel, a my jsme mohli do jídelny volně chodit a přesvědčit se. Mamka pak vždycky vzpomínala, s jakou námahou s panem Johanem stěhovali ustrojený stromeček do chodby, kde mohl být náležitě ukrytý. Až do poslední chvíle o Štědrém večeru nás úzkost pronásledovala – ale pak se hodný Ježíšek přece jen dal obměkčit a stromeček se v plné kráse objevil v pravý čas a na svém místě jako vždycky dříve i vždycky potom. Ale za vyučenou jsme dostali – vždyť si to pamatuji víc než sedmdesát let.

Na Štědrý den musejí myslivci do lesa, a tak od školního věku jsme s otcem tuto tradici dodržovali. Den utekl rychleji – a „aspoň ti mužští doma nepřekáželi a neotravovali“. Půst jsme dodržovali jen částečně – jedl se štrúdl. Ale přece jen po těch několika hodinách v zimním lese a za jakéhokoliv počasí i vidina štědrovečerní večeře byla lákavější. A to před večeří bylo ještě velké koupání. I pan zahradník přišel s rukama umytýma.

Tradiční úvod k vlastnímu večeru byl, že se v zahradě na straně ke kancelářím objevilo veliké světlo, což byla mohutná baterka, kterou vládl pan zahradník. Pak se zvonilo – pak se letělo ke stromečku – a jestliže pod ním byla nějaká sádrová cizokrajná zvířata, byla radost nejvyšší. Pak si všichni přáli pěkné Vánoce. Mamka rozdělovala vánoční výslužku služebným děvčatům, panu Johanovi a panu zahradníkovi – pak byla večeře, což byla dost otrava, protože dárky pod stromečkem lákaly ke hraní. A pak neomylně přišla atrakce večera, tj. starý děda Šimák ze Semína s betlémem. Klekl si, abychom my děti betlém dobře viděly (místo Ježíška tam byl bakelitový plaváček, což

nás přirozeně udivovalo). To bylo ovšem také znamení, že jeho ruksak je přístupný – však už naše mamka do něj ládovala vánočku a nějaké další věci. Děda zpíval dlouhou koledu či spíše jakousi vánoční baladu, jakou jsme nikdy od nikoho jiného neslyšeli. A protože cestou už sem tam něco popil, sloky se mu trochu pletly a píseň bývala někdy delší a někdy kratší – to jsem ale postřehl až o hodně později. Jinak byl pro nás děda Šimák zjevení takřka nebeské, se svatozáří pěvecké dokonalosti. Pak se rozkrajovala jablka, olovo lilo do vody, děvčata házela střevíci, pan Johan ukazoval, jak tancuje vlas na vodě... (Že nevíte? Dejte si to o Štědrém večeru ukázat! Já tajemství neprozradím.)

No, a z toho mi teď zůstaly vzpomínky – a místo kladrubského lesa aspoň pražská Vltava, Karlův most a Kampa, kam tradičně na Štědrý den přes poledne chodíme s vnoučaty poslouchat koledy a krmit pražskou zvěř. Labutě bývají v posledních letech už tak přežrané, že o nás ani nestojí. Ale kachny, rackové a holubi mívají apetit pořád dobrý. A my – jako za starých dob – „aspoň doma nepřekážíme a neotravujeme“ a také vidina dobré večere je pak lákavější.

Vy jste býval prý velice citlivé dítě. Jak na to reagovali vaši rodiče? Dodnes se přece říká, že „kluci nepláčou“.

Ale pláčou, brečí, bulí, a jak! Já jako dítě jsem byl toho příkladem a takových příkladů nacházím i dnes ve své praxi bezpočet. Nevím ani, je-li to nějak statisticky spočítáno, ale nemyslím si, že třeba v prvních třech letech nebo celý předškolní věk slzy a pláč opravdu patří bezvýhradně k holčičkovské charakteristice. Já bych řekl, že si s nimi v tomto bodě kluci moc nežadají. Otci moje plačtivost zřetelně vadila, byl jsem pro něho „kluk uřvaná“. Ale jinak to celkem žádná zvláštní pedagogická opatření nevyvolalo. A dnes po všech těch letech v poradenské psychologii mohu k tomu jen dodat, že se s tím stejně nedá nic moc dělat. Ba vícekrát jsem se přesvědčil, že učit malé úzkostné dítě „kuráží“ a dělat z něho hned „drsňáka“ se vůbec nevyplácí. Jsou z toho daleko spíše neurotické obtíže než zdravá odolnost nervového systému. Život a přirozené biologické vospívání v souladu s věkem pracují za nás pozitivním směrem, takže z takového „slzavého údolí“ se v dospělosti může stát muž vskutku statečný nebo žena „do nepohody“. Já sám jsem zajásal, když jsem se kdesi u básníka J. S. Machara dočetl, že měl v dětství přesně totéž trápení jako já. A jaký to byl bojovník! A myslím, že i Jan Neruda sebe takhle charakterizoval.

V dětství jste často stonal, byl jste vlastně dítě s postižením. Jak to ovlivnilo vztah rodičů k vám?

Jistě měli moji rodiče se mnou víc starostí než s bratrem, ale že by to mělo nějaký výraznější vliv na jejich vztah ke mně, to si nemyslím. Sám jsem to nezaznamenal a bratr také se nikdy o něčem takovém nezmínil. Umožnili mi vždycky, abych zkusil, co mohu a co ne. A já jsem pak už dál lpěl na tom dostupném a toho nedostupného ani moc nelitoval. Vzpomínám si, že jen jednou – to už mi bylo asi 10 nebo 11 let – jsem vědomě sám sebe litoval a naši mamce říkal, jak rád bych dělal to, co jiní kluci, a že naneštěstí nemohu – a to že je strašné. Ale ona reagovala na tuhle moji bolestínskou řeč kupodivu chladně a jen věcně podotkla, že nemám proč se takhle zbaběle litovat. Bylo to jedno z těch pravých slov v pravý čas. Pro mne to bylo v té chvíli sice něco zcela nečekaného a ponižujícího – ale stačilo mi to na celý život.

O lidech a koních

Domácnost a její lidé

Rodinné společenství bezpečí a jistoty netvoří pouze rodiče a sourozenci a babičky a dědové, ale i další lidé, kteří pro dítě k rodině patří, tedy patří k těm „naším“.

Naše domácnost byla veliká. K statusu úřednických rodin patřilo, že měly služku – ředitelovi měli ovšem služby dvě. Byla to děvčata z okolí, která přicházela do panské služby, aby se něčemu „lepšímu“ naučila, než se vdají. Pokud vím, vdala se všechna – a naučila se snad také dost. Dlouhou dobu toto jedno místo zastávala „babička“ Chlupatá, což byla maminka šoféra pana Chlupatého, která se s rodinou svého syna přestěhovala do Kladrub z otcových rodných Holohlav. Ta měla ovšem status poněkud jiný než jen služebný. Vztahy byly patriarchální – něco z toho, co známe z bible jako „ty a dům tvůj“. K Vánocům dostaly dívky vždycky něco do výbavy a k svatbě nebo při odchodu ještě něco navíc. Nám dětem to byly osoby velmi blízké, rozšiřovaly okruh „našich lidí“ – ostatně, k jejich pracovní náplni patřila také starost o děti, tj. o mne s bratrem. Jedna krásně zpívala, na repertoáru měla balady dlouhé a smutné – a my už jsme leželi v postýlkách a žadonili, aby nám to ještě jednou zopakovala „nadobrou noc“. Jedna zase s takovou zručností a zaujetím dovedla dělat koberce, že jí naše mamka vozila zakázky ještě dávno po tom, co se vdala a bydlela až ve Svítkově. (Však jeden její výtvar sloužil v našem pražském bytě do letoška – a bude sloužit ještě na chalupě.) Každá služka měla něco svého, každá do našeho života něco přinesla. Od nich jsme také zaslechli něco z jejich milostných historií, něčeho jsme si i všimli a došlo nám to třeba až o hodně později – a dnes vím, že tzv. sexuální výchova je proces přirozený a dlouhodobý a že není věcí jednorázového poučení ve věku dospívání ani větší školních učebnic. Ostatně na vesnici (a v ústavu pro chov koní zvláště) asi málokdo ušel pohledu na páření velkých domácích zvířat – a myslím, že ani my ani ostatní děti v Kladrubech jsme nebyli o nic „zkaženější“ než odpovídalo průměru české populace.

Pan Johan

K domácnosti patřil „pan Johan“, příjmením Minařík, to však pro nás děti bylo zcela vedlejší. Oficiálně byl kancelářským sluhou, ale kromě roznášení pošty úředních povinností moc na práci neměl, takže většinu času trávil u nás. Dělal všechno možné. Zastával mužskou práci v hospodářství, škulal koroptve a stahoval sumečky, které jsme nachytali, otci večer připravoval šaty na ráno, čistil boty atd. A protože se učil krejčím ve Vídni

(ale nevyučil), dovedl žehlit a sem tam něco na pánském oděvu pospravil. Z té Vídně si přivezl několik německých slov a několik anekdot – a mně tehdy bylo divné, jak to, že někdo žije v cizině a cizí řeč se nenaučí. Zastával humorný prvek v domácnosti. Služebná děvčata dovedl všelijak postrašit nebo napálit, vymyslel rafinovaná překvapení, ženským, když u nás draly, schoval do peří střelenou vránu, a když šly z dodrané a měly trochu v hlavě, vzal na sebe bílý lajntuch a pověsil se na kaštanu.

Jednou se v kuchyni „duchařilo“. Každý vypravoval nějakou historii o zázračných silách, tajemných zjeveních, nenadálých požárech, předzvěstích smrti a hrůzných zážitcích. My kluci jsme poslouchali napjatě, ale myslím, že nejvíc se bála Božka (ta, jež ráda dělala koberce), která právě zády k oknu něco žehlila na žehlicím prkně. A když všechno bylo v nejlepším, najednou dlouhá chlupatá černá ruka (čert ví, kde ty rukavice v té rychlosti sehnal) se z okna vysune a chytí Božku za zadnici. Ta z toho mohla mít smrt – to si snad dovedete představit. Tak to byl pan Johan!

Pan zahradník

Druhou významnou osobou, která patřila k domácnosti (samozřejmě i na stravu jako pan Johan) a která nás provázela celým pobytem v Kladrubech, byl pan zahradník. Že se jmenoval Karel Šedivý, to jsme vzali na vědomí také až ve věku školním. Byl to starý mládenec a na rozdíl od pana Johana měl pověst bručouna. Bydlel v zámku v jednom pokojíčku, což byla pro nás místnost nadmíru tajemná a trochu jsme se tam báli, když nás tam někdy vzal. Učil se zahradníkem v Německu – a také se nevyučil. Proč, to nevím – o takových věcech se nemluví. Na rozdíl od pana Johana odnesl si ze svých let učednických nejen němčinu (nějaký strašný dialekt, běžně nesrozumitelný), ale i znalosti a zkušenosti. K mému otci měl zvláštní úctu a, myslím, i vděčnost, že ho vzal do kvalifikovaných služeb i bez formální kvalifikace. Podobně jako pan Johan měl oficiálně na starosti aleje ovocných stromů kolem hřebčína a parkovou zeleň, které pohříchu moc nebylo. Ale nejvíce času pobýval na naší zahradě. Tam byl i malý vytápený skleníček, kde trávil zimu, a před ním dvě řady pařenišť, kde trávil jaro, léto a podzim. Jeho ambicí bylo, abychom měli na Josefa (což byl svátek dědečkův) první salát a na Jaroslava (což byl svátek tatínkův) první okurky. Když jsme za ním přišli a drželi v rukou krajíc chleba s máslem, což byla naše obvyklá svačina, shrnul z rámu pařeniště kompost nebo hnůj, nakrájel tam svým zahradnickým nožem šnytlik a nasypal nám jej na chleba. Pochoutka nad pochoutky! On sám si myl ruce dvakrát do roka – jednou na Vánoce a podruhé když nakládal zelí.

Společenský status měl vyšší než pan Johan, byl to odborník. A já dnes vím, co takový „machr“, ať je to v oboru jakémkoliv, znamená pro děti ve školním věku. A potvrdil jsem si to mockrát ve své praxi – snad nejvíce u dětí, které z dětských domovů přišly do první SOS dětské vesničky a setkaly se poprvé s lidmi, kterým práce byla tvůrčí radostí. S panem zahradníkem se radila naše matka, kde a jaké by měly být květiny. On přinesl katalogy a nad jednotlivými položkami s vážností vědátora vymýšlel a rozmýšlel. Otec s ním projednával větší projekty výsadbové.

Tady musím trochu odbočit. Nemohu jen tak lehce opustit psychologickou a výchovnou přitažlivost „řemeslné dovednosti“. Ke hřebčínu patřily „dílny“. Pro nás kluky to bylo místo kouzelné – a učební. Koně bylo třeba okovat a na to byla kovářská dílna, koně bylo třeba sedlat a zapřahat do vozu a na to byla sedlářská dílna, byli tam i truhláři, koláři a zámečníci. A protože každý kůň má svou jmenovku a tu bylo třeba napsat na dřevěnou tabulku a nalakovat, vonělo to tam i po barvách, lacích a fermeži. Co se v naší domácnosti rozbilo, to se v dílnách spravovalo. Sedlář Tonda Hellinger byl kouzelný všeuměl, spravil nám i vzduchovku. A v každé z těchto dílen se našel někdo, kdo byl ke konci války ochoten riskovat a přispět svým dílem k „partyzánským“ akcím, jak jsem se o tom už zmínil.

Zvířata léčí

Ale zpět k našemu panu zahradníkovi. Neměl rád děti, protože dělají na zahradě neplechu. Vztahovalo se to na všechny naše dětské kamarády z vesnice, které jsme si houfně vodili domů a pro které zámecká zahrada byla stejně přitažlivá jako pro nás naopak jejich plácek „za kovárnou“ nebo „před domem“ (což byla velká stavba, kde bydlely rodiny obyčejných zaměstnanců hřebčína). My dva s bratrem jsme byli výjimkou, my jsme mohli všechno. Psy nesnášel a zvířata vůbec byla v zahradě nepřátelským živlem. Jednou nám naši přivezli malou, roztomilou balkánskou želvu. Radost byla veliká. Jenom pan zahradník chmurně podotkl, že „teď kdejaký dobytek bude lízt po zahradě a koukat z každého roští“. My kluci jsme ji skutečně do zahrady pustili, jednou jsme ji tam pak ještě viděli, ale vícrát ne. Stalo se však, že do skleníku nějaká kočka přinesla dvě koťata. Tento morous je přijal za své s láskou mateřskou i otcovskou dohromady, pečoval o ně a toleroval jim všechny zvířecí zlozvyky. Shodou okolností to byli oba kocouři, procházeli se po pařeništích, váleli se v květinách, hřáli se ve skleníku a v náruči pana zahradníka a běda, kdyby někdo řekl něco neuctivého na jejich adresu.

Jak víte, rozšířila se dnes už běžně terapie pomocí zvířat, hipoterapie se stala uznávanou rehabilitační metodou a canisterapie následuje v těsném závěsu. U našeho pana zahradníka to byla „felisterapie“, čili „kočkoléčba“ v klasickém provedení. Kdoví, jestli tato zkušenost neměla nějaký podvědomě působící vliv na to, že jsem vlastně až do letoška byl předsedou Asociace zastánců odpovědného vztahu k malým zvířatům a že jsem o tom napsal řadu článků. Napadlo mne to až teď, když píši tyto řádky – dřív jsem hledal spojitosti objektivní, psychologické a zkušenostní. Ale kdoví?

Vypravěč pohádek

Pan zahradník měl pro nás nehynoucí význam však ještě v jiném smyslu. Nikdo by nevěřil, že tento muž s pověstí morouse, byl nenapodobitelným vypravěčem pohádek. Když naši někam v neděli odjeli, služebná děvčata měla volno, dostal nás na starost pan zahradník. Pohádky, které vyprávěl, byly ze života a pro život. Bylo v něm něco z Karla Čapka. Kdykoliv jsem pak narazil na *Devatero pohádek* v jakkoliv dramatizované podobě, nemohl jsem nevzpomenout našeho pana zahradníka. Kéž by byly už v té

době vynalezeny magnetofony, česká literatura by byla obohacena o zcela originální výtvořy. Děj byl pohádkový, osoby byly místní a dělaly věci pro ně charakteristické – dokonalý povahozpyt. Mistři zámečníčtí a truhlářští v kladrubských dílnách vždy něco nekonečně spravovali, němá Anna z Labětína se proměnila v krásnou princeznu, úředníci z kanceláři úřadovali od ničeho k ničemu, načež v důsledku protikladných povahových charakteristik jednotlivých aktérů se všechno zamotalo, až nakonec vystoupil sám pan zahradník, Karel Šedivý z Kladrub, jakožto deus ex machina a hrdina nad hrdiny, všechno rozluštil a vykonal – a bylo to. Když jsme byli větší, vzali jsme atlas a vyprávěli jsme střídavě my a on o cizích zemích, zcela podle jeho i naší fantazie, něco na způsob volných asociací na dané téma. Hledali jsme Timbuktu a Pernambuko a Popokatepetl a jiné pamětihodnosti, na které si pan zahradník vzpomněl a jejichž jména nás okouzlovala.

Když jsme byli v Kladrubech v obecné škole, konal se jednou za rok školní výlet – obvykle na dva či na tři dny a do míst dosti vzdálených, například do Prahy, na Macochu apod. S výpravou jelo vždycky i několik rodičů – s námi jel pan zahradník.

Když mi pak ve středním věku dospělém přirostla k srdci vlastní zahrada (to se děje, když tam člověk nechá krev, pot a naděje), vybavil jsem si v mysli takřka doslova některé pasáže z Čapkova *Zahradníkovy roku* (geniálně to dovedl vyjádřit), ale z větší hloubky času i výroky, postoje a činy našeho pana zahradníka. A jak o tom svědčí tyto řádky, netýkalo se to jenom zahrady.

Sám pan zahradník trpěl záduchou, a to zlou, ale kupodivu dožil se věku požehnaného. Dosloužila mu přátelská rodina Ing. Sejkory v Kladrubech, která ostatně převzala do svého rodinného zázemí i osamělou naši Fanyнку. Dědili po nás tyto pozoruhodné kladrubské postavy.

Pan Tomášek

O včely se nám staral starý pan Tomášek. Včelín byl nevelký a pro nás to bylo místo tajemné a nebezpečné. Někdy nám ukázal, jak se včeličky tísňí na zadním rámmu, a když vytácel, směli jsme lízat a vykusovat voštiny. Med jsme měli, ale nikdy žádné přebytky. Když srovnám tehdejší a nynější včelařské hospodaření, je to pokrok nesmírný – ale on se aspoň netrápil s varroázou a se všemi potvornými roztoči.

Proč ale na pana Tomáška zvlášt vzpomínám? Ze tří důvodů. Předně, že to byl opravdu dobrý člověk. Za druhé proto, že jsme se my s bratrem vůči němu dopustili zlého činu. A za třetí proto, že on to ve své mravní velikosti překonal vskutku nezapomenutelně.

Když si jen na to vzpomenu, svědomí mě ještě teď – po nějakých sedmdesáti letech – pálí a pálí. Měli jsme vzduchovku a směli jsme střílet vrabce. Stalo se ale, že na dvorku s našimi slepicemi zobali také cizí holubi. Lovecká vášeň nás přemohla. Říkali jsme si: „Co tady mají cizí holubi co dělat? Ujídají zrní našim slepicím! Dostanou co proto!“ Zkrátka zdůvodnili jsme si překročení rodičovského zákazu. (Jak bych tedy neměl pochopení pro ty mnohé hříšníky, které vyšetřují!) Opravdu nevím, zdali jsem střílel já

nebo bratr, ale byli jsme u toho oba dva. Zasažený holub se těžce vznesl a odletěl. Za nějakou dobu nás na zahradě potkal pan zahradník a nezvykle smutným hlasem podotkl: „Starej Tomášek tam sedí a brečí, že jste mu zastřelili holuba.“ A já bych byl udělal všechno možné, jen kdyby tu ránu šlo vzít zpět. Navíc ten strach, že to bude pan zahradník nebo sám pan Tomášek žalovat!

Nežaloval nikdo. A když se pak stalo, že vlastní otec touž vzduchovkou střelil vlastního syna Mirka do oka, přišel dopis psaný těžkou rukou, ve kterém tento starý pan Tomášek Mirka pozdravoval a psal, jak je mu líto, že nás postihlo takové neštěstí a jak na nás myslí. Nad tím dopisem pak plakala naše matka i otec – a já mám slzy v očích i teď, když o tom píší. K tomu, aby vám někdo dal nezapomenutelnou lekci lidskosti, není třeba, aby byl puncovaným filozofem a „mluvil jazyky lidskými i andělskými“. Musí to být ale někdo, jako byl starý pan Tomášek.

Osobní kočí

Osobním kočím našeho otce byl děda Černík. Vzpomínky na něj mám však až z doby, kdy už byl v penzi. Osobní kočí však také patřil svým způsobem k domácnosti. Vozil nejen pana ředitele, ale i jeho rodinu. Jezdilo se na nádraží, jezdilo se k Labi na koupání, do lesa na houby, do Přelouče k zubaři panu Škodnému a v zimě třeba na saních jen tak na projížďku. Mít koně v perfektním pořádku a být dochvilný jako hodiny – to patřilo k identitě kladrubského kočího.

Byli to v pořadí pan Polák ze Řečan, Josef Krejčík ze Selmic a nakonec Václav Krejčík z Kladrub – a pro nás kluky, když jsme mohli sedět vedle nich na kozlíku a držet opratě a bič, to byl vždycky povznášející zážitek. A dívat se koni na zadek a pozorovat, jak se konečník otevírá a jak se vykulují jedna úhledná kobližka za druhou – řekněte, kdopak má takovou příležitost. Josef Holeček v knize *Naši* píše, jak se malý Kojan se zaujetím díval, jak kouří hnůj. Já se vždycky se zaujetím díval, jak kůň koná svou potřebu. Žádné jiné zvíře to tak nedovede. A vůbec, sledovat fyziologické pochody zvířat je vynikající škola života.

Při dlouhých cestách kočářem se oslabovaly i společenské přehrady mezi panstvem a služebnictvem, upjatost ochabovala, mluvilo se o všem možném – a pro nás děti byl každý z těchto kočí do jisté míry i důvěrníkem. Znal přinejmenším naše slabosti a hříchy. Josef Krejčík například, když už jsme byli studenti, vždycky dával k dobrému, jak Mirek jako malý kluk se z kozlíku díval na čápa na louce a uvažoval: „Mně je jenom divné, jak ten čáp může to malé dítě unést.“

Nejvýraznější osobností byl ovšem Václav Krejčík. Byl nejstarší z několika synů, z nichž nejmladší byl můj spolužák Milda – a všichni byli nadaní, schopní a každý z nich měl něco svého a zvláštního. Václav sloužil nějaký čas jako komorník na Hradě, kde byl jeho (tuším) strýc podkoním u prezidenta Masaryka. (Na jezdeckých fotografiích Masarykových je to ten v civilu, kdo ho doprovází. Druhý je zpravidla ruský legionář.) Odtamtud se ale vrátil zpět do Kladrub. Zlí jazykové pravili, že to bylo pro nějakou milostnou aféru, což by nebylo vůbec divu, neboť to byl muž statný, elegantní, chování

vybraného a navíc velice inteligentní, vtipný, rozhodný – prostě suverén. Víím, že mnohé srdce našich služebných děvčat pro něj pukalo – a naše mamka s bolestnou sympatií to jejich trápení sledovala.

O životě na Hradě dovedl pěkně vyprávět, se sympatií k rodině Masarykově. A když v Kladrubech byla nějaká významná návštěva, nebo když po hlavním honě byla nahoře ve velkém sále hostina, dovedl se k tomu postavit vskutku jako hradní komorník. To byla nějaká figura! Vyznal se v hudbě a mě vždycky udivil, když zaslechl něco v rádiu a spolehlivě určil skladatele a název díla. (Pro mne jsou dosud tyto znalosti nepochopitelné a nedostupné.) Lidi v Kladrubech si dokonale roztřídil a perfektně je pár slovy charakterizoval. Znal jejich slabosti a tomu odpovídající politické postoje – ty opravdové i ty předstírané a dekorativní. Ano, byl to psycholog! (A já dnes víím, že k tomu, aby se někdo stal znalcem lidí, nemusí mít zrovna tři doktoráty.) Inženýr Bauer byl pro něj „panzerfaust“, jeden z Jirousků byl „kapelník-švec-herec“, jeden zedník byl „hvězdář“ a druhý „dlouhý prkno“ atd. Kdybych si všechny ty tituly pamatoval, byla by to pozoruhodná psychologická galerie! Pokud jde o toho druhého zedníka, stalo se totiž, že ze Selmic volal telefonem do dílen v Kladrubech, že by potřeboval nějaké prkno. Mistr se zeptal, jak dlouhé. A on do telefonu: „Pane mistr, takhle dlouhý prkno.“ A tu délku do telefonu naznačil rozpaženými rukama. Že se to hned rozneslo, je samozřejmě – a patřilo to ke standardním kladrubským vtipům.

Ale čeho jsem si na Václavovi mimořádně vážil, byla jeho samozřejmě věrnost. Když už otec nebyl kladrubským ředitelem a on jeho osobním kočím, přicházel dál věrně navštívit „starého direktora“. Myslím, že někdo jiný se něčeho takového ani neodvážil. Poseděl, jako by se nic nestalo, sdělil všechny novinky, předal anekdoty a vtipy – a šel. Byl to také on, kdo zorganizoval překvapivě početnou výpravu „starých kladrubáků“ na poslední rozloučení se „starým direktorem“ v pražském krematoriu.

Lustig

Vesnice má své hochštaplery, má své prostáčky boží. Kladruby měly i svého vraha, měly i dva bratry-blázny, jednoho tichého a druhého „asociála“ (ten nám kradl králíky a srnku v zahradě nám nožem ubodal k smrti – a pan zahradník stvořil pohádku o tom, jak oba bratři pekli našeho králíka na česneku), měly alkoholika zábavného i alkoholika bouřlivého a surového – a měly i svého žida Lustiga.

Proč říkám „žid Lustig“? Protože v dětství jsem to jinak neslyšel. Bylo to prostě sousloví a nebylo v tom nic urážlivého, ba ani stín antisemitismu. A proč zrovna o něm chci mluvit? Protože byl osobností, protože jeho osud vypovídá o mnohém a protože poslední setkání s ním mi otevřelo oči do končin prožitků mně do té doby neznámých.

Zjevem nebyl nijak nápadný – ale těch historek a dějů, co se k němu vázaly! Říkalo se mu také Udržalův žid. Udržal z Rovně, agrární poslanec ještě na říšské radě a pak ministr v československé vládě, měl totiž ve Vídni kvůli němu souboj. Někdo Lustiga jakožto žida urazil a Udržal tasil na jeho obranu meč, nebo šavli, nebo pistoli (to jsme se nikdy nedozvěděli) a zřejmě zvítězil. Lustig mu byl od té doby věrný do důsledku –

i agrární propagandu dělal s vervou. Znal se s nejvyšší šlechtou, s velkostatkáři a velkopřemyslníky, věděl všechny drby z vysokých kruhů a dával je s potěšením k dobrému. Znal snad všechny židovské anekdoty světa a dovedl hrát ferbl o velké peníze, následkem čehož zbohatnout nemohl. Ve vysoké společnosti se choval vybraně, ve společnosti nízké dovedl přebrat slivovice, až ztuhl jako prkno, takže ho kladrubští myslivci museli domů dovézt, podepřeli ho o dveře, zabouchali a rychle ujížděli pryč.

Lustig měl najatý revír na Chrčicku – velké to nebylo a moc toho tam taky nebylo, kromě koroptví ovšem. Ty byly tehdy všude. I pozval našeho dědu holohlavského na koroptve. Stříleli, stříleli – a najednou Lustig dědovi povídá: „A copak byste tomu řek, pane Matějček, že teď už hodinu střílíme za hranicemi mého revíru!“ A děda – myslivec pravodatný – sklapl flintu a z pole mu utekl.

Byl stálým průvodcem našeho dědečka do Karlových Varů, kde dědeček marně léčil svou postupující artrózu v kolenou. Když se vrátil, to bylo vyprávění o „Lustýčkovi“.

Ale tohle všechno veselé vzpomínání má svou tragickou tečku. Bylo to už za války. V pokojíčku seděl jenom dědeček a já si něco četl na kanapi, když v tom vstoupil starý Lustig. To už byl dost špatný, špatně viděl a v pokojíčku bylo šero, takže nemohl dobře rozeznat, kdo tam je. Na kabátě měl žlutou židovskou hvězdu. Udělal několik tápavých kroků – a ptal se jaksi do prostoru, zdali může dál a zdali se za něj nestydíme. Hlas měl tichý, sotva ho bylo slyšet. Člověk ponížený! Přišel se rozloučit.

A my tu žijeme v závětrí, dědeček poslouchá hudbu z rádia a já si na kanapi čtu, ani nevím co. Tady mají původ všechny ty zlé, obranné, svádivé myšlenky, že nešťastní lidé si vlastně za své neštěstí mohou sami a nás že se to netýká. Neboť je-li tomu tak, nemusíme se stydět.

Pak už přišly ty miliony mrtvých. Ale celá tragédie byla už v té hvězdě na kabátě! V tom ponížení našeho starého žida Lustiga. Ne, to není možno zapomenout – ale, bohužel, také to nelze dost věrohodně sdělit té mladší poválečné generaci. Je to příliš intimní prožitek, jehož součástí je i pocit vlastní viny, vlastního zahanbení – a to ti dnešní mladí prostě pociťovat nemohou.

Němčina

K našemu kladrubskému vzdělávání patřila od vstupu do školy také němčina. Chodili jsme na hodiny (teď už nevím, jestli jednou nebo dvakrát týdně) němčiny k paní radové Linkeové. (Kromě náboženství další ztráta času a rozbité odpoledne, které mohlo být jinak celé využito daleko zábavněji.) Paní radová byla vdovou po vídeňském dvorním radovi, který byl chemik a vynalezl prý nějaké barvy. Že si postavili v Kladrubech vilu, zřejmě souviselo s bytostným vztahem hřebčina k císařskému dvoru. Nějak se jim tu zalíbilo. Bydlela se slečnou Raphaelovou, která pocházela z Rigy a byla absolventkou petrohradské malířské akademie. Její specialitou byla zátiší, květiny, portréty a miniatury. Nakonec, to už bylo za komunistů, dostala dokonce zakázku ústředního výboru strany na obrazy Lenina a Stalina podle fotografií, s pokynem, že Lenin se má usmívat

a Stalin má mít vyšší čelo. Nevím, jak tohleto zvládla – ale asi ano, nedoneslo se nám, že by jí portréty vrátili.

Byly to dámy už v letech, ve své vile žily dost izolovaně od ostatní vesnice, měly ovšem českou služku a samy se snažily česky mluvit – slečna o něco líp než paní radová. Byly jakýmsi exotickým doplňkem kladrubské společnosti. Na veřejnosti se objevovaly jen vzácně – to když paní radová doprovázela na klavír sokolská cvičení nebo jiná slavnostní vystoupení. Vždycky měla hroznou trému a hrála prý špatně, což poznala jenom moje matka, která k ní chodila hrát a mohla posoudit, jak hraje doma a jak na veřejnosti. Žily z vídeňské penze paní radové a z obrazů slečny Raphaelové – stačilo to na postavení trochu zvláštní místní honorace. Paní radová, ačkoliv byla asi jen o dva roky starší, měla nad slečnou mateřský patronát. Slečna byla pro ni prostě pořád mladá, nerozumná, bylo třeba na ni dohlížet a brzdit ji v rozletu. Říkala jí Mázička. Což je pozoruhodná ukázka vídeňské české němčiny nebo německé češtiny – znamená to „myška“ či „myšička“, z německého Maus a české zdobňující přípony -ička.

Na hodiny jsme k paní radové začali chodit s bratrem oba společně, tj. já někdy od sedmi let a on od pěti. Když paní radová byla nemocná, vzala to za ni slečna Raphaelová – to bylo o něco zábavnější. Moc významu to ale stejně nemělo. Nazpaměť jsme se naučili německou básničku, kterou jsme pak přednesli o Vánocích pod stromčkem, zapamatovali jsme si sem tam nějaké slovíčko, ale nějaký systém to nemělo. Svému závazku se ovšem paní radová věnovala s láskou. Když jednou přijela sestra slečny Raphaelové z Rigy a několik hodin převzala za paní radovou, prohlásila, že mluvíme dobře, s lehkým vídeňským přízvukem. To paní radovou nesmírně potěšilo a našim to pak zvěstovala pro jistotu několikrát. Chodili jsme k ní pak i později vždycky o prázdninách na střední škole, a dokonce i když jsem byl doma ze Zlína – a to už bylo o hodně lepší. To už jsme byli schopni konverzace. Když jsem šel na vysokou školu studovat filozofii, dostal jsem od ní několik opravdu mimořádně vzácných knížek, přelouskal je a mohl se pak trochu vytáhnout. A chovám je dodnes jako vzácnost a vzpomínku na dobré lidi.

V Přelouči potom, abych navázal na své kladrubské pochybné znalosti, jsem chodil na hodiny němčiny k paní Hirschové, což byla, pokud vím, vdova po židovském rabínovi. Bydlela za náměstím v budově bývalé židovské školy, vyučování se dělo v kuchyni a na mne celé to prostředí působilo velice tísnivě. Ani tam jsem toho moc nepochytil, takže pak na gymnáziu, když jsem primu jakžtakž protloukl, narazil jsem v sekundě natvrdo. Znal jsem nějaká slova, nějaké fráze, ale žádnou gramatiku – napsat diktát jsem nedovedl a odpovědět na otázky také ne. Zachránila mne slečna Příbylová, dcera naší paní bytné a učitelka, která němčinu učila. Vzala mne pořádně do parády, začala vskutku od začátku, všechno dovedla vysvětlit – a od té doby jsem šel nahoru. A od té doby také vím, jak je ve výuce žáka důležitá nejen láska, ale i didaktická dovednost učitele. A vím také, že všechno učení má svůj vývojový čas – není dobře začínat ani moc brzy ani moc pozdě.

Můj bratr měl podobné zkušenosti a podobnou dráhu. Nakonec ovšem ještě za komunistů, ale i po nich, vozil české družstevníky na exkurze do Rakouska a do Německa a dělal překladatele německým profesorům přednášejícím u nás.

Les

Už několikrát jsem naznačil, že les a myslivost hrály v mém dětství a dospívání významnou roli. Hlavní osobou tu byl ovšem pan lesní Richard Pivetz. Říkalo se mu u nás „fořt“ a jeho sídlu „fořtovna“. Však také náš bratranec Jirka vždycky vzpomíná, jak ho náš otec poslal pro něco k panu fořtovi, čemuž on vůbec nerozuměl, přeložil si to do češtiny a milého pana lesního oslovil: Pane Tchoř!

Postavy byl nevysoké, mírně zavalité a nosil krásný knír vzhůru zahnutý, který se na noc dává pod pásku – něco jako tatřč tetřívka. Pocházel odněkud z jižní Moravy z území zřejmě zněmčeného, jak bylo patrné na jeho řeči. Někdy trochu pletl pády a rody, ale hlavně říkal „tinksto“, což bylo jeho univerzální slovo, jehož německý originál jsme nikdy pořádně nerozluštili. Jeli jsme například na breku lesem pod větvemi, kočí Josef Krejčík volá: „Pane lesní, pozor na klobouk!“ „Tinksto, Pepku, seš trouba, klobouk vzal čert, ale hlavu mně to mohlo urazit!“ Za chvíli zase: „Pane lesní, pozor na hlavu!“ „Tinksto Pepku, seš trouba, hlava drží, ale klobouk mně to srazí a kdo ho bude sbírat!“

Lesních měli nejstarší dceru Štěpánku a čtyři syny. Elegantní mladí muži, věkem a dovednostmi o dvě patra výš než my kluci. Sportovci – a vůbec z našeho pohledu dokonalost sama a vzor nedostižný. Hanek byl sportovec geniální, na co sáhl, v tom vynikal. Nejstarší Bedřich, řečený Fricek, byl navíc myslivec, lesní inženýr, a kupodivu naší mladší generaci ve všem všudy nejbližší. Ostatně, vzal si také mou první velkou lásku Květušku. Richa byl později zubařem v Týnci nad Labem, současně i mysliveckým hospodářem, a to vynikajícím – a byl jediný, kdo nás věrně zval na hony. Nejmladší Karel se nám trochu ztratil z dohledu. Ale hodná Štěpánka všechny ty sportovce přežila a přežívá bohudík dodnes. Ženy, jak je vidět, vydrží všechno. Tehdy se myslivost v sukních ještě nenosila – ale kdyby se nosila, byla by to nepochybně Štěpánka, kdo z celého rodu by nesl lesáckou pochodeň nejvýš a nejdál.

Pan lesní uváděl napřed mě a pak bratra do myslivosti se shovívavostí příkladnou a trpělivostí bezmeznou. Činil to ovšem svým osobitým způsobem. Ve Splávi byl nemocný srnec, který na zimu nepřebarvil a který se měl střelit. Pan lesní se mnou do Splávi zajel, srnec tam byl, já namířil, bác – rána vedle a srnec pryč. Tak tohle se opakovalo čtyřikrát, než jsem přišel na to, že dalekohled mám špatně seřizený. A cestou domů, což byla cesta dost daleká, mi pan lesní vždycky znovu vyprávěl, jak hrabě Trautmansdorf nikdy nechybil a vždycky přesně věděl, kde ta rána sedí, například dva prsty za přední lopatkou. Vůbec jeho charakteristikou bylo, že na témž místě vždycky řekl touž větu. Třeba jedeme po Jeleništi kolem domu ševce Brabce a pan lesní vždy neomylně podotkne: „Tinksto, ten chlap chlastá špiritus!“

Pan lesní byl také patronem všeho mysliveckého dění v Kladrubech – a náš myslivecký rok vypadal podobně jako u spisovatele Jana Vrby *Od jara do zimy*. Začalo to

fretkováním králíků brzy po Novém roce. Králíci se totiž přemnožili a byli schopni oholit školky a všechny mladé porosty. Smutno na to pohledět. Pak přitáhly sluky, pak začali tokat tetřivci, pak jsme chodili na divoké holuby, pak už na srnce, pak na kachny, na koroptve, na bažanty a na zajíce a mezi tím s výrem na dravce. Jo, kampak dneska! Na staré doby staří myslivci dnes jen s nostalgií vzpomínají.

Jednou jsem byl s naším synem Zdendou v Národním muzeu a ukazoval mu tam sbírku vycpaných ptáků, dívám se na štítky a tu jsem ustrnul – je tam krásný exemplář ostříže a je to můj úlovek ze Semína. Já jsem ho totiž přinesl panu řídícímu Musílkovi z Bohdanče, známému restaurátorovi a mezi jiným zeťovi naší hodné babičky Příbylové z Pardubic, on ho vycpal a poslal do muzea. Pak jsem ho tam našel ještě dvakrát nebo třikrát a náležitě se chlubil – kdoví, je-li tam ještě dnes.

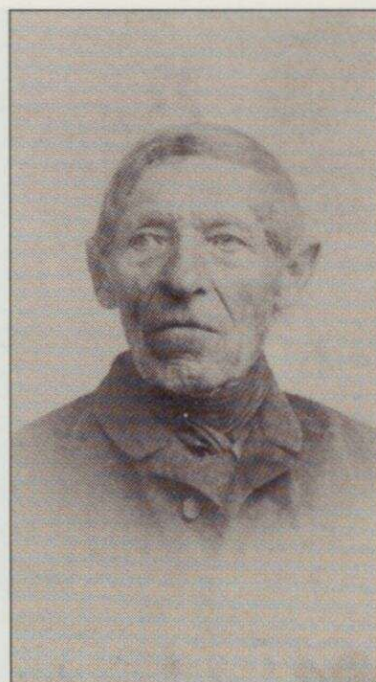
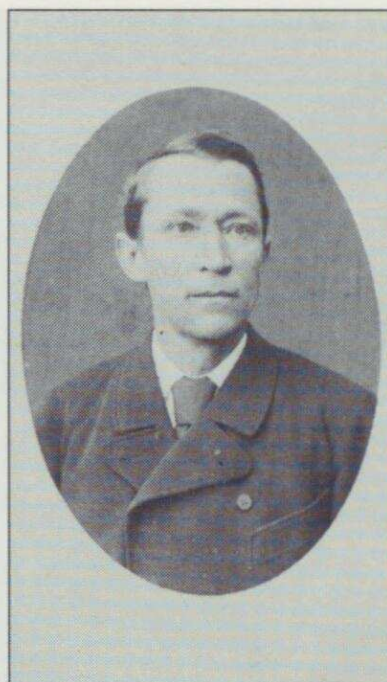
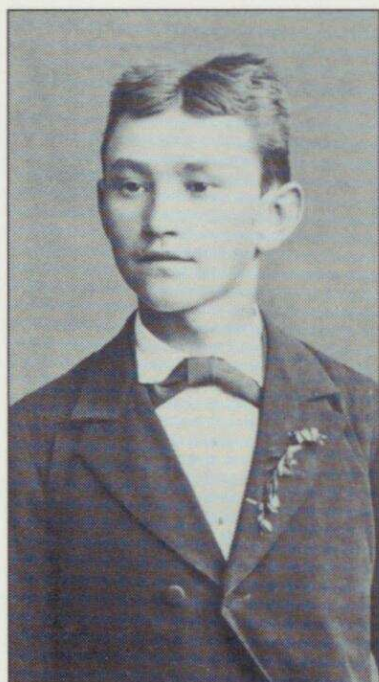
Velice výraznými charaktery byli hajní. Snad si tohle povolání své lidi vybírá a přitahuje, co hajný to originál. V předním lese byl hajným Karel Valášek. Původně to musel být pěkný vejlupek, vzpomínali na to však spíše jiní než on sám. Vychován byl více ve fořtovně než doma a je jen dalším příkladem toho, jak se z kluka-darebáka může stát pořádný mužský, který to někam dotáhne, setká-li se s tím pravým povoláním. Nakonec byl i uznávaným chovatelem honicích psů, soudcem na přeborech a kdoví čím ještě. Pro nás byl starším kamarádem. Vzal si naši služku Anežku a jednomu z jejich dvojčat, Zdeňkovi, jsem byl za kmotra.

V zadním neboli velkém lese panoval hajný Strejcius, který byl pozoruhodný dobrák a místo aby kluky z lesa vyhnal, když tam dělali neplechu, dlouze jim vysvětloval, že tam padají větve, že je to nebezpečné a že ve vlastním zájmu by měli koukat, aby už byli doma. Měl také univerzální slovo, vlastně sloveso – tentočkovat. „Já koukám, tam se něco v prikoupu tentočkuje, vytentočkuje to na cestu a on to tchoř jako prase, tak já tu flintu na něj natentočkoval a tam jsem ho zatentočkoval, potvoru!“

V Mošnicích, což byla a je bažantnice, byl hajný Kosina. Nepamatuji se, že bych ho viděl někdy vystřelit. O bažantí kuřátka se staral s péčí mateřskou a starý děda Šimák ze Semína mu nosil na zádech v pytlí mravenčí vajíčka, což jsou ovšem mravenčí kukly. Vzal to ale vždycky z gruntu, takže nabral celé mraveniště. Mravenci po něm lezli a my kluci jsme na tom mohli oči nechat.

Ve Splávi (to slovo je zvláštní, nesklonné) sídlil hajný Drtina. Byl to krásný kus lesa, ale mnoho zvěře tam dříve nebývalo, postarali se o to pytláci. Drtinovou ambicí bylo, aby se ostatním hajným vyrovnal – a za nějaký rok se to povedlo. Stavby veškeré zvěře se podivuhodně zvýšily.

Nějakou podivnou asociací jsem si teď vzpomněl nikoliv na hajného, nýbrž na starého Svobodu, dozorce ze Selmic. (Byl to asi otec Jarky Svobody, také dozorce, muže to krásného, ušlechtilého, velkého ochotnického herce, o němž si nedovedu představit, že by někomu sprostě nadával.) Historika je totiž o nadávání a vyprávěl mi ji můj otec, když jsme jednou jeli právě do Splávi. V kanceláři si totiž stěžovaly ženy, že jim Svoboda na poli moc sprostě nadává. Otec si ho zavolal a vytýkal mu to. A tu Svoboda spustil: „Která svině štětinatá, která siberie lesní, atd. atd... může říct, že já

Rodová galerie Matějčků, jejichž podoby se dochovaly. Náš dědeček František, nar. 1864, pradědeček Karel, nar. 1840 a prapradědeček František, nar. 1811. Nejen jejich genetický vklad, ale i něco z jejich života jsem přijal já – a po mně mé děti a vnoučata.

Dědeček Janský s rodinou v době, kdy byl správcem císařského statku ve Zderazi u Smiřic.

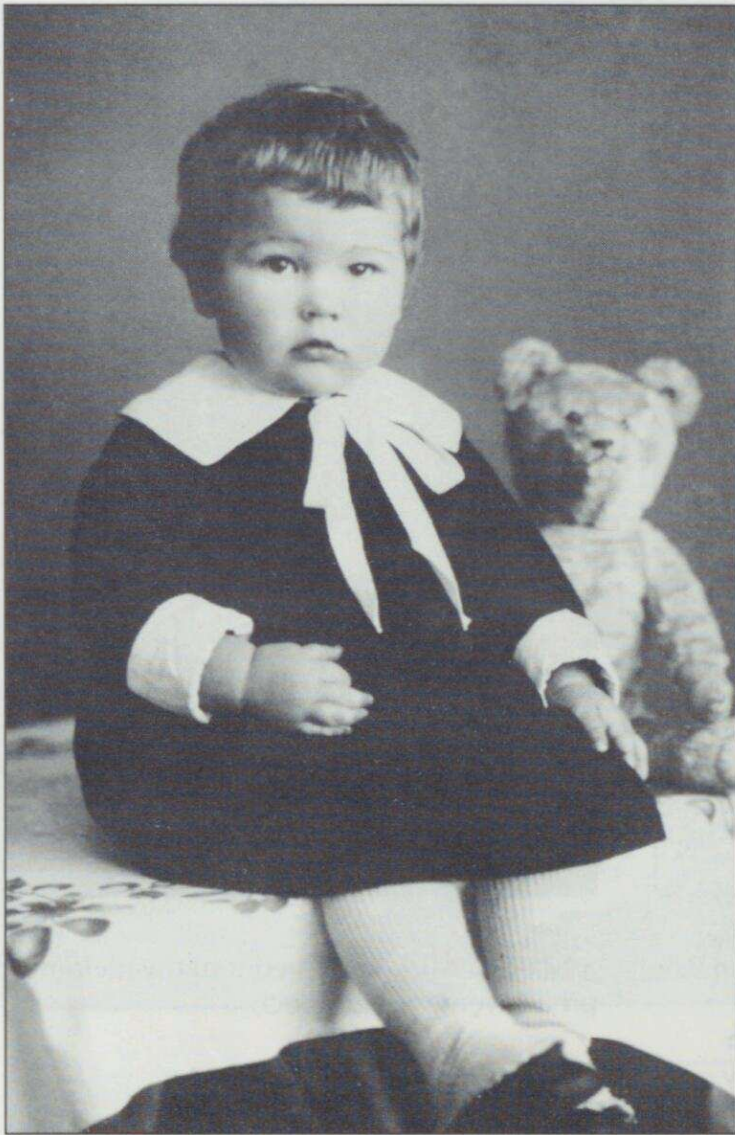

Dědeček Janský
v pozdním věku –
portrét uhlem
od slečny
Raphaelové.

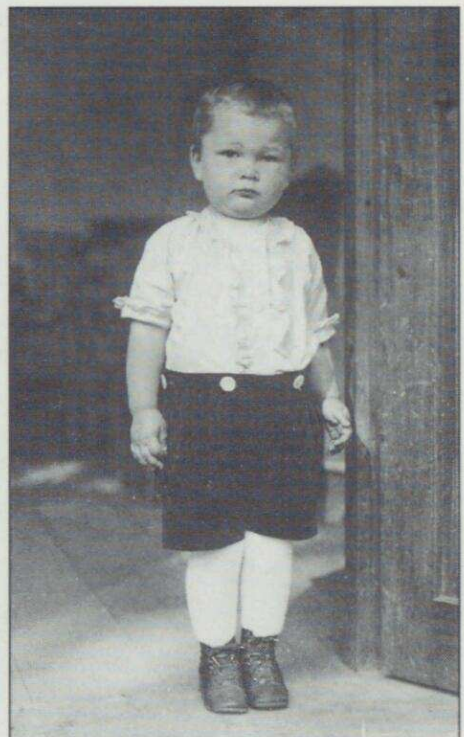
Otec ve vojenském.
Řekněte, mohlo srdce mladičké
lyceistky odolat, když ji poprvé
oslovil ve vlaku ze Smiřic
do Hradce Králové? Jejich
lásku pak ale první světová
válka prověřila spolehlivě.
Na zadní straně fotografie stojí
psáno: „V upomínku na válečné
doby věnuje Vlastičce
Ing. Jarka Matějček.
V poli, 28. června 1916“.

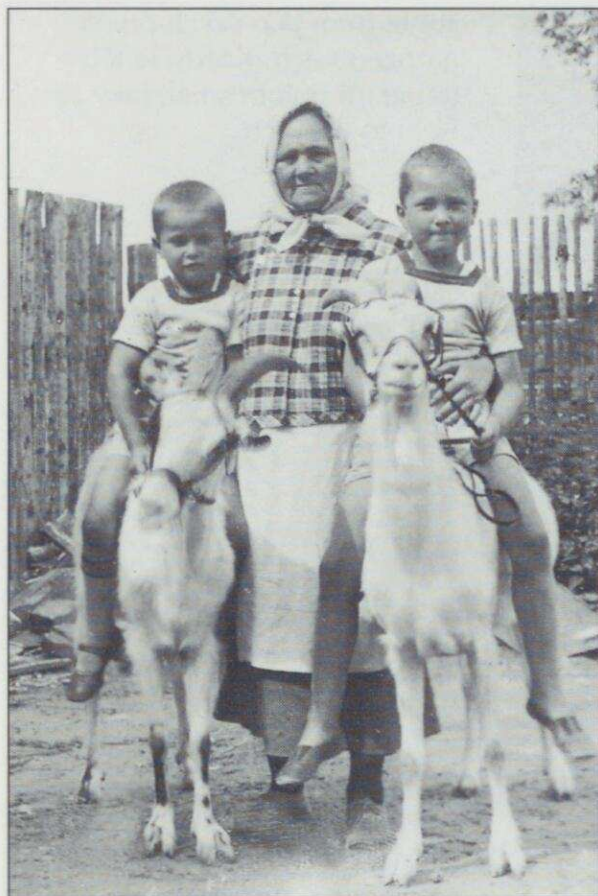

Tohle jsem já o svých prvních narozeninách. Každý se téhle fotografii potom smál, jaký že jsem to tlustoch.

Tohle jsem já ve dvou letech. Už nejsem tlustoch, ale povšimněte si, že stojím s lehce pokrčenou levou nohou. To je ostatně vidět na všech fotografiích z mé předškolní doby – a nikdo si toho nevšiml, až pan farář Gustav Adolf Molnár.

Tohle je mírumilovná verze té situace, kdy došlo k bratrské agresi vůči mé tělesné integritě.

Babka Černíková. S těmi kozly jsme jinak neměli nic společného. Jezdil s nimi v malém vozíku nejmladší syn lesních Karel. Byla to kladrubská atrakce a my jsme se přišli vyfotografovat, jako se fotografují třeba naši turisté s velbloudy v Tunisu.

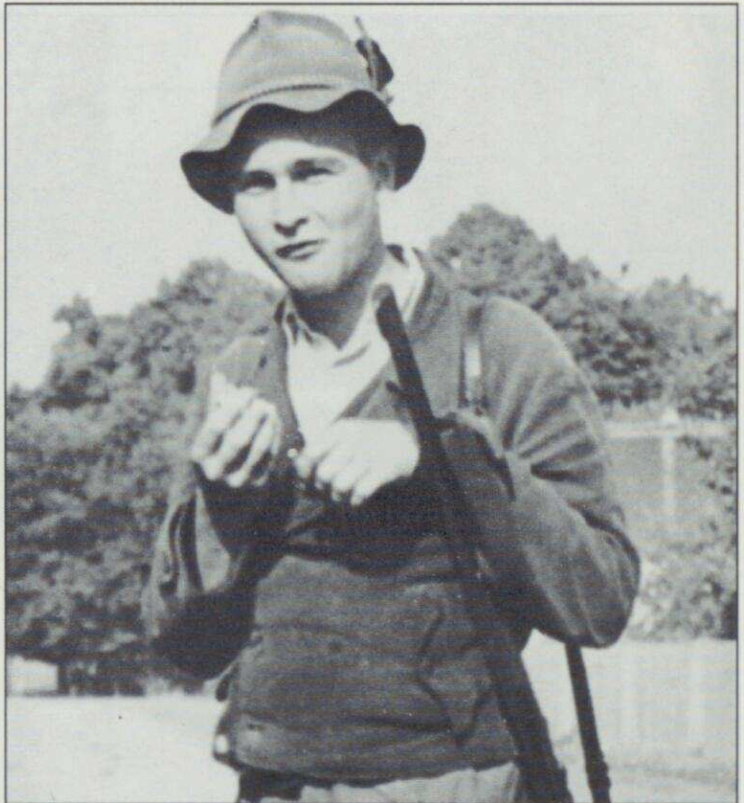

S bratrem Mirkem při jednom divadelním představení v Kladrubech.

Kladrubské sokolské žactvo na cvičení ve Zdechovicích. Já jsem ten první, bratr Mirek třetí zprava (1931).

Bratr Mirek ve dvou podobách.

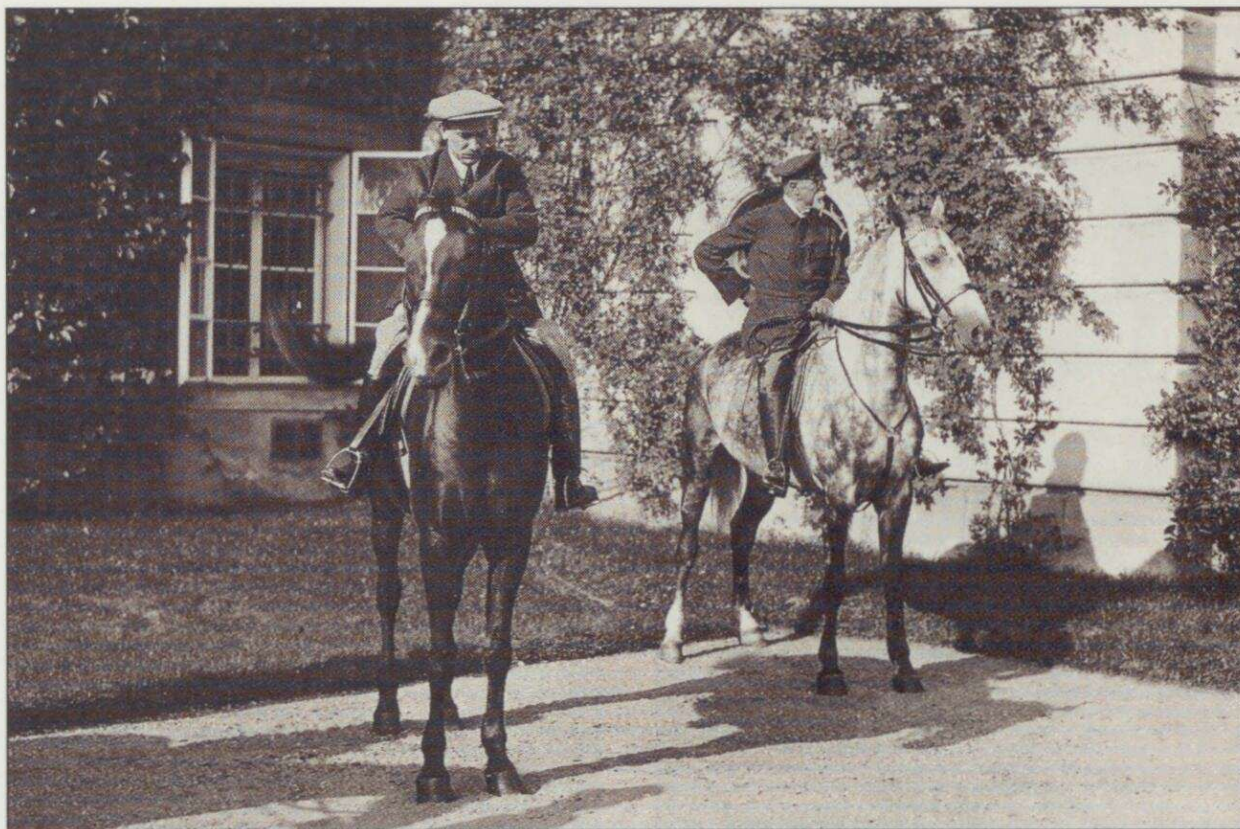

Symbol hřebčína v Kladrubech nad Labem – a pro nás ta neobyčejnější denní záležitost.

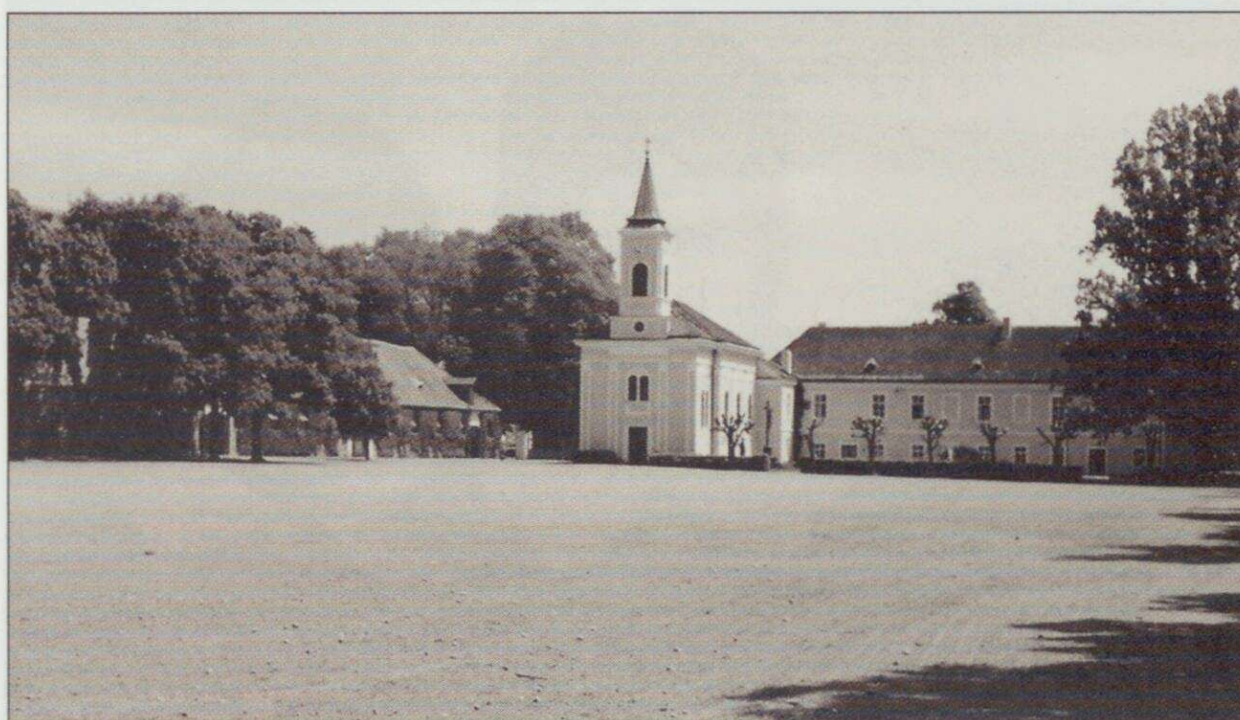
Prezident T. G. Masaryk na vyjíždce, s tradičním doprovodem. Kůň, na kterém sedí, je asi ten, který měl u nás v Kladrubech dožít. Ale nějak se mu nechtělo, a tak se „zmátořil“, že pak ještě několik let panu prezidentovi sloužil.

Dva prezidenti na koních. Myslím, že je to zcela unikátní fotografie. Prezident Beneš však dobrým jezdcem ani milovníkem koní nebyl. Kočí Václav Krejčík vypravoval, jak jednou při takovéto vyjížďce ztratil v lánské oboře zlatou ostruhu, což byl dárek od jugoslávského krále Alexandra. Hledala ji tam pak celá četa vojáků – a kupodivu našla.

Kladrubské nádvoří neboli „plac“ (1992).

Tohle jsem já, když mi bylo 17 let a mému otci 50. Byl to pro něho dárek od malířky slečny Raphaelové.

Nevěsta Jaroslava Žižková
dne 26.12. 1951.

Naše tři děti Jarmila, Jana a Zdeněk (1963).

nadávám!“ Jeho výrazivo bylo zcela originální, ale zřejmě ani po této domluvě se na poli nic moc nezměnilo.

Nad Semínem, což byl náš revír, vládl hajný Brožík. Ten jistě vážil metrák, a když jednou vypravoval, jak z násedu uviděl chlapa, kterému flinta vyčuhovala zpod kabátu, jak z násedu napůl slezl a napůl spadl a jak se s tím chlapem „pomačkali“, bylo mi jasné, že to mačkání bylo hodně jednostranné.

Jednou jsme také ráno jeli na tetřívka a s kočárem jsme se vyklopili do žita. Já letěl nejdál, protože jsem seděl na kozlíku. Hajný Brožík hrdinně pojal ideu, že je třeba zadržet koně, a jak se snažil vstát, když jsme se tak všichni váleli v žitě, šlápl panu lesnímu na koleno a ochromil ho na celého půl roku.

Psy měl vždycky dokonale vycvičené. Jeho metodou však byl strach a násilí – pes, ne že by něco mohl udělat rád – on si prostě nesměl dovolit udělat něco špatně. (U psů měl pan Brožík „úspěchy“ – a já celý život proti této metodě bojuji! Podívejte se, prosím, na mou knížku *Po dobrém, nebo po zlém?*) K tomu se ale váže jedna typická historka. V Kladrubech pan důchodní Zítek měl psa zvaného Káro. Byl to krásný setr, leč neovladatelný. Na honě se dal chytit, jen když konal svou potřebu, což u psa bývá záležitost dosti dlouhá a úporná. Když jednou na koroptvích vyskočil z brázdy zajíc a Káro se ho jal honit, zajíc se za nějakou hodinku vrátil, ale milého Kára přivedli panu důchodnímu až třetí den odkudsi z Přelouče. A tohoto Kára svěřil pan důchodní hajnému Brožíkovi na hledačky v Kolíně. (Že si ho dal Brožík vnutit, to je pro mne záhadou. Pan důchodní byl ale náležitě tlustý a „nechodivý“, tak snad to je pro něj omluvou.) Co následuje dál, jsem na vlastní uši od Brožíka slyšel a je to pravda pravdoucí. Přípravu na hledačky začínal Brožík v zahradní restauraci, aby se jaksepatří posilnil. Přivázal Kára ke stolu, ale tomu se to moc nelíbilo, a tak ho Brožík ve zlosti vzal kovovou restaurační židličkou přes hlavu a kdoví přes co ještě. Na hledačkách pak Káro nešel dál než na dva kroky od svého pána, který zatím předvedl s nejvyšším oceněním svého vlastního psa. Když tu se v poli objevil jakýsi malý pes-podvraták a začal tam revírovat jako doma. Hajný Brožík ho svou dvanáctkou spolehlivě střelil a Károvi přikázal: „Aport!“ A Káro, jak byl v mrákotách, se rozběhl a poslušně psa přinesl. Dostal za to diplom „všestranného aportéra“, což se pak v hospodě v Kladrubech oslavovalo dlouho a mohutně, na útraty pana důchodního ovšem.

Ale k pytláckým historiím se musíme ještě vrátit, ty nemůžeme jen tak pominout. Pro nás kluky, když se to u nás v zámecké kuchyni přetřásalo, to byla ta největší dobrodružství světa. Pohádky, kriminálky a horory dohromady! Po první světové válce bylo totiž mezi lidmi hodně všelijakých pušek a mnozí s nimi uměli dobře zacházet. Kromě známých a vyhlášených pytláckých rodů pracujících individuálně a dodržujících určitá nepsaná pravidla lesního pychu, pytlačily i celé organizované (v dnešním pojetí „teroristické“) skupiny. Tihle pytláci stříleli zavěšené bažanty v noci ve světle reflektorů, a vůbec se nebáli, protože měli nad hajnými početní i palebnou převahu. My už jsme to nezažili, ale moc se na takové divoké výpravy vzpomínalo. A hajný Brožík zažil heroické souboje s pytláky ještě za svého působení v Jeseníkách.

Jednou v noci – ještě jsme nešli spát, se hajný Brožík objevil u nás v kuchyni, v pantoflích a jen tak nalehko, ačkoliv to bylo v zimě. Něco tajemně sdělil otci, pak šli spolu ven – my napjatě čekali a otec se vrátil až za hodně dlouho. S námi dětmi samozřejmě o ničem nemluvil, ale naše mamka nám to pak stejně prozradila. Hajný uslyšel ránu v lese. Od stolu, jen tak v pantoflích vyběhl ven, pytláka si vyčíhal a skutečně chytil. Zřejmě se spolu zase „trochu pomačkali“, protože si byl naprosto jist, že mu ten pytlák cestou do Kladrub neuteče. A tak bez velkých „cerátů“ přivedl panu řediteli do Kladrub ukázat tohoto „škůdce lesů“. Pytlák prý prosil a sliboval, ženu měl a děti atd... – a otec ho propustil. To Brožíkovo „pomačkání“ bylo zřejmě i z jeho pohledu trestem víc než dostačujícím.

Ale na jednu slavnou ani ne tak pytláckou jako zlodějskou soudní causu nesmím zapomenout. Chlapi z Tetavy a z Hlavečnicka chodili do kůlny na Miláčkovou krást seno. Jednou v noci hajní Strejcius a Valášek slyšeli, jak po pěšině jde celá parta zlodějů, vybavená velkými loktušemi. Nechali je přejít a nalíčili na ně past. Natloukli kolíky, přes pěšinu natáhli dráty, každý si stoupl do smrčků na jedné straně pěšiny (byli jen dva proti takové přesile) a čekali, až zloději půjdou zpět. Už z dálky slyšeli, jak jdou. Každý nese ohromný ranec na zádech, jdou těžce s hlavami skloněnými, první brkne přes dráty, druhý, třetí, začnou se válet, je zmatek a do toho hajní začnou střílet do vzduchu a křičet jeden na druhého, volají na dalšího a dalšího hajného, a střílejí. Zloději utekli, seno tam nechali, ale protože hajní věděli, kdo to byl, dostala se celá věc k soudu v Přelouči. Pan soudce Vokroj ale s touhle prohnanou partou nic nepořídil. Zapírali, nikdy seno neviděli, kde jsou Kladruby nevědí atd. Loktuše byly v soudní síni na hromadě, ale k těm se samozřejmě nechtěli znát. Konečně soudce Vokroj povídá, že „už toho má dost, že už se s nimi dál tahat nebude, ať si každéj sebere ten svůj hadr a ať koukají, ať už jsou pryč“. Oni radostně vyskočili, začali hromadu rozebírat a hledat každý svou loktuši, o některé se tahali a hádali se, či je která – a pak teprve pochopili, že nalítili. A pan soudce Vokroj měl v Kladrubech velkou slávu.

„Les má uši,“ říkával hajný Valášek, když objevil nějaké lidské tajemství, které mělo v lesním tichu zaniknout. Les má ale i jednu specifickou vlastnost, o které věděl své například Vítězslav Hálek, nebo Vilém Mrštík, nebo Karel Hynek Mácha a o které vím i já – a nemám to od žádných hajných. Když je člověk mladý a zamilovaný, není lepšího prostředí, kde můžete o své lásce snít a kde se láska povznáší na zážitek vpravdě duchovní. Věděl o tom i ten, kdo složil písničku „Já jsem malý mysliveček...“.

Les má také svá tajemství a je i otevřenou učebnicí, z níž jsme se my děti bez nucení, s potěšením a nadmíru vytrvale učily. Proto asi tak často vykládám rodičům i paním učitelkám dětí neklidných a nesoustředěných, dětí s LMD, ADHD, SPU a s podobnými diagnostickými nálepkami, že by se tyto děti daleko lépe učily „z pralesa nežli ze školních lavic“. Mám to z vlastní zkušenosti. Ale aspoň dva zážitky si tu dovolím připomenout.

Je ráno po třetí hodině, tma jako v pytli a my s bratrem jdeme krok za krokem pasekou za hajným Valáškem, který kráčí vpřed s jistotou šelmy. Najednou nám ale nad hlavou něco děsně zakřičí, a hned vzápětí znovu! – pak chvilku klid a zase ten skřek! – a navíc lehký závan větru do tváře! To nás objevil párek sýčeků a teď nám dávají co proto. Jeden po druhém se vznese do výše a pak se nám spustí na několik centimetrů od hlavy a tam zakvílí, zavřeští, zařve, zapiští, prostě vydá nějaký nepravděpodobný zvuk. Přitom šelest jeho křídel vůbec není slyšet (vždyť je to sova), jen trochu cítit ve tvářích. Je to prostě útok lesních duchů, hejkalů či jiných příšer. Vůbec bych se nedivil, kdyby někdo jat děsem si na útěku někde srazil vaz. A že by tomu, kdo si vaz nesrazil, ale útekem se spasil, někdo pak existenci hejkalů mohl vymluvit, to bych nevěřil.

Druhá příhoda. Je květnové ráno také po třetí hodině a já s hajným Karlem Valáškem jedeme na kolech na tetřívka do Přelovic. (Člověk musí být v boudě dřív, než se rozední.) Naše světla nám cestu přijatelně osvětlují. Vyjeli jsme z lesa a jedeme dlouhou rovnou silnicí k Semínu. Tu za námi zřejmě vyjelo auto a svými reflektory nás osvítilo. Z prostředka silnice sjedeme instinktivně ke kraji, aby mohlo projet. Jenomže v té chvíli si uvědomuji, že auto svítí, ale žádný hluk že slyšet není. V dalším zlomku vteřiny je mi divné, že světlo je rozlito po polích a všude dokola a že je ho tolik jako ve dne. V třetím zlomku vteřiny mozek už testuje situaci. Kde je stín? Vždyť kdyby to bylo auto odzadu, musí stín padat pěkně před nás. Běda, před námi není! Stín je úplně pod mnou! Jako přibitý pod koly a pod šplapkami! Něco mi svítí přímo nad hlavou. Tohle jsem stačil ještě pochopit, když to celé divadlo rázem skončilo. Zase tma jako v pytli a jenom naše světla dál blikají po silnici.

To pochopení však nebylo provázeno žádným strachem a zděšením – ba ani do-
datečně se žádný strach nedostavil. A my dál jedeme, ani jsme nezastavili – skoro jako by se nic nestalo. Vysvětlení už nechám na laskavém čtenáři. Jaké že to bylo „světlo z nebe“? A jaké představy by snadno mohlo navodit?

O koních a jiných věcech

Jak jsem již vyprávěl, otec se stal na čtvrt století ředitelem kladrubského hřebčína. Pak inspektorem chovů koní v Čechách a na Moravě (Slovensko v tomto směru mělo zvláštní status, i když Topolčianky rozhodně nebyly cizinou), pak i ministerským vrchním radou a významnou osobností jednak ve svém oboru, jednak i regionálně, tj. v kraji pardubickém. Největším jeho dílem na poli odborném byl nepochybně vítězně vybojovaný zápas o zachování koňského plemene kladrubského, kteréžto mělo namále hned po první světové válce jakožto pozůstatek Rakouska-Uherska a pak vždy znovu a znovu jakožto věc v očích ekonomických pragmatiků nepotřebná a neužitečná.

Bílí kladrubáci byli totiž mohutnější, než bylo pro selský chov žádoucí, dospívali déle, takže se nedali moc brzy zapřahat, a hlavně byli tak bílí, že na nich byla každá špína hned vidět. Vydávali tedy o péči a čistotnosti svého majitele až příliš jasné svědectví. Že měli však „prostorné chody“ a dobře tahali, že byli hodní, klidní, učenliví a navíc i „dlouhověcí“, takže sloužili podstatně déle než jiní koně, to jejich odpůrci

moc vidět nechtěli. Nakonec ale pomohlo křížení kladrubáka s koněm arabským. Potomstvo totiž podědilo po obou plemenech spíše ty dobré znaky než špatné a stádo bílých kladrubáků mohlo být zachováno.

S černými kladrubáky se to nepovedlo. Tady otec neuspěl. Jejich poslední reprezentant, Sacramoso, má v Kladrubech pomník. Bohužel, nebyl takový krasavec jako jeho bílí kolegové Generaleové a Generalissimové, což neblahý osud jeho rodu jen zpečetilo. (I dnešní evoluční teorie počítá s určitou složkou estetickou při přednostním výběru partnerů v procesu plození!) Až v době relativně nedávné byl černý kladrubák složitým křížením opět znovu vyšlechtěn.

No a vidíte, dnes jsou kladrubáci oficiálně uznáni národní kulturní památkou! Korunované hlavy evropské i neevropské přijíždějí, aby nějaký ten pár získaly do svých stájí nebo se na ně aspoň podívaly – a vůbec je z toho velká sláva. Za komunistů se na mého otce oficiálně zapomnělo – až nyní pan ředitel MVDr. Norbert Záliš v překrásné knize *Jeho milosti císařské obora koňská* o něm píše uznale. Škoda, že se toho otec nedočkal. Převládala u něho po odchodu z Kladrub vlastně až do smrti přece jen bolestínská depresivní nálada nad nenaplněným životním úkolem, který si předsevzal.

Koně kupovat pro kladrubský chov jezdil do Polska, do Východních Prus a jinam do Německa, a ovšem i do Maďarska. A o zážitcích z cest dovedl pěkně vyprávět. A já poslouchal s duší dychtivou. Ale když už jsme u toho Maďarska, dovolte mi zase jednu odbočku.

Blížil se konec války, celý hřebčín z Mezöhegyes v jižním Maďarsku musel být evakuován, táhl na západ a usídlil se v Žehušicích v oboře (tam, kde jsou ti známí bílí jeleni). Otec pozval jeho představenstvo na návštěvu do Kladrub. A nám se naskytl pohled na přátelskou konfrontaci dvou koňských kultur. Ze Žehušic přijížděl ředitel a jeho suita v jakýchsi pestrých uniformách na několika lehkých kočárech, tažených vybranými hnědáky (zřejmě Noniusové, což je mezöhegyesská specialita), na kozlíku kočí v krojích, podle mé představy jacísi „cigošové“, v kladrubské bráně prásknou do koní a trapem předjedou po nádvoří ke stájím. Tam na ně čeká už kladrubský ředitel se svými lidmi, v oblecích jezdeckých střihu vídeňsko-pražského, přešlapují tu tři páry kočárových kladrubských hřebců, z nichž dva páry jsou čistě bílé a jeden s koněm bílým a druhým černým, kočáry jsou černé, parádní, vídeňské, kočí v černých buřinkách a s bílými rukavičkami na ruce. No zkrátka paráda! Maďarští grófové přisednou ze svých kočárků na solidní kočáry naše a spolu s panstvem kladrubským se vydávají na prohlídku hřebčína. S maďarským hřebčínem v Žehušicích to, pokud vím, nedopadlo moc dobře. Když přišli Rusové, pokládali koně za válečnou kořist, takže zpět do vlasti se jich asi moc nevrátilo. V Kladrubech byly činěny pokusy obdobné, ale tady se celistvost stád podařilo zachránit.

Kladruby byly prostě otcova věc. Jeho život. Jim věnoval pot, krev a naděje – tedy to, co člověka váže k určitému místu a dílu. V tom byl sedlák po svých předcích. To bylo pole, které se vzdělává, ale také chrání. To nelze vydat ani Lomikarovi, ani minis-

terským pánům, ani Němcům, ani komunistům. A když, tak jen za cenu ztráty vlastní identity neboli totožnosti.

Za protektorátu měl náš otec dvakrát štěstí. Jednou, že byl zrovna v Praze na ministerstvu, když si do Kladrub přijel zajezdit sám K. H. Frank. Neohlášeně, samozřejmě, velkopansky. Kdyby byl otec doma, musel by se s ním setkat, musel by ho uvítat, pozdravit. Představoval si, jak by mu takové setkání přišlo zatěžko. A co kdyby mu snad tento člověk podával ruku! Byl vděčný osudu, že tomu ušel. Jindy se říšský protektor našťestí už neobjevil. Druhé štěstí bylo, že nebyl doma, když si stejně tak přijel zajezdit pardubický landrát. Jel se svým pobočníkem lesem a kdesi na dvanáctce nějak prudce zatáčil kolem stromu, hlavou na strom narazil a byl na místě mrtev. Gestapo samozřejmě vyšetřovalo, zdali nějakým úkladem nedostal zlého koně, zdali to nebylo nějak načasováno atd. Pobočník však dovedl věrohodně celou věc vyličit, takže nakonec z toho nic nebylo. Jen kdekdo pak chtěl vidět, která to byla ta vlastenecká kobyla, která se takto heroicky zachovala.

Léta německé okupace byla pro našeho otce asi nejtěžší v celém jeho životě. Smrt obcházela. Popraveni byli jeho velmi blízcí přátelé – pan poslanec Žilka ze Ždánic, mezi jiným také myslivec a střelec ještě lepší než náš otec, pan sekční šéf Otakar Frankenberger, který si jezdil do Kladrub odpočinout a o jehož „podvratné činnosti“ otec moc dobře věděl, inženýr Tichota, také z ministerstva, jezdec a koňář každým coulem, jehož paní jsme říkali „teto“, a řada dalších. Protože to byli většinou agráři a na odboj a oběti měli později monopol jen komunisté, nedostalo se těmto lidem uznání a ocenění ani posmrtně. Pořád to cítím jako křivdu a národní hřích.

Šlo však v té době ještě o něco jiného, totiž o hrozbu, že koně z Kladrub převezme německá armáda a lidé z hřebčína budou nasazeni do říše. Nakonec k jednomu ani k druhému nedošlo, ale asi jen lidé otcovi nejbližší věděli, co ho to stálo úsilí, starostí a ponížení. „Lhal jsem jako malej kluk,“ řekl jednou, když se mu podařilo dosáhnout, že ani jezdčící z ročníku 1924 do říše nemuseli. A byl hrdý, že se mu ještě na nádraží v Chlumci podařilo vytáhnout odsouzence k nasazení už z vlaku málem odjíždějícího (něco jako Schindlerův seznam). Tehdy mu matky na nástupišti na kolenou děkovaly. No, ale později si na tohle už nikdo ani nevzpomněl – a ozývaly se hlasy, že by bývalo bylo lepší, kdyby podle hesla „čím hůř, tím líp“ hřebčín padl, protože by to vzbudilo jen větší nenávisť vůči Němcům.

K našemu odchodu z Kladrub (bylo to v roce 1947) se ještě určitě vrátím v jiné souvislosti, teď bych jenom ve stručnosti načrtl další děje. Po krátkém intermezzu na ministerstvu se stal otec správcem velkého panství Lichtensteinského v Zahrádkách u České Lípy. Rozlohou a členitostí to bylo větší než Kladruby, patřily k tomu lesy a rybníky, mlýn a v něm vlastní elektrárnička, bydleli jsme zase v zámku, zase jsme měli dvě služky (tentokrát dosud neodsunuté Němky) místo zahrady park... Myslivost kvetla dál a ke kladrubským bažantům a srncům přibyli daňci a jeleni, lišky a jezevci, divoké husy a orlí říční a jiná exotika pro nás do té doby známá jen z pověstí a bájí. Ale Kladruby to nebyly ani pro otce, ani pro nás, tehdy už studenty vysokých škol.

Hlavně lidé byli jiní – typické pohraničí, snad možná v trochu lepším vydání, než tomu bylo jinde. Přece jenom to velké panství si nějaký nádech tradice a některé své české starousedlíky udrželo. Ba dokonce někteří lidé se tam vysloveně za otcem i přistěhovali. Práce bylo nad hlavu – a dařila se. Zdálo se, že to bude další úspěšná etapa pracovní a společenské kariéry jak našeho otce, tak celé rodiny. Jenomže, chyba lávky.

Komunistický převrat měl v pohraničí asi trochu jiný ráz než ve vnitrozemí, ale hlavy padaly stejně. Myslím, že to bylo v roce 1954, kdy byl otec definitivně zbaven místa a vedení panství převzal jakýsi soudruh Hejl. Kvalifikaci neměl, pokud vím, žádnou – jen stranickou. Když svou likvidační práci skončil a měl začít hospodařit, ukázalo se, že to vzal za příliš osobní konec a že to i pro jeho soudruhy na okresním výboru bylo trochu moc – psalo se o něm ve stranickém tisku jako o „pánovi ze zámku“, což mi něco moc dobře známého připomínalo. (To pánování na zámku se totiž dá použít jako emocionální argument kdykoliv a jakkoliv.) A soudruh Hejl skončil neslavně.

Nějakou dobu otec pracoval ještě na okrese v Doksech a pak už jsme se stěhovali do hájovny v Pekle. Rodiče tam žili devět let. V přírodě překrásné, v lese u potoka, mezi skalami – romantika, že lepší být nemůže. Ale samota. A zdravotní obtíže doléhaly. To jsem vlastně zapomněl říct – přibližně od padesátky měl otec cukrovku a vysoký tlak, ale naučil se s tím žít docela uspokojivě. Oba rodiče na nás čekávali, tatka víc než mamka, když jsme přijížděli z Prahy na víkendy nebo pak na dovolenou, přiváželi vnoučata, pražské novinky a větší náklady. Pro nás, návštěvníky, krásných devět let – pro ně, obyvatele, čas osamělosti. Přes léto bylo potřeba nadělat dříví na zimu jako za starých časů, denně bylo třeba sekat trávu pro králíky a starat se o drůbež, pro obveselení tu byl pes Šotek – ale pokud šlo o společnost, lišky tu dávaly dobrou noc.

Pak se rodičům podařilo koupit malou vilku v Dubé a tam prožít poslední vyměřené roky života. Otec se v té době zabýval myšlenkou, že by sepsal své paměti a hlavně že by vylíčil „určité charaktery lidí z Holohlav“, jak je znal ze svého dětství – tedy právě to, co dělám teď já, jenomže ne z Holohlav, ale z Kladrub. Plním vlastně jeho odkaz – a on sám je v tomto odkazu po zásluze hlavním hrdinou.

Otci na kremaci do Prahy přijela početná skupina lidí z jeho milovaných Kladrub a psali mnozí, od kterých bych to ani nečekal. Je tomu tak, bohužel, vždycky, že ten, kdo by to měl vědět a koho by to nejvíc potěšilo, už neví nic. Ale pro nás ostatní bylo toto rozloučení opravdu povznášející. Ostatně, svou krátkou promluvu bratr farář Svoboda ze Smíchova založil na prostých, leč vzácných slovech evangelia: „Vděčni buďte!“

Odkud, kudy, kam

*„Vidím své mládí, jak sem pospíchá
s kloboukem v ruce po zelené mezi.*

*Nedávno teprv vešlo do ticha,
jež na širokých zádech nesou jezy,*

*ale dnes je tu se mnou, dojíká
mě jeho věrnost, trochu lehkovážná,*

*a vidím opět jeho očima,
jak lípy rozsvěcují světla strážná...“*

František Hrubín, *Pozdrav z kraje*

Dnes již nebývá zvykem, aby děti kvůli studiím odcházely předčasně z domova. Jinak tomu bylo v letech třicátých, kam až jsme v našem povídání dospěli. Vy jste musel odejít „na studie“ již v deseti letech. Co pro vás znamenalo tak brzké vylétnutí z hnízda?

Tohle povídání by se také mohlo jmenovat „Vzácnost domova“, protože jsme do světa vyrazili poměrně brzy a následkem toho se nám domov stal vzácnějším. Milovali jsme ho, ctili jsme ho a užívali si ho plnými doušky, když jsme přijížděli domů na neděli a pak na prázdniny. Myslím, že to nám také pomohlo překonat všechny možné krize puberty, včetně krize rodičovské autority – prostě, žádná velká revoluce pubertální a postpubertální se u nás nekonala, i když všechny její průvodní jevy se objevily. Pro vlastní praxi psychologickou mi tedy z tohoto období nic podstatného neuniklo – snad jen to vyhrocení. A možná i proto jsem se asi víc než jiní v úvahách o rodině zabýval také pojmem „domova“, jeho vývojem a souvislostí s identitou dítěte a vůbec jeho významem pro život. Připomeňme si jenom, prosím, děti „bez lásky“ vyrůstající v zařízeních, která nesou titul domovů, leč domovem nejsou. (Myslím všechny ty „domovy“ dětské, diagnostické, nápravné, se zvýšenou péčí aj.)

Jste na tom vlastně stejně jako například T. G. Masaryk, ten si také na žádnou velkou pubertální krizi nevzpomíná.

Ani já nemám na svou pubertu nějaké určité vzpomínky. Myslím, že ti druzí kolem mne si mé puberty povšimli asi víc než já sám. Byla to ovšem doba, kdy jsme byli s bratrem na bytě v Pardubicích, pro mne navíc to byla doba dvou operací, zájmů jsme měli hodně a možností také – vnější podmínky tedy byly možná příznivější pro klidnější průběh puberty, než tomu bývá obvykle.

Jak se tedy odvíjel váš život po odchodu z kladrubské školičky?

Do páté třídy školy obecné jsme putovali do Přelouče – napřed já, za mnou za dva roky bratr. Bydleli jsme u hodné paní doktorové Slavíkové, vdovy po lékaři, matky tří už odrostlých dětí, z nichž dvě dcery se věnovaly sociální práci a syn byl na vojně u letectva, což nám samozřejmě moc imponovalo. Ve středu bylo volno, takže týden se dělil na kratší a delší polovinu. Tuto zvrácenou logiku s polovinami by mi můj přítel Ing. Míla Fořt ovšem nikdy nemohl odpustit, ale já to takhle tenkrát opravdu počítal. Znamenalo to také týdně čtyři cesty vlakem, i když jen tři stanice. Paní doktorová byla sokolka a přeloučský Sokol, to bylo něco s kladrubským nesrovnatelného – všechno mnohem větší, vybavenější, členitější, a když cvičili muži na náradí, bylo na co se dívat. S přeloučským Sokolem jsem trávil pak také o prázdninách jeden měsíc v Bratrouchově, což byla pohraniční jednotka v Jizerských horách, nad níž Přelouč měla jakýsi patronát. V dnešním pojetí by to byl letní tábor (dříve pionýrský), organizačně zvládnutý perfektně a výchovně také. Tak to ovšem vidím dnes, ale tehdy jsem tam zrovna moc šťastný nebyl. (A mám tedy pochopení pro děti, kterým se na takové tábory moc nechce.) Jednak se mi stýskalo po domově, kde zatím uplývaly prázdniny, jednak jsem tady teprve naplno pocítil svůj tělesný handicap. Všude se muselo jít dost daleko a do kopce, pořádaly se nejrůznější sportovní soutěže, podnikaly se daleké výlety – a já nestačil! A dnes i ze své psychologické praxe vím, že právě v tomto věku jsou pocity méněcennosti nejpálčivější.

Vypráví se, že jste asi před třinácti lety na semináři pro učitele demonstroval teorii vlastním příkladem, a to neobvyklou dovedností – na stole jste prý dělal váhu na rukou. Co jste tím chtěl dokumentovat? A nesouvisí takováto dovednost s pocity méněcennosti z dětství?

Opravdu, tohle že jsem tam dělal? A představte si, já to ještě umím. Mohu vám to ukázat? (*Ukázal a umí! – poznámka M. E.*)

Znamená to, že člověk nemůže nikdy umět všechno, ale má umět něco extra. Něco, co umí jen málokdo. Zvláště kluci by měli umět nějaký exkluzivní cvik. Cvičení síly povznáší mužskou identitu. Nevyžaduje to obratnost, vyžaduje to sílu. Tu může trénovat každý. Není to zase tak obtížné. Psychologicky to má velký efekt na děti úzkostné, neobratné i na „vejtahy“. Důležitý přitom není jen prožitek vlastní síly, ale také schopnost ovládat své tělo. Vykládejte někomu: „Musíš mít pevnou vůli.“ Ale člověk se napřed musí naučit ovládat sám sebe od základu, od své tělesné schránky, od přitažlivosti zemské i jiných fyzikálních sil.

Pocity méněcennosti a různé těžkosti tedy mohou mít na dítě i pozitivní vliv?

Ano, máte pravdu. Mám tuto zkušenost ze svého života i ze své praxe. Pocit méněcennosti a odhodlání překonat jej, to může být ohromná hnací síla. Ale pozor, ne vždycky! U některých dětí a za určité konstelace vnějších okolností pocity méněcennosti převládnu natolik, že místo povzbuzení veškerou cílevědomou aktivitu brzdí, tlumí, umrtvují. A je z toho deprese – a v krajním případě i beznaděj, zoufalství a loučení se životem. Proto opatrně!

To jsme ale trochu odbočili. Vraťme se zpět k vašemu odchodu na studie. Proč jste vlastně odešli s bratrem na školu do Přelouče?

Do Přelouče jsme šli proto, že rodiče usoudili, že z naší kladrubské jednotřídky bychom se dál na střední školy asi nedostali. Škola byla tedy to hlavní. A byla to tvrdá zkušenost! Všechno, co jsem se do té doby naučil, stačilo tady tak sotva na čtyřky. Chodil jsem tedy navíc na hodiny k panu učiteli Sikáčkovi a ten mě pořádně proklepával především v češtině. Tento pan učitel byl velký divadelník, ochotnický režisér a herec. Později se stal řídícím v Kladrubech. Ke Kladrubům vždycky tíhl jakožto myslivec a v sousedním Semíně měl revír. Byla to tedy svým způsobem spřízněná duše.

Naším třídním byl pan učitel Funk – a od té doby v jeho osobě ctím stav učitelský, i když v praxi takřka denně si musím připomínat poučku, že schopnosti pánů a paní učitelek jsou rozloženy podle Gaussovy křivky tak jako všechny jiné a že se bohužel od mého ideálu často hodně vzdalují. Byl to mladší muž, sportovec, dbal na kázeň a k tomu měl i rákosku.

Zapomněl jsem říct, že jsme byli chlapecká třída a že mít učitele-muže bylo tehdy ještě víceméně samozřejmé. A učili jsme se! On totiž pan učitel

učit uměl. Navíc nevynechal jednu příležitost, aby v nás probouzel národní hrdost a vlastenectví. I trochu sentimentální byl – a jeho oblíbenou písní byly Lešetínské zvony. Tu jsme snad zpívali aspoň jednou týdně. Bylo nás asi šest, koho připravil tak, že jsme mohli dělat přijímací zkoušku na gymnázium nebo na reálku v Pardubicích. Byla to jeho prestiž. V den zkoušky jsme tam s ním jeli vlakem a pak už s veselou s ním zase zpět. Nikdo z rodičů u toho nebyl, byla to věc školy.

Jak na vás zapůsobil vstup do Pardubic?

Hned můj první pardubický den byl dosti dramatický. Přes pardubické známé domluvili moji rodiče se slečnou Příbylovou, což byla učitelka na měšťance, že budu na bytě u jejích rodičů, kteří se právě do Pardubic stěhovali. Naši předpokládali, že škola začne v pondělí po 1. září, ale na poslední chvíli zjistili, že začátek je už v pátek. (Soboty tehdy samozřejmě ještě volné nebyly.) Já už spal, když mě vzbudili a řekli, že zítra jedu na studije, že na nádraží v Pardubicích mě bude čekat slečna Příbylová a že ji poznám podle toho, že bude mít bílý klobouk. Jenomže toho dne ráno přišlo a slečna si vzala šátek. Ono to ale stejně bylo jedno, protože já byl z toho provozu na nádraží tak vyjukaný, že jsem se lidem po kloboucích ani nedíval. Podle mého bezradného chování mne ale slečna i paní Příbylová poznaly dřív než já je. A protože do školy bylo ještě moc brzy, vedla mne paní bytná k ní domů, abych pak už trefil sám. Jenomže se v Pardubicích ještě moc nevyznala, takže jsme docela zabloudili a chodili kdovíkam. Až pak jsme náhodou přišli k nějaké zdi, která se jí zdála povědomá, což bylo zase zpátky u nádraží. Ale ta zeď už nás domů dovedla.

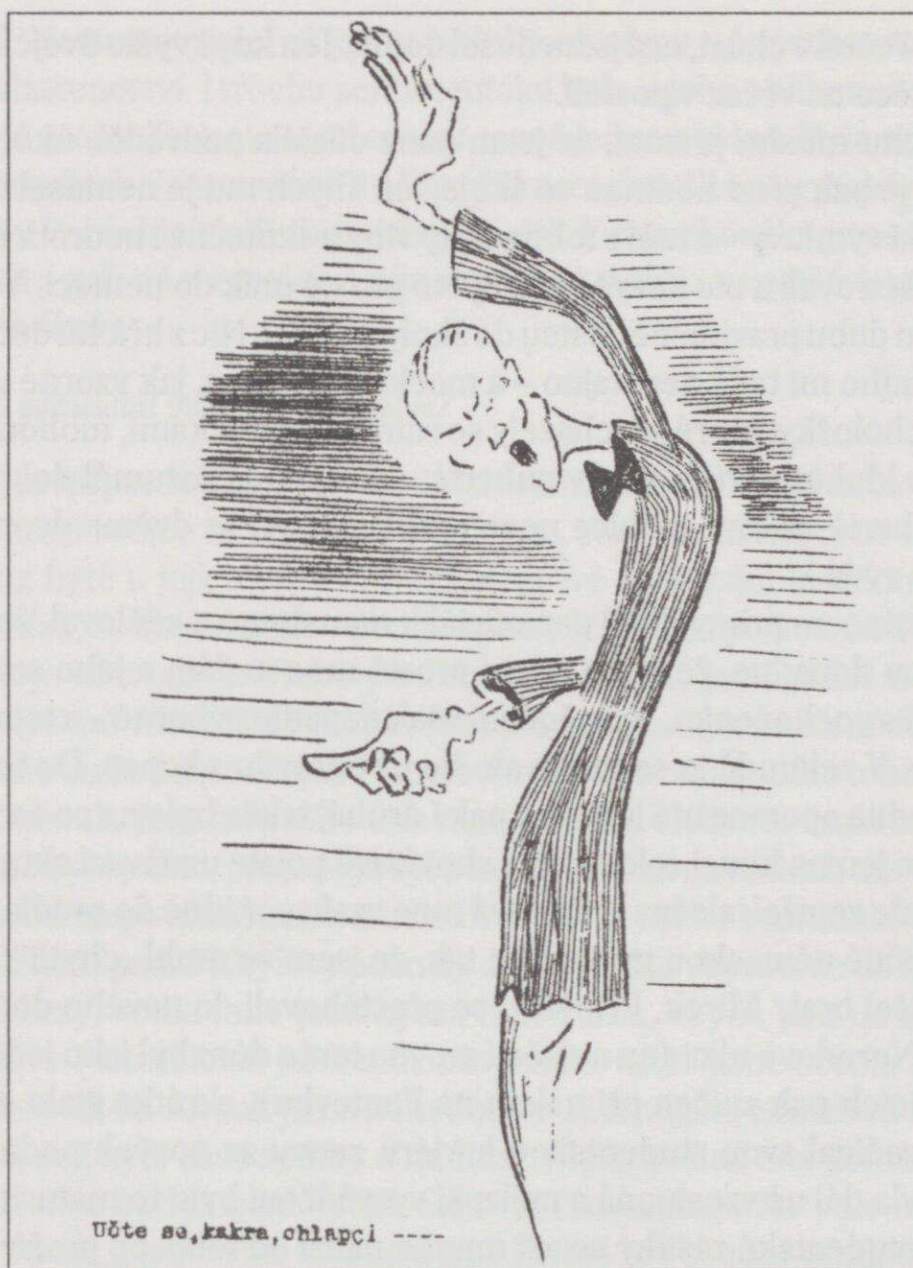
Byla to moc hodná paní bytná. Sama si říkala „babička“, ale my jsme jí přece jen říkali „paní“. Pan vrchní oficiál Příbyl byl soudní úředník v penzi, před tím byl u policie – a ten úřad z něho čišel. Pořádek, přesnost, odpovědnost, práce, preciznost. Hráli jsme spolu sice také dámu a sem tam i nějaká legrace byla, ale v podstatě jsem mu přišel jako na zavalanou v jeho učitelských ambicích. Vzal si za svatý úkol udělat ze mne vzorného studenta – kontroloval úkoly, dohlížel na domácí práce, zkoušel, opakoval se mnou školní látku, uměl německy a snažil se do mne něco vpravit. Takzvaně se mi plně věnoval. A kdepak takhle jít do biografu (a jaká lákavá představení se v těch Pardubicích pro děti odpoledne dávala!) nebo jinak zbůhdarma utrácet čas. Jen čtení mi bylo povoleno. Teď se totiž konečně ve mně čtenářský zájem probudil. Odebíral jsem *Tři mušketýry* v sešitovém vydání, každý týden jsem si chodil pro číslo ke knihkupci Lochmanovi pod Zelenou bránu a většinou

ten sešit přečetl v chůzi, než jsem došel domů. Jen když vyšlo dvojčíslo, zbylo mi ještě něco na večer v posteli.

Pohříchu musím přiznat, že jsem pana oficiála podváděl, úkoly zapíral, načmáral je pak před hodinou ve škole, jen abych mu je nemusel ukazovat, vymýšlel si výmluvy – a měl z toho pocitu viny a skutečně i neurotické obtíže. Lékaři vyšetřovali a nic nevyšetřili, byl to prostě únik do nemoci. V sekundě jsem jednu dobu pravidelně cestou do školy zvracel. Nic z hříchů dětí staršího věku školního mi tedy není tajno – a mockrát si říkám, jak vzorné paní kolegyně-psycholožky, které procházely se samými jedničkami, mohou rozumět všem těm klukům-hříšníkům v pubertě. (Že bych já rozuměl dokonale dívkám v pubertě, takové ambice nemám. Zkušenost se dvěma dcerami však také něco vydá.)

Před koncem primy dojel pan oficiál k nám domů a sděloval, že neví, jak to se mnou dopadne, že tomu učení prostě moc nedám a jeho snaha že se nesetkává s pochopením. Vysvědčení však dopadlo výborně – a to mé rodiče ukolébalo. V sekundě to se mnou ale šlo už opravdu s kopce. Do toho se ale zapletla jedna operace mé luxace a pak i druhá, takže bylo na co se vymluvit. Dělal jsem jen na konci roku jakési shovívavě pojaté uznávací zkoušky. Pan oficiál náhle zemřel, slečna Příbylová mne vzala pořádně do prádla a naučila mne konečně německou gramatiku tak, že jsem se mohl „chytit“, za mnou na byt přišel bratr Mirek, Příbylovi se přestěhovali do nového domu, který koupili v Nerudově ulici (na neštěstí zrovna tento dům byl jako jeden z mála v Pardubicích pak zničen při náletu na Fantovku), zkrátka stalo se mnoho věcí a já začínal svou studentskou kariéru znovu za nových podmínek. Ta kariéra byla dál už vzestupná a nejlepší vysvědčení bylo to maturitní.

Moje studentské zážitky se asi mnoho neliší od toho, co prožívala a prožívá většina středoškoláků. Ale přece jen některé zvláštnosti tu byly. Byli jsme bratrská dvojice a byli jsme na bytě – do našeho pokoje (ostatně dosti prostorného) se scházela početná parta spolužáků. Jednak se tu dělala společná příprava na latinu, neboť profesor Krejčí, řečený Krejda, byl na nás pes, nic neslevil a budil hrůzu. Jednak tu bylo společenské diskusní shromaždiště, které by rodiče běžně svým dětem doma netrpěli. Schylovalo se přece k válce. Však ty zašlapané schody nám někdy babička Příbylová připomínala. Ona nám napsala také Paměti a tam to všechno je – jenomže já je teď zaboha nemohu nalézt.

„Učte se, kakra, chlapi...“
Náš němčinář profesor Sedlák, řečený Skalák, v dobové karikatuře
Ctirada Bednáře v našem maturitním almanachu Aurea prima.

Jak jste naznačil, v době vašich školních let byla asi ještě běžným výchovným prostředkem rákoska. Jaké jste zažil ve škole tresty?

Náš pan řídící v Kladrubech, aspoň pokud se pamatuji, žádnou rákosku neměl. Zastupovalo ji ukazovátko, kterým sem tam někoho štouchl, aby dával pozor. Jediným trestem bylo stát na hanbě. Podle míry viny byla určována

délka hanby. Ale myslím, že to pan řídící vskutku nepřeháněl. Já jsem tam stál jenom jednou jedinkrát a hanbil jsem se pořádně.

Pan učitel Funk v Přelouči rákosku měl a dával přes ruce. Provinilec natáhl dobrovolně dlaň a on ho přes ní jednou nebo i vícekrát, podle stupně provinění, přetáhl. Jak to bolelo, nevím – sám jsem to nezažil. Ale fakt je, že patřilo ke cti klukovské ruku hrdinně natáhnout, hlásek nevydat a bolest ani grimasou nedat znát. A nestalo se, že by si někdo na tohle stěžoval. Patřilo to k věci.

Na gymnáziu v Pardubicích by se už tělesné tresty nehodily, řešilo se to všelijakými úkoly navíc, zápisem do třídní knihy a soustavou důtek, až po tu ředitelskou, a ovšem dvojkou z chování. Však také náš dědeček, kdykoliv jsme přinesli vysvědčení, jako první prozkoumal „mravy“ a dál už všechno bylo vedlejší. Ale přesto si vzpomínám, že v primě jinak velice hodný profesor Šrámek jednoho zlobivého spolužáka docela podle pravidel přehnul přes koleno a naplácal mu zadek. No, a náš třídní Krejda si na žádné tresty nepotrpěl a zápisy do třídní knihy bral jako zábavnou četbu. Jeho úslovím bylo staročeské „pro hubu na hubu“ a sám se vůbec nerozpakoval ještě ve třídách nejvyšších jednu člověku přišít, až to mlasklo. A bylo to vyřízeno. Dělal to nestřeženě, zvláštním grifem a jakoby nic – perfektní ukázka jeho originální pedagogické tvořivosti. Budiž řečeno, že si na to nikdy nikdo nestěžoval.

A ve vaší rodině?

Od otce přilétl občas nějaký pohlavek, ale většinou stačilo, když se podíval nebo křikl. Od dědečka nepřilétlo nikdy nic a od naší mamky taky ne. Když jsme něco opravdu provedli, dovedla být smutná a chvíli s námi nemluvila. Trest to byl citelný. Horší než deset otcovských pohlavků.

A naše děti? To by musely říct ony, jak pociťovaly rodičovské tresty. Vím, že když byly malé, moje žena měla připravenou vařečku jako hrozbu. Myslím, že ji použila vskutku jen zřídka. Nějaké mateřské plácnutí po zadnici a otcovský pohlavek taky padly. Ale co mě dovedlo rozčlít a takzvaně vytočit, bylo, když se děti začaly hádat a ječet a vřeštět na efekt a jedno na druhé žalovat. To mi prostě jde na nervy! A ještě horší bylo, když děti ječely a žena na ně ječela také. Ten vysoký ženský hlas, v němž zní na jedné straně nesmyslná podrážděnost a na druhé straně stejně nesmyslná bezmocnost, to je pro mé mužské uši a můj nervový systém prostě něco drásajícího. Že jsem pak na děti „vlít“ a stejně nesmyslně zasáhl hlasem i rukama, to byl z mé strany prakticky jen akt sebeobrany a sebezáchovy a žádná pedagogika. Byl jsem si toho

vědom já, byly si toho vědomy děti, věděla to moc dobře má žena – a přece se to dělo. Co mi tedy jiného zbývá než se psychologicky kát a být shovívavý i k prohřeškům druhých.

Jaký názor máte na odměny a tresty obecně?

O trestech a odměnách jsem napsal celou knížku. Jmenuje se *Po dobrém, nebo po zlém?* a z vnějšku nahlíženo, je to asi moje nejúspěšnější knížka – vyšla v několika vydáních. (Mne samého to upřímně překvapilo, zdaleka jsem si jí tolik necenil. Ale to je jen další svědectví, jak se může rozcházet subjektivní a objektivní názor na tutéž věc.) Musel bych tedy celou knížku parafrázovat, a na to zde místo nemáme. Ale hlavní zásady se dají shrnout asi takto: Odměna má nepochybně větší výchovnou účinnost nežli trest. Trest jen zastavuje, ale odměna buduje. Trest samozřejmě nemá dítěti ubližovat, ale v podstatě méně záleží na jeho formě než na tom, kdo ho dává a za jakých okolností se tak děje. Dobře potrestat může jen ten, kdo má dítě rád (a dítě si je toho moc dobře vědomo) – jinak je to jenom akt násilí. A to je vážný pedagogický prohřešek. K trestu však patří také odpuštění. V něm je vlastní výchovné vyznění trestu a vlastní jeho účinek. Odtud teprve vede cesta dopředu, do budoucna.

Odměny a tresty, či slova ocenění a slova pohany mají tedy ve výchově jistě velký význam.

Chtěl bych z vlastní zkušenosti podpořit jeden psychologický poznatek, který po mém soudu má skutečně velký význam ve výchově obecně a speciálně pak v dětské psychoterapii a nápravné výchově. Předpokládám, že čtenáři k tomu budou moci přidat něco z vlastního života. Jak už jsem řekl, zajisté platí, že trest pouze „zastavuje“, kdežto pochvala „buduje“. Avšak pochvala, která nebyla adresována nám, nýbrž někomu jinému a my jsme ji víceméně náhodou zaslechli, je patrně ze všech pochval motivačně nejúčinnější.

Moje vlastní zkušenost? S tou se člověk rád pochlubí. Naučil jsem se sekat kosou, když se rodiče přestěhovali do Pekla – dřív jsem to nepotřeboval. Je to vpravdě mužná dovednost – jen těch národních písní co o tom je! – moc ji propaguji a dodnes беру kosu s potěšením do ruky. S nějakými velkými machry bych se ovšem ani tehdy měřit nechtěl. Jednou jsem ale u rodičů mé ženy posekal velkou zahradu. Pak sám stojím za rohem a slyším, jak se přes plot baví můj tchán, čili tatínek Žižka, se sousedem, který býval cestářem, a věci tedy rozuměl. „Kdopak vám posekal tu zahradu?“ ptal se soused. Cítil

jsem, jak tatínek upadl do rozpaků: „Ále, to víte, to zeť se o to pokoušel.“ A tu soused-cestář na to: „No jo, já si hned myslel, že u vás by to nikdo tak dobře neuměl!“

Kdyby mě byl býval tenkrát můj tehdejší šéf pětkrát do očí pochválil, jak dobře jsem nějaký „případ“ vyšetřil, nemělo by to pro mne takovou cenu jako nečekané uznání našeho dobrého souseda. A tohoto poznatku jsem využil několikrát, když bylo třeba povzbudit dítě, které si už v ničem nevěřilo, nebo dítě, u něhož bylo třeba mobilizovat všechny síly k boji s těžkou nemocí nebo nějakým jiným neduhem. A vydatněji toho asi využili jiní, kterým jsem měl příležitost tento poznatek předat. Dítě má poznat, že někdo „cizí“ mu věří a že to myslí doopravdy – a přitom to neříká jemu, nýbrž o něm a také někomu „cizímu“ (např. lékař sestře, psycholog lékaři, učitelka panu řediteli apod.).

Máte vlastní zkušenost i z opačného pólu výchovných praktik – tedy s pohaněním?

To zajisté nikomu nedoporučuji a vychovatelé všech kategorií by se toho měli vyvarovat jako smrtelného pedagogického hříchu. Vlastní zkušenost tu uvádím ostatně jen v zájmu spravedlnosti, neboť chlubit se není čím. Ono totiž pohanění zaslechnuté nechtě a nestřeženě má tutéž, v tomto případě ovšem negativní, výchovnou hodnotu, jako má nechtě a nestřeženě vyslechnutá pochvala hodnotu pozitivní.

Naše kladrubské volejbalové mužstvo nijak vynikající nebylo, ale dělali jsme, co jsme mohli. Tohle bylo na turnaji ve Starém Kolíně. Profesionální soudcové na takových turnajích samozřejmě nebyli, a tak jednotlivá mužstva musela ze svého středu nějakého schopného soudce navrhnout. Naši navrhli mne – a mně to dělalo docela dobře. První zápas mi vyšel. Jedno mužstvo bylo zřetelně silnější, druhé slabší, takže jsem s rozhodováním neměl žádné problémy. V druhém zápase padla kosa na kámen. Mužstva byla vyrovnaná, bojovalo se obětavě o každý míč a postřehnout, co je lajna a co aut, a kdo byl a kdo nebyl při smeči nebo při blocích přes, mi dělalo potíže. Mužstva se hádala mezi sebou a obě svorně nadávala na mě – nakonec si vyžádala výměnu soudce a mě vyhnali ze soudcovské lavice. No ostuda! Ta sama by mi stačila na několik let. Ale přišlo ještě něco horšího. Jak tak chodím potom po hřišti v tom hemžení účastníků, slyším, jak někdo z jednoho mužstva radí někomu z jiného mužstva doslova: „Vemte si za soudce toho vola z Kladrub a on vám to vyhraje!“

V době, kdy jste začal chodit do gymnázia, nebyly tyto školy moc často „smíšené“. Jak tomu bylo v Pardubicích? A jaká vůbec byla vaše třída?

Pardubické gymnázium mělo třídy chlapecké a třídy dívčí. Kontakty s dívčím světem byly tedy „mimoškolní“ a pak až v tanečních. Škola to byla přísná a náročná. V primě nás bylo ve třídě 52 (dovede si to dnes někdo představit? – no vidíte, a šlo to také!) a z toho k maturitě dospělo jen 15. Latinář „Krejda“ měl na tom nepochybně velkou zásluhu. Jinak ale, protože byl náš třídní, na naši třídu zvláště dbal a dovedl dát najevo, že mu na nás záleží. Když se dnes po letech díváme zpět (letošní maturitní setkání bylo po 58 letech), všichni svorně uznáváme, že právě on nám kromě latiny a francouzštiny dal do života asi víc než celý ostatní profesorský sbor dohromady – a na nikoho nevzpomínáme víc a s takovým humorem. Historek by bylo nepřeborně.

Ale možná, že právě pod tímhle tlakem se v naší třídě vytvořilo něco, co tak obvyklé není – soudržnost a přátelství. Jakýsi jednotící duch tu vládl a nepsaný vnitřní morální řád. Pomoci spolužákovi v nouzi vědomostní i jiné bylo zákonem. A přitom legrace bylo nekonečně. Dnes vím, že dobré veselosti se zvláště daří tam, kde je určitý řád ve „věcech lidských“, kde se nic moc ne-skrývá, kde se lidé neurážejí a kde duch přátelství se jako duch Boží vznáší nad vodami. I pojmem „přátelství“ jsem se v poslední době z psychologického hlediska hodně zabýval – a naše třída mi k tomu byla modelem.

Za ta léta společného školního života jsme se hodně poznali, a když se dnes takřka po šedesáti letech dívám na naši třídu, tj. na ten soubor kulhavejch, plešatejch nebo šedivejch pandrholů, musím říct, že je v nás pořád něco z těch kluků mezi 14 a 18 léty. Charaktery zůstaly stejné. Vůbec je až podivné, jak málo se toho v nás mění. Ti, kdo měli dobrý školní prospěch, velkou většinou to i v životě uplatnili – je to skoro pravidlo, jen s několika málo výjimkami. Chytří lajdáci, kteří to také někam dotáhli, mezi námi byli a jsou, ale jsou to vzácné případy.

V jednom našem výzkumu se ukázalo, že už děti ve třetí třídě dovedou docela dobře odhadnout inteligenci svých spolužáků i celou řadu dalších vlastností a že tento jejich odhad je objektivnější a lépe předpovídá společenské uplatnění v dospělosti (v našem výzkumu v 32 – 35 letech) než odhad vlastních matek.

1941

VIII. A reálného gymnázia v Pardubicích

KOPA 1999

Tradiční pozvánka na maturitní schůzku. Tahle je z letošního roku, tj. po 58 letech.

Válka se blížila, pak začala a maturitu v roce 1941 jsme dělali už pod tlakem docela jiným než jen školním. Z němčiny k maturitní písemce přišel překlad jedné stránky z Hitlerova *Mein Kampf*, druhým tématem byly Goethovy a Schillerovy vztahy k Čechám. Hitler byl lehký. Kdo si ho vybral, byl s ním za hodinu hotov, stačil si to zkontrolovat – a všichni dostali jedničky. Goetha a Schillera jsme psali jen dva, Jiří Polák, později soudce v Bratislavě, a já. Trvalo nám to čtyři hodiny – a já jsem dostal trojku.

Ráno po maturitním večírku v květnu 1941 se spolužákem Jaroslavem Khollem

Co po maturitě?

Nabízelo se prodloužit si studie ještě nějakým abiturientským kurzem, jaké pohotově připravily některé specializované střední školy. Mnozí z nás jsme se tak dostali ještě na rok do obchodní akademie. To už bylo ve školním roce 1941/42 a z okna (budova akademie byla blízko nádraží) jsem viděl zástupy Židů s kufříky pobíhat kolem. A my jsme ještě ani netušili, co jsou to koncentrační tábory, do nichž právě odjížděli.

Nároky školní tu byly znatelně nižší než na gymnáziu a my, jsouce po maturitě, jsme si připadali jako staří mazáci. Šlo víc o to, nějak to překepat než něčemu se naučit. Někdo ale přece jen v činnosti obchodní a manažerské (byť v hávu socialistickém) našel své další uplatnění. Mně osobně to pomohlo aspoň ke třem letům u Bati ve Zlíně.

Jak jste se dostal právě k Baťovi?

Kde se uchytit po obchodní akademii? Na školu přišlo oznámení, že firma Baťa zřizuje v Berlíně pobočku nazvanou Beag a že hledá mladé pracovníky. Začal jsem se o to zajímat a tu pan doktor Kraus, veterinář v Kladrubech, přišel s nápadem, že je nesmysl žádat k Baťovi do Berlína, když k Baťovi do Zlína je cesta daleko schůdnější. Jeho bratr je tam jedním z ředitelů, a tak se uvidí, co se dá dělat. Dělat se dalo, přijali mě, a já dokonce u pana ředitele Krause nadále bydlel. Bylo to ve vile na nábřeží říčky Dřevnice, měl jsem pěkný podkrovní pokojíček a žil jsem si jako milostpán.

Rozhodně jsem si nemyslel, že Baťa bude moje budoucnost. Bral jsem to jako provizorium a výlet „na zkušenou“. Měl jsem pracovat ve skladu vývozního oddělení, ale protože zrovna se expedovala nějaká velká zakázka a bylo třeba psát faktury, poslali mě do hlavní budovy a posadili ke stroji. Psalo se jeden týden, pak druhý týden – a já tam pak už zůstal skoro tři roky. Oficiálně jsem byl „korespondentem“ v sekci textilu, mým šéfem byl pan Šula, zkušený textilák, třetím pracovníkem byl pan Janča, baťovec od píky, který před tím vedl Baťovy prodejny v Srbsku a v Makedonii, a konečně čtvrtým do party byl Franta Veselý, jen o rok starší než já, ale už zkušený baťovec. Ten mi také nejvíce pomáhal v adaptaci na nové prostředí a zasvětil mě do tajů baťovského systému. (Musím připomenout, že i jakožto kancelářské ucho jsem měl své podnikové konto a že jsem si na něm uspořil tolik, že jsem si pak po válce celou dobu studií mohl z toho uvolňovat měsíčně docela slušnou částku na kolej a jiné potřeby). Za námi a před námi plno zajímavých lidí, kteří vyváželi stroje a náhradní díly, lepidla, podešve, tkaničky a tisíce věcí, o nichž jsem

do té doby neměl ani ponětí. Skupinář, pan Cyril Němec, seděl v zasklené posadě a měl nás všechny hezky na očích. Vývozní oddělení, to zní hrdě – ale naším rajonem bylo to, co v Evropě bylo obsazeno Němci, přičemž nejživější styky byly se Slovenskem, což ze Zlína bylo vlastně za humny. Slovensko bylo tehdy ovšem samostatné a naši tamní obchodní partneři se dovedli chovat jak náleží „grófsky“.

Co jste si od Bati odnesl do života?

Čtyři velké zkušenosti. Předně jsem poznal svět obchodu a konkrétně Baťův systém – a vůbec mi to nebylo ke škodě, i když jsem dál šel docela jinou cestou. Vzešlo z toho poučení, že ničím v životě nemá člověk pohrdat a že k dobrému může sloužit i to, co na to vůbec nevypadá.

Za druhé jsem poznal zblízka mnoho lidí a mnoho charakterů, což pro mne bylo vždycky nesmírně zajímavé a přitažlivé. A poznával jsem je z pohledu podřízeného! Tady jsem totiž byl najednou úplný kmán, na nejnižším stupni společenské hierarchie – a to je také vynikající škola života. Měl jsem štěstí na dobré šéfy tady a pak i na svých pozdějších pracovištích, to však nic nemění na podstatném zjištění, že věci se jinak jeví z perspektivy spodní než z perspektivy horní.

Za třetí, do té doby jsem znal Kladruby, Přelouč a Pardubice a dál do světa jsem dělal jen výlety. V sextě jsem sice o prázdninách se dvěma kamarády projel na kole jižní Čechy a v septimě Moravu, ale tady jsem teď byl sám v cizině, i když to bylo Valašsko a ne nějaká vzdálená pevnina. Mně to však připadalo jako objevování neznámého kontinentu – tisíce drobností, které byly pro mne novinkou – v řeči, názorech, postojích, vtipech, představách, zvycích, zkrátka v celé kultuře. A poučení? Že jediné a správné není pouze to, co znám a co si nesu do světa já sám, ale že svět je podivuhodně pestrý a v každém svém koutu má nějakou osobitou vůni. Ne horší, ne lepší, ale svou.

Poněvadž mám rád cestování a poněvadž jsem si dal do Zlína poslat kolo, projel jsem ten milý kraj opravdu křížem krážem. Jezdil jsem s některým ze svých tamních kamarádů nebo i sám a jezdil jsem „na lehko“. V baťužku plavky a svou anglickou učebnici „English of everyday life“, jídlo jsem si na lístky stejně musel někde koupit a přespal jsem za pár korun v nějaké hospodě nebo noclehárně. Jedna příhoda mě napadá. Přijel jsem takhle večer do Rožnova pod Radhoštěm, utahaný jsem byl už pořádně, kolo jsem nechal stát před hospodou a šel se dovnitř zeptat, mohu-li tam přespát. Možné to bylo,

dal jsem si večeři a šel spát. Ráno se probouzím a v polospánku se snažím upamatovat, kde to vlastně jsem. Když si tohle ujasním, vyvstane otázka, jak jsem se sem dostal. A pak další otázka, co jsem udělal s kolem, které mne sem dovezlo. Teď už letím dolů a před hospodu – a kolo nikde. V zoufalství hledám po okolí, jdu se také podívat do dvora hospody – a ejhle, moje kolo si tam stojí opřeno o zeď. A v jakémisi přístěnku tam tři obstarožní ženy něco dělají a děsně se chechtají: „Víte, my jsme to daly sem, protože jsme chtěly vidět toho blbce, co nechá kolo stát celou noc na ulici.“ Uražený jsem nebyl, nýbrž moc a moc vděčný. Pak už jsem se setkával vždycky jen s opravdickými zloději.

No, a za čtvrté, měl jsem tu dva vynikající kamarády a s nimi využil svého zlínského času ke vzdělávání – Lehrjahre podle J. W. Goetha. Jeden byl Jiří Vácha z Milína, pozdější právník a emigrant do Švýcarska, druhý byl Pepík Sečka z Vracova, pozdější obchodní manažer a emigrant do Rakouska. Sám jsem toho v té době hodně přečetl (protože co jinak dělat v cizině?). Skutečně jsem přečetl celou bibli, ale také většinu knih z Ottovy klasické Ruské knihovny, všechno, co jsem sehnal od Machara a od Viktora Dyka (ten byl a je mým básníkem) – a vůbec. Ale to podstatné bylo, že jsem s těmito přáteli mohl kus života „sdílet“. Že jsme mohli společně své zkušenosti a poznatky hodnotit a vážít, že jsme se mohli společně něčemu věnovat, o něco usilovat. Mám za to, že v životní fázi na přechodu mezi věkem mladistvým a časnou dospělostí je právě tohle nesmírně důležité – a když jsem pak u profesora Jaro Křivohlavého četl pojednání o „sdílení“, připomněl jsem si velmi živě svou zlínskou zkušenost.

Co vám ještě toto „sdílení“ přineslo?

To společné usilování se zaměřilo na cizí řeči. Už v Pardubicích u pana Kubelky jsme se s bratrem začali učit angličtinu a pak i španělštinu. To proto, že pan Kubelka měl španělštinu rád a žádné žáky na to neměl – no, a kdo znal tak dobře latinu jako my od Krejdy, pro toho španělština byla relativně lehce přístupná. Tady ve Zlíně jsem v tom pokračoval v kurzech organizovaných podnikem, jenomže to bylo moc povrchní. Angličtinu Jirka Vácha uměl mnohem líp než já, a tak mi dával docela formálně hodiny v jazykové škole, a se španělštinou jsme to s přítelem Sečkou vzali od podlahy sami. Předháněli jsme se, četli, mořili se se slovíčky, ale hlavně mluvili a mluvili, tj. snažili se vyjádřit tou slovní zásobou a gramatikou, kterou jsme zatím zvládli, všechno, co jsme chtěli. Ve španělštině jsme dosáhli skutečně pozoruhodné dokona-

losti (zkoušky v jazykové škole jsme složili hladce), takže jsme jednou provedli takovýto experiment:

Do Zlína přijel s ženským volejbalovým družstvem z Pardubic můj bývalý spoluzák Václav Rous, nikoliv jako trenér, ale jen jako příznivec. Já jsem mu Pepu Sečku představil jako Španěla, který česky nic neumí. Bavili jsme se dobře, já překládal sem i tam a Vašek byl nadšený, že ten Španěl je tak vstřícný a milý. Až jsme došli do hospody, kde jsme pravidelně obědvali na lístky a kde jsme ve své lingvistické produkci pokračovali. Jenomže tady číhala zrada. Toho dne byla zcela výjimečně možnost výběru, buďto kousek vepřového nebo kousek husy (vzácnost to mimořádná!). Přijde známý číšník a nabízí známému panu Sečkovi husu. Pan Sečka jakožto Španěl hraje hluboké neporozumění – nechápavě opakuje „usa?“, „usa?“ – číšník se samozřejmě diví, co pak Sečka blbne, a snaží se mu vyložit, že dnes je k obědu husa husoucí a proč by si ji nedal – až je z toho trapas k neunesení a musíme s pravdou ven. Není to Španěl, je to podfuk a my jsme se jen tak vytahovali. Tohle ovšem zase chvíli nemůže pochopit ani Václav Rous ani číšník a je z toho trapas na druhou. Zkrátka, člověk se nemá vytahovat.

Ale jednou v životě jsem se se svou španělštinou opravdu mohl trochu vytáhnout. Bylo to v Bruselu v užším kroužku členů Mezinárodní akademie pro výzkum poruch učení, kde přednášel mezi jinými profesor Luis Bravo Valdivieso ze Santiaga de Chile. A protože trochu nedoslýchá, požádal mne, zdali bych mu anglické dotazy v diskusi nepřekládal do španělštiny. Dělal jsem, co jsem uměl. On pak už odpovídal také jen španělsky, já to překládal do angličtiny – a auditorium mne na tu půlhodinu pokládalo za jazykového génia a experta na všechno možné. Déle ovšem už sláva netrvala a byl jsem rád, že jsem se mohl vrátit k svému kopytu. Tlumočnicka bych dělat nechtěl.

Když měl profesor Příhoda devadesáté narozeniny, pozvala ho Psychologická společnost na Psychologické dny v Olomouci, a umožnila mu přednášku (o čem jiném než o globálce), ale na dopravu pro něj neměla. Vezl jsem ho tedy naším wartburgem spolu s jeho neteří, která mu dělala průvodkyni, neboť byl zcela slepý (leč ducha nadále neobyčejně bystrého), a s docentem Pavlem Říčanem. Cesta nevidomému panu profesorovi utíkala pomalu. Když jsme se blížili ke Kolínu, usoudil, že tam posnídáme. Vstoupíme do lokálu, kupodivu tam bylo dost lidí, usedneme a profesor Příhoda hezky nahlas (protože taky trochu nedoslýchal) začne rozvíjet své politické názory – o Stalinovi, „který byl sprostý vrah a krutý Asiat“, o bývalém ministru Zdeňku Nejedlém, „který byl zcela zaprodaný politice“ a pana profesora vyhodil,

atd. a zakončí to tímto prohlášením: „Já jsem poslal ministrovi vnitra návrh, aby změnili název Gottwaldov opět na čestné jméno Zlín! A představte si, pane kolego, oni mi ani neodpověděli!“ V té chvíli mi zrovna moc dobře nebylo, když jsem se podíval kolem na všechny ty, kdo se zájmem naslouchali – ale musím s panem profesorem souhlasit. Ano, Zlín má nepochybně čestné místo v ekonomické historii naší země a má čestné místo i v mé historii osobní.

Jak jste prožívali konec války?

O tom se mi těžko mluví, to mi věřte. Schylovalo se k osvobození, pak osvobození přišlo a obecně to byla doba úlevy a radosti. Když se na ni teď zpětně dívám, nedovedu si jedno ani druhé nějak věrohodně připomenout – nějaká pachuč mi v mysli přetrvává.

V létě 1944 se naše vývozní oddělení u Bati ve Zlíně začalo rozpouštět. Z Evropy toho zbývalo už maličko, kam by bylo možno ještě něco vyvážet – tak nejvýš na Slovensko. Využil jsem toho a požádal o propuštění – ještě včas před bombardováním Zlína. V Kladrubech jsem byl přijat jako zemědělský dělník do hřebčína, chodil jsem s ostatními chlapy na pole, na louky, hloubili jsme přikoupy – a já jsem nastydl a dostal těžký přetěžký zánět plic a pohrudnice, s následným rozsáhlým nálezem plicní tuberkulózy. (Měli jsme ji v rodě z matčiny strany, takže nic divného.) Od podzimu 1944 do léta 1945 jsem byl ve stavu nemocných, a prožíval tedy konec války, byť nuceně, v chráněném prostředí domova.

V dolech ve Zdechovicích byl nasazen můj přítel Vladivoj a jeho prostřednictvím jsme věděli o mnohém, co se děje a chystá pod povrchem (a trochu jsme k tomu mohli i přispět), občas přišel i bratrův spolužák z Chrudimi Vašek Kroutil z Horního Bradla, který se musel skrývat a někde se potřeboval vyspat, pozoruhodně dobře fungovala zpravodajská síť poštovních úřadů. Je mi divné, že o tomto zpravodajství jsem později žádné oceňující sdělení neslyšel – ale bylo to tak, že otec v noci pravidelně volal panu poštmistřovi a dověděl se všechno, co si poštmistři předávali – kde je jaké bombardování, kde jsou jaké aktivity partyzánů, co se dá čekat, co kde Němci dělají atd. Poslouchat Londýn a Moskvu česky a polsky bylo prostě samozřejmé. Zvláště způsob, jak byl z Moskvy prezentován postup sovětské armády, byl impozantní. Naplňovalo to člověka hrdostí a odvahou. Ale v historii kolem varšavského povstání a konečně i kolem povstání slovenského bylo mnoho nejasného a mnoho varovného. Víím, že otce to těžce zasáhlo – a zasáhlo to i matku i nás, dospělé syny. Současně se ale aktivizovali i místní komunisté (stali se

jimi teprve v tomto posledním roce války) a stále častěji prosakovaly zprávy, že se chystají hned po válce převzít hřebčín. Plány, co dál, byly však nejasné. Někteří si představovali, že se nic nezmění, jen místo „panstva“ nastoupí oni sami, jiní byli pro důsledné rozparcelování polí a luk a rozdělení majetku. Podflet se na tom bude nejen chudina z Kladrub a ze Selmic (tam dohromady ani žádná chudina nebyla), ale i z Tetavy a z Hlavečnicka (tam už jí bylo víc).

Bylo jaro a v Kladrubech se usídlila nějaká německá (nevím přesně jaká) jednotka. Vybudovala si spojení s ostatními jednotkami a porůznu natáhla dráty. To už jsem byl natolik z nemoci venku, že jsem mohl sám podnikat výpravy „na dráty“. Ne v noci, ale ve dne – to bylo bezpečnější. Přestříhl jsem na jednom místě, pak na druhém, drát sbalil a hodil do bažiny u Sv. Jána. Jednou jsem takhle přestříhal dráty před naším domem a stačil ještě kleště donést domů. To ovšem nevěděl můj bratr, takže když pak viděl, jak mne venku zatkli Němci, myslel, že mám kleště pořád u sebe, hrozně se o mne bál a snažil se ke mně vetřít, abych mu snad ty kleště mohl ještě podstrčit. Naštěstí toho tehdy nebylo třeba. Zachránil mne jeden německý voják, který prohlásil, že viděl z tohoto místa utíkat někoho směrem ke stájím a to že musel být ten pachatel. Mne tedy pustili. Jenomže teď to teprve začalo. Velitel oné jednotky zavolal na náves starostu a další lidi a vyhrožoval, že to tady dá všechno postrflet. Byl u toho také náš otec, který byl jediný schopný s ním hovořit, překládat a sám argumentovat. Dovedete si představit, jak mi bylo, když jsem u toho stál, tohle všechno slyšel a k tomu i všechny ty hlasy dobrých spoluobčanů, kteří toho „ničemu“ do pekel zatracovali. Velitel však naštěstí pouštěl hrůzu, ale bylo zřejmé, že k nejhoršímu by nesáhl – takže nakonec to skončilo jen hrozbou. Ale já se tak styděl za svou pseudoodvahu a tak mi bylo zle, že i teď, když na to pomyslím, běhá mi mráz po zádech. Však také o tom věděl jen bratr Mirek, pak rodiče a po válce ještě hajný Valášek a jinak nikdo. (Tomu hajnému, ostatně našemu důvěrníkovi i v jiných válečných věcech, jsem se podřekl, když mi vyprávěl, že je to legrace, že jsou asi tři lidi, kteří se hlásí k „těm drátům“ a nemohou se mezi sebou dohodnout. Kdo všechno se o ty „dráty“ zasloužil, to jsem ovšem pak slyšel ještě víckrát i z jiných pramenů.)

Němci odtáhli z Kladrub a ustupovali z Čech. Silnice ku Praze byla k nám slyšet až od Zdechovic – nepřetržitě duněla a hučela několik dní a nocí. V Praze se bojovalo. Zaslechli jsme, že někde lidé už vyvěšují vlajky – a my nemohli být poslední. Bratr s vlajkou v ruce stoupá po žebříku vzhůru, já mu dole žebřík držím, lidé v zámku v oknech, před zámkem dav lidí, chvíle to slav-

nostní – a vtom Němci v autech! Rychle vyskákali a na nás! V čele mladý důstojník a křičí „Herunter!“ „Herunter!“ . A Mirek vzdorně: „A nepůjdu!“ A dav křičí: „Mirku, nedej se!“ A dole mamka v okně Mirka prosí, ať jde dolů – ale on že ne. V tom ale zarachotil zásobník, jak důstojník vzal samopal a obrátil ho proti tomu davu, který do té doby Mirka bouřlivě povzbuzoval – a co se nestalo? Během snad dvaceti vteřin všichni utekli, do jednoho, a už vůbec nebyli ani v dohledu. A my tam zůstali s vlajkou a s těmi Němci sami. Mirek slezl a důstojník se samopalem nás vedl domů a přikazoval, kde máme vlajku odložit. Shodou okolností to bylo v oné zámecké mandlovně, kde jsme ještě do nedávna měli uloženu onu bombu z pardubického letiště. (V té době ovšem už své poslání splnila – pokud vím, u Černé za Bory.)

Tento důstojník kupodivu nebyl nepřístupný. Já jsem se mu snažil vyložit, že pro ně je jediná záchrana, když co nejdříve odjedou, a pak že bude pokoj, protože všechno zlo pochází od Němců. Vůbec se neurazil, ale docela věcně mi řekl přibližně toto (vykal mi): „Co si to, prosím vás, myslíte? Vždyť jste to přece sám viděl. Všichni ti, kdo tak utíkali, ti přijdou sem, kde jste teď vy. (Měl asi představu, že jsme šlechta a že nám zámek patří.) Oni budou tady – a vy tam. Však si na mne vzpomenete!“ A já si vzpomněl – a mnohokrát!

Vzpomínal jsem už v následujících dnech, kdy někteří z oněch „statečných“ najednou začali chytat a „odzbrojovat“ německé vojáky, kteří se porůznu trousili z lesa, hladoví, v dosti zbědovaném stavu. Předávali je Rusům nebo jakémusi improvizovanému velitelství československé armády v Přelouči. A opožděně se na nich dopouštěli „hrdinských činů“.

Teď také pod vedením místního holiče se utvořil jakýsi oddíl domobrany, který se vypravil do kladrubských lesů navázat kontakt s partyzány a přivést je do vesnice. Kdekdo teď o partyzánech věděl a naznačoval své zásluhy na spojení s nimi. Nepřivedli nikoho, protože tam nikdo takový nebyl.

Děly se však jiné věci, o kterých tihle lidé poněti neměli – o tom věděli jenom hajní. V lesích se totiž objevovali už asi půl roku uprchlíci z německého nasazení, kteří se chtěli dostat domů, a objevili se i uprchlíci z koncentračních táborů – jídlo pro ně a nějaké prádlo jsme nosili Karlu Valáškovu a Anežce do hájovny Na Sklepích. Naše matka toho nabalila vždycky dost. Jeden takový uprchlický manželský pár mi nevymizí z paměti. Našel je hajný na Houslíkové pasece ve smrčkách. Byli to Poláci, jmenovali se Zawadští – neměli s sebou vůbec, ale vůbec nic, jen dohromady jednu modlitební knížku. Hajný je pak schoval v lesní chatě – zdrželi se tam snad 14 dní. A ještě po válce nám pak z Polska mile psali a vzpomínali.

Jaké máte vzpomínky na ruské vojáky?

Když přijeli, bylo vítání, ale také bylo třeba chránit koně v hřebčíně. A vůbec, zmatků bylo tolik, že na pořádnou radost vlastně ani nebyl čas. Pak se v zámku ubytovalo velitelství dělostřelecké brigády – a já dostal novou, a to docela významnou funkci. Zrovna jsme přijeli z kostela v Trnávce na svatodušní neděli a před zámkem čeká starosta, několik ruských důstojníků a s nimi Petr Žlumov. Že se jmenuje Žlumov, to věděl málokdo. Říkalo se mu prostě Petr, uctivěji pan Petr a jeho synovi a našemu spolužákovi jinak ne než Pepek Petřů. Petr byl kočí v hřebčíně, člověk prostý a nemluvný, ruský zajatec z první války, který v Kladrubech zůstal a oženil se tam. Teď se na něj rozpomněli místní činitelé, že by mohl dělat tlumočníka, a předvedli ho Rusům jako jedinečnou kladrubskou akvizici, jakou hned tak někde nemají. Jenomže se ukázalo, že on už rusky mluvit neumí a těch pár slov, co nezapomněl, že vojákům stejně k ničemu není. Navíc se těch vojáků očividně bál. A tak předal tuhle funkci mně – a sám utíkal domů opravdu jako zajíc.

Já jsem se za pobytu ve Zlíně rusky naučil dost slušně, takže jsem teď měl příležitost nahlédnout trochu pod povrch toho, co bylo jinak nepřístupné. Hlavně jsem ale jezdil s brigádním zásobovačem po okolních pekárnách a uzenářstvích a sháněli jsme chleba a salámy. Suroviny dodávali Rusové sami, takže zásobování klapalo líp, než bych si dovedl dříve představit.

V zámeckých pokojích nahoře sídlil polkovník. Tlustý, odulý, asi dobromyslný – postava z Gogola. Hlavně se staral, aby jeho pokoj a pokoj jeho děvočky se dal zamknout a aby neměl spojení s pokoji komisara. Toho se všichni báli a když na den nebo dva i se svou ženou odejel, celá brigáda se veselila. Včetně plukovníka. A veselosti bylo až moc. Týkalo se to však jen vojenské vrchnosti – prosté mužstvo si postavilo ubikace v lese a ven nesmělo. V zámku ještě bydlel nějaký další důstojník, jedna důstojnice nejasné funkce, ale uměla prý dobře léčit, a brigádní vrah neboli lékař, o němž inženýr Bauer prohlásil, že „by si od něj nedal ostříhat ani nehty“. No a ovšem sluha Ivan. Ten byl u nás dole pečený vařený. Opět postava z Gončarova – prostoduchý, veselý, upřímný, dobrák i lišák zároveň. Plukovník byl ve své výši nedostupný. Jeho děvočka však s Ivanem věčně nějak „blbla“ – bavila se, jezdila na kole, smála se, zpívala. Když však na plukovníka přišla chandra a opil se, zbil napřed děvočku a potom Ivana – jako za starých dob na matičce svaté Rusi za cara gosudara.

Tady nemohu pominout jeden dramatický zážitek. Stalo se jednou v neděli, že jakýsi voják opilý vskutku pod obraz se dobýval na naše služebná

děvčata. Já na něj zavolał důstojníka. Důstojník přišel, shodil ho ze vrat, na něž se pokoušel vylézt, praštil s ním o zem a pak ho vyvedl z domu. Já za chvíli jdu zadním vchodem do zámecké chodby, zaklapnu za sebou dveře, které neměly kliku – a tu vidím, že přede mnou stojí ten vyhozený voják, jenomže tentokrát má v ruce samopal! A poznal mne – a samopal na mne namířil. A já vidím, jak se mu ruce klepou, jak má prst na kohoutku – no hrůza. Další mrazení v zádech, jen když na to vzpomenu. Já couvám ke dveřím a snažím se nahmatat zvonek. Podařilo se mi to a zvonění ho upoutalo – teď už jen chtěl, abych zvonil dál a dál. Konečně mi někdo přišel otevřít a já pozadu vklouzl dovnitř. Podruhé jsem se cítil zachráněn. A zase jen svou hloupostí a neopatrností jsem se dostal do takového nebezpečí.

Ale ještě jedna nezvyklá věc nám na konci války přinesla dost napětí. Ve vesnici se objevila ukrajinská rodina – otec (typický ukrajinský venkovan, tentokrát z Tarase Ševčenka), jeho žena (vypadala utrápeně a jakoby smířená s osudem) a jejich hezká dcera Sofie (Žofinka jsme jí říkali), s dítětem na ruce. Tato Žofinka kupodivu a pro mne dost záhadně uměla i trochu česky. Přijeli na lehkém vozíku taženém jednou kobyčkou. S sebou měli jen pár svých věcí, možná že zbytečných. Vypadali uboze, chovali se skromně a pokorně – a přitom byla na nich patrná určitá přirozená důstojnost. Jmenovali se Kuzmenkovi. Domluvil jsem se s nimi docela dobře. Říkali, že je Němci vyhnali a že musí teď před německou armádou ustupovat dál a dál a že nevědí kam. To byla ovšem oficiální verze pro nás – pro Rusy byla obměněna v tom, že utíkají z Podkarpatské Rusi. Odkud opravdu byli, to nevím – ale, když jsem se se starým Kuzmenkem sblížil (zřejmě oceňoval, že jeho řeči rozumím), poznal jsem, že utíkají před Rusy, že by rádi v Čechách zůstali, protože Žofinka tu má prý otce svého dítěte. Ubytovali jsme je v domku na dvorku, což byla zámecká prádelna a jeden pokojíček. Když přišli Rusové, za chvíli se k nim začali trousit vojáci, většinou sluhové důstojníků, a za další chvíli se dočasné bydliště milých Kuzmenků stalo jakýmsi společenským střediskem pro nižší vojenskou třídu. První byl náš Ivan. Ten usoudil, že ono nemanželské dítě má otcem „Vlasova“, ale zřejmě to v jeho očích neznamenal nic ponižujícího ani vlastizrádného. Já občas poslouchal, co si tam vojáci vypravují – a bylo to o tom, jak se dělala kolektivizace, a to nejenom na Ukrajině, ale po vši Rusi, koho a jak rozkulačili a co se s kým stalo. Ti vojáci byli Rusové, ne Ukrajinci – a já se nepřestanu divit, že mluvili tak otevřeně. Snad, že se cítili mezi svými.

Pak ale přišla pohroma. S vojenským velitelstvím se ve vesnici usídlila i NKVD (a to na faře, což bylo zvláště stylové) a brzy si pro starého Kuzmenku přišla. Když jsem viděl jejich náčelníka, šla i na mne hrůza. A Kuzmenková chodila jako tělo bez duše – a jestli jsem kdy viděl smutné ženské oči, pak to byly oči této Ukrajinky. „Ta ženská už ani plakat nemůže,“ řekla o ní naše matka. Ale stal se zázrak, jakých se moc neděje – pustili ho. Po letech jsme se dověděli, že se jim povedlo opravdu v Čechách zůstat, někde na Tachovsku, Žofinka že se vdala za Čecha z Ukrajiny nebo z Volyně (třeba ta její čeština nebyla tak úplnou záhadou) a že se tedy všichni „zachránili“. Za tu krátkou dobu, co u nás byli, podivně, až nepochopitelně přirostli k srdci všem v rodině i všem v té naší široké kladrubské domácnosti.

Bylo v té době z něčeho patrné, jaká pochmurná budoucnost do naší země přichází?

Už jsem se zmínil o tom, jak se před koncem války formovala komunistická strana a jak si její členové představovali budoucnost hřebčina. Příznačné bylo, že hlavní slovo tu vedli někteří lidé z vesnice mimo hřebčín (např. již zmíněný místní holič) a ti hřebčínští že zrovna dobrým charakterem a pověstí z dřívějšíka moc nevyňikali. Však také velmi brzy vystoupili se svými požadavky. Ustavil se závodní výbor a převahu v něm nabyt onen názor, že stačí, když se vymění vedení a rozhodovat budou nyní ti, kdo skutečně pracují. Rozdělili si pracovní úseky – ale byla tu překážka, kterou bylo nutno odstranit, a tou překážkou bylo staré vedení a v jeho čele „pán“ neboli ředitel Matějček. To byla těžká doba. Revoluce měla zelenou – a v jakési miniatuře se tu dělo všechno, co je známo z revolucí velkých. (Moc jsem si jednotlivé charaktery připomínal, když jsem pak brzy na to četl dvoudílné *Mémoires de Barras* z Velké francouzské revoluce, které jsem dostal od paní radové Linkeové.) I v Kladrubech byli lidé čestní i lidé opojení nově získanou mocí, spolehliví i kam vítr tam pláští, kolaboranti i lidé věrní, stateční i zbabělci i ti, kteří to hrají na obě strany, objevily se i ženy- fúrie i krvežíznivci, kterým snad jen ta gilotina scházela. A přitom všechno tohle nesouvisí ani s inteligencí, ani se společenským postavením, ani s bohatstvím a chudobou. Jde to prostě napříč a má to své vlastní kořeny a zákonitosti. A také platí, že v takovýchto dobách se lépe než kdy jindy poznává, kdo je kdo a co je v něm (kdesi hluboko). A toto poznání jsem si do své psychologie tedy také odnesl – a zabudoval také kamsi velmi hluboko.

Jak ty „revoluční“ události vaši rodinu zasáhly?

Její osud nebyl v té době zajisté nijak výjimečný. Takových byla spousta. Otec bojoval o své postavení a o „svůj“ hřebčín dost statečně a musím říct, že měl podporu mnohých lidí, od nichž by se to dalo čekat, a překvapivě i od některých, od nichž by se to nečekalo. To patří snad také k překvapením revoluce. Měl také podporu celé široké rodiny. Ale přece jen útoky na sebe pociťoval jako zradu a nevděk i jako své osobní selhání – a z této rány se nikdy docela nepozdravil. Nemohl se docela zbavit představy, že šlo mezi jiným také o jeho osobní selhání, které přivedlo celou rodinu do ponižující situace (i když, upřímně řečeno, zas tak moc ponižující nebyla).

Pro takové lidi, jako byl náš otec, se nyní vynašlo nové označení – asociál. (Navíc byl agrárník a to byl hřích možná ještě větší.) Hledaly se argumenty, které by jeho asocialitu doložily. Velkou většinou byly velmi naivní. Na jeden si vzpomínám: „Když jsme po těžké a namáhavé práci odpočívali ve stínu pod fúrou sena, ředitel Matějček jel kolem na kočáře a nás odtamtud vyhnal.“ Bylo uspořádáno jakési lidové shromáždění a hlasování všech zaměstnanců hřebčína o tom, má-li ředitel ve své funkci zůstat – a představte si, toto hlasování otec se ctí vyhrál! Většina stála za ním. V atmosféře, která tam vládla, by se to dalo označit za vítězství slavné. Však také mnozí říkali: „Je vyhráno a tím všechno končí – ustane to napětí a zase bude pořádek.“ Leč tím to neskončilo. Otec byl po čase přece jen odvolán, nějakou dobu pracoval na ministerstvu a v roce 1947 jsme se stěhovali do Zahrádek u České Lípy na panství Lichtensteinské.

Jak to na vás působilo?

Tohle období jsem s rodinou už naplno neprožíval, protože jsem se svým TBC nálezem odejel už v létě 1945 na léčení napřed do Beskyd a pak do Tater do sanatoria ve Starém Smokovci. Zásobovala nás tam UNRRA a bylo tam dobře. Společenský život měl dokonce mezinárodní nátěr – byli tu maďarští Židé z koncentračních táborů, Češi, Němci a ovšem Slováci, mezi nimiž jsem se poprvé setkal s některými nesmiřitelnými nacionalisty hlinkovského rážení. (Rozdělení státu mě nepřekvapilo – a proti bych nebyl.) Lehávali jsme zabalení v přikrývkách na balkonech s vyhlídkou na Nízké Tatry a já sledoval orly, jak táhnou z jedné hor na druhé. Za námi byl nedostupný Slavkovský štít. A na ten jsme pak s přítelem Oldou Tomanem lezli jako na první tatranskou horu, když jsem si za rok už takovýhle výlet mohl dovolit. Tatry jsou

pro mne posvátné, byť dnes už bohužel fyzicky nedostupné. Jsou to zajisté nejkrásnější hory světa – a to jsem viděl hezkých pár pohoří.

V době, kdy byste byl měl „běhat za děvčaty“, jste strávil mnoho času po nemocnicích. Jak jste to nesl?

Ve zdravotnictví pracuji od roku 1950. (Počítám-li k tomu i bezplatné praktickování, je to od roku 1949, což je přesně půl století.) Poznal jsem je tedy dost dobře jakožto zaměstnanec. Ale poznal jsem je dost důvěrně i zevnitř, jakožto jeho zákazník neboli pacient. Tuhle zkušenost bych vřele doporučoval všem lékařům, z větší části i sestřím a ministrům zdravotnictví ovšem povinně. Ti, pokud jsou náhodou dokonale zdraví, by si v zájmu svého postavení měli povinně dát chirurgicky z těla odstranit všechno, co je zbytné (slepé střevo a podobné nadbytečnosti), dát si úředně zlámat nohu, či jakkoliv jinak se dostat na delší dobu do nemocnice.

U mne se o to Matka Příroda postarala sama. Po třech předchozích zásazích do kyčelního kloubu ještě v dětství přišla další velká operace, sotva jsem na fakultě složil státnice. To už jsem měl trochu „zaděláno“ na psychologii, takže pro další svou praxi jsem si z toho mohl odnést lečjaké poučení. Když je totiž člověk na ortopedickém oddělení už po léčebném zákroku a už mu v podstatě nic není, zajímá se přirozeně o dění ve svém okolí. A nemocnice je specifické společenské prostředí. Vypravuje se, sdílí se společný osud, každý podle své přirozenosti reaguje na určité danosti nemocničního prostředí a podle své přirozenosti vstupuje do interakce se vším tím, co dáno není. Následkem toho lidé takto společně postižení poznávají jeden druhého opravdu do hloubi osobnosti.

Mají ovšem i dost času myslet na všelijaké lumpárny. Tahle historka je pro to dost příznačná. Na klinice profesora Hněvkovského byly dva dvoulůžkové pokoje propojeny, takže vzájemný kontakt měli čtyři pacienti. My čtyři jsme tam byli už staří „mazáci“. Na jiný pokoj přišel nový pacient a podle toho, co jsme slyšeli od sestřiček, byla to osobnost nad jiné výrazná. Byl to šofér nákladáku a měl těžce pochroumané koleno, které se mu teď mělo spravovat. Řečný, hlasitý, samý humor, se sestřičkami laškoval, spolupacienty zahrnoval svými zkušenostmi ze života, všude ho bylo plno. Ženy zdravil (jak sám říkal) „s dvorností španělského granda“ a před muži se svými erotickými úspěchy jak náleží vytahoval. Jak se ale blížil den jeho operace, elánu mu ubývalo, až poslední večer přišel na náš pokoj v náladě už dosti schlíplé. A tu jeden po druhém tihle staří mazáci začali vyprávět své operační zážitky.

Jeden vyprávěl, že nejhorší je, když se člověk na operačním stole najednou probudí z narkózy. Jemu se to stalo. Slyší ve spánku takové rány, jako když kůň kope do zdi. Probudí se – a kouká, jak docent Štol nad ním stojí a majzlíkem mu osekává kotník. A to jsou ty rány. Z toho se mu udělalo tak špatně, že hned omdlel, takže už dál nevěděl zase nic.

Druhý mazák tvrdil, že nejhorší ze všeho je sádra. To člověka zasádnou už na operačním sále. Když se pak z narkózy probudí, táhnou ho na rentgen, to musí člověka z té sádry zase vyndat a to bolí jako čert, pak mu tu sádru zase nandávají a to je další hrůza – operace sama, to nic není, ale sádra, to je peklo.

A tak to šlo dál a dál, každý přidal, co si vymyslel – já pohříchu taky, a to dost šťavnatě. Náš hrdinný pacient rozhodně hloupý nebyl, a tak zčásti věřil, zčásti nevěřil, ale celkově byl už změkklý jako vosk. Ptal se, co se vlastně bude dělat s jeho kolenem. Obecný úsudek byl, že teď má klinika od UNRRA nový přístroj, což je jakási elektrická fréza, a ta jeho zlomenina obalená kalusem že se ofrézuje. Noha se musí vykloubit, aby se k té frézce dostala – a to všechno další už je v podstatě hračka a jen ty štěpiny nadělají svinstvo okolo. S tím jsme se rozloučili.

Ráno před operací na vizitě si profesor Hněvkovský dává u lůžka pacienta (což by se samozřejmě dít nemělo) referovat o případu, který je na pořadu dne. Asistent mu ukazuje rentgenový snímek, profesor jej prohlíží a jen tak pochmurně utrousí: „To to vypadá! To by se mělo dát na frézu a ofrézovat.“ Až sem to bylo všechno legrace. Jenomže od této chvíle už nikdo „španělského granda“ nepřesvědčil, že mu nohu nevyndají z kolenního kloubu, nedonesou na frézu a pak mu ji zase nějak nezandají a nezašijou. Upadl do deprese a na operační sál už ho vezli jako mrtvolu. A když se po zdařilé operaci probral, nebylo pacienta otravnějšího, beznadějnějšího, neschopného spolupráce, natož boje o život. A trvalo to několik měsíců. Až pak v Rehabilitačním ústavu v Kladrubech u Vlašimi se zase vzpamatoval a dostal do dřívější kondice. Složili jsme o něm celou divadelní hru a mně připadlo, abych jeho postavu tak říkajíc ztvárnil na jevišti. (Což on sám pyšně a s potěšením sledoval – neboť komupak se to stane, aby se o něm hrálo divadlo. Jako rekvizity mi k tomu zapůjčil svůj klobouk, hůl a svetr.)

V Rehabilitačním ústavu v Kladrubech u Vlašimi (to jsou jiné Kladruby než ty „naše“ nad Labem) jsme měli vynikající partu mladších pacientů a patientská představení tam už měla svou tradici. My jsme tomu dali jenom nový náboj a spád. A tak jsem hrál *Posledního muže* od F. X. Svobody, profesora

Johánka v *Okénku* Olgy Scheinpflugové, zdramatizovali jsme některé Čapkovy *Apokryfy*, ale vrcholem byla právě zmíněná vlastní skladba *Šest žen Waldemara Kropáčka* – parodie na onoho svérázného spolupacienta. Jako hvězda zářila v této hře zvláště žena šestá, naše vynikající Karolína a od té doby věrná přítelkyně naší rodiny, která mne, nezmaru Kropáčka, udolala k mdlobám. Škoda, že se tato originální kreace nedostala za brány kladrubského ústavu, třeba bychom byli s Karolínou ještě udělali díru do prken, jež znamenají svět.

Zase jsme se dostali k divadlu. Hrál o zřejmě ve vašem životě významnou roli. Zkoušel jste i práci režisérskou?

O prázdninách v roce 1950 jsem měl funkci jakéhosi vychovatele na rehabilitačním táboře v Mariánských Lázních u dětí se skoliózami, luxacemi a jinými defekty z kliniky profesora Hněvkovského. I zdramatizoval jsem *Velkou pohádku doktorskou* od Karla Čapka, což nedalo moc práce, protože už sama o sobě po jevišti přímo volá. Hrály všechny děti. Chlapec, který nemohl chodit, hrál sultána, čtyři otroci ho nosili na nosítkách. Pihovatý Vincek byl vskutku pihovatý a byl jediný, kdo měl nohy v pořádku, takže běhal od doktora k doktorovi jako vítr, víly s luxacemi tančily, Magiáš naopak jen seděl atd. atd. No, pozdvižení bylo veliké a profesor Lenocho, známý balneolog, to pokládal za div dramatického umění.

Ale tohle myslím velice vážně, a už jsem se o tom také zmínil: Divadlo pro děti zdravé i pro děti všelijak postižené je nesmírně užitečná věc. Škoda, že vymizelo z našich škol! Upřímně blahorečím všem, kdo mají chuť a odvahu s dětmi divadlo hrát. Naštěstí jsou i dnes tací. Podívejte se například, jak dyslektici v Základní škole Ohradní v Praze 4 hrají a zpívají muzikál *Dracula!*

Mluvíte o nemocnicích skoro stejně, jako by to byly vzpomínky na veselá studentská léta! Co jste tam všechno „nastudoval“?

V rehabilitačním ústavu jsem byl déle než půl roku. To už člověk pozná dost lidských osudů a pronikne do leckterých zákrutů lidské duše! (Moje knížka *Psychologie nemocných a tělesně postižených* byla do značné míry těmito poznatky inspirována.) Tak například jsem pochopil, že návrat do zdraví vůbec není samozřejmým cílem lidského snažení a že je celá škála motivačních činitelů pro i proti tomuto snažení. „Zabydlet se“ v nemoci nebo v tělesném postižení je kupodivu pro mnohé pacienty velice snadné – a ovšem i „nebezpečné“. Dostat je z toho ven, na to lékaři zpravidla nestačí a i psychologům to dá pořádně zabrat.

Tady jsem také líp než kde jinde poznal, že identita člověka hluboce závisí na tom, jak prožíváme svůj tělesný zjev a své tělesné pochody. Jaké jsou možnosti společenského kontaktu s druhými, co to jsou funkce a dovednosti „sociálně silně exponované“ (jako třeba slušně jíst u stolu, opatřit sám sebe na záchodě, dokázat podat ruku, mít zachovány funkce sexuální apod.) a jaké všechny formy obrany proti pocitům méněcennosti si dovede člověk vytvořit (některé účelné, některé neúčelné a některé vysloveně scestné). A jak všechno tohle je jiné u mužů a jiné u žen.

Poznal jsem také, jakým dobrodiním je dobře vedená rehabilitace. Ta má svou složku tělesnou a svou složku psychickou, přičemž obě spolu nerozlučně souvisejí. Viděl jsem, že k rehabilitaci mají mnohdy lepší motivaci staří dědkové na sklonku života, kterým však je práce životní samozřejmostí a pro něž je mimořádnou hodnotou udržet si soběstačnost, než třeba chasníci kolem dvacítky, kteří mají celý život před sebou, ale jimž více než ona soběstačnost vyhovuje „závislost“. Práce se jim ještě dávno nestala potřebou a společenský kontakt s druhými (včetně druhého pohlaví) jim v rehabilitačním ústavu docela stačí ke štěstí.

Mladí lidé rádi sportují. Vy jste měl od dětství zdravotní potíže. Jaký byl a je váš vztah ke sportu?

Je to možná trochu divné při mém vrozeném pohybovém defektu, ale já jsem sport miloval hluboce. Dnes mi z toho zbyly aspoň vřelé sympatie k aktivitám „postižených sportovců“ a k jejich olympiádě.

Repertoár mých sportovních možností byl ovšem velice omezený. Jako kluci jsme hráli kuličky – a já v tom vynikal. Hrál jsem o ty šedivé a všelijak otlučené a ty krásně barevné, pokud jsem je vyhrál, jsem si schovával. Měl jsem jich velkou krabici od bonbonů a byla to moje pýcha. Když jsem ale jednou přijel z Přelouče domů (to jsem byl v 5. třídě) a chtěl se se svým pokladem potěšit, ukázalo se, že můj milý bratříček mi je všechny prohrál. Dál už jsem se nesnažil poklad obnovit.

Plavat jsem se naučil asi v pěti letech. Dřevěnými pálkami jsme hráli „tenis“ – v naší vesnické konkurenci jsem obstával dobře. Jen Milda Krejčík mě přehrál – a to už byl nějaký sportovec! Na kolo jsem poprvé sedl a jel. No a největším naším sportovním podnikem byl později volejbal. Věkové složení našeho mužstva bylo pozoruhodné – nejstarším byl Bedřich Pivetz, už lesní inženýr, a nejmladšími byli ti, kdo sotva končili měšťanku. Ona to ovšem byla nejen záležitost sportovní, nýbrž i společenská – především příležitost „při-

táhnout“ děvčata (což moc práce nedalo) a „vytáhnout“ se před nimi (což už stálo daleko víc úsilí). Lásky první i druhé, tajné i zjevné tu dostávaly svůj tvar.

Ostatně, vždyť volejbalu mám co děkovat (a teď to myslím doslova a doopravdy) za svou ženu a za své manželství. To nebylo v Kladrubech, ale v Zahradkách brzy po tom, co jsme se tam přistěhovali. Rozměřoval jsem hřiště na volejbal a vtom přišla hezká dívka a s ní celý houf dětí. To bylo totiž místní sokolské žactvo a tato dívka byla jejich cvičitelkou. Že by vynikala sportovní zdatností, to zrovna ne (a jak se ukázalo, tou volejbalovou už vůbec ne), ale její tělocvičná angažovanost mi rozhodně imponovala. To rozměřování mi trvalo dost dlouho, takže mé sympatie měly možnost narůst do takových rozměrů, že už pak nebylo možno je nijak potlačit. Teprve dodatečně, snad až po svatbě, vyprávěl náš otec, že když z Hradce vezli autem do Zahradek lesmistrovic Jarušku, vnucovala se mu myšlenka: „Jestlipak to nevezeme třeba jednomu z našich kluků nevěstu.“ No, vezli.

Ale když už je řeč o volejbalu, nemohu nezpomenout ještě jednu příhodu. Měli jsme jet na turnaj do Škudel. Na prázdninách u nás byly děti Svobody, tj. dvě naše sestřenice a nejmladší Jirka, kterému byly tehdy asi čtyři roky. Je to dnešní Jiří Svoboda, onen muž s plnovousem z podchodu na Václavském náměstí, objevující se občas v televizi, známý cestovatel světem křížem krážem a vydavatel svérázných knížek o tom, jak s prázdnou kapsou na čtyřech kontinentech toho co nejvíc vidět a zažít.

A tenhle malý kluk žadonil, abychom ho vzali s sebou. Představuji si, že jet do Škudel na turnaj bylo pro něho tehdy něco tak lákavého jako později jet do Kapského Města nebo na Bajkal. Já mu to neprozřetelně slíbil. Ale protože jsme museli vyjet ráno už před šestou hodinou, ani ve snu mě nenapadlo, že by se mohl tak brzy probudit. Viděl jsem v tom stejně jen povrchní dětský rozmar. Jenomže ráno přijdu do kuchyně a milý Jirka tam čeká – ustrojený, umytý, připravený na cestu. Sám, bez pomoci – a kdoví jak dlouho už tam takhle čeká. Co teď? Dovedete si jistě představit, co by tomu řekly všechny moudré a odpovědné ženy v rodině (však také řekly, to mi věřte!) táhnout takhle malého kluka na kole na celý den někam do Škudel na nějaký bláznivý volejbal do horka a prachu. Ale zklamat jeho důvěřivé dětské oči, kterými se na mne díval, by byl hřích. Vezl jsem ho tedy na rámu do Škudel. Nic moc jsme nevyhráli, ale Jirka seděl s ostatními příznivci sportu u lajny a (zády k hřišti a s očima kdoví kde) křičel jako všichni „jednadvacet, dvaadvacet, třidvacet...“, když se chystal někdo smečovat.

A poučení? Jsou hned dvě. Předně neslibujte dětem, co nechcete splnit! A když už slíbíte, splnit musíte. Zrada na dětské duši by vás moc bolela. Za druhé – jsou věci, ve kterých ženy nemohou mužům dobře rozumět, ať je jedněm i druhým pět, dvacet nebo osmdesát.

Doba, o které hovoříme, byla charakteristická tím, že nastupoval totalitní režim. Zasáhlo vás to i v prostředí, kde jste se pohyboval?

Rok 1949, který byl mým rokem rehabilitačním, byl skutečně dobou mimořádně napjatou a dramatickou. Komunistická diktatura se rozbíhala naplno, což se promítalo přirozeně i do života rehabilitačního ústavu. Postoje se diferencovaly. Vědělo se, kdo je a kdo není v partaji, s kým se dá a s kým nedá mluvit a s kým je nebezpečno mluvit. Byla udání, StB přijížděla, byly výsledky. Ale na pozadí toho všeho se brzy zformovala skupina mladých pacientů, kteří se chovali asi tak jako studenti za starých dob na prázdninách. Legrace bylo dost (myslím, že je už dost zřejmé, jak velice si vážím humoru), takže její přebytky sloužily celému zařízení ve formě kulturních večírků jednou týdně a divadelních představení v delším odstupu. No, když na to dnes vzpomínám: Vyřádili jsme se! Byla to doba vskutku bujarého mládí. I když je v tom zase určitý paradox – lidé všelijak skřípnutí a pochroumaní, bez nohou a bez rukou, v nejlepším případě o berlích, u táboráku to vypadalo jako scéna z pantojky, navíc na politickém ostří nože. A zase z toho vzešlo mnohé přátelství na celý život.

Na koho z té doby vzpomínáte?

Jedním z těch lidí je například dnešní rehabilitační profesor Vladimír Janda (tehdy řečený „Jandera“), slavný dnes po celém světě od Švédska po Austrálii, stejně jako Ing. Honza Brázdil, neméně slavný rehabilitační sociální pracovník (tehdy ovšem zvaný „asociál“), který navíc, protože pochází z vlasteneckého rodu Fričů, je v českých zemích příbuzný takřka s každým, kdo má v rodě nějakého národního buditele. Další je ovšem i naše drahá Karolína. Ale ta zasluhuje zcela zvláštní odstavec.

Jak získala vstupenku do našeho klubu, v němž věrně setrvává už padesát let? To bylo tak. U stolu v jídelně jsme seděli tři mladí a starý děda Janovský. Děda to byl dobromyslný a přitom vtipný – žádnou legraci nezkazil. Jednou vyslovil názor, že jeho staré kosti potřebují hodně soli. Od té chvíle bylo naší ambicí každé poledne mu přesolit polévku. Vymýšleli jsme nejrůznější rafinované finty, které asi z poloviny zbaštil a z poloviny včas odhalil. Byl to svým

způsobem „kůže podšitá“. Tohle byl jeho poslední oběd v ústavu, při polévce se nám nepodařilo ho napálit, už se loučí s ostatními pacienty a my na stůl dostáváme kynuté knedlíky s nějakým ovocem a čekáme, až se děda vrátí. Máme poslední příležitost. Tři knedlíky jsem vzal, rozkrojil, nasypal do nich soli, co se vešlo, rukama je zase zplácal dohromady a dal je do mísy zpět na různá místa – v naději, že náhodou si dědek aspoň jeden z nich vezme. Kdybych je dal navrch, to by chytrý děda hned prokouk. Toho dne však bylo u našeho stolu vykázáno místo i pacientce Karolíně, která právě nastoupila. Ta do našeho podnikání samozřejmě ještě zasvěcena nebyla a jen se zájmem sledovala mou manipulaci s knedlíky. Avšak pochopila. Když děda Janovský konečně zasedl, povstala, představila se mu a s roztomilostí sobě vlastní řekla, že jakožto jediná žena u stolu a navíc nově příchozí s dovolením všem poslouží. Ony tři inkriminované knedlíky dala dědovi a nám všem ostatním ty „zdravé“. Děda rozkrojí první – a vysype se z něho sůl, rozkrojí druhý – a zase sůl. Karolínin nelíčený údiv! – Ale pak už dědovi, s úsměvem speciálně jen pro něj, smířlivě nakládá zdravé knedlíky jeden za druhým. A děda svou porážku stejně roztomile a s galantním nadhledem přijímá: „I ty potvoro jedna!“

U našeho stolu seděl také brusič drahých kamenů z Turnova jménem Hanzl. Chlapík sporý a životní realista. Dělat si z někoho legraci, k tomu měl jistě od přírody daleko. Ale i ten se dal nakazit. Nějak se v té době zavedlo rčení, že ten a ten byl „deklasován“, když se někomu na jeho úkor povedl vtip. Mezi pacienty byla jedna pacientka věku postaršího, leč zjevu rádo by mladistvého a dekorací nadbytečných. Chlubila se tím, že je zpěvačkou a že vystupovala ve sboru v operetě. Jednou přijde Hanzl k obědu a vítězoslavně hlásí: „Tak jsem dneska deklasoval zpěvačku! Jak jsme byli dole na lehátkách na cvičení, tak jsem se jí zeptal: A paní, to vy jste zpívala v Národním muzeu?“

Vraťme se však ještě k režimu a jeho nepříjemnostem.

I na mne došlo. Řekl jsem, že to byla doba politicky vyhrocená. Věděl jsem, že k doktorátu budu muset dělat zkoušku z marxismu-leninismu – a teď jsem měl čas i příležitost něco k tomu nastudovat. V ústavní knihovně byla celá jedna sekce tomuto učení věnována. I zašel jsem tam a půjčil si jedenáct knih. Již druhý den se po ústavu rozšířila zvěst, že mezi pacienty je jeden nebezpečný „kádr“, protože za celou dobu existence knihovny byly z marxistické knihovny vypůjčeny všeho všudy tři knížky, kdežto tenhle si jich odnesl hned celou náruč. Přijdu do pokoje, mí dva spolubydlíci si něco spiklenecky domlouvají, mají zapálenou cigaretu, ačkoliv sami nekouří (já ovšem taky ne)

– pak mě chytnou, hodí na postel, pořádně přimáčknou a říkají: „Tak, teď ti tu cigaretu vrazíme do huby, budeš kouřit, ty tvý blbý knížky tady rozložíme kolem, a až se pozvracíš, tak řekneme, že se ti to stalo při čtení! A máš to polepený, ty sketo!“

Ale ještě jedna těžší rána mi byla zasazena. Byla tam jedna krásná dívka. Ovšem na svou krásu také patřičně sebevědomá. No, a já jsem se snažil nějak se jí přiblížit. Jednou ukazovala v užším kroužku své fotografie, na jedné byla i nějaká její přítelkyně a já podotkl, že „by se mi líbila“ a jestli „by mě s ní nemohla seznámit“. A tu milá krasavice klidně, rozvázně a veskrze upřímně pravila doslova toto: „Víte, pane Matějček, to by nešlo. Ona od života něco očekává. Ale vy, pane Matějček, vy tak básničky, písničky a voloviny – ale kdyby žena chtěla nové šaty nebo vepřovou, tak by bylo po lásce. S váma nic není!“ Že se to hned doneslo k našemu stolu a do našeho přátelského kroužku a že jsem to pak měl na talíři při nejrůznějších příležitostech (a mám dodnes), to je ovšem nasnadě. A mockrát musela moje žena odpovídat na dotazy, zdali pořád ještě šaty dědí nebo kupuje v second handu a proč se u nás nejí vepřová!

To jsme ale pár let přeskočili. Ještě jsme téměř nemluvili o vašich vysokoškolských studiích. Jak vás po válce vlastně napadlo studovat češtinu a filozofii?

Mé rozhodnutí vznikalo postupně již na gymnáziu asi od septimy a do jisté míry na to měli vliv i mí přátelé a kamarádi, kteří byli takto zaměřeni. Třeba Vladivoj Zlatohlávek. Literatura mě zajímala, a taky jsem chtěl mít nějaké solidní zaměstnání, což by byl středoškolský profesor češtiny. Co se týče filozofie, těžko říci, co mě táhlo.

A jak vypadal počátek vašeho studia? Dělal jste přijímací zkoušky?

Přijímací zkoušky se nedělaly. Přijímalo se automaticky podle prospěchu.

První poválečný „hurá“ semestr, kdy byly přeplněné posluchárny a přednášelo se i v biographech, jsem zameškal. To jsem byl na léčení v Tatrách. Začátek studia byl pro mě tedy tak trochu šok. Jednak bylo těžké naskočit do rozjetého vlaku po válečné přestávce a navíc, všichni už po prvním semestru něco uměli, třeba čtení staroslověnských textů a já jsem sotva lapal po dechu. Teď si představte, že se na semináři otevřela kniha a já jsem na to jen vyjeveně koukal. Trochu mi pomohla znalost azbuky, ale teprve časem jsem se se vším srovnal.

Kde jste v té době bydlel a jak vypadal váš soukromý život?

Zatímco jsem byl v Tatrách, bratr sehnal Masarykovu kolej, kde jsme pak spolu bydleli. Kolejní život jsme si užili naplno a v celé kráse. Kolej měla velký význam společenský. Bratrské dvojice tam měly zvláštní společenský status.

A nebylo tam nějaké dělení podle oborů, ale naopak kontakt mezi obory. Člověk viděl, jak třeba architekti dělají rysy. A také třeba, jak to s nimi dopadlo, když ohřívali vepřovou konzervu od UNRRA a odešli do biografu. Voda se vyvařila, pak rána jako z děla a celý pokoj včetně rysů byl ohozený jemnou disperzí. Bylo mi jich tehdy upřímně líto.

Člověk se stýkal s právníky, s mediky, s lidmi, kteří dělali antropologii, archeologii atd. Všichni zpravidla byli do svého oboru „zažraní“, žili tím, a tak jsme si navzájem se zaujetím koukali pod pokličku. Dělaly se kolejní slavnosti, večírky, maškarní bály, ale i politické debaty a studentské diskuse patřily k věci.

Když už jsme se dostali k „soukromému“ životu, co bylo dál, po studiích? Kdy jste se ženil?

Bydlel jsem pak v podnájmu u Applů, což byla naše přátelská a moc hodná rodina, a odtamtud jsem se ženil. Ženu jsem poznal – jak už jsem se zmínil – na volejbale v Zahrádkách. Ona pak dělala v Praze nástavbu ošetřovatelství a pak byla sestrou v České Lípě. Brali jsme se nejdřív na radnici a pak v kostele u Klimenta.

To byla taky taková historie. Měl jsem v té době spoustu přátel a neprovedl jsem jim nic dobrého. V našem přátelském kruhu patřilo k věci, že jsme si dělali různá „příkoří“, takže jsem měl do jisté míry strach, co mi provedou na svatbě. Nikomu jsem to tedy neřekl. Svatba byla o Vánocích na Štěpána. Byl to obyčejný všední den, protože svátek byl tehdy v roce 1951 zrušený. Bylo tedy po svátcích a já jsem pro klid duše, aby to nebylo tak, že jsem vůbec nikomu nic neřekl, zavolal svému příteli Honzovi Brázdilovi. Sdělil jsem mu, že se dneska žením, a on takovým rozespalým otráveným hlasem, poněvadž to bylo dost brzy ráno, říká: „Prosímtě, a že jsi nic neřek, to bychom bývali něco udělali.“ Pak jsem spokojeně odjel. A když jsme přijížděli ke kostelu, vidím najednou podivuhodnou věc – tady jeden známý, támhle druhý, trousili se ke kostelu. Honza totiž nelenil, obtelefonoval všechny kamarády, pak sedl do taxíku a objel všechny ty, které po telefonu nesehnal. Před kostelem mi pak dělali různé „výtržnosti“. Zatahovali nás – zkrátka velké představení.

Co si myslíte o tom, že před svatbou je to jiné než po svatbě?

To je velice jiné! Aspoň v mém případě. Člověk si dělá nějaké představy, výhledy do budoucna, ale realita je potom přece jen trochu jiná. Žít spolu, to vyžaduje vlastnosti – jak se říká – diplomata, anděla a já nevím koho ještě. Je to práce, je to úkol, je to žití. Může to být krásné období a u nás to tak bylo, ale náročné v každém případě.

Vraťme se však ještě na fakultu. Co vaši profesori?

Profesory jsem velmi uznával a ctil. Na psychologii mě oslovili zejména profesor Doležal a profesor Stavěl. Kdo nám hodně dal v experimentální psychologii, byl asistent Rameš. Ten mě pak také poslal do SDÚ, kde jsem zakotvil. Psychologie tehdy ještě patřila k filozofii a já jsem si psychologické přednášky zapisoval. Někdy jsme jako studenti pomáhali s výzkumy. Dělali jsme třeba sociologické průzkumy, návštěvy rodin apod. Člověk se upsal a pak to ve volném čase dělal. Bylo na tom mnoho zajímavého nejen odborně. Byl jsem třeba v jedné rodině na Starém Městě a ukazovali mi, jak bydlí vlastně v Betlémské kapli. V pokoji měli klenbu zadní stěny kaple.

Co se týče filozofie, nejvíce jsem navštěvoval přednášky profesora Kozáka (to byla úplná novinka – jakýsi úvod do dějin politické filozofie), a taky profesora Krále. V češtině to pak byl především profesor Šmilauer.

Dostal jsem se zkrátka mezi intelektuální špičky. Rozdíl mezi střední a vysokou školou byl pro mě překvapivý. Profesori byli opravdu špičky.

Který z profesorů vás nejvýrazněji ovlivnil?

Kdybych měl jmenovat někoho, kdo byl na fakultě skutečně mým učitelem, byl by to na prvním místě profesor J. B. Čapek. U něho jsem dělal diplomovou práci z české literatury, pak disertační práci, a šťastnou shodou okolností byl v roce 1951 dokonce mým promotorem. Malý postavou, poněkud zavalitý, s velkou hlavou. Dnes víme, že neplatí přímá úměra mezi obvodem lebky a inteligencí člověka, ale profesor Čapek by byl jasným svědectvím ve prospěch oné teorie. Byl to „muž obrovitého rozumu a údivné paměti“, abych užil dobové charakteristiky jeho univerzitního kolegy ze 14. století, Vojtěcha Raňkův z Ježova, mistra pražského a pařížského. Ve mně profesor Čapek vzbuzoval vskutku údiv – a následkem toho i ostych. Byl jsem o hlavu větší než on, ale cítil jsem se před ním tááákhle maličký! Vzorem byl nedostižným!

Když se už v roce 1947 připravovalo výročí Karlovy univerzity, měl jednoho večera slavnostní přednášku profesor Odložilík, historik, o dějinách univerzity po Bílé hoře a profesor Čapek po něm o Mistru Kampanovi. Odložilíkův výklad byl solidní, věcný, historicky obrněný, vynikající. Ale Čapek ho, i když se to zdálo nemožné, vskutku zastínil. Mluvil spatra, živě, svůj výklad měl neméně dobře dokumentovaný, ale navíc o básníkovi mluvil jazykem básnickým (ostatně profesor Čapek sám básníkem byl), dovedl tomu dát dramatický spád – a před námi stvořil umělecké dílo. Neopakovatelné ve své jedinečnosti.

Na fakultě i při nejrůznějších příležitostech přednášel vždy skvěle připraven. Strukturu výkladu měl na malých lístečcích, jež měl pečlivě seřazeny, ale většinou k osvěžení paměti jich ani nepoužil. Rozsah jeho zájmů a znalostí byl vskutku „obrovitý“. Jak je možné, že toho ten člověk tolik přečetl, v tolika jazycích, že si to všechno pamatoval a že v tom všem dovedl najít nějaký systém, pravidlo, obecnou zákonitost?!

Jednou se mi zmínil o tom, že jeho otec ještě v devadesáti překládal duchovní písně, myslím že z němčiny. A jako s uděláním jsem psychologicky vyšetřoval jednou jeho vnoučka, o němž paní učitelky v mateřské škole soudily, že by snad měl jít do školy, ačkoliv mu není ještě 6 let a postavou je spíše malý, drobný, nezralý. A vskutku, jeho formálně počítané IQ se pohybovalo kdesi nad 160, přičemž rozložení jednotlivých intelektových složek bylo zcela harmonické. Prostě dar od Pána Boha! A pak, prosím, nevěřte na dědičnost inteligence!

Jeho knížka *Za jazyk přibitý* líčící poměry pobělohorské u nás, vyšla symbolicky v době, kdy sám byl umlčen. Jednou, to už moji rodiče bydleli v hájovně v Pekle u Zahrádek, nás tam navštívil a já ho pak vezl naším wartburgem na zříceninu hradu Kalich. Pečlivě se mě vyptal, zdali umím řídit, zdali je wartburg spolehlivý – a jeli jsme. Na hradě si ledacos poznamenával, měřil, prohlížel – měl v plánu větší práci z doby husitské. Té jsme se však už nedočkali. Pro mne to však znamenalo několik hodin v jeho společnosti a požitek z jeho osobnosti. Jeden jeho výrok, jímž vystihl životní pocit mládeže té doby, si často připomínám – nic ze své platnosti neztratil: „Dnešní mládež nespěje k vulgaritě, ale k absurditě!“ To Jára Cimrman snad ještě ani nebyl na scéně.

Byl v něm určitý neklid, napětí, zvláštní dynamika. Svůj názor neskrýval, dovedl za ním stát bojovně, měl své ctitele a přátele (i v kulturních a literárních vrcholech své doby), měl i odpůrce i nepřátele. Okruh jeho věrných na

fakultě nebyl velký, zato však stálý. Mnohá příkoří mu bylo vytrpět – a nesl to s bolestí. Zřejmě sklon k depresi patřil k jeho psychické výbavě. Bolestně nesl i nezdár svého prvního manželství. A tím více si vážil uspokojivého manželství druhého.

Jak jste se dostal do blízkosti profesora Čapka?

Několikerou cestou. Za války mně trnávecký pan farář G. A. Molnár půjčil jeho dvoudílnou *Toleranční literaturu*. Čili znal jsem ho už aspoň podle jména a díla. Chodil jsem na jeho přednášky o staré i moderní literatuře. V lichtensteinské knihovně v Zahrádkách jsem objevil Jungmannův (nerozřezaný) překlad Miltonova *Ztraceného ráje* a tři nebo čtyři exempláře Miltona v anglickém originále. To bylo něco pro mne i pro profesora Čapka. Schválil mi diplomku na toto téma a navedl mne, abych se zabýval tzv. preromantismem. Fakt je, že právě tímto obdobím se málokdo zabýval a zabývá, takže jsem hned byl v něčem originální. Končil jsem Karlem Hynkem Máchou, přečetl všechno, co se dalo, a něco maličko dokonce i objevil. Moje studie o Máchovi a Miltonovi už byla připravena do tisku v Čapkově literárněvědném časopise, ale to už bylo po komunistickém převratu, časopis byl zastaven a z mé literární kariéry nebylo nic. A já sám jsem z nouze přesedlal z literatury na psychologii. To mi profesor Čapek ovšem nikdy nezapomněl (už jsem řekl, že některé věci přijímal s osobní bolestí) – a snad vždycky, kdykoliv jsme se setkali, mi dal najevo, že jsem utekl od praporu a to že se nemá. Připomínal to i před veřejností, když přednášel například na půdě sborů (protože jinde moc nesměl), jenomže to k tomu smířlivě dodával, že jsem se dal na psychologii a to že „snad také může být k něčemu dobré“.

Ale ještě jedna blízkost tu byla. K Čapkově „škole“ na fakultě patřila také naše kolegyně Dagmar. V takovém společenství jsou všichni víceméně kamarády a přáteli. Navíc byla neteří pana poštmistra (velkého myslivce a nad jiné zábavného vypravěče) u nás v Zahrádkách, podívala se také na knihovnu v „našem“ zámku (jejímž správcem jsem se tak trochu cítil do doby, než byla zlikvidována), a vůbec byla to dívka pozoruhodná. Za diplomku a disertačku si vybrala Františka Palackého, což byl v té době originální, leč nepopulární čin a mimořádná odvaha. Dnes je jedním z našich největších znalců Jana Amose Komenského. Vzpomínám si, jak jednou profesor Čapek ke mně prohodil: „Kdybych byl mladší a měl tu možnost, tu bych si vzal.“ A vzal si ji o několik let později. A když se mu měla narodit druhá dcera z tohoto manželství, ptal se mne jakožto psychologa, co tomu říkám. Jak jinak, než že jsem

se snažil ho povzbudit – stejně to podstatné nesla na svých bedrech statečná Dagmar. S trochou nostalgie k tomu dodal: „To už si nikdy v životě neodpočinu“! Neodpočinul. Stejně na to neměl povahu!

Stalo se mi, že jsem jednou nějaký delší čas se k němu nehlásil a nedal o sobě vědět. Shodou okolností to bylo v době, kdy zakoušel mnohá ponížení politická a jinou nepřízeň osudu. Setkali jsme se pak zcela náhodně – a tu jsem pocítil, jak hluboce se ho moje mlčení dotklo. Měl představu, že přátelé ho opouštějí. Náladu měl depresivní. Ale aspoň trochu se mi to podařilo napravit, když jsem ho pak několikrát navštívil v době, kdy už zlá choroba mu přinášela více svízelných tělesných. Ve dvou či ve třech, tj. s jeho paní Dagmar, jsme hovořili o všem možném. Pochvaloval si, že to bylo „pěkné sympozium“. I mou psychologii si rád poslechl a zaznamenával citlivě ohlasy našeho psychologického snažení v tisku a ve veřejnosti.

Zkrátka, nezapomenutelný učitel!

Často také vzpomínáte na profesora Patočku. Jak jste ho poznal jako přednášejícího a člověka?

Patřím k první poválečné generaci ctitelů profesora Patočky z přednášek na fakultě, tehdy byl ovšem ještě jen docentem. Byla totiž ještě druhá generace po roce 1968, kdy po dlouhé přestávce mu opět bylo povoleno přednášet. Nevěděl jsem o něm nic, ale výběr nebyl veliký. Kromě přednášek profesora J. B. Kozáka, na které chodily davy posluchačů, a povinných přednášek profesora Krále, jsem si zapsal i Patočkovu fenomenologii a jeho první seminář o Descartovi. Doslechl jsem se pak později, že profesor Kozák kdesi prohlásil, že má žáka, který ho už přerostl – čímž myslel Patočku. To bylo zajisté od profesora Kozáka, řečníka parátního a muže nadmíru sebevědomého, uznání jistě nejvyšší a takřka nemyslitelné.

Tehdy ovšem se nám docent Patočka jevil jako vyučující začátečník, obratným didaktikem asi nikdy nebyl. Přitom ale bylo na něm něco mimořádného a imponujícího. On totiž nepřednášel – on přednášku tvořil. Před námi, na místě. Naskočila mu nějaká myšlenka. Teď se snažil dát jí slovní tvar. Už ji viděl kdesi v koutě u stropu. Upřeně se na ni díval. Pomáhal si rukama. Jeho tvář se rozjasnila, zdravil ji. Něco málo řekl. Znovu ji hledal, znovu modeloval. Choval se jako Pygmalion k svému dílu. Jeho vlastní tvůrčí napětí se přenášelo na nás posluchače. Až konečně, když onu myšlenku stvořil a nám předložil, dostavila se u mne po tom napětí taková úleva, že mě už vůbec nezáleželo na tom, o co to vlastně šlo. Důležité bylo, že už je to venku – a že

má pokoj on i my. Jenomže sotva skončil jeden zápas, už tu byl další, a pak zase další. Byly to v pravém slova smyslu „vysilující“ přednášky. Bylo nám jasné, že on nepřednáší filozofii, ale že on je filozof. Jediný, kterého jsem na fakultě potkal.

Vrcholem zážitků s profesorem Patočkou byl ovšem jeho výklad a rozbor Platonovy *Obrany Sokratovy*. To už nás na jeho seminář nechodilo příliš mnoho, takže jsme se víceméně znali. To byla ta Patočkova první generace. Skýmkoliv z účastníků, s nímž jsem se kdy později setkal a řeč se stočila na Patočku, vždycky jsme na Sokrata vzpomínali. V posluchárně jsme ani nedýchali. On Sokrata znal – a žil. A my jsme toho mohli být účastni.

Patočkovy výklady o Sokratovi vyšly po roce 1989 z jeho pozůstalosti jako knížka. Tady však je nejlépe vidět, jaký ohromný rozdíl je mezi tím, co se píše a co se doopravdy žije.

Poznal jste ho více i osobně?

Trochu jsem se s ním sblížil. Na jednom kolokviu, které jsme povinně museli absolvovat, mne zkoušel z před Sokratovských filozofů. Štěstí bylo, že při zkouškách mluvil kupodivu pohotově, věcně a povzbudivě, nenechal zkoušence ve vzduchoprázdnu. Nálada byla uvolněná. Přišla řeč na osobní jména a jejich smysl, význam, platnost. A tady jsem se mohl trochu vytáhnout, když jsem připomněl Starý zákon z bible a jméno jako „zaslíbení“ a podstatnou složku toho, čemu dnes v psychologii říkáme „identita“. Při různých příležitostech se pak se mnou na chvíli zastavil a prohodil pár slov, nikdy ne banálních. Jednou, bylo to už po únoru 1948, docela jasně přede mnou vyslovil svůj názor na politickou situaci, což byla známka důvěry, na kterou samozřejmě nemohu zapomenout. Za národní neštěstí pokládal odsun Němců, který byl veřejnosti prezentován jako vlastenecký čin umožněný spojenectvím se Sovětským svazem a proti vůli Západu a domácích zrádců. Řekl tehdy doslova: „Zahnali nás na tenký led, z něhož už nemůžeme zpět.“ Označit politické protivníky za zrádce, pokládal za zvláště odporný čin tehdejší oficiální propagandy.

Nebylo pro mne překvapením, když se stal vedoucí osobností Charty 77. I konec jeho života byl vskutku „jeho“. Byl to konec sokratovský. Vždy znovu, kdykoliv na profesora Patočku pomyslím, připomínám si jeho výklad o Sokratovi. On však ho nejen dovedl vykládat, on jej dovedl žít i do těch posledních důsledků! Na své životní pouti jsem nepoznal většího člověka!

Byl jste na jeho pohřbu, jehož průběh je už skoro legendární?

Nebyl a nikdy mě to nepřestane mrzet. Ne, nenapadlo mne tehdy, že bych se mohl bát politických následků – tady pracoval můj přirozený ostych před okázalostí. Necítil jsem se hoden ho naposledy doprovázet. Byl jsem jen jeho vzdáleným ctitelem a on mi ve své velikosti byl nedosažitelný. Teprve, když jsem slyšel od svých přátel a žáků, kteří se pohřbu zúčastnili, jaká to byla mela, bylo mi líto, že jsem ho také nešel „bránit“. To jsou bohužel chyby, které člověk už nikdy nenapraví. A tato jejich „nenapravitelnost“ je zřejmě to, co z nich činí součást našeho svědomí po celý další život. (Rád bych to připomněl těm mladším, kteří snad budou číst tuto knížku.)

Nedávno jsme dostal od jedné redaktorky otázku na „chyby v životě“ do časopisecké ankety, která měla být spíše zábavná a humorná – a myslím, že je příznačné, jak jsem na to zcela spontánně a bez rozmýšlení odpověděl. Takhle to pak vyšlo v oněch novinách: „Před lety mi odešel otec, pak matka, teď bratr. Vždycky jsem si myslel, že jim nakonec řeknu něco pěkného, co by je potěšilo a na co třeba čekali – a nikdy jsem to neudělal. To už opravdu nenapravím. Mokrát jsem si připomínal poslední verš z jedné básně Viktora Dyka ... zavřou se oči matky, tolik bdělé, chce se platit dluh – a není věřitele.“ A není věřitele...

Psychologem s plnou náručí

*„Proč chválím život? Přišel za mnou s láskou,
již potkáváme na každém kroku –
nevadí, že má ožehnuté nohy
a popel z vlasů. Jako když je laská,
dotkne se často láska našich ramen
tam, kde jako ptáci cítiváme křídla...“*

František Hrubín, *Život*

Jak jste se dostal tak rychle od literatury k psychologii?

Vysvětlení je, myslím, dost jednoduché. Studoval jsem češtinu a filozofii. Součástí filozofie byla psychologie a ta mne bavila natolik, že jsem se v ní sám vzdělával trochu víc, než co stačilo na školní zkoušky. Při své studentské cestě do Anglie v roce 1947 jsem si tam za ušetřené peníze koupil dvě učebnice psychologie, McDougala a Woodworthe, a naučil jsem se z nich tolik, že sám profesor Doležal projevil o ně zájem. (Mě jako studenta to povznášelo do nebe – ale těžké bylo pak dostat tyto knížky od pana profesora zpět.) Když se pak ukázalo, že cesta češtinářská je pro mne definitivně „zarubaná“, nabízel se logicky jen ta psychologie. Byla to tedy víceméně z nouze ctnost. Na spojitost s literaturou jsem rozhodně nepomýšlel. A o tom, co jako psycholog budu dál celý život dělat, jsem tehdy ještě neměl ani ponětí.

Proč byla pracovní dráha středoškolského učitele pro vás „zarubaná“?

To bylo tak. Brzy po komunistickém puči v únoru 1948 byly na fakultě ustaveny komise, které prověřovaly všechny, kdo se ucházeli o učitelství na středních školách. Kádrovalo se, kádrovalo – a to tvrdě! Třídní boj se rozbíhal na plné obrátky. Akční výbor už vyhazoval profesory, bylo zatýkání, kolegové komunisti se stali vládci fakulty – atmosféra dusivá. V té době jsem skládal poslední zkoušky. A abych si uspořil kádrovací ponížení s velmi pravděpodobným ortelem učitelské smrti, vůbec jsem ke komisi nešel. Měl jsem o jed-

nu starost a o jedno napětí míň. Dnes ve zpětném pohledu bych v tom viděl akt cílevědomé ochrany duševního zdraví, ale na nic takového jsem tehdy nemyslel. Byl to prostě ústup z boje, možná i trochu zbabělost.

Měl jsem ovšem před sebou i vyhlídku na další operaci své nešťastné nohy, takže jsem měl na co myslet. Rehabilitace mi pak zabrala skoro celý rok 1949. Mezitím se na fakultě trochu vyjasnilo a ukázalo se, že cesta k doktorátu je pro mě daleko schůdnější než ke středoškolské profesuře. Tady mi pomohlo, že jsem vlastně kádrování obešel, že jsem nebyl odnikud vyhozen a že jsem pak už dělal jenom zkoušky z marxismu a ty byly kupodivu dost benevolentní. Byli sekerníci – ale také nebyli. A tak za dva roky, jsa už zaměstnáním psycholog, jsem se ženil a měl jsem v kapse doktorát z litterarum bohemoslovenicarum neboli z literatury československé.

Vaším původním oborem je tedy literatura a z vašeho psaní je to znát. Nelitoval jste někdy, že jste se literatuře nevěnoval více?

To víte, že litoval – hlavně na začátku. Už jsem dělal psychologii a ještě jsem psal pojednání o Karlu Hynku Máchovi. Ale když bylo definitivně rozhodnuto, už jsem dál nějakým steskem moc netrpěl. Pár let jsem si ještě kupoval knížky, které měly vztah k preromantismu, zajímal se o Rukopisy, o dobu před revolučním rokem 1848 a o podobné věci – ale i to vyvanulo a z hlubokého zájmu se stal zájem už jen povrchní. Sem tam se mi pak ještě někdy povedlo blýsknout se před lékaři nějakou tou literární znalostí – třeba na ranním hlášení u profesora Švejcara, kde se probíraly i jiné věci než jen medicína. Ale to bylo všechno.

Psychologický talent musel klíčit již dávno dříve. Jaké byly podle vás jeho první náznaky?

Nic konkrétního mě nenapadá. Opravdu nevím. Ale počkejte, možná, že máte pravdu. Nějaké náznaky by tu mohly být. Vrtala mně hlavou už jako klukovi jedna psychologická záhada z denního života ve vlastní rodině. U oběda se totiž dost často opakovala tato scéna: Otec prohlásil, že to, co má na talíři „prostě není k jídlu“, že je to zase „úplně zkažený tou marjánkou“ nebo „tím petruželem“ (řečeno po hradecku) nebo čímkoliv jiným, čím se dá jídlo zkazit. A vůbec mu nebylo nápadné, že nikdo jiný jeho názor nesdílí, že všichni ostatní se chovají jakoby nic, docela jim to chutná a on sám že to nakonec také vždycky všechno sní. Naši mamku to nechávalo také podivuhodně klidnou (v tom byla další záhada!) a jídlo dál vytrvale „kazila“ marjánkou, petru-

želí a jinými dobrotami. Ale já nad tím dumal! Třeba to bylo zrovna tehdy, kdy mi zaharašila v hlavě otázka, co je to vlastně objektivní skutečnost a co je to subjektivní prožívání.

Jak jste začínal poté, co jste tedy „přesedlal“ z literatury na psychologii?

Můj vzácný učitel na fakultě, profesor J. B. Čapek, měl jednou veřejnou přednášku na téma „J. A. Komenský a současnost“. Začal však o tom, co z myšlenek Komenského dosud skutečně nebylo, tedy „J. A. Komenský a budoucnost“. Tohle mi nějak vyvstane v mysli vždycky, když pomyslím na své začátky v tehdejší pražském Sociodiagnostickém ústavu. Na bezplatnou praxi jsem tam začal docházet v listopadu 1949 a zaměstnán jsem tam byl od roku 1950. Nejprve podmíněně, protože jsem měl nastoupit do právě budovaného SDÚ v Brně, ale když se v pražském ústavu uvolnilo místo po psychologovi Ladislavu Fuchsovi, pozdějším známém spisovateli, byl jsem tam přijat definitivně. Pak se nám sice několikrát změnila vrchnost a vývěsní tabulka nade dveřmi, ale náplň práce, její styl a zaměření, atmosféra a duch, to zůstalo zachováno (aspoň pro mne) celých dalších dvacet let.

A proč ta budoucnost?

Představte si, prosím, že v tomto SDÚ již tehdy důsledně fungovala týmová práce, i když oficiálně se o ní začalo mluvit až o hodně později. Byli tam čtyři psychologové, čtyři sociální pracovnice, dva lékaři, z nichž jeden byl pediatr a druhý „sociální lékař“, jedna dětská sestra a k tomu jeden nebo dva administrativní pracovníci. Viděli jste někde takto vyvážený tým?

Jak vypadal mezioborový přístup ke klientům ve srovnání s dnešní situací?

Já jsem měl štěstí, že jsem přišel na pracoviště, kde týmová spolupráce byla už doma. Nebylo třeba ji teprve zavádět nebo proklamovat. Jednotliví členové tohoto pracovního společenství měli každý svou oblast působnosti a v jejím rámci byli patřičně samostatní. A to se přenášelo do vztahu ke klientům. (To je nové označení, pro nás to byli „pacienti“. To samozřejmě pokračovalo dál na psychiatrii i na pediatrii a vlezlo mi to tak pod kůži, že se občas ještě teď v poradně uřeknu. Ale „pacient“ znamená toho, kdo trpí a kdo následkem toho potřebuje pomoc – a to je přece vlastní smysl naší činnosti. Takže zas tak moc vedle asi nejsem.) Přístup ke klientovi, pokud si mohu dovolit srovnávat, byl asi všestrannější a komplexnější, asi také více k individualitě člověka zaměřený. Dnes je nepochybně techničtější, odborně vyspělejší, rafino-

vanější, ale méně osobní. Dovolte mi malé srovnání. Jedno z desatera příkázání doktora Říhy znělo, že pacienti nesmí čekat! Když se v čekárně hromadilo víc lidí, vyjel na nás: „Zpívejte jim, hrajte jim, kolébejte je, vyprávějte anekdoty, dělejte něco! Jen proboha nenechte nikoho čekat!“ Sestra, která organizovala přísun, dostala vynadáno. Na slavné klinice za dvacet let potom vystihoval situaci refrén jedné písně na večírku. Zněl totiž: „A čekaj, čekaj, čekaj pacienti!“ Což se podle toho, která ambulance byla právě na pořadu, vícekrát opakovalo. A sám jakožto pacient jsem mnohokrát takovéto čekání v davu ostatních zažil a na pusté chodbě poslouchal, jak za lékařskými dveřmi je veselo – a jak tato veselost se protahuje a protahuje a venku „čekaj, čekaj, čekaj pacienti“. Přístroje jsou za miliony, léky za tisíce – lékařská psychologie však je zadarmo. A přece pomůže někdy víc než co jiného.

Nepovažovali vás tehdy starší kolegové a kolegyně za konkurenty?

Myslím, že ani v nejmenším. Jednak to byly dámy noblesní (dr. Smržová a dr. Nováková) a povznesené nad takové malichernosti, jednak v našem oboru byla hierarchie „mistrů“ a „učedníků“ natolik zřetelná a samozřejmá, že nějaká konkurence ani nepřicházela v úvahu. No, a já jsem byl učedník. I pro kolegu Langmeiera, který byl jen o rok starší než já, ale vědomostmi a zkušenostmi za ten rok, co už v SDÚ pracoval, o dvě třídy výš. Učedník jsem byl snad dost vnímavý – a vděčný za každé poučení. Toho se mi dostávalo ode všech v SDÚ s noblesou a psychologickým taktem, jaký bych srdečně přál všem „učedníkům“ dnešním.

Jak byly děti vyšetřovány?

Každé dítě bylo vyšetřeno psychologicky, sociální pracovnice zpracovávaly podrobnou anamnézu a lékař vyšetřil dítě vsutku od hlavy k patě. Samozřejmě součástí anamnézy byl rodokmen dítěte a hodnocení sociální funkce rodiny. Takže než psycholog začal vyšetřovat, věděl toho dost o dítěti, o rodičích, o babičkách, o konstelaci sil v rodině a o mnoha jiných věcech. Nikdy později jsem nic takového už nezažil – a stalo se to mým ideálem pro budoucnost. Sociální pracovnice měly vysoký pracovní status. (Však také paní Libuše Škvorová a paní Eva Miničová od těch dob s námi spolupracují a jsou oporou všech našich výzkumných projektů.)

Stejně tak tomu bylo s tělesným vyšetřením dítěte. Antropologický popis, hodnocení somatotypu, funkce smyslů, lateralita, řeč, neurologické vyšetření, od malformací až po jizvy, modřiny a spoustu jiných nálezů, které vstoupily

do obecného povědomí teprve v letech osmdesátých pod titulem CAN (child abuse and neglect). V takovéto komplexnosti jsem už nikdy později vyšetření dítěte nenašel. Kéž by ji mladší generace v budoucnosti zažila. Nevěřili byste, jaká to je škola psychologie!

Vzpomínám, jak při návštěvě v jednom dětském domově vyšetřoval děti sám náš šéf MUDr. Oldřich Říha. Brzy se v personálu rozkřiklo, že to je vyšetření nevídané, neslýchané a tak trochu zázračné. „Na co všechno vám ten doktor neprijde!“ On totiž nejen dítě obhlédl a odposlouchal, ale i prohmatl, prstce na nohou prozkoumal, po jizvách na hlavě pátral atd. I paní ředitelová požádala dr. Řihu, aby se podíval na jejich malého chlapce. Přihlížela tomuto lékařskému koncertu a postup kontrolovala. Když všechno skončilo, paní ředitelová sama ještě připomněla: „Ale, pane doktore, na hlavu jste mu ještě nesahal a neprohmatl! – Tak aby to bylo úplně!“

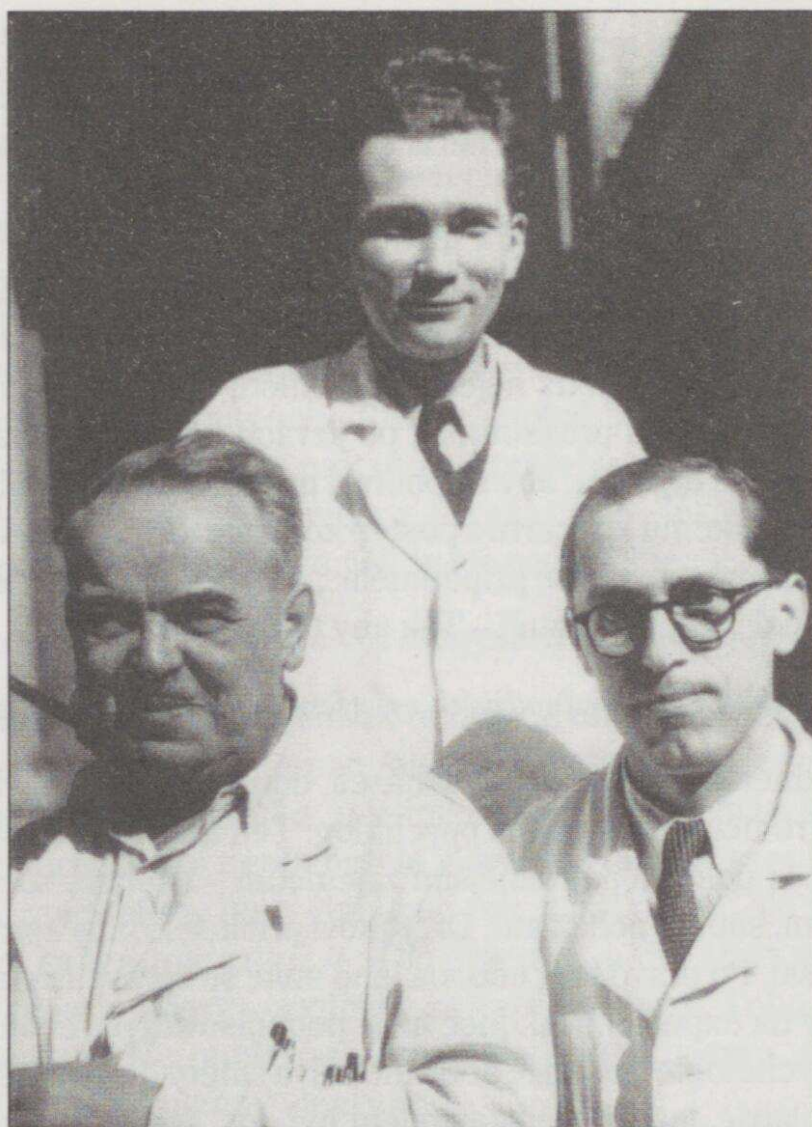
Nejde jistě jen o důkladnost jednotlivých vyšetření, nýbrž o jejich syntézu.

Nad každým dítětem se pracovníci scházeli, domlouvali, uvažovali. Závěrečnou poradu s rodiči měl zpravidla psycholog. Ten také formuloval závěr pro zprávu, která se posílala nejrozličnějším zájemcům – školám, sociálním institucím, lékařům, soudu, policii atd. Dr. Řihovi příslušelo, aby zprávu zkontroloval a podepsal. Po pravdě řečeno, na jeho stole se zprávy hromadily a předlouho čekaly na expedici. Nakonec už je podepisovali psychologové sami.

Dětská psychologie v praxi té doby měla dva směry. Jeden našel své místo v rámci psychiatrie, jejímž představitelem byl doc. Josef Appetauer na psychiatrické klinice v Praze, druhým byly sociodiagnostické ústavy orientované vysloveně sociálně. Nesly dál plodné dědictví dřívějšího Pedologického ústavu z první republiky. Od dr. Řihy jsem často slyšel, jak se odvolává na profesora Cyrila Stejskala a jeho koncepci. A když se mi později (to už profesor Stejskal byl dávno vězněm v Leopoldově) dostaly do rukou spisy dětí s jeho psychologickým vyšetřením, bylo mi jasné, jak významné dědictví dostal náš ústav do vínku. Tehdy bychom rozhodně nemuseli Evropu ani Ameriku v ničem dohánět.

Pak ale přišly doby nejistoty. Neboť, jakápak sociální práce, jakápak psychologie, když už všechno je vyřešeno! Stačilo číst Rudé Právo!

Často jsem v Sociodiagnostickém ústavu od dr. Řihy slyšel: „Dětská psychologie (myslel tím psychologické vyšetřování dítěte) to je jako renesanční dílna. Tam jsou mistři a učedníci. Ti učedníci se dívají mistrům do rukou a sami mohou tak nejmýš malovat koni zadek.“

MUDr. Oldřich Říha v SDÚ druhý den po společné promoci
mé a PhDr. Josefa Langmeiera

Tím učedníkem jsem byl já a mistry byli PhDr. Anna Smržová, PhDr. Milada Nováková a PhDr. Josef Langmeier. (V roce 1951 jsme měli s dr. Langmeierem společně promoci.) Jak se dělají hromadné zkoušky, tomu jsem se naučil dosti rychle. Jeden den v týdnu byl totiž v SDÚ vyhrazen chlapcům – delinkventům z Dobrého pastýře a jeden den dívkám z Hodkoviček. Napřed proběhly všechny možné orientační zkoušky, včetně Stavělovy, a pak už po jednom šli chlapci nebo dívky k individuálnímu vyšetření. To už byla jiná věc. Vyšetřovaly se děti od malička do věku mladistvého, s problémy vskutku nejrůznějšími – snad jsme viděli všechno, co bylo špatné do sta kilometrů od Prahy. Vysedával jsem tedy u dr. Smržové a Novákové a u dr. Langmeiera

a díval se jim do rukou – a byl celý šťastný, když mi svěřili nějaký úkol. K tomu dr. Říha dodával: „Psychologický test to je jako břitva, můžete se jí oholit, ale taky pořezat. Až vyšetříte tisíc dětí, budete rozumět té břitvě (tj. nástroji, metodě, testu), ale to ještě vůbec nemusíte rozumět dětem.“ (Možná, že právě tady má původ moje posvátná úcta k „porozumění“ – vím, co to dá práce!) Instrukce k testům jsem se učil nazpaměť a všechno si ověřoval na dětech v příbuzenstvu a pak ovšem na vlastních dětech.

Psychologické vyšetření však není jenom věcí technického ovládní testů.

To mi ukázal dr. Langmeier dost brzy po začátku. Hromadné zkoušky se dělaly na verandách, které přiléhaly k našemu ústavu. Tužky se ořezávaly do odpadního koše. Tam se také házely papíry a všechno možné smetí. Jednou po zkouškách do této místnosti přivedla za dr. Langmeierem jedna maminka svého chlapce asi čtyřletého, krajně hyperaktivního (dnes bychom řekl „těžká lehká mozková dysfunkce“). Maminka právě přesvědčovala dr. Langmeiera, že dítě je zcela normální a jen učitelka v mateřské škole má nesmyslné připomínky, když tu chlapec, který jinak bezúčelně pobíhal kolem, bleskově popadl koš, strčil do něj hlavu až po ramena, pak si kecl na zem a všechno si vysypal na hlavu. Obraz „eminentně tristní“, řekla by dr. Smržová, blahé paměti. Dr. Langmeier nehnul ani brvou, jen jemně mamince povídá: „Přece jen myslím, že by to asi něco málo potřebovalo.“

Mluvíme o začátku padesátých let, a to byla doba zlého ideologického tlaku. Jak jste to pociťovali?

Zrušeno bylo ministerstvo sociální péče, náš SDÚ přešel pod ministerstvo školství – a to jej shledalo nepotřebným. Přesídlili jsme na Vyšehrad do bývalého Ulmanova porodnického sanatoria. Asi půl roku jsme přežili, ani nevím jak, a v roce 1954 nás převzala dětská psychiatrie Kraje pražského, která se právě pod vedením primáře JUDr. et MUDr. Otakara Kučery formovala. Než se tak stalo, dr. Říha náhle na infarkt zemřel. Personální složení teď už bývalého SDÚ zůstalo zachováno, až na to, že dr. Langmeier se svou paní už dříve odešli do Havlíčkova Brodu a nově nastoupila PhDr. Rudolfa Rónová. Náplň práce se mnoho nezměnila. Změnily se však vnější podmínky.

Do té doby náš ústav vydával každý měsíc jakýsi oběžník, v němž byly uváděny všechny ústavy v oblasti sociální péče, jejich indikace a počet volných míst. Síť těchto ústavů od dob první republiky byla vyvážená a praxí prověřená. Nyní dostávala trhliny jednu za druhou. Hlavním likvidátorem byl

jakýsi soudruh Turnovec. (Nikdy později jsem pak o něm už nic neslyšel.) Dr. Říha, který, chudák, musel chodit na likvidační konference, přišel jednou a tlumočil nám tehdejší komunistickou doktrínu sociální péče v podání onoho velkého inkvizitora. „To máte tak,“ prohlásil soudruh Turnovec, „za dřívější éry byli na vesnici všelijací degenerovaní šlechtici. U nich sloužily všelijaké vesnické děvečky. A z toho byli všichni ti blbečkové, co jich je po vesnicích. Teď už nemáme ani šlechtice ani děvečky – tak nebudou ani blbečkové. Tak nač bychom měli pro ně ústavy!“

V té době sama sebe zrušila ovšem i Psychologická společnost.

Každý začínající psycholog, lékař, učitel zažívá nejistotu a vedle toho i tíhu zodpovědnosti. Jak jste se s těmito pocity vyrovnával. Co vám pomáhalo první nesnáze překonat?

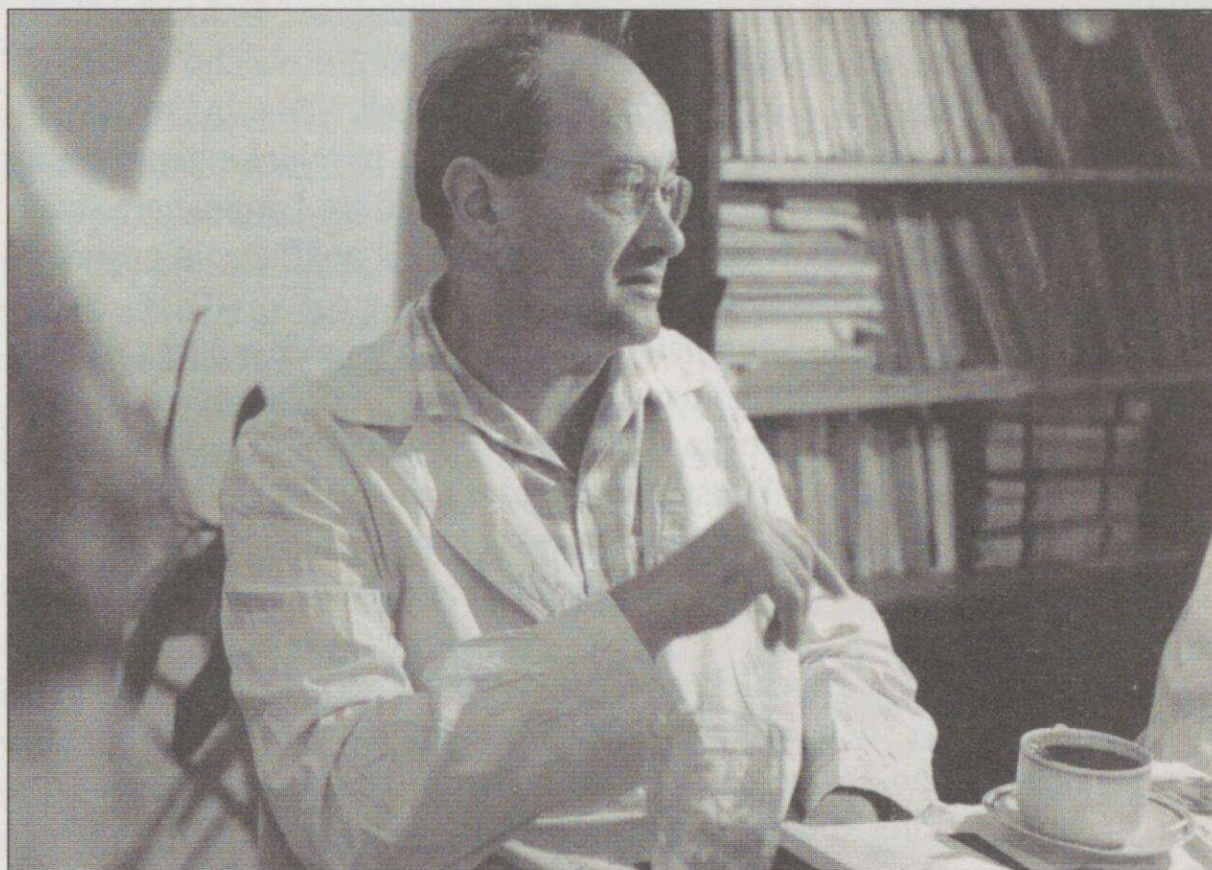
Ano, máte pravdu, tu nejistotu začátečníka a tíhu odpovědnosti jsem zažíval dost intenzivně. A co mně pomohlo? Ne co, nýbrž kdo! Lidé kolem! A odnesl jsem si do života jedno poučení, které dávám teď dál. U dětí s jakýmkoliv postižením, u dětí mimořádně úzkostných, u dětí s výrazněji opožděným mentálním vývojem apod., když vstupují do věku, kdy se rozhoduje o jejich zaměstnání a další kariéře, říkávám rodičům, že „více záleží na tom, s kým budou dělat, než co budou dělat“. Záleží na prostředí a na lidech. A v naprosté většině případů se při troše dobré vůle vhodné „lidské“ prostředí i pro takovéto děti najde.

V roce 1963 jste vydali knihu Psychická deprivace v dětství. Jaké to bylo, psát první knihu?

Tak předně, nebyla to naše první knížka. Do té první mne a doktora Langmeiera namočil (či vlastně do vody hodil a pořádně potopil) primář Kučera.

Jednoho dne přišel a řekl: „Tak jsem vám vyjednal, že napíšete knížku o psychologii. Zítra dojedete k paní Žantovské do Mladé Fronty... Inu, milý pane, nekoukejte jako vrána – a jeďte!“ (Mimochodem, rodina Žantovských byla s rodinou Kučerů spřátelena od dob školních a paní redaktorka, která nad námi pak držela ochrannou ruku a do spisovatelství nás vlastně uvedla, je maminka dnešního senátora Michala Žantovského, také psychologa. Tak vidíte, jakými cestami nás život vodí.) Knížka se jmenovala *Člověk známý neznámý*, vyšla v roce 1959, kdy nad psychologií po deseti letech hlubokého temna začalo opět trochu svítat. Byl to odraz! Koncepti připravil přítel Langmeier, rozdělili jsme si kapitoly – a kdybyste se na tu knížku podívali dnes,

našli byste tam v zárodku vlastně všechno, čím jsme se pak dál jeden i druhý zabývali. I tu psychickou deprivaci tam najdete. Knížka měla úspěch, brzy byla rozebrána. Sám profesor Příhoda napsal pochvalnou kritiku, což bylo zvláště povznášející, protože o nás osobně neměl ani ponětí.

JUDr. et MUDr. Otakar Kučera,
primář Dětské psychiatrické léčebny v Dolních Počernicích

Druhá moje knížka vzešla ze spolupráce s doktorem Jaroslavem Kochem, jmenovala se *Psychologie a pedagogika dítěte* a byla to učebnice pro dětské sestry, které se připravovaly na práci v jeslích. Budiž ovšem řečeno, že můj přínos k tomuto textu byl nevelký – doktor Koch měl všechno perfektně rozmyšleno a já mu vlastně jen přihrával poznatky o dětech předškolního a školního věku.

No, a teprve třetí knížka byla *Psychická deprivace v dětství*, jejíž koncepci opět připravil doktor Langmeier. On je duch „koncepční“, takže i veškerá

teorie, na níž celá práce stojí, je jeho dílem. Podívejte se třeba jenom na seznam literatury už v prvním vydání této knížky (1963). To skoro všechno přečetl on a v hlavě nechal uležet, než tu koncepci stvořil. Mně připadlo zpracování vlastních poznatků a zkušeností s dětmi z dětských domovů a pak celá kapitola o prevenci. Byla to knížka, na níž jsme oba pracovali s nadšením, společně nad ní uvažovali, diskutovali a dohadovali se, společně formulovali některé teze a závěry – zkrátka, moc rád na to vzpomínám. Že knížka šla do světa, to byl vlastně už jen jakýsi vedlejší produkt tohohle našeho zaujetí. Na něco takového jsme v té době ovšem ani nepomysleli. Vždyť byl rok 1963 – tedy jen dva roky po tom, co první naše zmínky o psychické deprivaci na pediatrickém sjezdu v Bratislavě málem stály doktora Langmeiera místo a další psychologickou kariéru. (Mne, chráněného v podřízeném postavení na psychiatrii, se prakticky vůbec nedotkly.)

Ale společně s Pepou Langmeierem jsme takhle pracovali i na dalších knížkách a člancích a vzpomínám na to neméně rád. Veřejnost psychologická nás brala víceméně jako srostlou dvojici a nepřipustila si, že by jeden a druhý mohl mít také nějaké osobitosti. Takže, když jsme pak po delší dobu psali každý něco svého a nic společného, doneslo se mi z „důvěryhodných“ pramenů, že jsme se krutě „rozhádali“ – čehož jsme ovšem byli a nadále jsme daleci.

Na anglické vydání Psychické deprivace napsal recenzi sám velký Harry Harlow, tj. ten, který dělal pokusy s deprivovanými opičkami. Německé vydání je také citováno dodnes. Ale pýchou se mé srdce zachvělo, když věrný můj „učedník“ a přítel Milan Kotek přijel z Vilniusu v Litvě a vyprávěl, jak na univerzitě na psychologii, když se představil tamnímu profesorovi, onen profesor vytáhl ruský překlad naší Deprivace a ptal se ho, jestli náhodou nezná tyhle lidi v Československu. Ti prý napsali něco, co bylo v Sovětském svazu „zjevením“.

Je možné, že myšlenky uvedené v této knize měly vliv i na koncepci zákona o rodině, který vstoupil v platnost v roce 1965?

Ano, knížka měla nepochybně vliv na nový zákon o rodině. Ale ono toho bylo víc. Jednak film *Děti bez lásky*, ale hlavně a především celé tažení za rehabilitaci rodiny a na její obranu proti komunistické doktríně. Toto tažení zahájila tehdy razantně, odvážně a přitom mimořádně citlivě a inteligentně mladičká novinářka (později psychoterapeutka) paní Helena Klímová památným článkem *Jako míšeňské jablíčko...* Té patří největší obdiv a poděkování. K ní se pak

přidávali nikoliv další novináři (ti si asi prsty moc pálit nechtěli), nýbrž kupodivu ředitelé dětských domovů, lékaři a vůbec lidé, kteří se v praxi setkávali s dětmi „bez rodiny“. Ti všichni šli se svou kůží na trh a bylo jich hodně – a to byla ta síla, která nakonec hnula i zákonem. Sama knížka by to nedokázala.

Podílel jste se dokonce na vzniku filmu Děti bez lásky, který se stal nečekaně úspěšným. Vzpomínáte si na to, jak celá věc začínala?

Film *Děti bez lásky* má v mém životě a v mé profesní kariéře zvláštní význam. Pomohl mi do světa.

U jeho zrodu jsem nebyl, pozvala mne k němu paní primářka MUDr. Marie Damborská z kojeneckého ústavu v Luhačovicích, která mezi jiným navzdory oficiální protirodinné ideologii té doby ve svém ústavu zaváděla prvky rodinné výchovy do péče o nejmenší děti vystavené jinak deprivacnímu strádání. Ta měla nápad a ujal se ho režisér Kurt Goldberger, který měl mimořádný čich na věci, které jsou právě v pohybu. No, a já jsem k tomu měl přispět poznatky ze sledování dětí v tehdejší soustavě našich dětských domovů.

Uvědomuji si v této souvislosti, že vlastně vždycky k tomu, co za něco stálo, mě někdo jiný pozval – a já jsem u toho pak zůstal a oné myšlenky či onomu problému jsem dost věrně (aspoň si to myslím) sloužil. Něco z tvrdohlavých beranů po předcích asi ve mně bude. (Pozor ale, na horoskopy nevěřím – sám nevím, proč mne tenhle nesmysl rozčiluje dokonce ještě o něco víc než jiné nesmysly, kterým lidé věří. Sám jsem zrozen ve znamení lva – a nic na mne ze lva nesedí.) K psychické deprivaci mne pozval dr. Langmeier, stejně jako k dyslexii, kterou jsem od něho pak převzal, lehké mozkové dysfunkce vynašel doktor Macek, na „nechtěné děti“ mě uvrtal můj nynější šéf docent Dytrych, do SOS dětských vesniček mne uvedl profesor Dunovský, psát do *Vlasty* mně (jakož i jiným) přikázal profesor Švejcar, do časopisu *Děti a my* mne přitáhl pan redaktor Desider Galský a kdo se mnou začal jednat o televizní *Vlaštovce*, to už ani nevím – ale fakt je, že sám jsem nikdy iniciativně s ničím objevným nepřišel.

Pan režisér Goldberger se ve svém řemesle vyznal suverénně a stejně tak tomu bylo s kameramanem panem Svatoplukem Malým a s těmi ostatními, kteří se nad tímto filmem sešli. To byl jeden úhelný kámen úspěchu. Ten druhý představovala podivuhodná schopnost těchto filmařských profesionálů vcítit se do světa dětí a pochopit, co je pro ně dobré a co ne. Prostě s tím

filmem žili a každý ze své odbornosti domýšlel, co by se mohlo a mělo vylepšit. Svědčí o tom tato historie:

Ve filmu se srovnávaly podmínky vývoje dětí v ústavním prostředí a v rodině, nic se nehrálo, všechny snímky byly autentické. Znal jsem chlapce z Dětského domova v Liběchově a věděl jsem, co před kamerou řeknou. Skutečně sami spontánně řekli to, co jsme ve filmu potřebovali. Když ale už bylo všechno vyvoláno, ukázalo se, že řeč těchto chlapců je tak nezřetelná, že to prostě není k poslouchání. Co teď? Byl už jenom jeden natáčecí den k dispozici. Bylo to v roce 1963, kdy celý proces natáčení proti dnešku byl nesrovnatelně zdlouhavý, materiál byl drahý, šetřit se muselo atd. V této tísní se režisér Goldberger rozhodl pro ústupek, vzal jednoho šikovného gymnazistu a uložil mu, aby se naučil to, co říkali ti chlapci z Liběchova a čemu nebylo rozumět. Tomuhle chlapci rozumět bylo, ale celé to bylo nějaké divné – prostě to nesešlo. Zkoušelo se to asi pětkrát – a pak se celý štáb režisérovi vzbouřil, nadávali mu, vyhrožovali, že půjdou od toho, že ten film žádný podvod nese... No hrůza! Mně dali auto, já jel do ústavu diagnostického a tam jsem podle spisů vybral jednoho chlapce, o němž se dalo soudit, že je případem psychické deprivace. V autě jsem se ho trochu vyptal na jeho život a před kamerou se jelo na ostro. To je ten Václav, s nímž ve filmu vedu rozhovor – a je perfektní.

Jak dopadlo uvedení filmu?

Při všem předvádění a schvalování měl úspěch, ale k promítání v kinech povolen nebyl – nesnášel se s oficiální ideologií. Stalo se však něco podivuhodného. Jakožto dílo československé socialistické kinematografie se dostal na bienále krátkých filmů v Benátkách a tam dostal hned tři první ceny, tedy jakési Oskary. Pan režisér Goldberger s největší radostí a zadostiučiněním převzal jednu cenu – ale než se stačil uklidnit, už ho volali pro druhou – a pak ještě pro třetí – za námět, za režii, za kameru a já nevím za co ještě. A jakožto vítězný film byl pak přece jen pro kina uvolněn a dostal se jako předfilm (přesto, že trvá víc než 40 minut) k tehdejšímu hitu Miloše Formana „Černý Petr“. A to byla další výhra. Na veřejné mínění, na všeobecnou osvětu ve věcech dětských a konečně i na naši legislativu měl nepochybně větší vliv než knížka *Psychická deprivace v dětství*, která v témž roce vyšla ve Státním zdravotnickém nakladatelství. Za rok (1964) jsme měli u nás nový zákon o rodině, který v podstatě platil až do srpna loňského roku a v němž bylo rodině opět přiznáno první místo mezi výchovnými institucemi. Z tehdejších socia-

listických zemí jsme v této věci byli rozhodně nejdál. (Naopak, ještě hůře na tom byl Sovětský svaz a tehdejší NDR.)

Jak jste se dostali do ciziny?

Film dostal nejprve francouzskou verzi a pak i anglickou a německou a některá naše vyslanectví ho dostala k dispozici jako dokument o naší kulturní vyspělosti. Promítán byl v pařížském Centre internationale de l'enfance, kde jsem se mohl účastnit jednoho kurzu. Pak mne s ním pozvala jedna sekce Světové rady církví do Brightonu v Anglii, pak jsem s ním byl v Německu a ve Švédsku, u nás jej viděl John McLeod z Austrálie a paní Margaret Rawsonová z USA, takže když se na chvíli ledy uvolnily v roce 1968, vezl jsem tento film spolu ještě s Trnkovou *Kibernetickou babičkou* (to je také o psychické deprivaci, ovšem geniálně umělecky pojaté) a jedním naším filmem o dyslexii na cestu kolem světa. Mohou-li se lidé na něco dívat, je to desetkrát přitažlivější, než kdybyste mluvili jako Jan Zlatoústý. Navíc v tom roce bylo Československo na vrcholu popularity, a já tedy cestoval do světa jako posel nových časů.

Když je člověk pozván na takovouto cestu, chtě nechtě musí přijmout určitá její pravidla. Nějakého kmána by si pořadatelé a sponzoři jistě nevybrali a tak kmán-nekmán jste od té chvíle významným československým psychologem (to na východním pobřeží USA), evropskou kapacitou (to na americkém Středozápadě), expertem světového významu (to v San Francisku a okolí) a vůbec nejvyšší autoritou ve svém oboru (to po celé Austrálii od východu na západ). Kdybyste viděli, jak já se styděl, když jsem tyhle řeči musel vyslechnout – jak mě mráz běhal po zádech – a jak jsem se s úlevou schoval vždycky za pana režiséra Goldbergera, za paní primářku Damborskou a za toho svého jedinečného Václava!

Na univerzitě v australském Brisbane byl při mé první přednášce a prvním promítání sál nabitý tak, že jsem sotva měl kde stát, jeptišky mi na stupínku seděly u nohou... A protože se tam někteří nedostali, druhý den se představení opakovalo – a nabito bylo zase. John McLeod zářil a jen se svým suchým humorem podotkl, že by takovouto návštěvu snad čekal, kdyby do Brisbane přijel Sigmund Freud, a ne nějaký psycholog z psychiatrické poradny kdesi v Praze, který doma nemá za měsíc ani tolik, kolik jeho laborant za dva dny.

Ale něco jiného se mi stalo na stanfordské univerzitě v Palo Alto. (Stávalo se mi ovšem také, že mne zatáhli někam a já ani nevěděl, jak se to tam jmenuje.) Šéf katedry (také jsem nepostřehl, jak se jmenoval) sezval asi dvacet

lidí, já udělal krátký úvod a *Děti bez lásky* pracovaly za mne. Film skončil a tu předseda vstal a řekl: „Máme to štěstí, že je dnes mezi námi John Bowlby, a tak ho prosím, aby se jako první ujal komentáře k tomu, co jsme právě viděli.“ Mně v té chvíli vsutku „spadlo srdce do kalhot“, asi jsem také patřičně zbledl a závrať se o mne pokoušela – protože John Bowlby opravdu byl nejvyšší světovou autoritou, pro Spojené národy už v roce 1951 připravil zprávu, která celé bádání o psychické deprivaci odstartovala, a pro mne s Pepou Langmeierem byl někým takovým jako onen Sigmund Freud pro psychoanalytiku. Já ho do té doby nikdy neviděl ani na obrázku. On musel mou panickou reakci dobře vidět – a zachoval se vsutku jako grand. O filmu se vyslovil pochvalně, ba moc pochvalně. Řekl, že je to „to nejlepší, co na dané téma kdy viděl“. A pozval mne na oběd. Tak tohle bylo v celém mém životě asi nejvyšší uznání, kterého se mi kdy dostalo.

Jen ještě pro zajímavost: Ten film má pořád ještě své poselství. A poněvadž všechny staré verze už byly k nepotřebě, pan režisér Babič se postaral o nové namluvení v angličtině a němčině. Před nedávnem dostal objednávku na sto kazet ze Švýcarska pro studenty pedagogiky. A to je tomu filmu letos 36 let.

Začínal jste v dětských domovech. Jak vznikla myšlenka SOS dětských vesniček?

Já jsem měl v životě tři velké příležitosti, které jsem si sám nepřipravil, nevymyslel, nenahrál. Zasloužili se o to mí přátelé a mne přizvali ke spolupráci. Napřed jsem poznal hodně dětí žijících v dětských domovech, tj. bez rodiny, pak hodně dětí, které z dětských domovů přišly do náhradních rodin, a konečně hodně dětí, které sice žijí ve vlastních rodinách, ale za problematických emocionálních a sociálních podmínek. K psychologické účasti na práci v SOS dětských vesničkách mne pozval jejich zakladatel, dnešní profesor Jiří Dunovský. Ten si to vymyslel a zajistil ideově i legislativně. Pan Ciboch první SOS vesničku postavil, byl jejím prvním ředitelem a vtiskl jí také kus svého ducha. A já na něho neméně vděčně vzpomínám, neboť je osobností svéráznou a mě naučil víc než mnohé učebnice.

Hodně z těch dětí, které do vesničky přicházely, jsem znal už dříve z dětských domovů, takže jsem pak spolu se svými mladšími přáteli-psychology mohl sledovat, co se s nimi v novém prostředí děje. Do té doby jsme sledovali, jak psychická deprivace vzniká – teď jsme viděli, jak se napravuje!

Jak pobyt v takové vesničce na dítě působí?

SOS dětské vesničky jsou zvláštním zařízením pěstounské péče. První, v Karlových Varech-Doubí, vznikla u nás na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Brzy po začátku jsem tam vyšetřoval patnáctiměsíčního chlapce, který přišel do rodiny, kde už byly čtyři starší děti. Ty zpovzdáli vyšetření přihlížely. Malý klouček byl vývojově opožděn. Když jsem do vesničky přijel po dvou měsících, nejstarší chlapec z této rodiny mne uviděl a zdálky na mne volal: „Musíte k nám hned přijít. Uvidíte, co jsme našeho Káju už naučili.“ Káju jsem tedy vyšetřoval a starší děti se zase směly dívat. Pokrok byl zřejmý, jenom tzv. jemná motorika (obratnost rukou) byla proti normám ještě pozadu. Mluvil jsem o tom s matkou-pěstounkou. Když jsem se loučil, podává mi jeden ze starších chlapců ruku a říká: „Uvidíte, že až přijedete příště, že my ho tu vaši jemnou motoriku naučíme!“

Sourozenecké vztahy tu mají nesmírný význam. A uvědomujeme si to zpravidla naléhavěji než v rodinách tzv. normálních.

Život v SOS dětské vesničce v Doubí.
Muž zezadu je tehdejší ředitel PaedDr. Petr Niederle.

V SOS vesničce tvoří rodinu většinou matka a děti. Proč je „obětována“ role otce?

V SOS dětské vesničce tvoří rodinu matka s dětmi nikoli „většinou“, nýbrž vždy. Otec tady v rodině chybí. A máte pravdu, že byl svým způsobem „obětován“ ve prospěch větší stability takovéhoho rodinného společenství. Je to nevýhoda. Ale toho jsou si všichni ve vesničkách i kolem nich vědomi a hledají cílevědomě „náhradní“ otcovské osoby. Já jakožto příchozí zvenku a občasný návštěvník jsem nikdy do takové role tlačěn nebyl. Ale tuto roli docela přirozeně přebírali ti muži, kteří ve vesničce trvale žili a s vesničkovskými rodinami jejich život víceméně sdíleli.

Poněvadž probíhá šetření o osudech dětí, které vyrostly v náhradní rodinné péči a ony dnes už samy mají děti, měl jsem příležitost zrovna nedávno na toto téma mluvit s jedním mužem dnes třicetiletým. Bez rozpaků ihned řekl: „No ano, otcovská osoba, to byl pan Niederle (v té době ředitel vesničky) a pan Sekot (v té době jeho zástupce a muž na sport, práci a jiné věci) – v nich jsme měli jistotu, zastání i autoritu.“

Jakým způsobem jsou vybírány matky pro děti ve vesničce? Stalo se někdy, že tuto svou roli některá žena nezvládla?

Výběr je velice důkladný a obezřetný. Není to nějaký jednorázový akt, nýbrž proces, během něhož se má budoucí matka o mnohém poučit, mnohému se naučit, ale především prakticky se seznámit s nároky, kterým bude vystavena. Během této přípravné doby, která trvá zpravidla dva roky nebo i déle, má vždycky možnost své rozhodnutí změnit a ze závazku vystoupit. Ale když jednou onen závazek přijme, očekává se, že jej bude plnit vskutku tak bezpodmínečně a naplno, jako se plní mateřské poslání v běžném životě. Ale protože nejsme nikdy dost moudří předem, ani sebedůmyslnější výběrové řízení nemůže zaručit, že někdy nesáhneme vedle. Stalo se tedy, že některá matka svou úlohu nezvládla – ale jsou to případy vskutku výjimečné.

Jaké zkušenosti máte s jinými typy péče o opuštěné děti? Je některá obecně nejlepší pro všechny děti, nebo záleží také na vlastnostech a potřebách dítěte?

Dětské vesničky jsou jen jednou formou náhradní rodinné péče. Takových forem je ještě několik a každá z nich má své specifické charakteristiky, své přednosti a svá úskalí. Není jedna „nejlepší“ a vhodná pro všechny případy. Kdyby tomu tak bylo, nevznikly by žádné další. Věc je to složitá a jde vždy o jemné vážení možností – tak, aby se pro toto konkrétní opuštěné dítě vy-

bralo to nejvhodnější náhradní výchovné prostředí. Napsali jsme o tom s Jiřím Kovaříkem, Vědunou Bubleovou a několika dalšími spolupracovníky knížku *Náhradní rodinná péče*, která vyšla letos na jaře. Zájemce bych si dovolil na ni odkázat.

Některé matky z SOS dětské vesničky v Doubí

V jednom záběru filmu Děti bez lásky jste vy s plnou náručí dětí. Jaký to byl pocit? Kde jste bral, abyste mohl tolik dávat?

Je zajímavé, že jste si zrovna téhle scény povšimli. Ta, jako ostatně celý film, nebyla ani v nejmenším „nahráná“. Udělali jsme prostě na ostro malý pokus. Děti si v herně hrály a najednou jsem jedněmi dveřmi vstoupil já a otevřel náruč. Všechny děti se hrnuly ke mně a já se snažil zvednout je k sobě nahoru. Jenomže film dobře zachytil to, co já jsem vidět nemohl: Zklamání a smutek těch dětí, na které se nedostalo a které se jen bezmocně dívají ke mně nahoru. A pak oči toho jednoho dítěte, které jsem odložil, abych mohl vzít jedno další,

jež se toho dožadovalo. Co jsem cítil tehdy, to už se nepamatuji – ale dnes, když se na tu scénu dívám, není mi docela dobře.

Řekl jsem ale, že šlo o pokus. A ten pokus nám dokonale vyšel. Zatím co já, jak říkáte, jsem měl plnou náruč dětí, vstoupil druhými dveřmi do místnosti pan kameraman. A tu děti nechaly mne a hrnuly se zase všechny k němu. Jenomže on držel kameru a děti zvedat nemohl – a tak ho děti aspoň za šňůry od kamery tahaly, smály se, dováděly. A tu jsem zase já se sehnul a znovu otevřel doširoka náruč – a ony zase běžely ke mně. Z veselého obrázku se najednou stal obrázek smutný. Tyto děti běží do každé (!) otevřené náruče, neznají ostych, neznají ale ani věrnost a jen povrchně uspokojují vyhladovělou potřebu intimní blízkosti někoho dospělého.

Pocítil jste někdy k některému cizímu dítěti tak silný soucit nebo pouto, že jste uvažoval o jeho osvojení? Může si to profesionál vůbec dovolit?

Na tuto otázku musím odpovědět záporně. Ne, o osvojení cizího opuštěného dítěte jsem neuvažoval. Předně, nebyl jsem v situaci, která by takovou úvahu vyvolávala. Za druhé, byla by to v našem případě vždycky především věc mé ženy, která by v tom měla vyvinout iniciativu. A za třetí, myslím, že ani já ani ona bychom nebyli těmi pravými náhradními rodiči. Ti, kteří to dokáží, jsou vzácní lidé – a je třeba si jich vážit. Dítě, byť jakkoliv opuštěné a třeba nevelkého nadání a nevábného zjevu, má právo takové vzácné lidi do své blízkosti získat. Přitom ta „vzácnost“ se neměří inteligencí, ani bohatstvím, ba ani jen „dobrým srdcem“ – je k tomu třeba ještě mnohem víc, co ani v psychologických testech nedokážeme zachytit.

Cítil jste se v životě někdy sám opuštěný a nepochopený?

Ano, vzpomínám si na to. Bylo to několikrát v době puberty. Ale tento pocit se mi nijak nevrací. A dál po pubertě a v dospělém věku mě takové pocity už, myslím, nikdy nepronásledovaly.

Když se dnes setkáte třeba při vyšetření s dítětem tzv. „bez lásky“, pocítujete lítost, nebo už jste si na toto skutečnost zvykl natolik, že vás to nechá klidným?

Ne, nezvykl a klidným mě to nenechá. Lítost ale není to pravé slovo. Mě to vždycky také dost rozčílí, i když navenek to není třeba znát. Je to prostě něco, co by nemělo být. A ať už s tím můžete nebo nemůžete něco dělat, v klidu vás to nenechá.

Jakou roli hraje u psychologa, zda sám má nebo nemá děti?

Není tomu tak, že by bezdětné ženy a bezdětní muži nemohli být dobrými psychology. Zním takových hezkou řádku. Ale ti, kdo mají děti, to přece jen mají o trochu snazší. Učí se, abych tak řekl, z první ruky. Učebnice mají doma a nepotřebují za nimi chodit k příbuzným, známým a do knihoven. Navíc ovšem, s vlastními dětmi prožijeme to, co jinak prožít nemůžeme a co nám také žádná literatura nedodá. Jen tak poznáte například, co je to úzkost. Když vaše dítě potká neštěstí, když sami vlastnímu dítěti něco provedete (už jsem tady líčil, jak náš otec střelil mého bratra do oka), nebo když popadnete dítě a letíte s ním do nemocnice. To naše Janička byla jednou nemocná na nějakou banální dětskou infekci. Byla klidná, spokojená – ale nějak až moc. Bolí tě něco, Janičko? Nebolí! Je ti něco? Není. Teplota je nízká. Pak ještě nižší. A ještě nižší. A v té chvíli jsem pochopil, že je zle! Je takhle nízká teplota vůbec sluchitelná se životem? Byla to encefalitida čili zánět mozku, a protože jsme s nynějším profesorem Doutlíkem z Bulovky dělali šetření o následcích parainfekčních encefalitid, věděl jsem, co to může znamenat. Ne – kdo tohle nezažil, z knih se to nedoví. A já jsem tolikrát v duchu povzbuzoval naše sociální pracovnice, které, buď samy těhotné nebo sledující těhotenství svých dcer, musejí dělat anamnézy našich pacientů a dnes a denně se dovídají, co všechno a jak nečekaně se může v těhotenství stát. To je také lidské hrdinství. (A žádná televize o tom neví!)

Od vlastních dětí se učíme vývojové psychologii – to se zdá být jasné a samozřejmé. Ale tak docela samozřejmé to není. To musíme o vývoji už něco vědět, abychom mohli poznávat, co se děje zákonitě, a co nikoli, abychom mohli něco očekávat, něčím být překvapeni, z něčeho se radovat a s něčím si dělat starosti – zkrátka, abychom mohli být angažovanými pozorovateli a objeviteli. Kdybychom byli sami jen čirá nevědomost, žádné velké vzrušení by nám to nepřineslo. Proto je dobré, když si mladí rodiče (ale i babičky a dědečkové) něco z vývojové psychologie už předem přečtou. Více si pak svého rodičovství a prarodičovství užijí. (Ostatně tímto poznáním byla inspirována i moje knížka *Rodiče a děti* v obou vydáních a dvoudílné *Radosti a starosti*, na nichž jsme se podíleli s paní primářkou MUDr. Marií Pokornou.)

Nejsou děti psychologů trochu pokusnými králíky?

Já sám jsem se trochu zhlédl v anglickém psychologovi Valentineovi, který podrobně zaznamenával vývoj svých pěti dětí a tří vnoučat. Začínal už před narozením a o dítěti „B“ například zaznamenal, že se jakožto plod v těle mat-

čině projevoval s takovou vervou, že „vyrazil své matce z ruky šálek čaje (co jiného, když to byla Angličanka) v sedmém měsíci jejího těhotenství“. Však také potom to byl kluk mimořádně aktivní, temperamentní, sportovec, dynamo. No, a já jsem pana Valentinea ctil a následoval. Jarmilu, naši nejstarší, jsem sledoval vsutku podrobně a vydržel to asi dva roky (a babičky se děsily, že bláznivý otec dělá s dítětem nesmyslné obraty, „píchá je do nožičky“ a „svítí mu do očí baterkou“, čímž je nepochybně ohrožuje na životě), s Janou už to bylo slabší a se Zdendou už jen „aby se neřeklo“.

Takže jste měl hned tři objekty ke sledování.

Ano, máme tři děti, a protože i ten nejmladší překročil už čtyřicítku, nemohu si být moc jist, že si spolehlivě vzpomenu zrovna na to zajímavé, co by snad mohlo být někomu nějak užitečné. Podstatné ovšem bylo, že moje žena i já jsme po dětech opravdu toužili. Když mi řekla, že je těhotná, byl to můj šťastný den! Sama brala své těhotenství odpovědně, nikoli však úzkostně – prostě si věřila. Jakožto zdravotní sestra něco o tom už věděla, chodila na těhotenský tělocvik a navíc si zakládala na tom, že nějakou nepohodu nedá na sobě znát. Však se jí také povedlo dokonale mne překvapit. Já ani netušil, že chvíle porodu je už za dveřmi, ona mne klidně ráno vypravila do zvláštního dětského domova v Mladé Boleslavi, sama pak vzala svůj připravený kufřík a odešla do porodnice. Do dětského domova mi pak volala Olinka Horanová (dnes Šašková), sekretářka z našeho SDÚ, že mám dceru. Paní doktorka Nováková totiž usoudila, že nezodpovědný mužský sám si jezdí po dětských domovech a doma nechá nebohou ženu před porodem. Jak našla tu nebohou ženu v porodnici, to už ani nevím. Existuje snad nějaká „ženská“ intuice, která pracuje ve chvílích ženského ohrožení a vyvolává ženskou solidaritu, o níž toho my muži pohříchu víme moc málo.

V dětském domově bylo z toho ovšem pozdvižení, oslavovalo se – a kdykoliv jsem potom do tohoto domova přijel, od ředitele až po školníka pokládal každý za svou povinnost se mě přátelsky dotázat, zdali mám ženu zase v porodnici, dceru na cestě a kdy se má čekat ten telefon.

Máte pocit, že děti psychologů hodně ovlivňuje povolání jejich rodičů?

To je zajímavá otázka. Zřejmě si ji kladl i PhDr. Jaroslav Šturma (prezident Českomoravské psychologické společnosti a můj nynější šéf v Dětském centru Paprsek v Praze-Hloubětíně), když do programu psychologického sjezdu v Olomouci v roce 1998 zařadil diskusi s dětmi psychologů, které se samy

psychology staly. A je takových hezká řádka, což jen svědčí o identifikaci těchto dětí s povoláním rodičů. Říká nám to, že přinejmenším nebyly nijak odstrašeny a že pokusy, které na nich rodiče páchali (tak jako já na těch našich), jim nijak nepříjemné nebyly.

V naší rodině je jedna dcera psycholožka, druhá sociální pracovnice a syn má povolání technického rázu. Ale stejně si vzal učitelku mateřské školy. A pokud jde o vnoučata, ta se zpravidla už vysloveně radovala, když děda přinesl nějaké „testy“. Ostatně nejstarší vnučku Bětku (o té se to teď dá už říct) to také od „pomáhajícího povolání“ neodradilo. Studuje sociální práci a už dost dlouho pomáhá vozíčkářům.

Ale dovolte mi, abych se ještě vrátil do dětství našich dětí. Napadlo mě to teď, když mluvím o jejich zaměstnání. Karolína, dobrá přítelkyně naší rodiny, už několikrát vyslovila názor, že naše druhorozená dcera Jana byla pro své povolání sociální pracovnice předurčena už od věku svých čtyř let. Dokládá to vždy znovu jednou jedinou, zato však příznačnou vzpomínkou.

K té vzpomínce musím udělat malý úvod. Tatínek Žižků, otec mé ženy, jakožto lesák dostával od lesní správy v Doksech za odměnu týdenní pobyt v pěkné chatě zvané „Ďurišovka“ (byla totiž pro ministra Ďuriše po válce postavena) na břehu Máchova jezera. Tatínek tuto svou zaslouženou odměnu pravidelně postoupil naší rodině a my tam trávili blahý týden a s námi mnozí naši přátelé. Tedy i Karolína. Záchod byl v lese dost daleko od chaty, a protože špatně chodila, šla Karolína na obhlídku za dne, aby pak třeba v noci nebloudila a o něco nezakopla. Děti šly s ní. A naše Jana si vymyslela, že „dá šištičku na pařízek“ (něco jako maják na skálu), „aby teta v noci viděla, kam má a kam nemá šlápnout“. Šištička na pařízku je u nás od těch dob symbolem sociální práce.

Ale aby ani Jarmila se Zdendou nepřišli zkrátka, musím také o nich něco povědět. Když táhlo Jarmile na čtvrtý rok, dala mi velice názorný příklad tzv. dětského antropomorfismu, což je to, čemu profesor Langmeier výstižněji říká „kouzelný věk dětství“. Znamená to, že pro dítě je živé všechno, co se hýbe a všechno, co se děje, děje se „lidsky“. Byli jsme v Pekle u babičky a dědečka, stáli jsme na hrázi nad stavidlem pstruhového rybníčka, který jsem tam obnovil, dívali jsme se, jak voda přetéká do malé stružky – a Jarmila řekla doslova toto: „To je ta vodička ráda, že tak pěkně uplavává, vid' tatínku! Aspoň ji nebudou ryby zlobit.“ Psal jsem o tom už v první naší knížce *Člověk známý neznámý* v roce 1959 – a jsem hrdý na to, že ani sám velký Piaget nemá ve svých záznamech lepší příklad mentality dítěte na přelomu batolecího a předškolního věku, než mám já.

A se Zdendou se vraťme ještě znovu na Ďurišovku k Máchovu jezeru. Věkem byl právě také v onom kouzelném dětském věku, ale uvidíte, jak jeho reakce byla už „mužsky“ jiná než u našich děvčat. Karolína a Honza Brázdil se rozhodli, že si vyjedou na lodi na jezero. Zdenda se jim na lodi usadil už předem. Ovšem, aby ti dospělí mohli do lodi nasednout, museli ji od břehu odtáhnout do trochu větší hloubky. A jak do ní lezli, Honza s jednou rukou a Karolína na svých vratkých nohou, loď se převrátila. Posádka se válela ve vodě jeden přes druhého a když se jim konečně podařilo nějak vstát a vylézt a loď vytáhnout, chuť na další plavbu je dokonale přešla. Teprve až večer u ohníčku si Karolína vzpomněla, že na lodi byl také Zdenda a že si vůbec nikdo nevšiml, jak se dostal ven. V tom vodním dramatu se na něj úplně zapomnělo. I ptali se ho – a on stručně odpověděl: „Když jsem viděl, že už se nikam nepojede, tak jsem šel domů.“

Máte určitě obdivuhodnou ženu.

Ke cti své ženy musím ještě dodat, že měla dost jasný životní plán a svou osobitou filozofii. Vyjádřila ji jednou dokonce matematickou formulí: „Dvacet let jsem užívala mládí, dvacet let jsem věnovala rodině a teď dvacet let chci věnovat společnosti.“ Tou společností myslela zaměstnání ve svém oboru. Ona totiž, když naše děti byly už ve škole, postupně se starala ještě o další dvě děti z přibuzenstva také až do jejich doby školní, což jí vydalo právě na oněch dvacet let věnovaných rodině. Kdo ze starých pamětníků by si připomněl tehdejší doby a plat psychologa ve zdravotnictví coby živitele rodiny, asi by připustil, že její motivace pro rodinný život byla dosti silná a že se musela moc důmyslně ohánět, abychom jakžtakž slušně vyšli.

Když se měla narodit Jana a pak Zdenda, to jsem ženu už do porodnice věrně doprovázel – a doma jsme pak tancovali s mou sestřenicí Vlastou z Holohlav, která u nás, jakožto dcera bývalého odbojného kulaka a nyní zemědělská dělnice, trávila nějakou dobu v zimě na zkušené. Doufám, že jí tahle zkušená byla k dobrému.

Jakou roli hrají ve vašem životě ženy jako inspirátorky a spolupracovnice? Dějiny civilizace prý za hodně vděčí tomu, že muži chtějí, aby obraz jejich úsilí byl před ženami co nejlepší.

Ženy jako spolupracovnice jsem vždycky měl, jako inspirátorky méně. Ale fakt je, že před těmi „svými“ ženami muž podvědomě touží nějak se „vytáhnout“. A já v tomto bodě rozhodně výjimkou nejsem. Uznání od žen člověku

vždycky lichotí – a od té vlastní kupodivu dvojnásob. Asi proto, že je k tomu daleko méně příležitostí. Jen vlastní žena totiž, na rozdíl od těch ostatních, zažívá situace, kdy muž (v tomto případě já) žádné zvláštní ocenění nezasluhuje. A v denním životě jsou tyto situace, bohužel, zřejmě v převaze.

A co slovo feminismus? U nás zní stále ještě cize. Proč?

Pro feminismus žádné velké pochopení nemám. Myslím si, že je to nedorozumění (pan Václav Klaus by řekl „hluboké nedorozumění“). Ženy si prostě nerozumějí, ale tím hlasitěji se snaží ty druhé o své pravdě přesvědčit.

Myslíte, že jste nějak pronikl do toho, čemu se říká „ženská duše“?

Proniknout do „ženské duše“ – takové ambice vsutku nemám, to je věc básníků a dramatiků. Ale že jsem jakožto otec měl příležitost sledovat vývoj a dospívání dvou dcer, za to jsem také vděčný. Byla to, myslím, výborná lekce psychologie. Její podstatnou částí bylo poznání, že přibližně od poloviny školního věku se v rodině vytvářejí určitá spojení podle pohlaví. Ženy vytvoří spojení své (Karel Čapek by tomu řekl „ženské mysterium“) a dají těm „svým mužům“ jasně najevo, že jsou věci, kterým oni rozumět nemohou. A stejně tak přestane být kluk maminciným miláčkem a sám aktivně se dere do mužské poloviny své rodiny. Nachází tam ovšem i více pochopení pro své problémy. (Aspoň většinou, doufám.) A my, jakožto rodiče – či spíše, jakožto ti, kdo s dětmi sdílíme svůj život – prostě neujdeme tomu, abychom jim nebyli životními „vzory“. Dobrymi, špatnými, výraznými, slabými, takovými, onakými – ale vždy nějakými. Tady nemáme co na někoho jiného svádět!

Ale přece jen se k něčemu v životě naší rodiny musíme vrátit. Máte-li víc dětí než jedno, nutně poznáváte, jak osobitě jim příroda namíchala rodičovské geny. Něco je ve všech těch vašich dětech stejné, něco nestejně, něco známé, něco neznámé, něco srozumitelné, něco nesrozumitelné. A rozhodně se nenudíte! S jejich vývojem se vám také před očima mění jejich sourozenecká konstelace. U nás například byla Jarmila už „velké dítě“, když přišly ty dvě „malé“. Pak ale to byly dvě holky a jeden kluk – pak zase jedna školačka a dvě děti předškolní – pak dvě školačky a chlapeček-mamincin miláček – pak zase dvě holky a kluk – pak jedna velká, jedna prostřední a jeden zvlášť. A já jakožto psycholog jsem se učil poznávat nejen vývoj jednotlivého dítěte, ale vývoj dítěte v závislosti na vývoji těch druhých. A to už vůbec není jednoduchá věc.

Kdo máte víc než jedno dítě, přijdete také zákonitě (ať máte či nemáte nějaké ponětí o psychologii) na to, že děti jsou „různé“, a to i tehdy, když jsou

nepochybně vaše. (Tady nechci dělat žádný laciný vtip, ale myslím na rodiče adoptivní a na pěstouny, kteří přijímají děti se zcela neznámým genetickým vkladem.) Podle mých záznamů druhá v pořadí, tj. Jana, sála mléka mateřského a pak nadále přijímala potravu podstatně méně než ta první, tj. Jarmila, přičemž ale byla docela pěkná baculinka – a dnes jsou obě asi stejně štíhlé. To mají ovšem díky včasné a účinně realizované obraně proti komplexu své matky, která po celý dospělý život hlídá svou váhu, s úspěšností jen střídavou. Jana s jídlem potíže nemá, u Jarmily pochody zažívací probíhají v krajnostech – hned je najedená, že už dál nemůže, a hned má zase hlad, že to nemůže vydržet. Však o ní jednou sestra Jana na výletě v Tatrách výstižně poznamenala: „Naše Jarmila, kdyby měla táfličku čokolády a příruční záchod, tak by mohla jet na cestu kolem světa.“

Syna zatím v našem vyprávění opomíjíme.

Zdenda byl agresivní vztekloun. Chudák žena musela odtrpět, když Zdenoušek na písku ve zlosti porazil jednu holčičku a kousal ji do nosu. Její matka spustila hysterický povyk a teprve když se trochu uklidnila, byla schopna mé ženě vynadat a vyčíst jí vychovatelskou neschopnost. Já sám jsem byl svědkem toho, jak na hřišti se tento agresivní sotva dvouletý synáček sápal na kluka mnohem většího, než byl sám. Nezasáhl jsem já, nýbrž zkušená čtyřletá sestřička Jana, která Zdendu popadla a na ohroženého kluka volala: „Já ho podržím a ty rychle uteč! Rychle utíkej, dokud ho držím!“ No vidíte, a od tří let výš už agresivní nebyl, naopak spíš bázlivý a nejistý. Když jsme ho posílali, ať si jde hrát ven mezi děti, jeho odpověď zněla: „A kdopak mě tam bude hlídat?“ A je z něj dnes docela mírumilovný otec rodiny.

Na dětech prý vidíme, jak stárneme.

Ano, to je pravda, a neunikneme tomu. Líčím tu, jak se nám Jarmila narodila – a pak, sotva se člověk párkrát nad ní zamyslí, potká ji s nějakým cizím fousatým chlapem a vidí, že svou rozhodující roli dohrál a dál že už bude jen přihrávat. Opravdu se mi to stalo. Jdu kolem Stavovského divadla, už zdálky vidím, že moje vlastní dcera jde proti mně, vedle ní mladík se slušným módním plnovousem, mjíme se v takové blízkosti, že do sebe div nevrzáme (to schválně jsem se tak přiblížil) – a ona vidí jeho – a mne ani náhodou. Ještě se za nimi chvíli dívám – a musím říct, že jim to docela sluší. Když o tom pak doma ženě s potěšením referuji jako o senzaci dne, jen znovu zjišťuji, že jsem (zákonitě) ten poslední v rodině, kdo se o takovýchto věcech dovídá. Ona,

tj. moje žena, to přece ví už dávno – a to jenom já jsem tak natvrdelej, že nemám oči.

A co puberta vašich dětí? Vypadá to, jako by vše plynulo hladce.

Ale kdepak! Potíže samozřejmě byly. Nikdo není dokonale chráněn. Ale puberta přešla a nic zlého se, zaplať Pán Bůh, nestalo. Puberta s člověkem sice zaklepe, ale jeho základní povahu zpravidla nemění. Co dobrého do nás vešlo před pubertou, to se po pubertě zhodnotí. Lidé se jí bojí většinou zbytečně. Na druhé straně však pořád ještě přetrvává pověra, že puberta především ve své fyziologické složce, tj. zvýšenou hormonální aktivitou, může nějakým zázračným způsobem napravit třeba vážnou vývojovou poruchu, na normální úroveň uvést mentální retardaci, změnit temperament, „vyléčit“ autismus apod. Bohužel, ti rodiče, kteří v takovouto zázračnou moc puberty skládají naději, bývají zklamáni. To podstatné ovšem je, že od puberty výš je člověk už schopen sám na sobě cílevědomě pracovat, a že tedy má i sám za sebe nepoměrně větší odpovědnost než kdy předtím. Jeho inteligence je na vrcholu. A už nemá na co se vymlouvat.

Vaši klienti i veřejnost vás zná jako usměvavého a vždy pozitivně naladěného člověka. Máte nějakou „komůrku“, kam chodíte s negativními pocity? Dovedete se pořádně rozčítit? Při jaké příležitosti?

To víte, že se dovedu rozčítit. Většinou ne tak, že by to bouchalo navenek. To rozčilení má u mne složku somatickou – nespím, nejím, jsem v napětí, srdce tlučte nepravidelně, takže musím navštívit pana profesora Slabého. Zkrátka je mi z toho zle. A příležitosti? Ty jsou různé. Většinou, když se děje něco, co já vnímám jako ne fair. Proto mě tolik rozčilují novináři – když vidím, že jim nejde o věc, ale o efekt. Nemám rád vejtahy a primadony.

Zůstaňme ještě u vaší povahy. Pozorujete u sebe ctižádost?

Musím upřímně říct: Ano! Úspěch, pokud mohu sám posoudit, ten mě asi nijak moc nerozmazluje ani nekorumpuje, zato neúspěch, ten pálí jako čert. Na tom si svou ctižádost nejvíce uvědomuji. Člověk nechce vypadat hloupě, nechce se zesměšnit – naopak, chce se „vytáhnout“. Má to co dělat s naším vědomím vlastního „já“ čili s identitou – a uchování její pozitivní podoby je jednou z několika málo základních duševních potřeb člověka. A u mne je tato potřeba asi dost silná.

Nad touto otázkou mne napadá hned několik trapasů z vlastního života – ale jeden z dávného dětství se mi dere neodbytně do paměti. To mi naše služky (vidíte, i z ředitelových dětí si mohly pěkně vystřelit) daly pětikorunu, abych v krámě u Jílků koupil něco, co stálo přesně pět korun. A řekly mi, že za to, co zbude, si mohu koupit bonbony. Když jsem dal panu Ádovi Jílkovi pětikorunu a on nic, nesměle jsem mu naznačoval, že mi má ještě něco zbýt na bonbony. A dodnes vidím jeho pobavený výraz nad mou naivitou. Styděl jsem se a styděl a doma pak brečel.

Víckrát v životě mi bylo takhle špatně, když jsem šlápl vedle nebo něco zkazil a sám v sobě se cítil ponížen. Proto se zřejmě snažím vyhnout se tomu a na nejistou půdu se moc nepouštím.

Máte prý velké pochopení pro lidi, které trápí různé „fobie“. Zažil jste něco takového?

Ano, mohu „posloužit“ příkladem ze svého života. Jednou v Pekle strhal příval vody příjezdovou cestu a já s otcem jsme ji spravovali. Pod převisy pískovcových skal ležely kamenné pláty, které se za staletí odtrhly od stropu a vytvářely tu jakousi kamennou podlahu. Já jsem tyto kameny krumpáčem vylamoval, spouštěl po stráni dolů na cestu, kde je otec roztloukal a hrnul tam, kde byly výmoly největší.

První den to šlo bez problémů, ale druhý den problém vyvstal. Jak jsem tak rubal kámen za kamenem, nade mnou strop skály a dostával jsem se dál a dál pod něj, najednou se mne začala zmocňovat tíseň. Víím jistě, že napřed byla fyziologická, pak teprve psychická. Dřív úzkost a já nevěděl z čeho – a pak teprve myšlení. To myšlení mi našeptávalo, že když to podkopu moc daleko, skála mi spadne na hlavu. Že to takhle stojí tisíc let? No jo, ale co když jsem zrovna touhle ránou krumpáčem porušil něco, co to těch tisíc let drží? Rozum říká, že je to nesmysl – když to stálo tisíc let, jistě to ještě dalších tisíc vydrží. Jenomže, odkud se vzaly ty pláty kamenů, na kterých stojím? Odlouply se ze stropu. A ať jsem se bránil, jak jsem mohl, neubráníl jsem se – musel jsem toho nechat. Od té doby víím, jak vypadá fobie. Nikomu ji nepřeji – a pro každého takového trpitele mám hluboké pochopení!

Vzpomínáte si, že by vás někdo „k smrti urazil“?

Opravdu si na nic takového nevzpomenu. Vůbec mám dojem, že to, co přichází zvenčí, se mne poměrně málo dotýká – ve srovnání s prohřešky, netaktnostmi, či dokonce urážkami, kterých bych se já sám vůči někomu druhému dopustil. Když mě někdo pohání, to mne samozřejmě pěkně mrzí, ale

když poznám, že jsem se vůči někomu špatně zachoval a dal se unést zrovna třeba tou svou ctižádostí, to bych doslova „raději držel pár facek“. Žádná zvláštní filozofie v tom není. Takhle to prostě prožívám.

I když s tou filozofií to zas tak jednoduché nebude. Když jsem po jedné operaci na klinice profesora Zahradníčka ve svých asi 13 letech ležel na pokoji s jedním starším pánem, jeho paní o mně řekla, že jsem „stoik“. To slovo jsem si zapamatoval, i když mi vůbec nic neříkalo – a až teprve za pár let potom jsem se pořádně dověděl, co se tím míní. Musím říct, že mi ti stoikové byli pak ze všech řeckých filozofů ti nejsympatičtější. Kdybych ve starém Řecku žil, asi bych byl jejich stoupenec.

Z toho tedy soudím, že filozofické směry nevznikají snad jenom nějakým abstraktním uvažováním a silou nezávislého ducha, ale že velmi pravděpodobně i osobní sklony, temperament, genetická výbava a životní zkušenosti jejich tvůrců tu hrají svou významnou úlohu.

I velcí muži mají své malé hříchy. Máte nějaké drobné nebo i velké závislosti?

Asi mám všelijakých nectností dost – ostatně jako každý. Jenomže o těch vědí moji blízcí daleko víc než já sám. Nekouřím, nepiju, televizi jsem nepropadl, workaholik také nejsem a manželskou věrnost jsem zachovával a patrně zachovám i nadále (neboť nic jiného nezbyvá). Pro televizi bych byl velice fádni hrdina. Mám rád sladké – a nesnáším konflikty. Stresu nedovedu dost vzdorovat, hned mám nějaké somatické obtíže. Rodina o mně říká, že jsem tvrdohlavý. Však také jeden vnouček mě nakreslil jako berana. Moje žena si nejvíc stěžuje, že ji „neposlouchám“, tj. nevnímám, co mi říká. Ale to je tak obvyklá ženská stížnost, že je na to spousta vtipů – a já si to už ani za nějaký zvláštní hřích neberu. Zrovna včera mi vypočítala, co všechno jsem už svou neopatrností v domácnosti „zničil“. A poněvadž to bylo v kruhu rodinném, náš syn k tomu jen podotkl, že matce právě na tohle „podivuhodně slouží paměť“, i když si na ni v poslední době neustále stěžuje. Jak je vidět, domácí „hříchy“ jsou zřejmě věc relativní a sporná. I ty moje.

A vaše nejhorší vlastnost?

Tady musím protestovat. Nevím-li toho moc o malých nectnostech, vím toho o své „nejhorší vlastnosti“ ještě méně. Kdybych věděl, přiznal bych se. Jenomže dobré i špatné vlastnosti se „žijí“, o těch se neuvažuje. A jestliže o nich tak dobře víme, že bychom je mohli na požádání vyklopit, asi by nebyly z kategorie těch „nej“.

Kdo vám v životě pomohl v okamžicích krizí?

Odpověď by byla jednoduchá: Mnoho lidí! Není tomu tak, že vždycky jenom jeden, i když ti nejbližší jsou samozřejmě na předních místech. Ale někdy dobré slovo od toho, od koho by to člověk ani nečekal, je dílem spásy. Stalo se nám však také, že jsme v rodině byli v těžkostech, například když se jedno z našich dětí nemohlo (kvůli rodičům) dostat na střední školu, a někdo nám pomohl – a my dodneška nevíme kdo. Lidé si pomáhají – i my jsme rozhodně zažili daleko více pomoci a dobré vůle než snad nějakých podrazů a zloby.

Znáte něco takového jako celoživotní přátelství?

Zajímavé je, že trvalá přátelství se nejčastěji uzavírají ve věku školním a mladistvém. V mém případě to byla doba gymnázia. Méně často je tomu na vysoké škole a pak v zaměstnání. Po třicítce se nová a vskutku trvalá přátelství navazují už poměrně zřídka. Přibývá jich ale zase trochu víc ve stáří, kdy se nám podstatně zužuje okruh lidí blízkých a kdy si v této nouzi více vážíme citového sdílení. Trvalost takových přátelství ovšem už není „celoživotní“, ale jenom „na výdrž“.

Jak jsem už dříve připomněl, mým opravdu celoživotním přítelem byl můj bratr. A myslím, že mnozí čtenáři potvrdí, že i v jejich případě si sourozenec-ký vztah zaslouží titul „přatelství“ a že je hluboký a vskutku trvalý.

BLAFAT V TELEVISI A USMÍVAT
SE JAKO MATÝSEK TO JO
OD TOHO SE NE DIŠTANCUJĚŠ,
ALE ABYS OZDOBYL OKNA PŘI
MAJOVÝCH OSLAVÁCH
TO JE TĚŽKÁ VĚC AMEN.
PRO TEBE.

Ani anonymu jsem neušel. Budiž řečeno, že byl ještě docela krotký.

A co naopak osobní nepřítel? Vybavuje se vám někdo takový?

Upřímně řečeno, touto představou jsem se nikdy moc nezabýval. Třeba jsem nějakého měl, ale vědom si toho nejsem. S lidmi „nepřejícími“ jsem se setkal. Ale to není ještě osobní nepřátelství. Je to postoj méně hluboký a méně nebezpečný. Setkal jsem se i s udavači. Naštěstí ojedinele. Neměl jsem ale nikdy pocit, že by mě někdo pronásledoval. A ti, kteří mě za bývalého režimu sledovali a snad chtěli i při něčem nachytat, to dělali víceméně z úřední povinnosti.

Berou vás doma jako psychologa vážně, nebo chodí kovářova kobyla bosa?

Nevím, který psycholog je doma prorokem – já jsem jím rozhodně nebyl. Zván k poradě jsem byl jen v situacích mezních. Budiž ale řečeno, že sám jsem se do toho doma ani moc nehrnul. Když měla jít naše Jarmila do školy (je narozená v září), dali jsme na radu mého otce a poslali ji tam předčasně. A nebylo to dobře! Ještě do čtvrté třídy bylo znát, že proti ostatním není „dost zralá“. Když se rozhodovalo o tom, co by náš syn měl dělat po škole, šli jsme za docentem Hrabalem z pedagogicko-psychologické poradny. A dnes chodí děti z širší rodiny na psychologické vyšetření spíš k naší Jarmile než ke mně – čemuž jsem upřímně rád.

Ale jednou jsem se jako psycholog přece jen doma vytáhl. Jarmila, o které jsem říkal, že jedla dobře, měla jedno období v druhé polovině prvního roku, kdy jedla „špatně“. Totiž, začátek byl špatný. První lžičku do ní žena nemohla dostat. Dítě se vzpouzelo, vztekalo, prskalo – když se ale nějak podařilo do ní něco vpravit, šlo to pak dál už docela dobře. I sedl jsem si a dával bedlivě pozor na celý ten proces, kdy se hodná holčička měnila v „malého tyrana“ zcela podle modelu paní Jiřiny Prekopové. (Milou paní doktorku Prekopovou a její dílo jsem ovšem mohl poznat až poměrně nedávno, takže tehdejší můj psychologický výkon byl opravdu jen můj.) Co se dělo? Protože moje žena měla strach, aby nedala dítěti kašičku moc teplou (a Jarmila, jak se zdálo, byla na to dost citlivá), tu první lžičku vždycky pořádně vyfoukala. Pak ji teprve Jarmile nabízela. A v tom Jarmila spustila svůj „záchvat“. Prostě předjímal nebezpečí popálení – a čeho se bojí, to dávno ještě nedovedla vyjádřit slovy nebo jiným srozumitelným způsobem. Vyjádřila to negativistickým „záchvatem“. Moje rada se kouzelně osvědčila: Kaši před dítětem nefoukat ani jakkoliv jinak nenaznačit, že by jídlo mohlo být horké! A dávat je dítěti daleko „studenější“, než se matce zdá „normální“. A bylo po záchvatech. Tím jsem stoupl v očích prarodičů z obou stran nejen já, ale celá psychologická profese. A pokud jde o Jarmilu, té bylo skutečně „šíleně horké“ to, co jiným připadalo

„studené jako psí čumák“ – a máma se vždy znovu rozčilovala, že i nádoby myje v „docela studené vodě“.

Můžete prozradit, zda jste chtěl syna, nebo dceru?

Zdali první dítě bude děvče nebo kluk, to opravdu nehrálo u mne žádnou roli. To jen primář Kučera z pozice psychoanalýzy mě utěšoval, že „všichni velcí mužové mají jako první dítě dceru“ – a měl pro to mimořádně pádné doklady (kupodivu jen dva), tj. Sigmunda Freuda a Karla Marxe. Opravdu důležité pro mne osobně bylo něco docela jiného. Nyní jsem pocítil to, čemu by se snad dalo říct „mužská hrdost ploditelská“, nebo tak nějak. Těžko se to popisuje a vykládá, ale prožitek je to zřetelný a mohutný. Je to ověření vlastní schopnosti zařadit se do plánu přírody, vyrovnat se ostatním, být „normální“, osvědčit se v jedné z nejdůležitějších životních funkcí. Tato hrdost je však nutně a bytostně spojena i s pocitem vděčnosti vůči tomu, kdo vám toto životní osvědčení umožnil, tj. vůči své ženě a matce tohoto svého dítěte.

Od té doby vím, jak hluboce se všechno tohle dotýká identity dospělého muže (a jak by se to nedotýkalo identity dospělé ženy!), jakou pravdu má Erik Erikson, když mluví o generativitě (čili ploditelství) jakožto životní potřebě i úkolu dospělého věku, a jaká je to mocná přírodní síla v nás, která je kulturními nánosy sice teď trochu zastřena, takže není vždycky dost zřetelně vidět, ale která po svém neomylně pracuje dál. Je ovšem také všelijak potlačována, komolena a zpotvořována – a to je škoda! Jak důležitá věc v životě člověka to je, to si vždy znovu uvědomuji, kdykoliv se setkám v praxi s nedostatky, poruchami či obtížemi právě v oblasti generativity. Týká se to lidí, kteří po dětech touží a z nějakých důvodů je nemohou mít, týká se to náhradního rodičovství, adopce a pěstounské péče, týká se to ale i nechtěného těhotenství, potratů, dětí odmítaných a zavržených – zkrátka, je to problém jako moře se spoustou zálivů.

Proto asi v životě i ve své praxi otázky rodičovství a mužské a ženské identity беру tak velice vážně. (Snad jen problematika mentálního postižení dítěte mne zasahuje ještě hlouběji.) A proto také v duchu vyčítám neúctu k sobě i k životu všem těm, kdo se v těchto věcech chovají lehkovážně. Kdo svou sexuální přitažlivost pokládají za samozřejmou a své já, svou identitu staví jenom ze svých sexuálních „úspěchů“. Kéž by aspoň na chvíli mohli prožít to, co prožívají ti, kterým fyzické předpoklady pro takové „samozřejmosti“ a pro takové „úspěchy“ prostě scházejí! Byli by snad skromnější –

a možná i vděčnější za to, co životně významného a důležitého jim (bez zásluhy) bylo darováno.

Co jsou vaše největší rodičovské radosti?

Těžko by se mi hledala odpověď na to „nej“. To nezáleží zdaleka jenom na objektivních dějích, nýbrž dalekosáhle i na našem hodnotovém systému. Měli bychom mít radost i z mála a být vděční za všechno to, co se zdá být všední a obyčejné. Zdraví si vážíme víc, až když je nemáme. Více si vážíme každého dne, až když nám jich už moc nezbývá. Kolikrát jsem naznačil (a někdy řekl i naplno) rodičům, kteří se hroutili pro nějaké školní neúspěchy svého dítěte nebo pro různé své vychovatelské problémy a těžkosti, které upřímně řečeno byly hotovou prkotinou, jen aby „chvíli poseděli u nás v čekárně a dívali se kolem – že brzy uvidí, co to je opravdové trápení, a že za to, pod čím se hroutí, by měli být vděční osudu, přírodě, Pánu Bohu, či jakkoliv nazývají to, co není z nás a co nemáme ve své moci“. A tak i u mne osobně převládá jeden velký pocit vděčnosti – ne nějak moc diferencovaný.

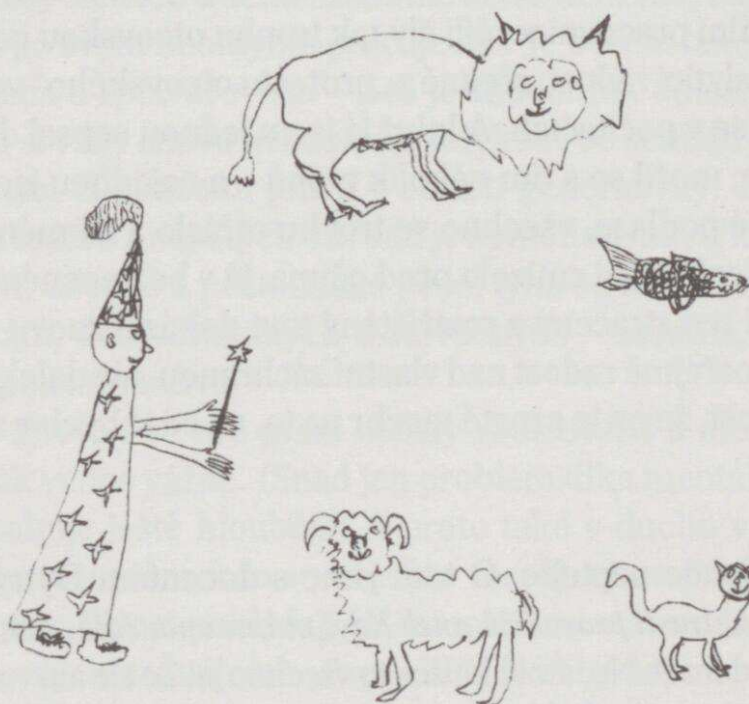
A teď, když už jsou děti dospělé a mají tzv. svůj život, je pro otce povznášející vidět, že jdou i těmi dalšími fázemi života celkem bez úrazu. A člověk by jim k tomu přál opravdu „všechno dobré“. Ale mně osobně ještě navíc zahřeje, když vidím, že něco ve svém oboru umějí. Jedna dcera je psychologka, druhá sociální pracovnice, čili šly tak trochu otcovskou cestou. Syn, aby měli psychoanalytici radost, zřejmě z „protestu otcovského“ volil dráhu technickou. Vyzná se v počítačích. A když já jsem jednou sepsal dlouhou stať do jedné učebnice, mořil se s tím několik týdnů – a najednou jsem udělal krok po naší dřevěné podlaze, všechno se trochu otrásl a na mém počítači temno-prázdně. Všechno mi zmizelo před očima, já v bezmocném zoufalství jen zíral – a syn mi ten ztracený a roztráštěný text dokázal znovu najít a sestavit – já pocítil samozřejmě radost nad vlastní záchranou, ale daleko, daleko větší otcovskou hrdost, že on je prostě machr na to, na co já bych v životě nestačil.

A co vnoučata?

To se mne ani moc neptejte. O tom jsme s docentem Dytrychem napsali knížku *Radosti a strasti prarodičů aneb Když máme vnoučata*, máme totiž dohromady vnoučat jedenáct. No, a v té knížce to všechno je! Že ale ani vnoučata neujdou našemu psychologickému testování, o tom podává svědectví několik „začarovaných“ babiček a dědečků či dědů Matějčkových, které čtenář najde porůznu v tomto textu.

Babička a děda Matějčkovi začarování do zvířat.
U vnuka Jakuba jsou to ta horní – žralok a liška. Ten žralok prý proto,
že „co chytne, to nepustí“. Ti spodní jsou babička a děda Bánští.

U vnuka Štěpána jsou pro změnu prarodiče Matějčkovi ti spodní a Bánští horní.
Komentáře netřeba, jen babička Bánská je zlatá rybka proto,
že Štěpánkovi „splní každé přání“.

Za svůj život jste udělal něco přes 35 000 vyšetření dětí. Potřebujete k tomu ještě nějaké diagnostické pomůcky, nebo už jen „kouknete a vidíte“?

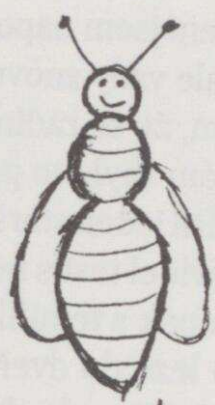
V tomto bodě jsem, myslím, dost opatrný. Těch 35 000 vyšetření jsem napočítal už asi před deseti lety, od té doby už zase něco přibylo, ale vždy znovu se mi stane, že jsem něčím překvapen, že něčemu nerozumím, že se radím se svými přáteli, že je něco, „co jsem ještě neviděl“. Vzpomínám (bylo to po začátku v léčebně v Dolních Počernicích), jakou lekci mi ušetřil jeden starší zasloužilý kolega psycholog. Viděl, jak dělám podle všech pravidel test s nějakým dítětem a komentoval to pohrdlivě: „Pane kolego, kampak s těmihle vašimi hejblaty! To já při svých zkušenostech, už jak někdo leze do dveří, vidím, jestli je to blbec nebo ne. Já už žádný vergle nevytahuju. A vy to zahodte taky!“ Já jsem ho neposlechl – a moc a mockrát jsem si uvědomil, jak bych se pořezal, kdybych dal na svůj první dojem, nebo na to, co se zdálo z anamnézy očividné. Ne, já se bez pracovních nástrojů neobejdu. A moc studenty nabádám, aby se nedali zmást nebo svést svým důvtipem, bystrozrakem, ba ani zkušeností. Možná, že byste ani nevěřili, co nám všechno ta naše „hejblata“ dovedou někdy prozradit.

Vaší láskou je dětská kresba. Říkáte, že ji lze číst jako dopis a zpověď. Co se z takové kresby dá třeba vyčíst?

Ano, máte pravdu, je to moje láska. O ní jsem také napsal první svůj článek, který vyšel v prvním čísle naší Českoslovenké psychologie, když začala vycházet. Vyčíst se z toho dá hodně – o tom by byla moc dlouhá řeč a navíc bychom ji museli dokumentovat příklady. (Aspoň malou ukázkou máme ale i v této knížce v podobě začarované babičky a dědečka.)

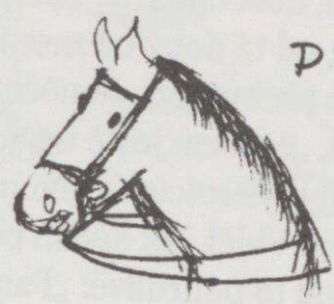
Jenomže zase musím radit k opatrnosti. Co nám dítě svými výtvary říká (a nemusí to být jen jeho kresba), tomu se dá rozumět jen ve vztahu k tomu, co jsme se dověděli z mnoha jiných pramenů, k tomu, co jsme sami viděli při vyšetření, a k tomu, co nám dítě o sobě samo řeklo svou lidskou řečí. A to pořád ještě není objektivní skutečnost, ale jen subjektivní výpověď o vlastních pocitech, postojích, přáních a zkušenostech – právě tak jako je subjektivní výpovědí dopis a zpověď.

NAŠE
BABIČKA

PILNA
JAKO
VČELIČKA

✓
DĚDA

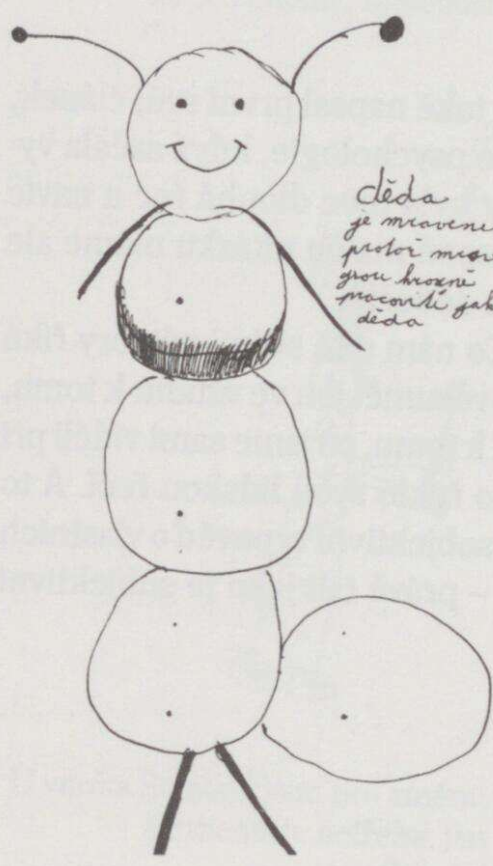

PRACOVITÝ

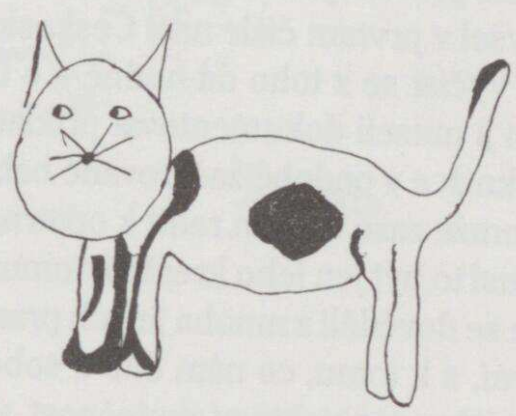
JAKO

KŮŇ

A takhle začarovaly babičku a dědečka vnučky Petra a Lenka.

*děda
je mravenci
protož mravenci
grou krovní
pracovní jako
děda*

*babička ghočka pastore kočka mi'9
řivotě a babička taky*

Jak prožíváte, když máte na základě svého vyšetření sdělit rodičům skutečnost, že s dítětem není něco v pořádku?

Tak tohle je bolavé místo každého klinického a poradenského psychologa – a mně se to nestalo nikdy rutinou. Mnohokrát stojíme před tím nejtěžším úkolem, tj. jak to udělat, aby rodiče přijali pravdu, nehroutili se pod ní, ale zpracovali ji tak, aby oni i dítě mohli žít dál pokud možno normálním životem. Na to není recept a z učebnic se tomu také nenaučíme. To je to, čemu se učíme od mistrů. A já jsem se u mistrů učil. Ale sami tomu dáváme vždycky ještě navíc svůj osobní tvar a ten přizpůsobujeme situaci a těm, kdo nás mají vnímat. Je o tom můj dopis *Rodičům dětí mentálně postižených*. Jedno z deseti přikázání, která jsou tam uvedena, říká: Pravdu – ale s perspektivou! Nestačí totiž jenom říct, co je špatné, ale hned je třeba vyložit, co se dá čekat dál, co je třeba dělat dál, na co dávat pozor, čeho si vážit, z čeho mít radost atd. Lidé se vyrovnávají se skutečností i velice tíživou, když se věci dějí aspoň přibližně podle očekávání, a ne když jsou vždy znovu zaskočeni něčím nečekaným a vždy znovu zklamáváni ve svých nereálných nadějích.

Jednou za mnou přišel pan redaktor jednoho mládežnického časopisu a chtěl se mnou rozmlouvat na téma „statečnost“. Chtěl nějaké příklady, z nichž by vzešlo povzbuzení pro mladé lidi. Někaké obrazy hrdinství hodné následování – něco jako Sedm statečných. Jenomže mě (k jeho očividnému zklamání) napadlo docela něco jiného, totiž několik rodin s mentálně vážně postiženým dítětem, tak jak jsem je znal ze své praxe. Rodin, které toto své dítě přijaly tak bezpodmínečně jako každé jiné a dovedly vytvořit jemu i sobě prostředí normální, radostné, ba řekl bych „šťastné a veselé“. To jsem panu redaktorovi prezentoval jako „hrdinství“. A od té doby na tom trvám. Hrdinství není jenom něco mimořádného udělat, ale také něco mimořádného vydržet, zpracovat a v dobré obrátit. Těmto lidem bych dával státní vyznamenání. (Potíž je ovšem v tom, že se o nich neví a že je samotné by ani nenapadlo něco takového chtít a očekávat.)

Pracujete částečně v Paprsku, což je denní stacionář pro děti tělesně i mentálně postižené. Co umožňuje Paprsek potřebným dětem a rodičům a co naopak vám odborníkům?

Paprsek je denní stacionář pro děti s vážnými formami mentálního postižení v Praze-Hloubětíně. Provozuje jej Magistrát hlavního města Prahy (budiž mu za to dík a chvála!) a jeho vedoucím je můj přítel doktor Šturma. Mně umožňuje, abych pokračoval v tom, co dělám celý život, tj. v poradenské služ-

bě dětem a rodičům. Je tam rehabilitace, řada stimulačních programů, jsou tam dobří lidé a rozhodně tam není smutno, což, myslím, je pro děti i pro rodiče moc důležitá věc.

Dříve nebyly rodičům handicapovaných dětí k dispozici takové pomocné instituce. Jak to, že se to přesto nějak zvládalo?

Ono se to zvládalo, ale špatně. To byla dříve patrně nejvíce zanedbávaná oblast péče o děti. Sdružení pro pomoc mentálně postiženým například byla velice chudobná instituce s rozpočtem několika desítek tisíc korun. A podívejte se dnes. Za posledních deset let došlo právě v této oblasti k velikému pokroku a mě moc mrzí, že o tom naše veřejnost prakticky nic neví a sdělovací prostředky tomu věnují pozornost pramalou. Nejsme možná ještě ve všem na evropské či světové úrovni, ale daleko od ní nejsme. Zasloužilo se o to mnoho obětavých lidí. Patří jim poděkování s velkým „P“ – a byl bych moc rád, kdyby si je aspoň někdo z nich přečetl v této knížce.

Poslední dvě desetiletí jsou v oblasti psychologie i lékařství charakteristická posunem zájmu od poruch a nemocí zásadních k lehčím odchylkám a drobným poškozením mozku či psychiky. Jak si tento výrazný posun vysvětlujete?

Je to jedna z našich tezí, že na pozadí mentálních poruch těžkých, které jsou dobře známy a s nimiž umíme aspoň přijatelně zacházet, vyrostla problematika lehkých odchylek mentálního vývoje. Těch je samozřejmě víc než těch těžkých a není jim tak dobře rozumět, takže není ani tak zřetelná cesta nápravy či pomoci. Nadále je tu těžká mentální retardace, ale dnes máme větší starosti s tzv. lehkým intelektovým podprůměrem, tj. s dětmi, které ani při nejlepší vůli a snaze nemohou ve škole dobře prospívat, i když jinak se v životě mohou uplatnit docela dobře. Nadále jsou tu děti postižené dětskou mozkovou obrnou, ale vyrostl nám problém dětí s lehkými mozkovými dysfunkcemi. Nadále se setkáváme s dětmi žijícími v prostředí ústavním a trpícími psychickou deprivací, ale vyrostl nám problém dětí žijících ve vlastních rodinách, navenek třeba nenápadných, kde však citová atmosféra není o mnoho vřelejší než v ústavu – říkáme tomu subdeprivace.

Jak si to vysvětlujeme? Je to zřejmě na jedné straně paradoxní důsledek zlepšené péče o děti s vážnějším postižením, takže se zájem více obrací k poruchám lehčím. Na druhé straně je to patrně důsledek změněných a zvýšených tlaků společnosti na vzdělávání a sociální přizpůsobení, takže děti, které by dříve byly nenápadné, stávají se při dnešních požadavcích nápadnými

a tzv. neúnosnými. Vzpomeňte, prosím, co jsem říkal o naší kladrubské jednotřídce – že to bylo sanatorium pro encefalopaty. Velká škola na pražském sídlišti, do níž chodily už naše děti, byla „semeništěm“ encefalopatií neboli tzv. lehkých mozkových dysfunkcí. Ne proto, že by tam bylo více takových dětí než kdysi u nás v Kladrubech (spíše naopak), ale protože byly a jsou vystaveny docela jiným nárokům, kterým prostě nemohou dostát.

Pojem dyslexie je dnes na rozdíl od sedmdesátých let všeobecně známý. Ohání se jím nejen psychologové, ale leckteří rodiče a děti školou povinné. Kde se vůbec na vývojovou poruchu čtení poprvé přišlo?

Jak se na to přišlo ve světě, konkrétně v Anglii v roce 1896, o tom je celá literatura. Jak se na to přišlo u nás, to vám mohu říct jako starý pamětník. To bylo tak: Vzdělaný a sečtělý psycholog PhDr. Josef Langmeier, o němž je tu tak často řeč, vyšetřoval jednou děti v dětském domově v Heralci a objevil tam chlapce (jmenoval se Karel Zelený – to abychom ctili jeho zásluhu), který se nemohl naučit číst, i když v testech mu vycházela inteligence průměrná či spíše nadprůměrná. Referoval o tom svému šéfovi, panu primáři Kučerovi, zakladateli dětské psychiatrie v Havlíčkově Brodě. Tuto poruchu podle literatury označil za „dyslexii“. Primář Kučera na to neřekl nic, ale druhého dne ráno Langmeierovi oznámil, že „to našel v Kannerovi, a že na tom tedy něco může být“. „Kanner“ to byla totiž publikace velkého Leo Kanner a suma veškeré dětskopsychiatrické moudrosti té doby – a primář Kučera nevěřil nikomu, leč světovým autoritám. Karla Zeleného přijali na oddělení a úspěšně s ním prováděli nápravu jeho neduhu. To bylo v roce 1952. O dyslexii vědělo v té době v USA jen pár žáků S. T. Ortona, v Evropě se vědělo něco málo jenom v Anglii a v Dánsku, takže jsme se v téhle věci rázem dostali na evropskou špičku.

Když primář Kučera zakládal další dětskou psychiatrii v Dolních Počernicích v roce 1954, stal jsem se jeho psychologem a „dyslexie“ jsem zákonitě převzal. Vidíte, také si pamatuji na svého prvního dyslektika. Jmenoval se Vladimír Mareček a byl to žák 5. třídy zvláštní školy, s inteligencí nadprůměrnou, se samými jedničkami na vysvědčení, ale se čtyřkou z češtiny. Jedním z dalších našich úspěšných pacientů byl chlapec asi ze 3. třídy (jmenoval se Jiří Vrnata – také na věčnou paměť), který nedokázal přečíst ani správně napsat jedno jediné slovo. Začal jsem s ním cvičit psaní podle paní Fernaldové. Dítě si vymyslí „nejtěžší slovo, jaké zná a jaké by nikdy nenapsalo“. Vrnata si vymyslel slovo „automobil“. To slovo napíšeme velkým psacím písmem na

papír a žák každé písmeno po pořádku prstem obtahuje a nahlas vyslovuje. Dělá to tak dlouho, až se naučí celé slovo napsat poslepu – prostě jako soustavu pohybů, k nimž se váže určitý zvuk, a nikoliv jako viděné tvary písmen. Chlapec k tomu potřeboval asi dvacet nebo třicet opakování. Ale potom, když najednou si sám diktoval písmena a z paměti (jako kdyby se naučil prostě) je teď na papíře zaznamenával a když mu nakonec vyšlo celé dlouhé slovo v plné parádě a když si to ještě po sobě poprvé v životě dokázal přečíst, byl to pro něho zázrak nad zázraky. Kluk vyskočil a popadl mě kolem krku! A vykřikoval, že to je „báječné“ a že se to bude takhle pořád a pořád učit. To jeho nadšení a ty jeho zářící oči! Něco takového se nezapomene! Tenhle zážitek mě chytil a nepustil – stejně tak jako jeho samotného. Vršata se číst naučil – a já u dyslexií zůstal dodneška, tj. pětáctičet let.

Automobil jedes po ~~silnici~~ ^{silnici} silnici

První „povídka“, kterou si Jiří Vršata vymyslel a jejíž každé slovo nacvičil mnohonásobným obtahováním předlohy. A první slovo je ten památný „automobil“.

vřata 4. listopadu listopadu 1955.

Podzim.

Dnes je velmi mluhavý den. Mušky táhnou rožky na vyposlání. Vymyk se sledují rožky. Se slůma opadává pros lední listí. Vše je síma a makro každý je rád doma u kamene v posledij.

Tuhle povídku si už vymyslel a napsal Jiří Vršata zcela sám, bez jakéhokoliv obtahování, po intenzivní práci a cvičení skoro desetiměsíčním. Možná se vám to nezdá, ale vzhledem k jeho původním obtížím je to výkon fantastický.

A povšimněte si, prosím, jaký má pěkný sloh.

Jaký význam mělo a má objevení této specifické poruchy učení pro samotné děti? Nezůstává pouze u diagnóz?

Už z těchto našich prvních případů je vidět, že diagnóza je i v případě dyslexií prvním krokem k terapii. Dnes ovšem už jsou diagnostika i terapie rozpracovány natolik, že se to s těmi našimi začátky nedá srovnat. A ve světovém měřítku se nadále nemáme za co stydět. Teď i ministerstvo je velice vstřícné a je vsutku ostuda, když se vyskytne sem tam ještě ředitel školy, který o dyslexii nic neví.

Jaký je váš vztah ke čtení? Zvládnou knihy konkurenci ostatních médií?

Čtení je a po mém soudu nadále bude moc důležitá věc. Literatura měla být mým zaměstnáním – a zůstala mou zálibou. Pořád si říkám, že se k některým knížkám vrátím, ale nevracím se – nemám čas. Že knížky přežily televizi, je dnes už jasné. Že přežijí internet, v to doufám. Knížky, to je něco jiného a něco víc než jen „informace“ – je v nich děj a cit a poezie a vůbec... Hrají na tu lepší strunu v nás.

Myslíte si, že dětem může uškodit, když budou číst brakovou literaturu? Podle některých názorů je lepší, když čtou aspoň něco a získávají tak správné návyky, třeba po knize vůbec sáhnout nebo dočíst ji až do konce.

Nemyslím si, že by děti měly číst brak jen proto, aby četly. Čtení začne děti bavit, když čtou rychlostí asi tak 60 – 70 slov za minutu. To už jim dovoluje dobře vnímat obsah a nemusejí se soustřeďovat na písmena a slabiky. Není důvodu, proč by se dál měla tato dovednost rozvíjet na nějakých nesmyslech místo na dobré literatuře. Záleží tedy na tom, jak se dětem dobrá literatura naservíruje.

Existuje i něco jako hyperlexie, tj. předčasné zvládnutí čtenářské dovednosti. Testoval jste i tyto děti? Může mít tato dispozice vliv na pozdější spisovatelské sklony?

Hyperlexie je vlastně dyslexie naruby. Jsou to případy, kdy se dítě naučí číst, ačkoliv by pro to nemělo mít vývojové a intelektové předpoklady. Setkal jsem se například s děvčetem s Downovým syndromem, s intelektovou vyspělostí teoreticky pod úrovní školního začátečníka, přičemž ale četlo docela plyně jakýkoliv text. Obsahu ovšem vůbec nerozumělo. Od některých rodičů jsem se také dověděl, že se jejich dítě naučilo samo číst ve věku kolem tří čtyř let. I řekl jsem si, že by bylo zajímavé zjistit, jakým způsobem a v jakém časovém

sledu to tito časní čtenáři dělají. Třeba by se z toho dalo něco odvodit pro naše dyslektiky. Když jsem tedy psal články do populárních časopisů o čtení a jeho poruchách, připojil jsem vždycky výzvu, že hledáme děti do věku čtyř let, které se naučily číst. Ty děti jsme pak vyšetřovali (bylo jich asi 70) a vzešla z toho studie o hyperlexii. Některé děti objevily písmenka už před druhým rokem třeba na šicím stroji „Royal“, nebo na tužce „Hardtmuth“, nebo ve vlaku „Nenahýbejte se z okna“. Rodiče jim řekli, co které písmenko znamená, děti si to pamatovaly a zanedlouho všechna písmena znaly. Pak to ale trvalo jeden rok nebo i déle, než od vyjmenovávání písmen přešly k jejich spojování do slabik a slov. Jen ve dvou případech jsem se setkal s tím, že rodiče dítě tak časně čtení učili. V jednom z nich otec ukazoval dítěti písmena už od šestého týdne věku, takže v jednom roce tento chlapec dovedl například přečíst globálně slovo židle, stůl, okno atd. a na daný předmět správně ukázat, i když vyslovit to slovo zatím vůbec neuměl. Ve druhé třídě základní školy, kdy jsem ho viděl naposled, četlo ovšem už hodně jeho spolužáků tak dobře jako on, a to bez jakéhokoliv zvláštního učení.

Ale dovolte mi, prosím, abych se svěřil s jednou rodinnou příhodou, která se k tomu váže. Bylo to v době, kdy jsme zvali hyperlektiky do naší ambulance v Krči. Zatímco běžně k psychologickému vyšetření s dítětem přichází matka, otec zřídka a prarodiče ještě vzácněji, v těchto případech, kromě obou rodičů, provázeli dítě často babičky a dědečkové z obou stran. Všichni chtěli slyšet, jak je jejich dítě výjimečné a geniální. Protože jsme zvali čtyři děti na dopoledne, bývala naše čekárna plná lidí.

Jednoho takového dne byla naše dcera Jarmila s naší vnučkou Bětuškou, tehdy asi dvouletou, na vyšetření nahoře na klinice a měla si ještě vyzvednout nějaké léky v místní lékárně. Vzala tedy holčičku, posadila ji dole u nás v čekárně na malou židličku ke stolečku, vzala z poličky nějakou obrázkovou knížku s říkadly a řekla jí: „Tady hezky seď a čti si! Já hned přijdu.“ Bětuška byla hodné dítě, klidně u stolku seděla, knížku si prohlížela a čekala na mámu. Já volám jedny rodiče vyšetřeného čtyřletého hyperlektika (je zajímavé, že většinou jsou to kluci – tak jako mezi dyslektiky chlapci převažují), vedu svůj výklad, rodiče jsou samozřejmě potěšeni – ale ptají se: „Prosím vás, ta malá holčička, co sedí v čekárně, ta taky už umí číst jako náš syn?“ Já, nic zlého netuše, říkám, že „samozřejmě, protože dnes jsme pozvali právě jen ty nejčasnější čtenáře“. Přijdou druzí rodiče – a ptají se úplně stejně jako ti předchozí. A já také přesně stejně odpovídám. Pak mi to ale nedalo a jdu se podívat – a ona tam v čekárně naše Bětuška jako boběček sedí u stolečku s knížkou

v ruce a vážně v ní listuje. Přiznávám se, že jsem neměl odvahu uvést před ostatními věci na pravou míru. Ale od té doby si také pamatuji, že „konkurenční zášti“ a „kočárkové závody“ jsou něco, co postihuje kdejaké rodiče výjimečných (i nevýjimečných) dětí kdejakého věku. Jen si, prosím, připomeňme, co napětí a zmatků dovedou rodiče nadělat, když jejich děti soutěží o umístění v různých klubech sportovních, v různých školách uměleckých atd. A jak často, místo radosti, jsou děti štvány do výkonů a soutěží, jimž svou mentalitou ještě dávno nedorostly.

Ale historika s naší Bětuškou má ještě svůj dovětek. Jednou jsem o našem výzkumu hyperlexií přednášel na kongresu v USA a tuhle historiku jsem dával k dobrému až po přednášce. Měl jsem s ní rozhodně větší úspěch než s celým učeným výkladem – což je pro Ameriku typické.

Někdy se říká, že práce s dětmi je vyčerpávající, jindy zase, že děti člověka dobíjejí. Jaká je vaše zkušenost?

Moje zkušenost je neutrální. Nezdá se mi, že práce s dětmi – alespoň ta, kterou já dělám, tj. psychologické vyšetřování dětí a poradenská služba – je nějak moc vyčerpávající. A nezažil jsem, že by mě tato práce „dobíjela“ nějak tak jako vybitou baterii z auta. Je to prostě a jednoduše práce, kterou mám rád. Někdy jsem z ní utahaný, že se mi plete jazyk v ústech a myšlenky v hlavě, a někdy z ní jdu domů v povznesené náladě a zdá se mi, že mám energie na rozdávání.

Vzpomeňte si, prosím, co odpověděl Miloš Kopecký novinářům, když se ho ptali, jak se cítí po sedmdesátce. Řekl: „Jako ve dvaceti! – Jenomže asi tak dvě hodiny denně.“ Já si to moc často opakuji. Většinou však nevím, které dvě hodiny to jsou. Jestli nepřišly náhodou moc brzy ráno nebo moc pozdě večer, takže jsem je zaspal.

Dalo by se říct, že vás samy děti, které jste vyšetřoval, nějak poučily?

Když jsme vyšetřovali v našem ústavu předškolní děti z dětských domovů, chovaly se tyto děti v čekárně se svými vychovatelkami nenuceně, přirozeně, roztomile – nikdo by na nich nic nepoznal. Do vyšetřovny šlo s námi takové dítě také s odvahou a bez rozpaků. Pak ale za nějakou chvíli jeho odvaha začala upadat, žádné hračky je nedokázaly upoutat, začalo natahovat a pak plakat – a když se nám podařilo z něho vytáhnout, proč pláče, jeho vzlyková odpověď zněla: „Oni mi utečou!“ – Životní jistotu pocítovaly tyto děti jenom v houfu, jinak byly nemožné. Však také jsme je přestali zvat k nám do ústavu

a jezdili jsme za nimi do jejich dětských domovů, abychom poznali jejich „přirozené“ projevy.

S dětmi z rodin tomu bylo obráceně. V cizím prostředí čekárny, byť se svými rodiči, neprojevovaly žádný velký elán, spíš byly zaražené a stísněné. Někdy s námi do vyšetřovny ani nechtěly. Vzpomínám na jednoho pětiletého chlapce, který zpočátku plakal, pak ale poznal, že se nic zlého dít nebude, už jen pofňukával a za chvíli si se mnou hrál a povídal a plnil všechny možné úkoly v našich testech. Teprve, když nabyl ke mně důvěru, choval se nenuceně, přirozeně, roztomile. Na rozloučenou, abych ho povzbudil, povídám: „No tak vidíš – teď už se nebudeš těch doktorů bát, viď že ne.“ A chlapec na to: „No jo – ale když vy jste nákej divnej doktor – to vy jste spíš hračkář.“ A já od té doby vím, že má-li dítě ke mně získat důvěru, musím být „nákej divnej doktor“.

Ve filmu Děti bez lásky máte při rozhovoru s Vaškem na sobě bílý plášť. Nosíte ho i dnes, jste-li ve službě? K čemu je uniformovaný plášť psychologovi nebo jeho klientům dobrý?

Ten nešťastný bílý plášť! Víte, kolikrát se mne na to ptali lidé v západní cizině, když se tam tento film promítal? Zdali to prý nekazí vztah mezi dítětem a psychologem. Vždyť se přece musí té strašidelné postavy bát, že mu bude dávat injekce nebo strkat prst do krku atd. Tady doma se mne na to neptal nikdo, tady to bylo samozřejmé a nikdo o tom ani neuvažoval. Já také ne. A za celých těch víc než čtyřicet let, co jsem bílý plášť nosil (teď už ho několik let nenosím – v Paprsku se to nezavedlo), jsem ho kvůli dítěti svlékl snad jen třikrát čtyřikrát, když se mi zdálo, že mu zrovna tohle na mně vadí. Ale to byly děti, které se bály i holiče. Jinak mám hluboký dojem, že mi to v kontaktu s dítětem vůbec nevadilo. Dítě zkrátka musí poznat, že jsem „nějakej divnej doktor“ a že mu neublížím. A děti to rozlišit dovedou. Daleko víc zaleží na chování onoho „divného doktora“, na jeho hlasu, gestech, jistotě vystupování, postoji k rodičům dítěte a na spoustě jiných věcí (které nejsou vždy pod naší vědomou kontrolou) než na vnější dekoraci. Viděl jsem vícekrát, jak se děti vysloveně bojí krásné mladé psycholožky nebo lékařky bez bílého pláště a přitom docela klidně jdou se starým nemocničním zřízencem, který bílý plášť má a navíc vypadá jako Ribrcoul.

Vzpomenete si na nějaké další vyšetření, které vám přineslo nový poznatek?

Chlapci bylo jedenáct nebo dvanáct let. Otcovo líčení bylo pochmurné. Neučí se, zlobí, o nic nemá zájem, domluvy nepomáhají, žádnou odpovědnost nemá

a chová se podivně – je to „psychiatrický případ“. S otcovým líčením jsem se nespokojil a chtěl jsem vědět ještě další podrobnosti – co chlapec vlastně dělá tak podivného, nenormálního? „Tak já vám dám příklad,“ říká otec, „zrovna včera vám celé odpoledne pomáhal skládat u sousedů uhlí, a to se jim sám nabídl, nikdo mu neřikal – a přitom úplně zapomněl, že má úkol z matematiky, a vůbec se na to ani nekouk.“ Často si říkám, kéž bychom měli takovýchto psychiatrických případů víc. Hned by to v českém národě vypadalo jinak.

Další příklad je někdy z let šedesátých, kdy děti, které nemohly vyrůstat ve vlastních rodinách, procházely kojeneckým ústavem, batolecím dětským domovem, pak předškolním a školním, někdy se ústav rušil a děti přecházely jinam atd. Několikeré změny prostředí byly pravidlem, nikoli výjimkou. Jeden takový chlapec asi osmiletý z dětského domova v Ústí nad Labem, který tohle zažil, mi při vyšetření povídá: „Víte, já si připadám jako balík. Každou chvíli mě někdo zbalí a pošle někam jinam.“ Dnes Úmluva o právech dítěte stanoví, že ve věcech, které se ho týkají, má být dítě slyšeno. Už tenkrát slyšeno bylo, ale stejně to nebylo nic platné.

A do třetice – vyšetřoval jsem v jednom dětském domově kluka asi osmiletého, který už zakrátko měl přejít do adoptivní rodiny. Rodina to byla bohatá a v místě známá a vážená. Vychovatelky v domově to komentovaly (ach, jak neuváženě!): „Má to tak někdo štěstí, a přitom je to dítě takové...“ (následoval nelichotivý titul matky). „Na dítě pořádný mámy (myslely tím sebe), se takové štěstí ani neusměje.“ Za rok jsem se však s tímto chlapcem v témž domově setkal znovu. Byl jsem samozřejmě překvapen a zeptal se ho přímo, co se vlastně stalo. Odpověděl mi touto památnou větou: „To bylo tak – oni se se mnou chtěli mazlit a já jsem nechtěl!“

A tady jsem si poprvé jasně uvědomil, jak složitou věcí je adopce neboli osvojení dítěte a že ani v projevech lásky se nemá přehánět, zvláště není-li na to příjemce náležitě připraven a naladěn.

A ještě na jeden příklad jsem si vzpomněl. Když docent MUDr. A. Mores, tehdy ředitel Kojeneckého ústavu v Olomouci, uveřejnil v roce 1962 ve Vlastě inzerát, že tři děti jeho ústavu hledají nové rodiče, dostal překvapivě mnoho žádostí o tyto děti. Poslal mi všechny dopisy, abych je nějak utřídil a zpracoval. Dopisy to byly pozoruhodné – jejich pisatelé byli (zeměpisně) od Aše až po Košice, (vzděláním) od základních škol po univerzity, (společensky) od dělníků na státním statku po vysokoškolské profesory. Byl to ideový začátek později obnovené pěstounské péče u nás. Mnohé z těchto rodin jsem pak navštívil, když režisér K. Goldberger točil film *Lidé*. V jedné rodině v Kromě-

řízi, jež ke svým dvěma dětem přijala holčičku romského původu, mi starší, asi desetiletý syn v rozhovoru řekl větu, kterou si celou dobu pamatuji doslova: „Víte, u nás doma je pěkně, my se máme všichni rádi, a tak je tu vždycky místo pro někoho dalšího – čím je nás víc, tím je víc lásky dohromady.“

Co vás osobně nejvíce „baví“ – dětská diagnostika, nebo poradenství?

Ono nejde jedno od druhého oddělit. Poradenství bez pořádné diagnostiky by bylo na vodě. Říká se, že diagnostika je psychologické řemeslo, jenomže ono je to umělecké řemeslo. Každý jedinečný případ vyžaduje nutně i jedinečný diagnostický přístup. A zacházet s jedinečnostmi, to není běžící pás, nýbrž umění. Studenti, kteří do psychologie vstupují, většinou hned chtějí zachraňovat lidem život a vrhají se do psychoterapie (někdy se tam ovšem vrhají v představě, že zachrání sami sebe). Z vlastních zkušeností je upozorňuji, že právě řemeslná zdatnost a dovednost diagnostická je výborným odrazovým můstkem, který je povznese k porozumění člověku, jemuž mají pomoci.

Jak se stavíte k testování inteligence? K čemu je dobré? Kolik typů inteligence podle vás existuje? Zkoušel jste testy sám na sobě?

Ano, máte pravdu, také jsem se chtěl přesvědčit, jaká inteligence mi v testech vychází. Každý test jsem se snažil nejprve vyzkoušet sám na sobě a pak na členech rodiny a širším okruhu přátel. Mně vycházelo IQ vždycky něco málo nad 120, což je výsledek docela slušný, ale zase ne nějak vynikající nebo výjimečný. Nijak zvlášť jsem v něčem nevynikal ani zcela neselhával. Hudební nadání se naštěstí zatím do inteligenčních testů nezahrnuje, i když pan Howard Gardner do své sedmeré inteligence (dnes vlastně už devateré) hudební inteligenci počítá – a já pana Gardnera ctím a myslím, že má pravdu.

Že inteligence je služebná instituce, na to jsem přišel dost brzy a nepotřeboval jsem k tomu sám sebe zkoumat, to jsem objevil dřív u svých pacientů. O sobě jsem ale už od gymnaziálních dob věděl, že mám-li se něčemu dobře naučit, musím to „vydržít“, „vysedět“, „vytrpět“ a sám na sobě „vyzdorovat“. Nic jsem nedostal zadarmo – nějakým geniálním tahem. Možná, že právě proto mám pochopení pro všechny ty nešťastníky, kterým to do hlavy zrovna lehce neleze. Jestliže jsem něčím ochráncem, pak je to lidu podprůměrného. A těm, kterým to jde lehce, upřímně gratuluji, protože to, co mají, je dar od rodičů a od Pána Boha a nikdo jim to neukradne. Ale současně jim připomínám, že mají odpovědnost k sobě i k druhým, aby s tímto darem dob-

ře hospodařili. „Vysoká inteligence,“ říkávám, „je jako dobrý motor v nákladním autě. To může vozit užitečné náklady, ale může také jezdit naprázdno, může jezdit na velké vzdálenosti, ale může se také točit do kolečka a nebýt k ničemu.“

Vlastní má inteligence mne začala zajímat víc až teď ve stáří. Je totiž známo, že některé intelektové funkce déle a lépe „drží“, kdežto jiné že se rychleji ztrácejí. Pamatuji se, že mne v testech, které jsem dělal se svým otcem ještě po jeho sedmdesátce, příjemně udivovalo, jak pořád ještě „drží“. Kéž bych tohle po něm geneticky zdědil. Moc by mi to teď přišlo vhod.

A to mi připomíná další historku – a zase je v ní otec. Tentokrát šlo o dívku asi desetiletou. Vylíčil mi ji tak, že jsem myslel, že jde o dítě debilní a že už dávno mělo být ve zvláštní škole. Vyšetření však dopadlo úplně jinak. Intelektově děvče sice nijak zvlášť nevynikalo – takový slabší průměr – ale zase nic moc špatného. Zato však její chování bylo vynikající. Přirozené, milé, „vstřícné“ v pravém slova smyslu – měla perfektní „vhled do situace“, dovedla se zatvářít spokojeně, když se jí něco povedlo, a dovedla naznačit, že prosí o pomoc, když jí něco nešlo. Dovedla se pěkně zeptat a dobře věděla, kdy má promluvit a kdy ne. Zkrátka, radost s ní pracovat! Věděla toho také spoustu o paní učitelce, o sousedech, k nimž chodila vozit malou holčičku, o příbuzných, výstižně vyprávěla o svých zážitcích i o tom, nač se těší. Prima žába! Otcí jsem se snažil něco ze svého potěšení předat a začal jsem svůj výklad slovy: „Víte, vždyť s tou vaší Věruškou to vůbec není tak špatné – vždyť ona má vynikající sociální inteligenci!“ A otec se na mne dívá skelnýma očima a říká: „No, a to je nějaká inteligence!“ – A já si v té chvíli uvědomil, že tahle žába může být v životě sama šťastnější a udělat šťastnými víc lidí ve své blízkosti než třeba deset matematiků nebo lingvistů, kteří zrovna tuhle její „ňá-kou“ sociální inteligenci mít nebudou.

Jak to vypadá s vaší pamětí? Opravdu si člověk ve stáří snáze vybavuje, co zažil v dětství nebo za mlada? Dá se paměť nějak trénovat?

Paměť se dá rozhodně trénovat. My dnes se všemi svými knihami, magnetofony, diktafony, notebooky aj. máme paměť zakrnělou. Ve starém Řecku byli profesionální přednášeči Illiady a Odyssey, všechny středověké hrdinské zpěvy se přednášely z paměti, umět podstatné pasáže z bible a svatých otců nebylo vzácností atd. Ještě můj dědeček toho znal z paměti ze školy nejméně pětkrát tolik co já.

A jak je tomu s mou pamětí teď? Špatně! Dávne věci si pamatuji líp než to, co bych si teď rád zapamatoval. Jenomže to dávne se zase těžko z paměti vybavuje. Vzpomenout si na nějaké jméno, to mi trvá třeba několik dní. Ale pak se to najednou vynoří odkudsi z hlubin jako zázrakem. A je z toho radost veliká. To jsou ty radosti stáří, o kterých vy mladí nemáte ještě zdání!

Dosud o vás mluvíme jako o praktikujícím psychologovi, ale vy jste vlastně také vědcem, výzkumníkem. V jedné své knize píšete o prožitku intelektuální radosti z objevu, dokonce o jakémsi dotyku absolutna, když nahlédnete obecné zákonitosti psychických dějů a útržky poznání do sebe zaklapnou. Myslíte si, že vědec ve svém životě také o něco přichází?

To ze své osobní zkušenosti nemohu říct. Když se dívám na sebe, nejsem ten typ, který by byl do vědy tak intenzivně ponořený. Nezasvětil jsem vědě celý svůj život. Nepracoval jsem na úkor sebe sama jako nějaký středověký vědátor, který má kolem sebe jen baňky, křivule a různá magická znamení. Nic takového. Řekl bych, že jsem si v životě nic moc neodepřel.

Jakou roli má ve vědě intuice?

Intuice má svou roli v životě, a myslím, že má svou roli i ve vědě. Nepochybně sehrává určitou roli ve vědeckých objevech. Prostě stane se, že „po něčem jdeme“, na něco myslíme, cítíme, že „něco by v tom mohlo být“ – a ono to opravdu vyjde. Jsem přesvědčen, že to je nějaký objektivní děj v našem mozku – ale zatím jsme jej nedokázali rozluštit. Jako ostatně mnoho jiných věcí.

Jste autorem testu Znalostí předškolních dětí, který je plný zajímavých otázek. Jen pro zasmání jsme vám chtěli položit nějakou otázku z tohoto testu, zda byste správně odpověděl. Jako například: „Z čeho se dělají knedlíky?“ Ale zeptáme se jinak. Jak vás napadlo tento test vytvořit, kde a kdy to bylo?

Přesně vím, kdy a kde mě to napadlo. Bylo to v dětském domově na Racku. To byl domov pro děti předškolní. Děti v předškolním věku za normálních okolností už vědí a znají spoustu věcí, ale s dětmi v domově tomu bylo trochu jinak. Dětský domov na Racku byl úplně symbolicky položen na konci cesty, na konci „světa“, za domem už byla jen stráň a les. Když jsem tam přijel poprvé, děti mi říkaly „doktorko“, protože jediný, kdo tam kdy přijel, byla lékařka. Každé auto pro ně byla sanitka, protože jiné neznaly. Nevěděly, co to je vlak, nádraží, pošta, dopis atd. Ty děti měly jít do školy a my jsme jim pro jejich „nezralost“ školní docházku odkládali. To ale věc dlouhodobě ne-

řešilo. Druhým inspiračním zdrojem testu byl Jan Amos Komenský, který říká, že se dítě má učit od začátku všemu. I astronomii a aritmetice atd. A to tak, že ví, co je den a noc, že ve dne je na nebi slunce a v noci měsíc a že je jeden nos a dvě oči a že je pár a trojice atd. Dal jsem si všechno dohromady a vznikl test. Dá se s jeho pomocí docela dobře testovat i školní zralost.

Nepřipadalo vám někdy, že když člověk do něčeho moc vidí, pak ho to nenechá klidným, stále přemýšlí a pohybuje se nebezpečně často ve světě pojmů?

To, že do něčeho vidím, mi rozhodně nekazí radost ze života. Spíš mi to radost ještě přidává. Radost, že tomu rozumím. Stane se ovšem, že přijdou rodiče na vyšetření s dítětem, které pokládají za téměř geniální (říkám tomu „zázrak století“) a já když si to pak srovnám s normami, nesdílím s nimi to spontánní nadšení a vědou nezatížený úžas. O tohle tedy přicházím. A obráceně, když mi vyšetření dítěte signalizuje nějakou nápadnost nebo určitou poruchu, asi prožívám více úzkosti tam, kde ji třeba ani rodiče tolik neprožívají, protože si rizika nejsou vědomi. Máte pravdu, toto se mi děje.

Musím ale říct, že je někdy nadměru zajímavé pozorovat a poslouchat lidi a trochu si je po svém hodnotit a klasifikovat. Máte lidi, co pro něco horují, jsou zamilovaní nebo prožívají různé jiné citové stavy, a když tomu rozumíte, nebo si aspoň myslíte, že tomu rozumíte, můžete v tom tak trochu číst. A rozhodně se nenudíte.

Jste pokládán za člověka se smyslem pro humor?

Myslím si, že ano. Smysl pro humor pokládám za jeden z výrazných a významných povahových rysů člověka. Je nám dán v různé míře a v populaci je rozložen zřejmě podle Gaussovy křivky. Kladu si za zásluhu, že jsem jej zabudoval do všech hodnotících škál, kterých teď užíváme při vyšetřování dětí i dospělých.

Profesor Dunovský mi jednou sdělil, co se dověděl od své dcery Kateřiny. Ta totiž chodila na Evangelickou akademii do téže třídy jako naše vnučka Bětka. Dívky se domluvily, že otec jedné a dědeček druhé jsou přátelé, a tak je pořádně „zdrbly“. Nakonec dospěly k závěru, že moc rozdílů mezi nimi není, jen prý „s dědou Matějčkem je větší sranda.“

U čeho máte pocit, že se vám to v životě skutečně povedlo?

Co se mi povedlo? Taková otázka mě dovede zaskočit. Nenapadá mě žádný vědecký objev, ale jedna docela povedená legrace. Je to SKARPIUS. Tomu

samozřejmě nemůžete rozumět – však taky samo o sobě je to úplný nesmysl. Musím se ale rozběhnout z trochu větší dálky.

V ILF, kam jsem nastoupil v roce 1969 a prožíval tam už dobu tzv. normalizace, jsme museli jednou za tři neděle nebo za měsíc (to už nevím) chodit na politické školení. Začínalo to jako „školení nestraníků“, ale pak, mám dojem, že se toho museli účastnit všichni, straníci nestraníci. Byla to otrava a ztráta času. Pořekadlo, že vrána k vráně sedá, se tu naplňovalo do písmene. Vydržet hodinu nebo dvě politického výkladu osvědčených lektorů a pak ještě přežít bez úrazu diskusi, to vyžadovalo souseda sympatického, se smyslem pro humor. Já jsem nejčastěji sedával s docentem Vlachem, neurologem, nebo s profesorem Hanzalem, taky neurologem. Jednou za rok pak celý ILF (v několika turnusech ovšem) vyjel na týdenní školení mimo Prahu – to aby se nikdo nemohl moc ulejšvat. A takovýto „výjezd“ se pořádá jednou i v jakémsi středisku v Prachovských skalách. Musím jen ještě připomenout, že každoročně jsme museli jeden každý také vypracovat písemný referát na nějaké politické téma. V tom suverénně vedla paní Jiřina Šiklová, známá disidentka. Ovládala totiž dokonale jednak marxistickou filozofii, jednak současnou politickou frazeologii, takže v každé době byla schopna z dobrého srdce komukoliv sepsat duchaplný traktát na jakékoliv téma. (Mám dojem, že to stejně nikdy nikdo nečetl.)

Ale zpět do Prachovských skal. První den školení byl nesmírně nudný. Lektoři jeden za druhým citovali nejrůznější sovětské autority, o nichž jsme nikdo neměli ani ponětí, témata byla odlehlá – a přitom venku májová příroda. Druhého dne před zahájením jsem udělal malou přednášku o tom, že profesor doktor Novotný z Mladé Boleslavi (to jméno jsem si vypůjčil od hodného pana ředitele tamního dětského domova), znalec pískovcových útvarů, tu objevil zvláštního tvora, jehož domovem jsou skalní rozsedliny. Jmenuje se „skarpius ostnatý“ nebo tak nějak. Je to něco mezi štírem a skarabeem, ale je to jedované a může to uštknout, následkem čehož je pro mladé dámy takřka smrtelně nebezpečné vydávat se na ranní či večerní procházky do přírody bez náležitého kavalírského doprovodu.

Tento nesmysl v pusté atmosféře školení zabral. Na Skarpiusovi se začalo kolektivně pracovat. Domýšlely se jeho druhové znaky, kreslíři zapracovali a pod lavicemi za chvíli kolovaly různé verze jeho podoby, postupně rostl z velikosti malého kraba přes chameleona až do velikosti asi tak jezevce. Šišky z lesa byly vydávány za jeho exkrementy a našel se i letorost dokumentující neklamně jeho pravěké pozůstatky. A věc dozněla natolik, že třetího

dne večer mohlo být uspořádáno zcela samostatné vědecké sympozium na téma Skarpius. Tvůrčí potenciál Institutu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů, z něhož se na politickém školení sotva podařilo vykřesat sem tam mdlou jiskřičku, teď vřel, vybuchoval a zářil jako ohňostroj. Docenti a profesori se trumfovali v objevech, chirurg obdařil Skarpia jakousi hřbetní ploutví v podobě pilky, již „svou oběť prostě přeřízne“, internista citoval příspěvky sovětské vědy ke skarpiologii, přičemž vyjmenoval celé sovětské hokejové mužstvo té doby od Pučkova až po Ragulina, zubař se samozřejmě brodil po kolena v krvi, psychologka Nataša Brázdilová ho pojala jako deprivované dítě strádající v pustých skalách, sociální pracovnice se spojily k řešení sociálního případu Skarpius a korunu všemu daly paní kádrovačky pojednáním o kádrové politice z hlediska skarpiologie. Večírek, na který se pak dlouho vzpomínalo! Politicky se tam kompromitoval každý – v té chvíli to patřilo k věci.

A musím doznat, že i mně samotnému se to vyplatilo. Náš přítel v Německu, pediatr, humanista a dobrák od kosti, profesor Johannes Pechstein, uveřejnil v Süddeutsche Zeitung článek o našich SOS dětských vesničkách a přidal k tomu v překladu článek můj a článek doktora Dunovského (a ještě si liboval, jaký to je úspěch, jaký to má ohlas a že to čtou dva miliony lidí). Byl z toho malér nad maléry. Ministerstvo bylo vzhůru. Odnesl to však jen Jiří Dunovský. Ten musel z ILF pryč. (A teprve po letech se mohl vrátit.) Kdežto já, když mne pozvali na kádrové oddělení a jemně a nenápadně se mě tam – soudružky a soudruzi známí z akce Skarpius – ptali na SOS vesničky a na profesora Pechsteina, vůbec jsem nepostřehl, že jde o tuto věc. Docela mile jsme si popovídali – a mně bylo jen divné, proč se se mnou o takových kádrově odtažitých věcech vůbec baví.

Někdy se říká, že starších lidí se máme ptát, jakou moudrost v životě odhalili. Objevíte nějakou takovou?

Stane se mi, že opravdu na něco přijdu. (Něco takového se děje zřejmě kdekomu.) Pak ale zpravidla zjistím, že to buď žádná velká moudrost nebyla, nebo že ji více lidí vymyslelo už přede mnou a že to i lépe vyslovili. Proto se bráním něco vydávat za svou životní moudrost nebo za své životní heslo. Něco je v mých knížkách a něco jen v mém životě. Člověk svým životem dává svou „moudrost“ najevo ani o tom sám neví. To je to, co nehlásá, nevykřikuje, nepublikuje – vědí o tom jen ti blízcí a nejbližší. A je-li v tom opravdu něco moudrého, to se ukáže zase (možná) až v jejich životě – a ovšem v tom hodnocení opravdu posledním a nejvyšším.

Co vás v životě nejvíc zaskočilo, překvapilo?

Zaskočila mne tato otázka. Na nic takového jsem snad dosud ani nepomyslel. A když teď budu něco v mysli hledat nebo něco vymýšlet, nebude to asi to pravé. Nepřekvapil mne únorový puč v roce 1948, ale překvapilo mne chování některých lidí – v dobrém i zlém. Nepřekvapila mne sametová revoluce v roce 1989, ale zase mne překvapilo chování některých lidí – v dobrém i zlém. Nejsem přece jenom tak dobrý psycholog, abych všechno předvídal a ničemu se nedivil. Také u svých pacientů jsem každou chvíli něčím překvapen. Ale čím bych byl překvapen nejvíc? To nevím. To na mně nechtějte.

*Teď jedna nezdvořilá otázka – statisticky vzato jste ve svém životě už „za polovinou“.
Jak prožíváte takovou perspektivu?*

To vůbec není nezdvořilá otázka. Že jsem „za polovinou“, to mne zcela zřetelně napadalo někdy kolem čtyřicítky, když jsem si uvědomil, že se mi nějak „prodlužují ruce“. Najednou jsem se totiž do knížky musel dívat z větší vzdálenosti. A brzy nato jsem dostal na čtení brýle, což byla má první pomůcka proti neduhům stáří. (Hůl přece nosím od mládí.)

Že se mi život zkracuje, to sám zatím prožívám dost klidně. Že se však až příliš zkrátil mnohým mým blízkým, to mne postihuje daleko víc. Je už příliš mnoho těch, po kom se mi stýská.

Vědomí „otevřené budoucnosti“ je jednou ze základních duševních potřeb, které mají být naplňovány, aby se člověk cítil na světě dobře. Člověk se má zkrátka na něco těšit, něco očekávat, s něčím si dělat starosti. Platí to o dětech, platí to o lidech v plné síle a platí to i o nás starých.

Ale jednu poznámku mi, prosím, ještě dovozte. Pro člověka dvacetiletého znamená jeden rok pouhou dvacetinu jeho života. Pro sedmasedmdesátíka je to jedna sedmasedmdesátina – snad proto je teď každý rok pro mne tak rychle pryč! Ale já jsem chtěl mluvit o něčem jiném, totiž o dětech, o něž se z nějakého důvodu nemohou starat jejich vlastní rodiče. Takové děti se dostanou do ústavní péče a pak se rozhoduje, kdy a jak najdou rodiče nové, tj. osvojitele nebo pěstouny. (Nechce se mi říkat „rodiče náhradní“, protože psychologicky mohou být rodiči daleko skutečnějšími, pravějšími a vlastnějšími než ti jejich pokrevní a biologičtí.) A právě tady je čas ve hře daleko výrazněji než kde jinde. Jeden rok v životě jednoletého dítěte je plných 100 %, v životě dvouletého dítěte celá jedna polovina, atd. A přitom se toho v tomto věku děje strašně moc, takže to má nekonečně větší vývojový význam než třeba jeden rok ve čtyřicítce pana soudce či paní soudkyně, kteří rozho-

dují o dalším osudu tohoto dítěte a celé řízení všelijak protahují. A totéž se týká poslanců, legislativců a všech ostatních, kdo se podílejí na formulaci zákonů o rodině. Čas dítěte je prostě jiný, a to kvantitativně i kvalitativně, než čas dospělého!

Prožíváte okamžiky nostalgie?

Ano. Tomu asi nikdo neujde. Zpět se ohlížím (zákonitě) především na to dobré – a z toho mám vždy znovu spíš potěšení než stýskání.

Když teď přehlížíte, co všechno jste stihl vykonat, máte ještě nějaký vysněný a nesplněný cíl?

Ano, věci uspořádávám a hodnotím – ale to už tak asi posledních čtyřicet let. Někaký „vysněný“ a nenaplněný cíl nemám. Jsou ale věci, které jsem chtěl udělat a neudělal – a teď už to nedohoním. Občas na to vzpomenu, když něco z té oblasti čtu, ale pak s bolestí si vždy znovu uvědomím, že už na to nestačím. Třeba by to ale mohlo někoho z mladých psychologů inspirovat. Je to tzv. psychohistorie – psychologický pohled na nějakou dějinnou epochu, událost nebo osobu. (Jedním z představitelů této nové psychologické disciplíny je Američan s francouzským jménem, pan Loyd DeMause.) Dlouho jsem například plánoval menší studii o dětech v pojetí starého kronikáře Kosmase. Při 600. výročí úmrtí Karla IV. mě napadlo pojednání o jeho dětství. Pak zase dětství Václava II. A ovšem pohádky a mýty, ty mne lákají odedávna. A dost jsem toho k tomu i přečetl a nastudoval. Zatím na tohle všechno má monopol psychoanalýza a bylo by moc těžké prorazit s trochu jiným pohledem. Snad se toho odváží někdo kompetentnější než já.

Myslíte si, že jste při rozhodování o své životní dráze měl ještě nějaké jiné významné možnosti? Není vám líto, že jste se nerozhodl zkusit ještě něco jiného?

Moc jiných možností jsem neměl, či lépe řečeno, mně ta druhá, tj. psychologie, vyšla natolik, že jsem se po jiných už ani neohlížel. Žádných „devatero řemesel“ u mne nebylo a naštěstí ani ta „desátá bída“ ne. Moc dobře si ale uvědomuji, že rozhodujícím činitelem tu nebyla psychologie sama o sobě, nýbrž lidé v Sociodiagnostickém ústavu, kteří mne přijali mezi sebe. Byli to opravdu vynikající lidé! Já jsem se tam cítil v bezpečí a bylo mi dobře! To „jiné“ jsem zkoušel už jenom na úrovni amatérské (vždyť slovo „amo“, „amare“ znamená mít rád, milovat), tj. na úrovni zálib a koníčků – a vůbec toho nelituji.

Člověk se musí ve svém životě močkrát rozhodovat. Litujete ve svém životě nějakých nenapravitelných rozhodnutí?

Existuje dokonce psychologická teorie o pochybnostech nad každým naším rozhodnutím. (Říká se tomu učeně „kognitivní disonance“ a přišel na to jeden Američan, pan Festinger.) Já bych na to jedno nadmíru jednoduché doporučení měl: „Nelitujte!“ Jenomže to žádná terapie není, natož „blesková“. To těmto lidem říká kdekdo a moc to nepomáhá. Nějaká psychoterapie tady jistě pomůže, ale rychlý proces to není – a já bych se do toho ani pouštět nechtěl.

Ale připomíná mi to jeden zážitek z vlastního života, kdy jsem si uvědomil, jak nějaké životní rozhodnutí může být nahlíženo z různých úhlů. Na své cestě kolem světa v roce 1968 jsem se dostal také na Havajské ostrovy, kde na univerzitě v Honolulu učil sociologii jeden příbuzný mé ženy. Přišel mne uvítat na letišti i se svou paní, vskutku krasavicí, navíc havajského stříhu, v lehké vzdušné říze, s věncem květů na krku... On, profesor, který se živi cizí řečí, po dvaceti letech v cizině mluvil svou mateřštinou, jako kdyby odešel předevčírem. Ona, žena v domácnosti, měla s češtinou přece jen určité potíže. A jejich dva chlapi školního věku už česky nemluvili vůbec. Je zřejmé, že velice záleží na tom, jak dalece emigrant vnitřně přijme cizí zemi za svou a jak se ztotožní s její kulturou.

Jeden večer jsem trávil v jejich pohostinném domě. Seděli jsme u večere na zahradě, vlahý vánek pod kokosovými palmami, všelijaká havěť kolem bzučí a zpívá, tisíce vůní – krásnější prostředí jsem v životě nezažil. A tu na mne začala ona havajská krasavice potutelně útočit. Prý, co kdybych tam zůstal. Na univerzitě dostanu místo – no problem. Život je tu takový, jak právě vidím kolem sebe. A v tom mém Československu to stejně na nic dobrého nevypadá. Tak co?

Já se zpočátku bránil dost sebevědomě. Že jsem vázán na rodinu, že by ze mne žádný dobrý emigrant nebyl, že patří k rodinnému životu, aby manželé spolu prožívali dobré i zlé a jejich děti s nimi atd. A tu ona vyhrotila své tažení. Co prý, kdybych si mohl svou rodinu přivést s sebou – přece no problem. Takových rodin je tam už několik a všem se vede dobře. Na nějakou Prahu ani nevzpomenou. A taky si mysleli, že nebudou dobrými emigranty. To chce jen chtít!

Musím se přiznat, že tady mi argumenty došly. Něco jsem opakoval o dobrém a zlém, taky o dětech, které nemají být vychovávány jenom v bavlnce, něco o rodových kořenech atd. – ale cítil jsem, že se na mne v té chvíli dívá jako na debila, který nedovede do pěti počítat, a současně jako na člověka

krajně nezodpovědného, který myslí na sebe a na své nesmyslné „kořeny“, a ne na ženu a děti, jimž by mohl svým rozhodnutím (reálně uskutečnitelným, a to dokonce lehce) připravit život v ráji pozemském.

Mně bylo a je i teď jasné, že bych takové rozhodnutí nedokázal udělat. Ale kdybych je udělal, jistě bych toho litoval. Chodil bych pak někde na Havaji na psychoterapii.

K jakému místu u nás nebo v cizí zemi máte blízký vztah?

Už jsem řekl, že jsem „člověk domácí“. Přilnu k místu, kde jsem doma. Byly to Kladruby, Zahrádky, je to Praha, je to Tuháň, kde máme chalupu. Jsem pražský patriot a postavít se s cizinci, pokud jsou u nás na návštěvě, na Staroměstské náměstí a vykládat, co je kolem k vidění, to je moje. Průvodce cizinců, to by byla asi také jedna alternativa mého povolání, nebýt psychologie. Byl jsem patriot Československa a jsem nadále ctitel České republiky. Je to ve mně hluboko, a jsem-li v cizině, hlásí se to mocně na každém kroku. Mám rád poznávání cizích zemí a přitom se mi intenzivně stýská po domově.

A pokud jde o cizí země, už dříve jsem se vyznal ze zvláštní sympatie k Polsku a Polákům. No, a pak ta Paříž! Paříž prostě hraje prim (jak praví François Villon). A pak teprve přijde to ostatní – a toho je tolik, že bych si ani netroufal to nějak třídit a seřadit. Ovšem i Mnichov, neboť tam dobří přátelé Johannes Pechstein a profesor Hellbrügge nás v minulých dobách nejvíce pohostinně přijímali a otevírali nám cestu do světa.

Profesora Hellbrüggeho musím ale připomenout ještě v jedné spojitosti. Má totiž fantastickou schopnost takřka z ničeho vybudovat velké věci. Jeho mnichovské Kinderzentrum se stalo modelem pro podobná zařízení v nej-různějších končinách světa. A dovedl k tomu angažovat hned dva vynikající české emigranty – doktora Václava Vojtu s jeho slavnou rehabilitační metodou, a profesora Hanuše Papouška s jeho výzkumy časného dětství. A to všechno pod heslem, že „jenom ten, kdo pomáhá, je opravdu svobodný“.

Tato jeho slova by měla být vytesána do kamene! Ba co dím, do kamene? Tam by to moc platné nebylo. Ale do hlav a srdcí. A to těch, kdo vládou světu, i když třeba jen v nějaké jeho nepatrné části, a ovšem i všech těch individualistů a pseudoindividualistů, kteří v honbě za „osobní svobodou“ končí v asociální nevázanosti, v psychopatickém egoismu nebo v otroctví nějaké prastaré či nějaké nejmodernější závislosti. Ano, kdo nedovede pomáhat, svobodný není, i kdyby se kdovíjak napařoval a vytruboval to do světa. Ba ani si svobody nezaslouží!

Zajímavých věcí a činností je pro vás možná více než času, který jim můžete věnovat. Jak to vnímáte?

Čas mám – či lépe řečeno, udělám si ho. To souvisí se systémem hodnot jednoho každého z nás. Jestliže někdo říká, že na to a to nemá čas jen proto, že musí dělat něco jiného, velkou většinou tím říká, že tomu jinému ve své hierarchii hodnot dává přednost. Snad jenom vězeň, uprchlík, emigrant, či vůbec člověk v mezních situacích na vybranou nemá.

Zájmů mám dost. Docent Filip kdesi napsal, že po padesátce se má člověk aspoň jednou za den fyzickou prací pořádně zapotit – no, a já ho ctím a jeho radou se řídím. Na zahradu místo hole chodím s motyčkou. Za zahradou máme ještě kousek pole. A víte, co je to boj s plevelem a s hryzcem a s divokými prasaty, která nám chodí na brambory?

Řekne se, že včelaření je ušlechtilý zájem. Pravda pravdoucí! Předevčírem jsem dostal od našich milých včeliček-dušiček (vzpomeňme na Aloise Jiráka a jeho pana faráře Ondráška na Boušíně v kronice *U nás*) dobře počítaných jedenáct žihadel. Potvory, nepoznají, že je má člověk rád a že se o ně stará. I když následky na kůži jsou u mne asi takové jako u jiných lidí po bodnutí komára, věřte, že přes všechnu imunitu to včelaře pálí a štípe stejně jako každého jiného.

Jak jste se dostal k včelařství? Má to něco společného s psychologií, nebo je to něco naprosto jiného?

K včelaření jsem se dostal tak jako k mnohým jiným věcem v životě – někdo mě pozval a já u toho zůstal. Tentokrát to byl můj tchán, tatínek Žižků, lesmistr. Ten mne do toho zasvětil, když potřeboval, aby mu někdo pomáhal. Podmínky jsou dvě – aby se člověk včel nebál a aby nebyl na štípnutí alergický. Ale je v tom ještě něco víc, co se nedá jen racionálně vysvětlit. Mluví o tom Božena Němcová v *Babičce*, mluví o tom Alois Jirásek v kronice *U nás* a já vzpomínám, že když tatínek už sám ke včelám ani nemohl, drátkoval aspoň rámky do zásoby, dával si ode mne o všem podrobně referovat a jen k tomu dodával: „Nebýt těch včel, už by mě na tom životě nic nedrželo.“

Pokud jde o psychologii, se svým včelařením ji nijak nespojuji. Včelaření pro mne není věda, ale potěšení a odpočinek. A do hloubky včelám stejně nerozumím. Jsem aspoň vždycky něčím překvapen. Ale musím se přiznat k jednomu pocitu, který nikdy a nikde jinde nezažívám než u včel. To je totiž jediný případ, kdy někdo pracuje za mne a pro mne. Jsem na chvíli milostpán, rentiér, šlechtic a majitel panství. Na práci se jen dívám – a čekám! A pak

otevřu medník a on je plný! Řekněte, stane se něco takového někomu jinému než včelaři? Však těm včelám také v duchu i nahlas domlouvám: „Tak holky, žádné roupy, žádné rojení, žádné ulejšování – a do toho, ať to odsejpá!“ Někdy si dají říct, někdy ne.

Který den je pro vás největším svátkem v roce?

Nepochybně Vánoce. O tom jsem napsal dokonce také esej s názvem *Vánoční kázání* (v knížce *Co, kdy a jak ve výchově*). Jinak ale nějaké velké slavnosti se u nás v rodině nepěstují. Svátky a narozeniny vede v evidenci moje žena. Já jsem schopen zapomenout i na ty svoje.

Kdo byl – kromě těch osobností, které jste už zmínil – vaším vzorem?

Opravdové „vzory“ si nemohu z paměti dobře vybavit. Neměl jsem tendenci někoho kopírovat. Ani jako kluk, ba ani později jsem pro někoho nijak zvlášť nehoroval a nepamatuji se, že bych měl nějaký svůj idol. Zato však bylo více těch, koho jsem ctil a obdivoval a od koho jsem se učil a přebíral i životní postoje. Aspoň potud, pokud zapadaly nějak do základní struktury mé osobnosti. Kromě lidí v rodině to byli v naprosté většině mí spolupracovníci na těch několika málo pracovištích, jimiž jsem prošel.

Co byste označil za nejšťastnější den života?

Sotva bych se odvážil dělat nějaké pořadí. Bylo jich jistě několik velice „šťastných“. Když se narodily naše děti – první, druhé a pak třetí, když byly zdravé a žena všechno dobře přestála. Když jsem si při svatbě uvědomil, že už se svou ženou teď budeme vždycky spolu. Když se dětem něco povedlo nebo když se v něčem dobrém „vytáhly“ – a když se člověk podívá na vnoučata a vidí, že se pěkně chovají atd. Ale tohle se děje asi kdekomu a není na tom nic zvláštního. Je zajímavé, že do šťastných dějinných a politických událostí, jako je konec války nebo konec totalitního režimu apod., se mi vždycky mísí i trochu hořkosti, takže je řadím spíš až do druhé kategorie těch šťastných.

Ale jeden zážitek se mému běžnému „šťastnému“ průměru přece jen vymyká – a vždycky mi naskočí jako první, kdykoliv na životní štěstí pomyslím. To jsme se ženou radostí a štěstím ne slzeli, ale brečeli naplno a nebyli jsme k utišení.

Jedna naše sestřenice studovala na technice chemii. Nadaná dívka – a chemie byl její obor. Stalo se však, že pod vlivem otcova úmrtí a jiných otrřesů, které rodinu postihly, a patrně i ve spojitosti s vnitřní dispozicí upadla

do těžké deprese. Ta ji zcela ochromila. Prožívali jsme s ní její trápení a zdálo se nám, že není východiska. Deprese je zlá věc, postihuje pacienta, ale zasahuje i jeho okolí. Mně připadlo, abych ji vezl na léčení do Bohnic. Léčení však přece jen bylo natolik úspěšné, že se mohla postupně vracet do života. Našla si uplatnění na jednom státním statku blízko Prahy. Práce, kterou tam byla schopna zastávat, byla ovšem hodně daleko od jejího oboru. Byli jsme však vděčni osudu aspoň za tento náznak společenského zařazení. A pak jednoho dne přišla a jakoby nic mi předává jakýsi papír. Čtu, ničemu nerozumím. Čtu snad třikrát za sebou a pořád nerozumím. Až pak pochopím. Je to diplom inženýrky chemie. Dostudovala, aniž jsme o tom věděli. A nám prvním to přišla ukázat. Teď jsme také pochopili, že je zachráněna. Prostě zázrak. Zázrak i v tom, že sama v sobě tu sílu našla.

V té chvíli jsem snad prožil – a moje žena také, takže prožitek byl dvakrát znásobený – asi něco podobného jako onen otec v podobenství o marnotratném synu. Nebo to, co líčí Ibsen v *Oporách společnosti*, když se otec dozví, že jsou zachráněny jeho děti, které on sám vystavil záhubě. Ono biblické: „Byl umřel – a zase ožil. Byl zahynul – a nalezen jest.“

Lidé, kteří mě doprovázeli

Margaret B. Rawsonová

Na paní Margaret B. Rawsonovou tu vzpomínám současně i jako na zástupkyni mnohých mých zahraničních přátel. Je pro mne živoucím symbolem toho, jak se dají překonávat hranice zeměpisné, politické a ideologické, byť byly „železné“ a střežené kulometry. Říká se jí po zásluze „Lady Dyslexia“ a letos v červnu se dožila rovných sta let – a moc doufám, že se jí splní její ambice, aby žila ve třech stoletích. Původem je učitelka a káže dyslexii, kamkoliv přijde. Mám ji před očima, jak na jednom světovém kongresu v Řecku se lehce houpe na mořských vlnách, kolem ní stejně tak v mořských vlnách několik odrostlejších dětí, které, jak se zdá, z angličtiny něco chápou a které poslouchají výklad této staré dámy o specifických poruchách čtení. Co z toho měly, toť nejasné – ona však apoštolsky plní svůj životní úkol. Je z rodu těch, kdo na tomto světě mají vskutku své poslání.

Patří mezi ty, kdo mi pomohli do světa. Když jsme v Dětské psychiatrické léčebně měli zpracovány nálezy první stovky našich pacientů-dyslektiků, rozhodl primář Kučera, že to musíme uveřejnit na nějakém světovém fóru. Naskytla se světová konference dětské psychiatrie v Lisabonu v roce 1959. Podpis hlavního pořadatele na pozvánce zněl profesor Schneeberger Ataide. Primář Kučera dospěl k závěru, že Ataide je něco jako Aide, což je jméno ženské, a Schneeberger stejně nepochybně naznačuje, že její mateřštinou je němčina. Napsal tedy dopis německy: „Sehr geehrte Frau Professor Ataide Schneeberger... atd.“ načež v zápětí dostal odpověď, která zněla v angličtině asi takto: „Moje paní se vám dává uctivě poroučet, ale bohužel ani ona ani já německy neumíme. Jsme totiž stará portugalská šlechtická rodina... atd.“

To jsem ale odbočil. Na kongres nikdo z nás samozřejmě jet nemohl, ale náš referát vyšel v kongresovém sborníku. Toho si všiml v Austrálii John McLeod a požádal nás o příspěvek do časopisu, který redigoval. Toho si všimla paní Rawsonová, která v té době redigovala časopis Ortonovy dyslektické společnosti v USA, a požádala mne o svolení onen článek přetisknout. Bylo totiž pro ni zjevním, že někde v Československu na tomto poli vůbec někdo pracuje a že toho tolik k té věci ví. (Ty vědomosti byly ovšem zásluha dnešního profesora Langmeiera, který, jak jsem už připomněl, u nás prvního dyslektika jako takového diagnostikoval a pak s ním prováděl nápravná cvičení už v roce 1952.) Já jsem paní Margaret o této práci něco napsal a připojil skromné pozvání, že kdyby někdo z Ortonovy společnosti měl cestu do Evropy, že by se mohl

třeba u nás zastavit a podívat se, co děláme. Ona briskně odpověděla, že děkuje a že ona bude první. A přijela.

Zdělala totiž nějaké peníze a rozhodla se, že navštíví místa v jižním Srbsku, kde po první světové válce její zemřelý manžel působil v kvakerském pomocném sboru a pomáhal stavět válkou zničené vesnice. (Ejhle, nepřipomíná vám to dobu žhavě současnou!?) Bydlela u nás, stala se babičkou našich dětí, seznámila se s kdekým, kdo nějak přičichl k dyslexii, od mé matky, která se narodila také v roce 1899, dostala výšivku na stůl, již dosud přechovává jako vzácnost světa, cestovala se mnou po vlastech českých, najala si auto a sama jela na Balkán. V pořádku se s autem vrátila. A tím to všechno začalo! To jí bylo přes šedesát. Když jí bylo přes sedmdesát, naučila se řídit letadlo. Když jí bylo osmdesát, dostala od svých přátel letenku na výlet do Číny. Když jsem ji před devadesátkou navštívil podruhé, vezla mne na kvakerské setkání (nejsou to bohoslužby v našem slova smyslu) do blízkého města, řídila ona, já bych si netroufal, jenomže to už jí zrak dobře nesloužil, takže se mne občas ptala, zdali na semaforu je červená nebo zelená. Teprve ale až za nějaký rok ji přátelé přemluvili, aby samostatných výletů zanechala. Duševní čilost s tělesnou však rozhodně souviset nemusí. V té době při jedné party mne její pořadatel Roger Saunders (u nás také dobře známý představitel americké dyslektické společnosti) posadil k dámě ještě o rok starší než Margaret s podtknutím, že mně to vadit nebude, ale že jinak by vedle ní musela sedět Margaret a pro tu že je ona stará dáma „moc pomalá“. Na všech konferencích jí byla prokazována nejvyšší úcta, ona sama také vždycky živě diskutovala s nejvyššími autoritami neuroanatomickými, psychologickými a pedagogickými, na hlavě nosila lehkou čepici se zeleným kšiletem, kteroužto zvláštnost mi vysvětlila takto: „Víš, ono je to nesmírně praktické. Když při přednášce na chvíli zdřímnu, není to tak vidět.“ Pohříchu, zdřímala častěji a vidět to bylo – ale být musela při všem.

Tato pozoruhodná Margaret, když mne Světová federace neurologická pozvala v roce 1968 na konferenci do Dallasu (kde byl ještě v moc živé paměti atentát na prezidenta Kennedyho), na níž měla být definována dyslexie, zorganizovala mi přednáškovou cestu po USA a sama mne na ní zčásti doprovázela. No, bylo to drama, o němž mluvím na jiném místě. Několik vzpomínek na Margaret bych ale rád přece jen ještě přidal.

Předně už její dům ve Foxes Spi v Marylandu je pozoruhodnost sama. Její manžel si vyhrál s tím, že každá místnost a každá věc má ještě nějaký jiný účel než ten vlastní. Pro mne ovšem bylo největší zajímavostí, že na zahradu jí přicházelo celé stádo (patrně) jelenců viržinských žrát spadané hrušky a květeny jejích záhonů. Před vchodem měla spadlou zídku, a protože jsem neměl jedno dopoledne co dělat, zídku jsem postavil. Tím jsem si u ní získal jakýsi čestný vstup do společenství pionýrských učitelů, kteří museli umět dělat rukama, aby mohli dětem dát i něco ze své hlavy. Však také pak vždycky mi psala nebo po přátelích vzkazovala, že zídka ještě drží. A když jsem na jednom učitelském shromáždění předvedl, jak u nás učíme leváky držet tužku a psát

správným sklonem vestoje (to mám od paní doktorky Sovákové), stal jsem se prostě světovým expertem ve svém oboru.

Vzala mne do školy v Rose Valley, kterou zakládal ještě její otec v dobách pionýrských. První, na co jsem při vstupu do první třídy narazil, byla slepice v kukani a kolem ní kuřátka. Že ve škole jsou králíci a jiná zvíř, to jsem objevil vzápětí. Ve třídě byly dvě učitelky. Jedna učila děti a druhá s jedním dítětem seděla v lavici a učila je zvlášť. Ta, co učila všechny, byla matka z domácnosti, která měla jakýsi učitelský kurz – ta, co učila jedno dítě, byla pravá odborná učitelka. Na školním dvoře bylo všelijakého cvičebního náradí, ale také všelijakých starých strojů a nejrůznějšího harampádí, že by se naše paní učitelky děsily své odpovědnosti za zdraví dětí. Tam však to patřilo k výuce.

Ve městě Boulder v Coloradu jsme zase navštívili školu, kterou tvořila soustava jakýchsi kulatých cirkusových šapitó, což byly třídy, s velkým šapitó uprostřed. To byla školní knihovna a jakési ústřední shromaždiště žáků i učitelů. Však mi také kdekdo připomínal, že zvláštností tohoto města je, že tu mají „broad streets, narrow minds and round schools“. Já jsem se ale tady poprvé přesvědčil, že děti se dovedou docela dobře soustředit na vyučování, mohou-li být „pohybově uvolněné“, a že podstatný je zájem, a ne zvnějšku vnucená kázeň. Viděl jsem pak nejrůznější školy v USA i v Austrálii, kde ve třídách nebyly dveře nebo kde se vyučovalo v různých koutech velkého prostoru – a vůbec to nevadilo. Ke třídě však patřila například místnost s trampolínou a dvůr s nejrůznějšími možnostmi ke hře, cvičení a zábavě. V něčem mi to připomínalo naši venkovskou jednotřídku z dob mého dětství, o níž říkávám, že byla „sanatoriem pro encefalopaty“.

Margaret navštívila Československo ještě dvakrát, navštěvovala naše specializované třídy a přednášela na našem dyslektickém semináři. Já jsem překládal. Pak se ale stalo – bylo to na onom světovém kongresu v Řecku, o němž jsem se už zmínil – že jsem si v plénu postěžoval, že když Američané přednášku začínají nebo končí nějakou anekdotou, v pointě že ztlumí hlas a mně ten vtip unikne. Margaret se přihlásila a řekla přibližně toto: „Víte, ten pan Matějček je dost divnej člověk. Tady si stěžuje, že nerozumí vtipu, ale když já jsem byla v Praze a přednášela, myslela jsem si, že mluvím vážně a docela rozumně, jenomže tomu, co on z toho překládal, se lidi smáli, že to vypadalo jako v kabaretu. Tak si to přeberte!“ Doslova to samozřejmě pravda nebyla – ale taková je Margaret.

Loni na kongresu v San Francisku jí byla k jejím devětadevadesátinám udělena nejvyšší a pro ni zvlášť stvořená cena Mezinárodní společnosti dyslektické za životní dílo.

MUDr. Karel Macek

Doktor Macek, a to mohu dosvědčit, byl originálním objevitelem toho, co se později stalo známým pod názvem „lehké dětské encefalopatie“, „lehké mozkové dysfunkce“ a co je v nejnovějších mezinárodních seznamech nemocí a zdravotních poruch roz-

parcelováno do několika syndromů, z nichž nejdůležitější je syndrom hyperaktivity a nepozornosti. Stalo se tak na začátku let padesátých v tehdejší SDÚ, takže mu zřejmě patří i primát přinejmenším v českých zemích, ne-li v Evropě. Sám o tom nic moc nenapsal, ale za důkaz můžeme považovat aspoň jeho kapitolu o pediatrickém nálezu u lehkých dětských encefalopatií v monografii Kučerové z roku 1961. Když k nám v poslední době byly importovány s velkou reklamou takové nové „objevy“ jako třeba „parciální defekty“, „kineziologie“, „mozkově kompatibilní vyučování“ apod., vždycky si připomínám slavný povzdech profesora Sováka, že „kdybychom více četli, nemuseli bychom tolik objevovat“. Domácí poctivosti si méně vážíme než dovezených pozlacených efektů.

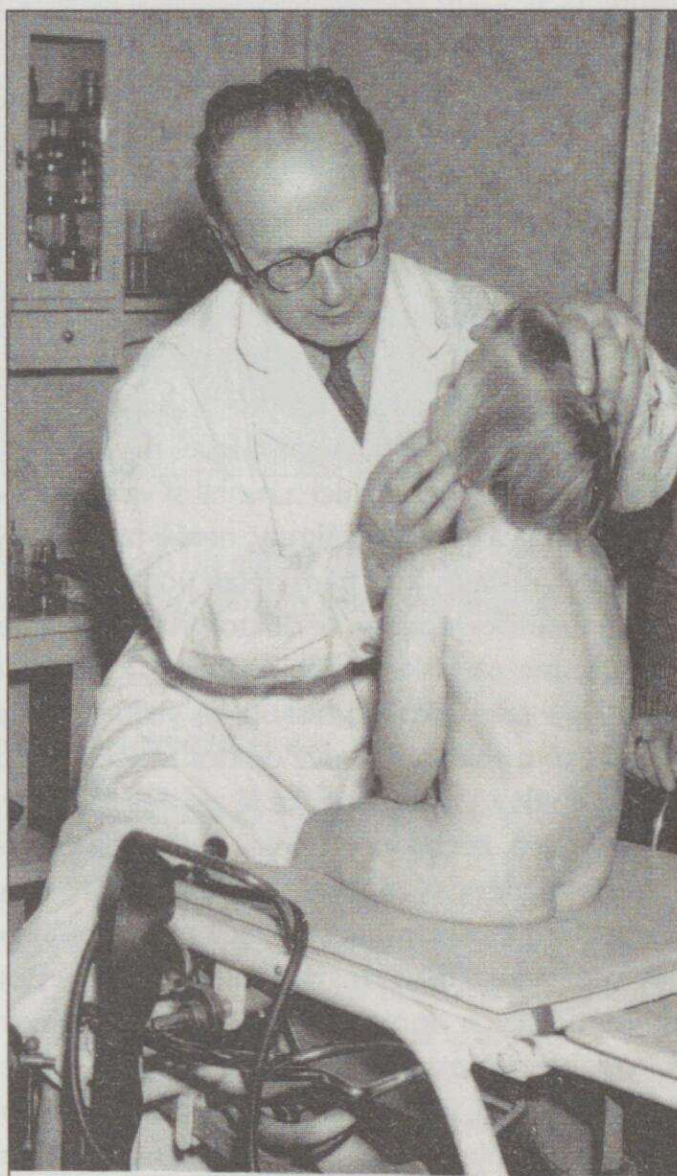
Připadám si jako pan Povondra v Čapkově *Válce s mloky* – ale nedá se nic dělat, já jsem u toho byl opravdu od začátku. To jednoho dne MUDr. Macek začal některé své pediatrické nálezy uzavírat slovy „drobné poškození mozku“ nebo „podezření na lehké mozkové poškození“, „odchyly v mozkové funkci“ apod. Dr. Říha, který nikomu nic nevyčítal přímo, chodil s těmito nálezy po ústavu a stěžoval si psychologům a sociálním pracovnícím, co že to ten Macek zase má. Co to jsou ta jeho „lehká mozková poškození“? Jenomže doktor Macek měl pravdu. On totiž vyšetřoval každé dítě tak, jak jsem to později už nikdy neviděl – popsal je od hlavy k patě, vyšetřil zrak a sluch, provedl antropologická měření, zkoumal kostru i kůži, prověřil motoriku, lateralitu, řeč, udělal neurologické testy a celou řadu dalších věcí. Povšiml si, že u některých dětí se souhlasně objevuje více odchylek ve funkci jednotlivých orgánů, a správně usoudil, že jejich pravděpodobným společným jmenovatelem je porucha ve funkci, nebo spíše v souhře některých funkcí, centrálního nervového systému, neboli mozku.

Psychologové a sociální pracovníce, upozorněni tímto pediatrickým nálezem, pak rovněž souhlasně nacházeli „zvláštní“ obtíže a nápadnosti v chování těchto dětí, přičemž tyto nápadnosti nebylo možno vysvětlit nepříznivými vlivy prostředí ani nesprávnou výchovou. V jednotlivých vývojových fázích dítěte měly svůj specifický charakter. Nápadně jich přibývalo se vstupem dítěte do školy, avšak s postupujícím vyspíváním nervového systému jich opět ubývalo. Tak například u dětí dlouhodobě sledovaných v dětských domovech sám doktor Macek už nenašel ve věku třinácti či čtrnácti let ty dysfunkce nervového systému, které zřetelně zachytil, když těmto dětem bylo pět nebo šest let.

Když se náš ústav změnil v dětskou psychiatrii a vedení přebíral primář Otakar Kučera, ptal se mne, co že tam v tom našem ústavu vlastně děláme a co bychom mohli nabídnout jako svou zvláštnost a charakteristiku. Referoval jsem mu o doktorovi Mackovi a „lehkých mozkových poškozeních“. Tvářil se na to pochybovačně. Ale za nějakou dobu poznatky doktora Macka přijal, každé dítě z léčebny v Počernicích muselo být doktorem Mackem vyšetřeno a byl připraven odvolat ho i z dovolené, když usoudil, že právě tohle určité dítě potřebuje jeho zkušené oko. A v roce 1961 byla už na světě Kučerova monografie *O psychopatologických projevech při lehkých dětských encefalopa-*

tíich – také svým způsobem v Evropě prioritní. Zúčastnili se na ní takřka všichni jeho spolupracovníci.

Já jsem ale chtěl víc mluvit o doktorovi Mackovi samotném, a ne o mozkových dysfunkcích. Byl svéráznou osobností. Pocházel ze společenství evangelických exulantů v polském Zelově. Péče o děti, včetně vzdělávání, musela být v této společnosti na mimořádně vysoké úrovni. Přestože měl střední školu polskou či ruskou, mohl po příchodu na Karlovu univerzitu studovat medicínu prakticky bez obtíží. Jeho čeština byla prostě česká! Specializoval se na pediatrii a byl to „léčivý“ doktor. Zastihl jsem ho, když měl vedle práce v ústavu i soukromou praxi s velkou klientelou – ale té se pak musel vzdát. Léčil ovšem dál děti ze širokého okruhu svých známých a samozřejmě i všech spolupracovníků. Také v naší rodině platilo, že bez doktora Macka ani ránu – a co řekl, bylo svaté.

MUDr. Karel Macek vyšetřuje.

Naše druhá dcera Jana, to jí bylo něco přes dva roky, jedla proti své starší sestře Jarmile poměrně málo. Moje zápisy potvrzují, že to opravdu bylo jen o trochu víc než polovina toho, co Jarmila v jejím věku snědla. I volala moje žena doktora Macka. Ten Janu prohlédl, prstem jemně píchal do jejích baculatých faldíčků – a říká: „Co chcete, mámo?“ Za tři roky už Jana jedla normálně, ale nějak se vytáhla a zdála se mé ženě hubená. I znovu volala doktora Macka, ten dítě znovu prohlédl, pěkně je hladil po štíhlém tělíčku – a říká: „Co chcete, mámo?“ Kde nebylo třeba, neléčil – spolupracoval s přírodou. A já jsem ve vlastní rodině měl jasný příklad, jak dvě děti z téhož hnízda mohou být docela jiné i v tak jednoduché a základní funkci, jako je příjem potravy a její metabolické zpracování – natož pak ve funkcích vyšších. O těchto rozdílech se v mých psychologických učebnicích i neučebnicích vždycky nějaká pasáž najde.

Ale zpět k doktorovi Mackovi. Dbal na čistý vzduch, řádnou stravu a pronásledoval nudle u nosu. Ta nudle, to je metla dětských domovů, kde není čas pořádně běhat za deseti dětmi s kapesníkem. Na konferenci, kterou se uzavírala každá naše několika-denní návštěva v dětském domově, doktor Macek vždycky udělal výklad o rýmě, nudli a ucpaném nose. Dítě nemůže dobře dýchat, jeho mozek nemá dost kyslíku, a nemůže tedy pracovat, pusou má dítě otevřenou jako kapr, brada poklesne, což dodá obličejí výraz slabomyslnosti, hrudník se propadá, páteř se křiví, břicho naopak se vyklenuje dopředu – a jsou od toho ploché nohy.

Doktor Macek toho moc nenapsal, jeho síla byla v živém slovu. Ale jeho stať nazvaná *Takový obyčejný kapesník*, otištěná kdysi v Československé pediatrii, by měla patřit k zlatému fondu naší literatury medicínské i psychologické.

Poněvadž na zájezdech našeho SDÚ a pak dětské psychiatrie do dětských ústavů jsme byli dva muži, sdíleli jsme spolu ložnici a mohli si více vypravovat. Než se uložil k spánku, prohlédl stěny, okna a všechny zákruty, není-li tam nějaký komár. Pokud byl, nemilosrdně ho utratil. Byly ústavy, kde nám dělali pomyšlení. V Budeničkách nebo v Dlažkovicích, kde byly sestřičky jeptišky, se doktor Macek těšil obzvláštní úctě a péči a já se s ním svezl. Spali jsme na biskupských postelích, kdežto naše ženy sdílely jen lože řeholní. Strava tu byla také jako při biskupské vizitaci. Jinde to už bylo slabší. Poznalo se to podle rohlíků u snídaně – když doktor Macek podotkl s náležitým polským akcentem „rohlík gumový“, bylo jasné, že je zle. Jestliže byly k obědu brambory nebo nudle s mákem, bylo jisté, že doktor Macek u dětí najde vesměs „chabé svalstvo“, „velká břicha“ a celkově opožděný vývoj. Na konferenci pak neopomněl připomenout, že „brambory patří prasatům a vepřová lidem“, ačli ovšem nejde o brambory polské, které se co do kvality vepřové takřka vyrovnají, zatímco české jsou k ničemu.

Vyšetřil tisíce dětí v dětských domovech, tisícům dětí pomohl k lepšímu zdraví, mnoho set dětí prošlo jeho rukama na cestě do adopce – a kdo že vyšetřoval děti v našich výzkumných projektech, jež se staly známými daleko široko a jež byly zaměřeny na děti vyrůstající ve vlastních rodinách, avšak za méně příznivých psychosociálních podmínek? MUDr. Karel Macek – protože to uměl u nás nejlépe!

Žádná modřina na dětském těle neušla jeho pozornosti, stejně jako žádná oděrka, nečistota, zápach či jakákoliv jiná známka nedostatečné péče. Můžeme jej pokládat i za jednoho z průkopníků rozpoznání toho, co je dnes tak dobře známo pod termínem „syndrom týraného a zneužívaného dítěte“.

Byl činný daleko přes svou osmdesátku. Zemřel v požehnaném věku 92 let.

S MUDr. Karlem Mackem při oslavě 120. výročí SDÚ, tj. jeho sedmdesátin a mých padesátin. Ta žena v pozadí s podivným gestem je moje manželka.

Profesor Vondráček a definice neurózy

Připravovala se památná psychiatrická konference v Jeseníku. Kdo ji zažil, nemůže zapomenout. Jejím tématem byly neurózy a bylo to po dlouhé době poprvé a na dlouhou dobu naposled, kdy se v takové míře setkali vskutku špičkoví pracovníci ze Západu a z Východu a vedli spolu diskuse na tu dobu mimořádně svobodné. Ze strany organizátorů to ovšem vyžadovalo hrdinství takřka disidentské a talent takřka špio-nážní. Budiž jim za to aspoň takhle dodatečně dík a uznání.

Napřed se ovšem domácí účastníci měli sjednotit na společném postupu. (Byla to doba, kdy všechno muselo být „jednotné“ – bylo nutno vytvořit „jednotnou frontu“ a vystupovat jako „ukáznění přílušníci socialistického tábora“.) Máme-li ovšem hájit společné pozice, musíme vědět, co máme hájit. Neuróza musela tedy být definována.

Všechny hlavy psychiatrické a neurologické se sešly v posluchárně psychiatrické kliniky. Bylo tam nabito a kdekdokdo cítil potřebu vyložit svůj názor na neurózy, následkem čehož se jednání protahovalo a protahovalo. Konečně ale, když únava už byla očividná, dospělo shromáždění k závěru obecně přijatelnému, že totiž „neuróza je porucha adaptace“. Kdo není schopen se adaptovat, čili přizpůsobit se nárokům situace, odnese to v podobě neurotických obtíží. Všichni si oddechli. Na tomto základě je nyní možno budovat „jednotnou frontu“. Ano, neuróza je porucha adaptace! Jaká úleva!

Jenomže to už pomalu vstává profesor Vondráček. (Postava dlouhá, donkichotská – měl vždycky zvláštní židli vedle první řady, protože do lavice by se nevešel.) Vstává, pak svým charakteristickým způsobem rukou naznačí, že má co říct, a pravi: „Kdo se nejlíp adaptuje, je kolaborant!“

Bylo to po válce, kdy otázka kolaborantství byla velmi živá, a bylo to už za nového totalitního režimu, kdy táž otázka byla znovu vysoce aktuální. A připomínka profesora Vondráčka, že duševní zdraví není jen biologickou záležitostí, ale že má také svůj rozměr morální, a že tento rozměr je dokonce nadřazen pouhému sobeckému prospěchářství, to bylo něco, co jsem si pak do své psychologické praxe (jistě nejen já, ale spolu s mnohými jinými) vnesl jako jednu z pouček vskutku základních. Příznačné je, že tuto poučku tak zásadního významu a navíc tak perfektně formulovanou jsem nikdy v žádné učebnici nenašel. Vidíte, co dovede udělat jedno slovo na pravém místě!

Doc. PhDr. Jaroslav Koch

Už před dvaceti lety se v Německu ujalo a dodnes vzkvétá hnutí, které si říká Prager Eltern-Kind Program (zkratka PEKiP), což v překladu zní Pražský program pro děti a rodiče. Jde o děti v nejužším věku, tj. přibližně do jednoho roku. Rozvíjet se mají pokud možno harmonicky jejich tělesné i duševní schopnosti, a to v součinnosti s rodiči, přičemž rodiče se učí svému dítěti lépe rozumět a vystihnout, co mu prospívá a co ne. A je zřejmé, že to prospívá i rodičům. (Je to něco podobného, co u nás začala a dále rozvíjí paní docentka Berdychová.) Dnes má toto hnutí v Německu více než tisícovku odborně připravených instruktorek a mnoho skupin po šesti malých kojencích se svými matkami (někdy i otci).

Proč toto hnutí nazvalo svůj program „pražský“? V Praze má totiž svůj původ – a cesta vede k doc. Jaroslavu Kochovi. Docent Koch sám se však, bohužel, úspěchu svého díla již nedožil.

V letech šedesátých byla u nás propagována tzv. kolektivní výchova dětí. Byla to doba velkého rozvoje dětských domovů a podobných zařízení. Součástí tohoto systému byly i denní jesle, které sice měly především sloužit matkám nastupujícím houfně do zaměstnání, ale současně se stávaly i místem výchovy a vzdělávání dětí. A protože děti do tří let spadají do péče zdravotníků, bylo nutno vychovat a odborně připravit velké množství dětských sester, které by se výchovného úkolu v jeslích ujaly.

Že jde o zcela zvláštní, nefyziologické a z vývojového hlediska „předčasné“ zatížení tak malých dětí, bylo ovšem lékařům i psychologům zřejmé. Za daných okolností

však nebylo jiných možností než dbát, aby v péči o děti v jeslích byly na nejmenší možnou míru omezeny vlivy nepříznivé a co nejvíce posíleny vlivy tzv. normální a danému věku odpovídající. A zde má právě doc. Koch první vynikající zásluhu. Se svou paní dali totiž podnět ke školení dětských sester v psychologii a pedagogice kojeneckého a batolecího věku. Sami vypracovali osnovy těchto kurzů a pak i vzorové programy pro přímou práci s dětmi.

Pro ilustraci jeden příběh téměř anekdotický. Byl podzim – a do svého vzorového programu vložil doc. Koch řadu prvků, které s touto roční dobou souvisely. Ovoce, padání listů, vítr, pouštění draků a podobné věci. Program se rozmnožil a sestry jej dostaly k dispozici, aby podle něj už dál tvořivě pracovaly samy. A byla zima – a děti dál kreslily jablíčka a švestičky, dál si hrály na podzimní větříček atd. A bylo jaro – a pořád padalo listů... Až docent Koch vypracoval program nejen pro různá roční období, ale i pro nejrůznější jiné příležitosti.

Pro sestry jsme s docentem Kochem společně napsali knížku *Psychologie a pedagogika dítěte* (SZN Praha, 1960). On ji navíc doplnil svými snímky dětí a sester v akci a interakci, což předznamenávalo už jeho další vrcholnou práci.

Pro sestry připravil také hodnotící listy, na nichž mohl sledovat vývoj každého svěřeného dítěte a starat se rychle o nápravu, když zjistily, že v něčem proti běžným normám zaostává. Výsledkem bylo, že denní jesle u nás – přes všechnu svou problematickosti – měly od počátku vysokou odbornou úroveň – tedy to, co se mnohde jinde teprve nyní těžce dohání.

Další zásluhou docenta Kocha bylo, že si podrobně všímal tzv. biorytmů dítěte a do praxe převáděl poznatky o tom, jak zákonitě (a přitom s individuální variabilitou) se střídají u dětí období aktivity a útlumu a jak je možno jich využívat v individuální výchovné práci. Důraz na jedinečnost každého dítěte byl vedoucím rysem v pedagogice časného dětství v Kochově pojetí.

Pro mne osobně byl velice přínosný další výsledek výzkumné práce docenta Kocha. Se svými žáky navštívil všechny kojenecké ústavy v naší republice. V jednotlivých skupinách kojenců, jež měla na starosti vždy jedna sestra, pořizovali jeho spolupracovníci časový snímek aktivity každého dítěte a chování sestry. Ukázalo se, že jedno dítě (v jedné skupině s touž sestrou, v témž časovém úseku) je se sestrou v kontaktu čtyřikrát častěji než druhé dítě! Přičemž sestra sama si toho vůbec není vědoma – je přesvědčena, že se ke všem dětem chová stejně. Rozdíl je totiž dán společenskou iniciativou a provokující aktivitou dítěte – tak rozdílnou už v tomto útlém věku. Tento náález jen dále posílil přesvědčení docenta Kocha o nutnosti respektovat individualitu dítěte v jakékoliv součinnosti s ním.

Toho samozřejmě nelze dosáhnout tam, kde má sestra na starosti třeba osm či deset dětí, ale je to možné v rodině, kde jsou dva, tři, čtyři dospělí a jedno dítě. Odtud tedy vzešla jeho myšlenka cvičení rodičů s dětmi, a to s těmi nejmenšími, u nichž se o nějakém tělocviku zatím ani moc neuvažovalo.

Tyto myšlenky vzbudily velký ohlas doma i v zahraničí. Jeho česká knížka *Výchova kojence v rodině* vyšla ve verzi anglické a německé, byla přeložena i do finštiny a řečtiny. Přijížděli za ním z ciziny zájemci a stávali se jeho žáky. A právě ti z Německa byli nejpilnější, jeho myšlenky přijali, tvořivě je dále rozvinuli – a dnes je z toho PEKiP, který se ostatně k docentu Kochovi při každé příležitosti vděčně hlásí.

Manželé Klenkovi

Často ve svých výkladech o výchově, trestech a odměnách užívám „podobnosti o dvou dětských domovech“. Slovo „podobnosti“ jsem si vypůjčil z evangelia snad trochu troufale – ale chci tím pouze naznačit, že mnohé věci se i v psychologii a pedagogice dají lépe objasnit obrazem ze života než učenou přednáškou.

Manželé Klenkovi byli bezdětní – patrně proto a tím více k dětem přilnuli. Paní Klenková byla známa víc jako spisovatelka. Před válkou vyšla její knížka *Slunečná farma* (také o výchově), pak se objevil román *Regina Lorencová* a konečně v roce 1948 v Družstevní práci knížka *Darebák*. Ta pak vyšla v přepracovaném vydání v Mladé frontě v roce 1962. Zachytila v ní vychovatelské postoje a poznatky své i svého manžela. Její výchovné metody byly velmi jednoduché – prostě dělat všechno, co je třeba. S děvčaty drhla schody a večer, když už všechny děti byly konečně v posteli, jim četla knížky. Bylo to proti pravidlům ústavní životosprávy, ale děti tyto večerní chvíle milovaly a moc na ně pak vzpomínaly.

Pan ředitel Klenka, vzděláním učitel, knížky nepsal a svou paní za její literární schopnosti upřímně obdivoval. On to ale byl, kdo vychovatelsky dominoval. On byl ten duch, který z Načeradce udělal pojem. A přitom nedělal nic jiného než jeho paní, tj. to, co mu velel jeho rozum, cit a svědomí. Byl členem Pražských učitelů a v jeho domově se zpívalo – dobře a s chutí. Jinak tam ani žádné povinné zájmové kroužky nebyly. Bylo tam dost práce.

Manželé Klenkovi měli za sebou už pozoruhodnou dráhu, než jsem je poznal v Načeradci. Nevím, co všechno dělali – ale vzpomínali často na děti uprchlické, na děti židovské vracející se z koncentráků a na děti německé před odsunem a po odsunu. Do Načeradce jsme jezdili v jakémsi pracovním týmu z Dětské psychiatrické poradny v Praze. Děti jsme vyšetřovali, v domově několik dní vždycky jedli, spali, zkrátka žili.

Byla to dobrá štace! Pozoruhodná i tím, že tam bylo moc málo zaměstnanců. Manželé Klenkovi, starý pan účetní, paní kuchařka a pan zahradník – a jestli ještě někdo další, tak nebyl ani moc vidět a slyšet. Vychovatel či vychovatelka jakožto zaměstnanci se tu objevili jen zřídka a jenom na čas. Ti lidé, kteří tu zůstávali, však tvořili společenství. Každý byl osobností a dohromady to mělo ráz rodiny. Pan zahradník byl odborník a umělec. V drsných podmínkách Podblanicka pěstoval perskou kukuřici, argentinské brambory, mexickou slunečnici a kdoví co ještě. Když do naší psychiatrické léčebny v Počernicích byl přijat chlapec z načeradeckého domova, přivezl ho tamní zahradník.

Ale abych se vrátil k „podobnoství o dvou dětských domovech“. Jeden byl v žirné rovině, byl bohatý, bylo tam hodně odborných pracovníků a všechno, jak má být. Děti měly hodně zájmových kroužků, takže o zábavu i mimo školu bylo postaráno. Byl tu dokonalý výchovný systém odměn a trestů. Když děti udělaly něco dobrého, dostaly moučník navíc – dva moučníky navíc – volnou vycházku navíc, dvě vycházky navíc atd. Když udělaly něco špatného, neměly moučník, neměly jednu vycházku atd. Každý školní inspektor by zaplesal uspokojením.

Druhý dětský domov byl v kraji drsném, ve starém studeném zámku a všechno tam bylo dost primitivní. Kroužek tam byl jen jeden, a to pěvecký, protože ředitel uměl zpívat. Práce tam bylo víc, zábavy míň.

Z různých administrativních důvodů některé děti mezi těmito dvěma domovy přecházely. Těm, které přicházely do toho chudšího, se tam kupodivu líbilo obvykle víc než v tom bohatším a správném. Jednou při psychologickém vyšetření jsem se jednoho chlapce přímo zeptal: „Prosím tě, mohl bys mi vysvětlit, proč se ti tu vlastně víc líbí?“ A on mi dal tuto životní lekci, která mi řekla víc než kdovíkolik učebnic. Povídá: „To máte tak, paní správcová nám dá trest – a pan správce se za nás přimluví!“ (Tedy všechno proti pedagogickým zásadám! Kdepak je vychovatelská důslednost?! Ale je v tom vztah – a upřímnost!)

Mé podobnoství má ještě pokračování. Jednou dělaly děti v jídelně úkoly. Jeden kluk se nad matematikou začal vztekat, napětí se stupňovalo a kluk sešit popad a prásk s ním ke kamnům. A ředitel, který stál za ním, také mu jednu prásk! A šel pryč, aby se uklidnil – uvědomil si zřejmě, že vypadl z role. Druhý den povídá: „Ty, Fando, já jsem ti včera dal ten pohlavěk. Ale dobře mi z toho nebylo. Ani jsem z toho nemoh spát.“ „Ale nic si z toho nedělejte, pane správce,“ povídá kluk, „vždyť já jsem si to zasloužil.“

A fakt je, že tento ředitel neměl nadále lepšího kluka než právě tohoto, kterému uštědřil protipedagogicky tzv. tělesný trest.

Od té doby vím, že v trestu nezáleží na tom, je-li tělesný nebo netělesný, ale na tom, kdo jej dává, komu jej dává a v jaké situaci – a že dobře potrestat může jen ten, kdo má rád.

Moji vedoucí a žáci

Nějak se mi nedaří najít vhodné slovo pro těch několik mužů (kupodivu, žádná žena mezi nimi nebyla), kteří měli vedoucí postavení na mých pracovištích. Byli to „šéfové“, současně však i lidé úctyhodní (v pravém slova smyslu), svým způsobem mí osobní učitelé, průvodci v odborné kariéře – a ještě mnohem víc. A to jeden jako druhý, i když každý zcela osobitě a po svém! Musím tu malou galerii trochu představit: MUDr. Oldřich Říha a primář JUDr. et MUDr. Otakar Kučera, o nichž obou jsme tu už dost mluvili, MUDr. Pavel Vodák, dětský psychiatr a o rok starší přítel, který pak pokračoval a pokračuje ve své úspěšné kariéře v Německu, pan profesor MUDr. Josef Švejcar, kterého zajisté není třeba zvlášť představovat, docent MUDr. Blažej Raška, vynikající

pediatr a člověk sršící vtipem a dobrým rozmarem, žel předčasně zemřelý, profesor MUDr. Jiří Dunovský, můj dlouholetý přítel a v době svého šéfování i můj velký ochránce, a pak už jen dnešní můj představený, docent MUDr. Zdeněk Dytrych, po předchozích pediatrech opět psychiatr, stejně tak přítel – a najdete ho celého v knížkách, které jsme společně sepsali.

Jeden jako druhý byli nebo jsou osobnostmi. Byli a jsou odborníky ve své oblasti, takže učit se u nich bylo a je potěšením. Všichni měli smysl pro fair play a smysl pro humor, takže s nimi bylo dobře a člověk se necítil ohrožen, což v dobách zlých bylo životně důležité. Pokud jde o humor, byl jedinou výjimkou pan profesor Švejcar. Nepamatuji se, že by vypravoval nějakou anekdotu nebo že by se dovedl být jen trochu „odvázat“. Vtipy neměl rád a myslím, že jim ani nerozuměl – ostatně, na něho si s nějakou legrací nikdo ani netroufal. Lidi měl rozdělené do škatulek, ale dovedl je přesunout z jedné do druhé i dost nečekaně, takže jeho dlouhodobí spolupracovníci jich vystřídali třeba několik – i protichůdných. K psychologii měl vztah „podmínečný“ – dobrá může být jen ta, která vychází z biologie (a víceméně biologií zůstává), jinak je špatná. A co bylo špatné, to u pana profesora bylo zcela a veskrze a naprosto špatné, že už to špatnější být nemohlo. Docent Langmeier byl pro něho biologický psycholog, já ten psychologický – i když ve skutečnosti to bylo daleko spíše obráceně. Ale na rozdíl od jiných jsme oba v těchto dvou škatulkách zůstali až do jeho konečných stalet. Já ho ctím jako svého velkého učitele a člověka vskutku pozoruhodného.

Profesor Švejcar při svých osmdesátinách.
Muž se skleničkou v ruce je PhDr. Vladimír Borecký, vynálezce Říp-testu.

Ale člověk se neučí jen od puncovaných učitelů. Mými významnými učiteli byli někteří mí žáci, které jsem mohl hlouběji poznat. K tomu musím ovšem něco předeslat. V dobách komunismu se na psychologii přijímalo jen velmi málo studentů a navíc platil stranický klíč. Aby se tam dostal někdo, kdo nebyl zrovna kádrově na výši, musel prokázat přinejmenším mimořádné znalosti a přijímací komisi musel něčím pozitivním překvapit.

Tenhle nápad měl jako první slavný anglický letec, plukovník (ovšem všelijak degradovaný a pronásledovaný) Reithar, který mi přivedl svého syna Slávka na rok na zkušenou, že by se pak snad mohl na fakultu dostat, protože jinak to měl ztraceno. Primář Kučera a pak i primář Vodák s touto praxí tiše souhlasili, takže Slávek zahájil dlouhou řadu našich praktikantů, kterou bych tu ani při nejlepší vůli nedokázal vyjmenovat. Někteří se na fakultu dostali, někteří bohužel ne, ale pro naši dětskou psychiatrii se stali uznávanou institucí. Za chvíli se zaučili do vyšetřovacího řemesla, předkládali a hodnotili testy, účastnili se somatického vyšetřování dětí, zpracovávání anamnéz a poradenských rozhovorů s rodiči, jezdili s námi do dětských domovů – zkrátka žili s námi jeden rok a sdíleli všechno dobré i zlé. V každém případě na vlastní kůži si ověřili, co taková psychologie v praxi obnáší. A já i další kolegové a kolegyně si neméně vydatně ověřovali, co to obnáší někoho něčemu naučit. Vykládat na fakultě v hodině psychologie můžete, co chcete, ale teprve, když se váš žák postaví na vaše místo a vezme do rukou vaše nástroje, poznáte, zdali jste ho něčemu naučili, nebo ne. Dovedli jste udělat srozumitelným pro mladého, bystrého, angažovaného studenta to, co jinak předkládáte méně bystrým a méně zaujatým (ba mnohdy očividně se bránícím) rodičům, babičkám a dědečkům, učitelům, soudcům, policajtům a kdoví komu ještě? A poznáte také, jak rozličný a zcela individuální přístup k jednomu a témuž předmětu vědy a praxe jednotliví vaši žáci mají, jak se na každého musí trochu jinak, jak oni vás testují (a nejen vy je), co si z vás berou a co nikoliv. A mnohdy, teprve když z jejich úst uslyšíte přesně opakovanou nějakou svou frázi nebo i poučku, kterou jste do té doby pokládali za duchaplnou, poznáte její dutou prázdnotu. Zkrátka, mít učedníky, to je něco docela jiného než jen přednášet od katedry – čímž samozřejmě nechci ani v nejmenším katedrové přednášky snižovat (ostatně sám je také už čtyřicet let provozuji). Ale jedno druhým nelze zcela nahradit.

Samozřejmě, někteří z těchto praktikantů se vynořují z mé paměti jako ti čertíci, co vyskakují z krabice nebo z kornoutu. Tak třeba hned Slávek Reithar, nesmírně vnímavý a po svém myslící učedník, mě jednou tahal z podstolu, kam jsem se sesul, když jsem snad jen jednou jedinkrát při vyšetření dítěte vypadl z role a doslova „smíchy sebou praštil“. Patří totiž ke cti psychologa, že ať dítě řekne jakoukoliv hloupost, nehne ani brvou a bere to bez rozpaků. (V tom je ostatně ten nejhlubší rozdíl v jeho přístupu a v přístupu učitelském.) V testu Termanově pro devátý rok věku jedním subtestem jsou tzv. rýmy. Dítěti říkáme: V básničkách na konci každého řádku jsou taková slova, která se rýmují, tj. mají stejný konec – např. slepi-ce – opi-ce, má-ma – slá-ma, stří-lí – bí-lý atd. Když to dítě pochopí, říkáme: Tak a teď mi řekni nějaké zvíře, které se rýmuje

na slovo trá-va. (Očekáváme, že dítě řekne kráva.) Jenomže já sám jsem se spletl a povídám: „Tak mi řekni nějaké zvíře, které se rýmuje na slovo kráva.“ Kluk ze zamyslel a pak vítězoslavně vykřikl: „Bejk!“ No, a já šel ke dnu. A udivený Slávek si myslel, že jeho „starýho“ trefil šlak či co, a šel ho zachraňovat.

Slávek se pak oženil s další naší praktikantkou, která následovala u nás asi dva roky po něm, tj. s Janičkou Slukovou. Čili vidíte, že v takovémto pracovním společenství dochází k „spříznění duší“ i mimo pracoviště a pracovní dobu. Pak si tu vysluhovala fakultu dnešní docentka Magda Vágnerová, dvojnásobná doktorka, autorka vícero knížek a psychologická hvězda první velikosti. A Nataša Brázdilová a Šárka Gjuričová, Olina Potměšilová, Pavel Ptáček, Jana Procházková, Ivanka Veltrubská a ovšem Milan Kotek a samozřejmě doktor Šturma, můj nástupce napřed v Počernicích, pak v Krči a nyní můj šéf na jeden den v týdnu v Dětském centru Paprsek v Hloubětíně. A byli někteří, kdo nesloužili zadarmo rok na našem pracovišti, ale přesto se hlásí jako mí žáci nebo žáci naší psychologické školy. Třeba doktor Jiří Kovařík, který dál samostatně a originálně rozvíjí učení o psychické deprivaci. To člověka samozřejmě hřeje u srdce. A když sledujete, jak vás vaši následovníci přerostli a jak si dobře vedou, není nic lepšího, co byste ve své profesní kariéře mohli ještě zažít.

Ale doktora Šturmu nemohu ještě jen tak lehce pustit. Ten už jako psycholog v Počernicích si vydobyl, že bude u nás nadále v praxi pokračovat. Přijížděl na jeden den v týdnu a pokaždé mi předložil dlouhý seznam otázek, na něž bych měl odpovědět, dětských výroků a projevů v testech, které bych měl hodnotit, problémů, které bych měl vyřešit atd. To, co já jsem neviděl a neslyšel za celých dvacet let, představovalo v jeho seznamech každou druhou položku. Prostě proklepával mě systematicky ze všech stran, takže z toho vznikl jakýsi „komentovaný Terman a Wechsler“ – a pro mne poučení, že žádná zkušenost není dost dlouhá ani dost hluboká, aby člověk nemohl být něčím překvapen. Podezírám ho, že něco z toho na mne lstivě líčil jako já líčím mničí játra na úhoře – s tím rozdílem, že mně se na mničí játra dosud žádný úhoř nechytil, kdežto já na jeho „špeky“ nalítl každou chvíli. Pak učte takovéto zvědavé duchy! Ostatně, profesor Hellbrügge ví, co dělá, když ho tu pošle přednášet do Indie a tu něco zachraňovat v Petrohradě, a sám papež Jan Pavel II. ví, proč z něho dělá svého poradce, a čeští psychologové neméně dobře vědí, proč ho zvolili prezidentem své Českomoravské psychologické společnosti.

Když už jsme ale u zkoušení a testování učitelů – pravým mistrem v tomto oboru byl (a doufám, že je i nadále) náš spolupracovník v Krči PhDr. Vladimír Borecký. Ten nám dával testy, které si sám vymyslel, a hádanky, které nikdo nerozluštil. Jen jemu děti z rodin otců-alkoholiků kreslily, místo „panáka“ v podobě lidské, panáka v podobě „velkého ruma“ neboli řádného štamprlete. Jen on měl ambici, aby verše naivního básníka Josefa Svobody Plumlovského byly přeloženy nejméně do tolika jazyků světa jako Marxův *Kapitál* – a málem se mu to podařilo. Když existuje Baum-test, proč by nemohly české děti dělat Říp-test, tj. nakreslit praotce Čecha, jak s družinou kráčí na posvátnou horu. Inspirací mu bylo pojednání jednoho svérázného historika uchované

v Mašiblu Historického ústavu Akademie věd v ČR. (Mašibl jsou desky s kuriózními historickými objevy a jeho nadpis v celé kráse zní „Magoři, šílenci a blbové“.) Dovíte se tam, že praotec Čech přišel nikoliv od východu, nýbrž od západu, dovíte se, které hory a řeky překročil, a dovíte se na den přesně, kdy za ranního kuropění na Říp vystoupil. Vladimír umí vykládat sny i karty, kterémužto umění jsem se bohužel od něho nepřiučil. Ale umí mnoho jiných věcí. Když dělal zkoušku z psychologie na kandidáta věd, zjistil jsem s hrůzou, že bych byl schopen zodpovědět jednu jedinou otázku z těch všech, které od komise dostal, a to tu, kterou jsem mu dal já sám. On však uměl všechny – a bravurně! Čili, moc bych se toho ještě musel učit od svých nejbližších učitelů!

Ale ještě jednu rodinnou poznámku musím připojit. Naše dcera Jarmila je také psycholožka v jedné pražské poradně. Nikdy formálně mou žákyní nebyla a nepamatuji se, že by kdy ode mne jaké psychologické moudrosti vyžadovala – a že by byla zaujatou čtenářkou mých knížek, to už vůbec ne. A navíc já – aspoň pokud jsem si toho vědom – o tom, co se děje v práci, moc doma nemluví. Přitom však jsem už tolikrát byl upřímně překvapen, co si tato moje nenápadná dcera ode mne nenápadně odnesla. Nad daným případem myslí tak jako já, z repertoáru možných řešení vybírá právě to, co bych volil já, rodičům vykládá to, co bych řekl já, atd. atd. Mohu se vskutku domnívat, že se něčemu vědomě ode mne „naučila“? Nemyslím si to jenom proto, že jsem starší a zkušenější a že samozřejmě předpokládáme, že ti mladí přebírají všechno od těch starých? Nebo je to nějak geneticky podmíněný směr a způsob myšlení, který žádné velké „vyučování“ už nepotřebuje? Nebo je to sociální dědičnost a celková atmosféra domova, kterou někdo vydatně vnímá celým povrchem duše, a druhý nikoliv? Nevím. Stojím nad tím v rozpacích. Má snad někdo z čtenářů podobnou zkušenost? Byl bych vděčný, kdyby mi pomohl rozluštit tuhle záhadu.

Proměny

*„Jak chcete, moji dráhu měřte,
přede mnou, za mnou bílo hvězd,
ach, jak se šlape v prachu cest –
a kdybych trochu přidal, věřte,
došel bych jednou po špičkách
v nebeských silnic měkký prach.*

*– Tak zdoláváje hory, řeky,
poutníku pozemský, se tuž,
k prvnímu prášku půjdeš věky,
k druhému nedošel bys už.“*

František Hrubín, *Mléčná dráha*

Přívlastkem vašeho života je aktivita. Jste však již řadu let v důchodu. Jak vypadá váš všední den?

Dočetl jsem se jednou, jak Lev Nikolajevič Tolstoj dbal na svůj denní pořádek. Já na něj dbám jen částečně. Jakožto starý člověk už spánku tolik nepotřebuji. Spát chodím před půlnocí a probouzím se kolem šesté hodiny. Když jdu do práce, vstávám ve třičtvrtě na sedm, a když jsem na chalupě, přetáhnu to někdy až do osmi. Čtyři dny v týdnu jsem zaměstnán v řádném zaměstnaneckém poměru a tři dny mám tzv. volno, což, myslím si, je takřka ideální stav a každému bych to přál. Domohl jsem se toho ovšem také až na stará kolena. Ale je to fajn!

Ve všední dny určují můj čas nejrůznější pracovní úkoly. V zimním semestru mám také už tradičně své přednášky na katedře psychologie. Ale jiných povinností přednáškových, které pohřichu na sebe nějak naberu, je víc než dost – geograficky je to od Hodonína a Karviné po Domažlice a Sokolov. Však také Karlička, tajemnice v našem ústavu, dbalá na naši psychohygienu i zdraví tělesné, a docent Dytrych, šéf našeho malého podniku, mne

přezvali na „Matěje Krameria“, čímž má být naznačena i určitá složka „zapadlého vlastenectví“ v této činnosti.

Na chalupě se aspoň přibližně držím L. N. Tolstojem. Po ránu je na programu zahrada, a pokud je potřeba, i včely. Před polednem, pokud to stihnu, nějaké psaní. To pokračuje i po obědě. Pak přichází rodinná sešlost k odpolední kávě. Pak zpravidla ještě chvíli nějaké úkoly literární. A navečer opět zahrada, pokud není voda v nedalekém rybníce aspoň 17–18 °C, aby mne přijala a nezničila. Zaplavu si okruh kolem celého rybníka, to je moje denní dávka. Tam jezdím na kole a vždycky si říkám: „Jestlipak ten kopec (moji vnuci ani nevědí, že tam kopec je) příště ještě vytáhnu?“ Večeře buď je rodinná kolem grilu, nebo jen manželská ve dvou. Večerní zprávy v televizi málokdy vynechám. Po večeři následuje ještě nějaká práce venku nebo doma u počítače. V létě někdy večer jedeme my všichni muži v rodině na ryby, přičemž ženy, které už zatím žhaví pánve v naději na úlovek, jsou vždy znovu zklamávány. Ne nadarmo se říká, že rybařina je věcí „věčné naděje“.

Jak vidíte, práce (z mé profese) mi přes práh nejen může, ale ona se mi tam dere s dokonalou nesmlouvavostí. V programu večerním a víkendovém s ní počítám. Moje žena už si na to zvykla a jen občas ji popadne záchvat „nevstřícnosti“ – to když zasedneme k večeři a volá jeden telefon za druhým. Ale i jinak potutelně sděluje nejrůznějším zájemcům, že už jsem starý (o demenci, doufám, ještě moc nemluví), už dávno v penzi, už dlouho ve svém oboru nepracuji, a že tedy musejí shánět někoho jiného – to když já u toho nejsem (protože jinak by mne „umluvili“, čili ukecali) a když se jí zdá, že už je všeho moc. A já jsem jí za to tiše vděčný.

Přechod do důchodu pro vás zřejmě nebyl žádnou převratnou událostí. Jak jste si vlastně představoval stáří? Podobá se vaší představě nebo je to něco docela jiného?

Máte pravdu, do důchodu jsem oficiálně šel v roce 1987 a žádný velký převrat v mém životě to nebyl. Moji představení mě zaměstnávali dál a na všelijaké mé záliby to také velký vliv nemělo. Rozdíl byl jenom v tom, že od této chvíle jsem věděl, že kdybych chtěl, nemusel bych dělat nic. (To bych stejně nevydržel.) Později jsem pak přešel od jedněch přátel k druhým přátelům, což také žádné velké převraty nepřináší.

A stáří? Stará studentská píseň praví, že „post molestam senectutem habebit nos humus“ – takže žádné iluze jsem si nedělal. Ostatně, viděl jsem zblízka stárnout svého dědečka a pak svého otce a to je asi ta nejlepší psychologická příprava na všechny neduhy, které pokročilý věk přináší. I v tom je

význam soužití v širším rodinném kruhu – a z hlediska dnešní psychologie přichází takové soužití i v mnoha jiných směrech znovu ke cti.

Říkáte, že pracujete čtyři dny v týdnu. Jaká je konkrétní náplň vaší práce?

Tři dny jsem v Psychiatrickém centru Praha, v oddělení pro výzkum rodiny, které vede docent Dytrych v Londýnské ulici v Praze na Vinohradech, a jeden den jsem v Dětském centru Paprsek v Praze-Hloubětíně, pod vedením dr. Šturmy. V Psychiatrickém centru pracujeme na výzkumných úkolech. (Výsledky jednoho se teď objeví ve formě knížky o druhém manželství a jeho problémech – je až s podivem, že se o těchto věcech u nás zatím moc málo psalo.) V Paprsku mám na starosti poradenskou ambulanci.

Jaká je dnes role psychologa? Je to vědec, nebo šaman? Nepřeneslo se na psychologa něco ze světa náboženského?

Psycholog má od všeho možného trochu. A přitom záleží, co z toho sám udělá. Může být jenom vědec nebo jenom šaman, ale může to všelijak vzájemně proplétat. Může být prorok, lékař i bába kořenářka, věstec i nádeník. Jsou dost obsáhlé seznamy toho, čím by neměl být. Ale to, čím by měl být, se dá vyjádřit dvěma slovy – sám sebou! To jest psychologem. Je to přece jenom svébytné povolání. A jestli je děláme dobře nebo špatně, jestli je fušujeme nebo produkujeme sterilní vědu pro vědu, to už je otázka jiná. Za to můžeme my, a ne psychologie.

Ale máte pravdu, na psychology se přeneslo něco, co bylo donedávna doménou příslušníků stavu duchovního. Ale to už zase do značné míry pomínulo a hranice mezi pomocí, která přichází z rukou (či přesněji „z úst“) duchovního, ať z kterékoliv církve a v jakékoliv hodnosti, a pomocí přicházející od psychologa, byly znovu vytyčeny. Nyní se to už zdaleka tak nesměšuje jako ještě třeba před deseti lety.

Kde psychologie naráží na své hranice?

Kde všude jsou hranice psychologie, nevím. A moc mě to ani netrápí. O jedné hranici ale vím: Druhého člověka nemůžeme „prožít“. Nemůžeme se s ním zcela ztotožnit. Vždycky luštíme jenom jeho projevy a na jeho prožitky pouze usuzujeme. To „luštění“ se čím dál více zdokonaluje – ale za onu poslední mez prostě nemůže.

A odpovědnost psychologa?

Myslím si, že je přibližně taková jako odpovědnost lékaře. První zásadou jednoho i druhého je: Neublížit!

Musel jste jako psycholog určitě mnohokrát prožívat svou omezenou možnost pomoci druhým. Jak se vnitřně stavíte k pocitům bezmoci a jak se bráníte „vyhoření“?

Prožitek bezmocnosti je něco trochu jiného než tzv. „vyhoření“. Bezmocnost prožívám dost často – a její zdroje jsou v podstatě dva. Předně, když pomoci opravdu nemohu (jako je tomu v případě poškození mozku dítěte), za druhé, když bych pomoci mohl, ale je mi jasné, že „lidi si nedají říct“. V televizi každou chvíli slyším, jak je strašné, když člověk stojí bezmocně proti zákonům – tak tento pocit já kupodivu nemám ani ve své praxi ani v životě. Lidský zákon je prkotina proti tomu, co je dáno přírodou, co je v organismu člověka a přitom člověk na to vliv nemá.

„Vyhoření“ je krajní obrana psychiky člověka proti příliš jednotvárnému prožívání bezmocnosti v situacích citově silně exponovaných. Však také bylo objeveno, pojmenováno a definováno nejprve tam, kde se umírá a kde není naděje na udržení života. Brzy se ale ukázalo, že má živnou půdu všude, kde se někomu stane zaměstnáním to, co naprostá většina druhých lidí prožívá zřídka a s mimořádně silným, a to třeba radostným a povznášejícím emočním nábojem. Tak je tomu například na porodním sále – a časté stížnosti rodiček na chování personálu jsou toho svědectvím. Neustále se opakující nápor vzbouřených citů by člověka vyčerpaly. Postaví tedy proti nim psychickou hráz formou bezduché rutiny, nebo dokonce cynismu.

Ale v zaměstnání klinického psychologa je tomu jinak. Ten sice stojí bezmocně nad příčinou neštěstí a nad jeho fyzickými následky, ale nestojí zcela bezmocně nad následky psychickými. Na slavné Mayo Clinic v Minneapolis v USA je nápis, který říká: „Vyléčit někdy, ulevit často, potěšit vždycky.“ O psychické následky nějakého postižení se vždycky můžeme seprat. A kde se pereme, zápasíme, bojujeme, pracujeme, dřeme se, tam se nenudíme. Není tedy ani moc příležitosti pro „vyhoření“. Navíc, každý tzv. případ, tj. každý člověk v nějakých nesnázích, je svým způsobem jedinečný. Má svou jedinečnou životní historii, takže i jeho nesnáze jsou následkem toho jedinečné, byť měly touž příčinu jako u tisíce jiných lidí. A jedinečná musí být i cesta, kterou se těmto nesnázím snažíme dostat na kloub. Vždycky je to jakási detektivka. Někdy s průhlednou zápletkou, ale někdy s tak pekelnou, že si připadám jako komisař Colombo.

Manželé Klenkovi z Načeradce – nejlepší pedagogové, jaké jsem kdy poznal. Starší muž vpravo je pan Bukovič, účetní, který v dětském domově zastával roli bručavého, leč dobráckého dědy.

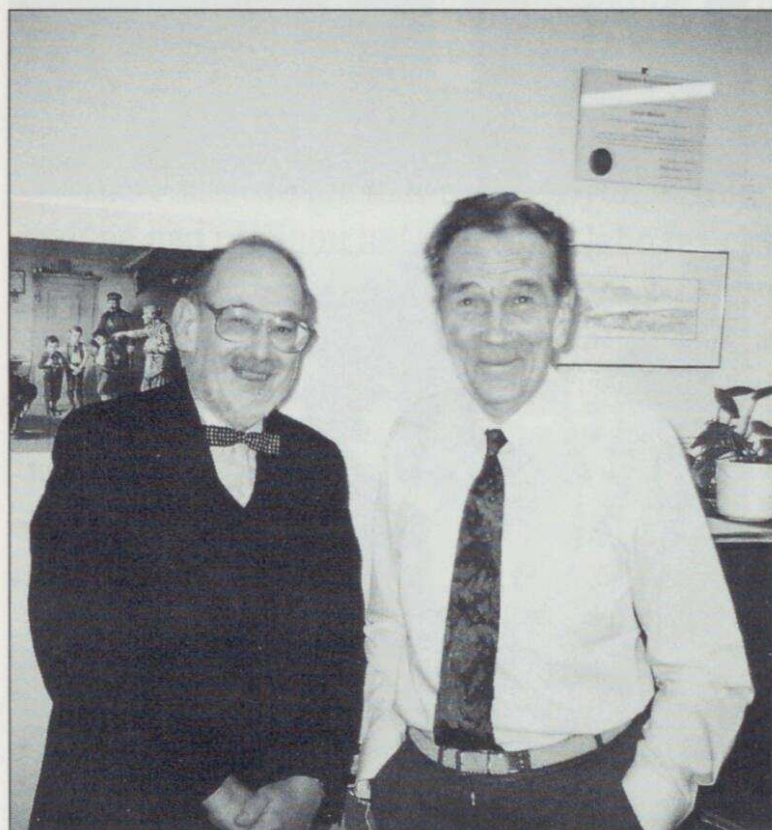
PhDr. Anna Smržová a MUDr. Růžena Nesnídalová, později vedoucí dětské psychiatrie v Kraji střeďočekském, před domovem pro děti s postižením v Tloskové.

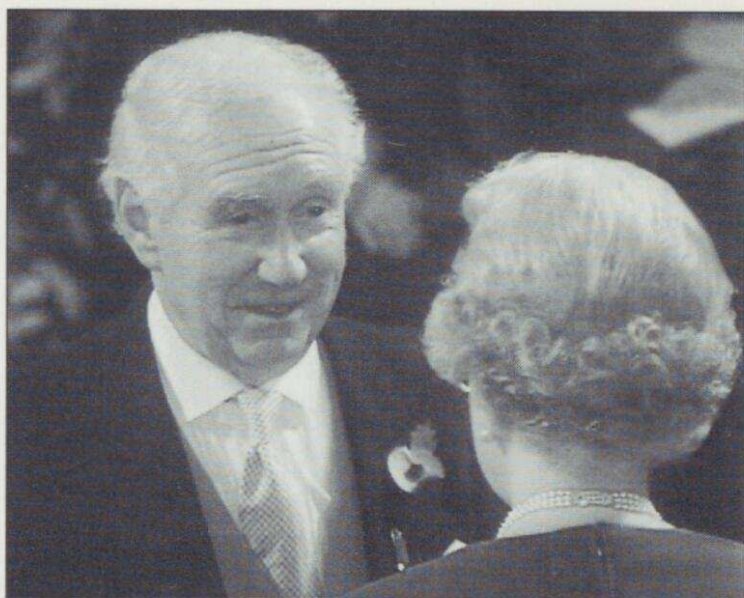
PhDr. Milada Nováková a PhDr. Rudolfa Rónová na zájezdu do dětského domova.

S paní Margaret Rawsonovou a s Rodgerem Saundersem, když jsem dostal „The First International Award“ na konferenci Ortonovy dyslektické společnosti v roce 1991 v Portlandu, Oregon, USA.

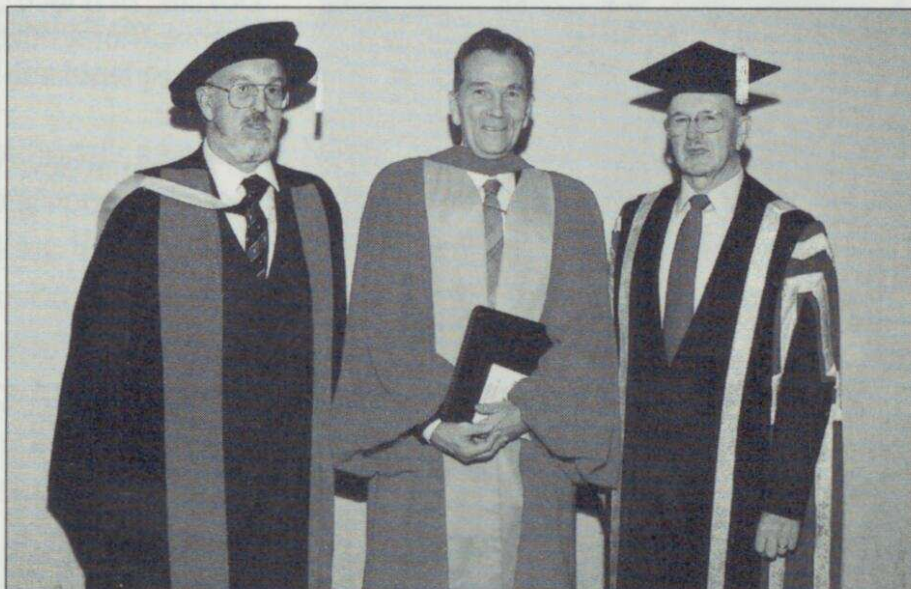

S Henry P. Davidem, ředitelem Transnational Family Research Institute v Bethesdě, USA, který dal podnět k některým našim studiím a pracuje na nich spolu s námi už třicet let.

Colin Stevenson z Velké Británie, zakladatel a ředitel International Study Group on Children with Special Educational Needs, spolupracuje s námi od začátku let osmdesátých. Ta hlava zezadu patří anglické královně Alžbětě II., která právě uděluje Colinovi řád Britského Imperia za jeho práci v zemích střední a východní Evropy.

Čestný doktorát práv na univerzitě v Saskatoonu v Kanadě. Muž stojící vlevo je profesor John McLeod, který první nás uvedl do světa a zůstal dál příznivcem naší země i naší psychologie.

Tahle fotografie je památná tím, že pan prezident Havel má v rukou naši knížku o osudech čtyřiceti židovských žen z Prahy. Hlavním autorem je PhDr. Kateřina Bígllová a my s docentem Dytrychem (kterého také vidíme na fotografii) jsme na ní spolupracovali.

Doklad, že o těch „pajdavých dědcích“
na maturitní schůzce si nic nevymýšlím.
(Letos jsme se sešli již po 58 letech!)

Při jedné návštěvě v českobudějovické
Arpidě, kterou vybudoval pan Miloš
Ciboch.

Naše rodina při mých sedmdesátinách (1992).

V poslední době se mluví o etickém kodexu psychologa. Jak se stavíte k otázce mlčenlivosti? Myslíte si, že psycholog by měl držet zpovědní tajemství za každou cenu?

V každém zaměstnání asi existuje nějaký etický kodex, i když není vyryt do kamenných desek jako příkázání. Něco se smí, něco nesmí, něco se musí, o něčem se dá diskutovat – hranice jsou někdy volnější, někdy těsnější, ale když z nich někdo vybočí, ostatní se na něho dívají skrz prsty. Myslím si ale, že zaměstnání psychologa by si zasloužilo kodex řádně sepsaný a obecně uznávaný. Nemám ale rád, když se nějaký požadavek absolutizuje – tj. ono „za každou cenu“. Může nastat situace (krajní a výjimečná), kdy nějaké obecně platné pravidlo překročíme a přitom je to pořád srovnatelné s naším svědomím. Existuje „zbožná lež“ a najdeme více takových případů tam, kde chceme někomu pomoci.

Jaký je podle vás psychologický význam zpovědi? Domníváte se, že postmoderní společnost nabízí tuto možnost prostřednictvím psychoterapie?

Já rozhodně nejsem odborník na zpověď. Mám ale za to, že tak, jak si ji představuji v klasické podobě, se přece jen nedá nahradit psychoterapií. Zpověď je akt, jehož výsledkem je rozhřešení. Věřící člověk se osvobozuje od hříchů. Může vstát očištěn – a jít do světa s novou odvahou. Děj se odehrává v dimenzi viny a osvobození. Jen ten, kdo ví, co to je hřích, může asi toto osvobození hluboce prožít. Psychoterapie však je proces, jehož konečným produktem by mělo být lepší porozumění člověka sobě samému a následkem toho uspokojivější prožívání vlastního života i lepší postavení v lidské společnosti.

Setkáváte se často ve své praxi s pocity viny? Jak na to reagujete?

S pocity viny se u svých dětských pacientů a jejich rodičů setkáváme otevřeně zřídka, skrytě a zasutě častěji. Někdy je spíše jen tušíme v pozadí za některými „siláckými“ projevy či „radikálními“ postoji jak dětí, tak dospívajících, tak dospělých. U rodičů se mnohdy pocity viny objevují neprávem a nezaslouženě – za postižení dítěte, za jeho školní neúspěch, ale třeba i za rozvod nebo nevydařené manželství apod. Podstatnou složkou naší poradenské činnosti je tedy i „snímání viny“ všude tam, kde tušíme, že by to mohlo přinést ozdravení celému rodinnému společenství.

V této souvislosti se mi do paměti dere jedna dávná vzpomínka. Bylo to v Olomouci už v letech šedesátých na první konferenci tamní pedagogické fakulty o dětech s postižením. Účastnili se jí odborní pracovníci i rodiče po-

stižených dětí. Jedno odpoledne mělo být věnováno poradenské službě rodičům. Dopoledne byla na pořadu přednáška jedné paní ze Švýcarska, která proklamovala požadavek, aby žádné dítě s mentálním postižením nepřicházelo do ústavu, ale bylo vychováváno jen v rodině, byť by jeho postižení bylo jakkoliv těžké a situace rodiny jakkoliv svízelná. Mluvila velmi emotivně a působivě, vpravdě „hřímala rodičům do svědomí“. Do odpolední poradny se těm, kdo se zabývali poruchami pohybového aparátu, zraku, sluchu, nebo řeči přihlásilo tak po pěti, nejvýš deseti zájemcích. Těch, kdo měli dítě s mentální retardací, se přihlásilo asi 40. A byli jsme na to jen dva – Nataša Brázdilová a já. A co jsme celé odpoledne dělali? Snímali pocity viny nešťastných rodičů, dědečků a babiček, že mají své postižené dítě v ústavu. Přitom je zřejmé, že právě tyto lidé byli ti, kdo se dítěte psychicky nevzdávali, kdo na ně mysleli a navštěvovali je, komu na něm záleželo, kteří vyhledávali příležitost, aby se poučili (proto také byli na konferenci), a kteří si tedy nejméně zasloužili trápení výčitkami svědomí. My s Natašou jsme toho dne dělali vskutku farářskou službu, ne psychologickou.

Co je podle vás svědomí? Existuje něco, co je podle vás zcela nepřijatelné?

To je zajímavá a těžká otázka. Svědomí se dá definovat jako soubor morálních zásad, které jsme přijali a kterými poměřujeme své vlastní jednání (a ovšem i myšlení a cítění). Říká se také, že je to „internalizovaný morální řád, ve kterém žijeme“. A poněvadž jsme ony zásady či onen řád přijímali během svého vývoje a většinou nevíme ani kdy a jak, ozývají se pak v nás, jako by přicházely odněkud z jiného světa. Sokrates měl své daimonion, křesťané vědí, co je to hřích, praotec Freud věděl, co je to nad-já, transakční analýza tomu říká „rodič ve mně“ atd. Díváme-li se na různé kultury světa a na různá společenství v rámci jedné kultury, vidíme, že morální zásady (a následkem toho i svědomí se svými „výčitkami“) jsou také velice různé.

A co je pro mne nepřijatelné? To mi říká mé „svědomí“ ve chvíli, kdy jsem před nějaké takové rozhodování postaven. Určitěji zformulováno to nemám. Ale i pro mne (jako asi pro velkou většinu lidí v našich kulturních poměrech) platí oněch pět příkazů, které v Desateru začínají ne-, tj. nepokradeš, nezabiješ atd.

Jaký je váš názor na eutanazii? Myslíte si, že je možné a správné ukončit život nevléčitelně nemocného člověka na jeho přání?

Ano, dobrovolné asistované ukončení života si dovedu představit. Vždyť dobrovolné (přitom bez pomoci, tj. ne-asistované, často drastické a nehumánní) ukončení vlastního života trpících lidí různými formami sebevraždy v lidstvu existuje také už tisíce let, i když kdejakým náboženstvím je to odsuzováno a zavrhováno. S mým etickým postojem je to slučitelné – a trpícímu člověku bych toto právo neupíral. Mám představu, že takovéto případy jsou vskutku výjimečné a že by se dalo rozumně zajistit, aby ono právo nebylo zneužíváno. Jak? To nevím. Na to jsou tu povolanejší znalci než já.

Jak se stavíte k interrupcím? Některé ženy hovoří o zárodku jako o součásti svého těla, jiní pokládají interrupci za vraždu.

S interrupcemi je to podle mého mínění kupodivu složitější. Neupírám těhotné ženě právo rozhodovat o svém těhotenství. Jenomže to už je hodně pozdní právo, jehož se domáhá. Moc pozdní! Teď už totiž nerozhoduje jen sama o sobě. Měla přece právo rozhodovat o svém početí. Vyvíjející se plod není nějaký neblahý nádor nebo kus přebytečné tkáně v jejím těle – v oplozeném vajíčku je život, a co víc, je v něm celá budoucnost zcela určitého, jedinečného lidského jedince. Je pravda, že mnoho oplozených vajíček samo od sebe (podle přírodních zákonitostí) o svůj život přijde, ale to nic nemění na skutečnosti, že v tom zdravém, rostoucím a žijícím zárodku už ona jeho budoucnost zakódována je. A aby to bylo ještě složitější, polovinu své genetické výbavy, která tuto budoucnost už teď předznamenává, má vyvíjející se plod po svém otci. Kde je jeho právo? A kde je jeho vina?

Problém je, že právě tohle těhotná žena fyzicky nevnímá a že před prvními pohyby plodu nevnímá přímo ani existenci jiného života ve svém těle. V mnohých případech je pak pro ni psychickou „záchranou“, když se nevítaného plodu zbaví. Ale stejně tak mnohdy je to pro ni životním selháním a ponížením, s nímž se nemůže vyrovnat. Proto je možno rozhořčeně zastávat tolik různých a rozporných postojů k této věci v kruzích odborných i laických.

A pro vás osobně? Kdy začíná lidský život, ve kterém okamžiku?

Já osobně (a názorů na to je spousta, každý jiný, a těžko říct, který je ten pravý) za počátek lidského života pokládám okamžik oplození ženského vajíčka mužskou spermií. Tady je nastartován děj, který dál probíhá už podle

určitých vlastních zákonitostí. Dnes jej můžeme sledovat dokonce krok za krokem. Vždyť pan Lennart Nilsson dovede fotograficky dokumentovat už i sám okamžik oplození, pak dělení jedné buňky ve dvě a dvou ve čtyři atd., a to všechno zvětšit na velikost školní tabule. Od této chvíle je to už samostatná lidská bytost, už existuje, i když zatím jen „v naději“. Že v určitém okamžiku začne tlouct miniaturní srdíčko, že na miniaturním mozku je zachycena první elektrická aktivita a že se to všechno najednou začne hýbat a pak vnímat, pamatovat si, myslet a učit se, to už jsou všechno jen biologické důsledky toho, co bylo vskutku „počato“ v onom prvním okamžiku. Nedá se nic dělat – tam pro mne začíná život, a tím se i ve svém poradenském uvažování řídím. Nic už nemůžeme před tento začátek vrátit – onen nastartovaný děj můžeme jen zastavit, ukončit, zrušit, nebo všelijak poškodit. (S napětím sleduji zprávy naznačující, že snad už brzy bude možno tento děj i nějak „vylepší“ a „opravit“, přijde-li se včas na nějakou poruchu. Moc bych to těm ohroženým dětem a zvláště jejich milujícím rodičům přál.)

Mají být potraty zakázány zákonem?

Podle mého mínění účinnou pomocí není to, co přichází až dodatečně, tj. všechny možné zákazy a tresty apod. Ostatně, celá historie ukazuje, že to stejně nebylo nikdy moc platné. Účinné není ani všechno možné strašení následnou neplodností, výčitkami svědomí a čím vším ještě. Pomocí je to, co předchází – to, co je v postojích mladých lidí – co je v jejich očekávání od života – v úctě k sobě samému a v úctě k tomu, koho mají rádi – koneckonců i v úctě k životu. Je to věcí odpovědnosti k sobě i k druhému. Prostě nedat si zkazit něco, co by mohlo a mělo být krásné a povznášející. Nezahodit vzácný dar ani ho lacino nerozměnit v množství drobných prchavých pseudopozitků. A tohle všechno je věcí výchovy a vzdělávání (ve smyslu J. A. Komenského), tj. kultivace osobnosti a humanizace postoje k světu. A to je hrozně těžká věc. Sem bychom měli zaměřit své úsilí, a ne klouzat jen povrchně po všelijakých už obnošených a stále se opakujících argumentačních klišé.

Nezbývá mi tedy než opakovat, co jsem si odnesl i z našich dlouholetých zkoumání této otázky a co říkám, kudy chodím, že totiž „mladí lidé by měli do svého očekávání od života zabudovat, zakalkulovat, vtělit požadavek sami vůči sobě, že budou mít děti, které chtějí mít – s tím, s kým je chtějí mít – a v době, která je k tomu příhodná – a že se nedají zaskočit nechtěným těhotenstvím.“ A to opět platí nejen pro mladé ženy, ale stejně tak i pro mladé muže.

Nemáte obavu z posledních genetických výzkumů? Je etické zasahovat do zákonitostí, které se člověka tak těsně dotýkají? Pokud ano, za jakých okolností?

Máte jistě na mysli tzv. klonování a podobné věci. Sám na to nějaký vyhraněný názor nemám, ale také se nějak moc nebojím. Uvolněná atomová energie vstoupila do světa jako ničivá bomba – a dnes pracuje spousta atomových elektráren. Já jsem optimista a věřím, že také nové objevy v genetice povedou nakonec k dobrému. Pokud jde o zasahování do přírodních zákonitostí, to už dělá lidstvo tisíce let – v tom žádná novinka není. Myslím jen, že by se to mělo dělat velice opatrně a že by to mělo sloužit lidem k dobrému, například k redukci geneticky podmíněných vývojových postižení. (Málokdo se v životě s něčím takovým tak často setkával jako já. Vím tedy, jak hrozná věc to je.) A protože jsem upřímně přesvědčen, že to „dobré“ v lidech i v lidstvu má nakonec převahu, nějaký existenciální strach nemám. (A nemám rád katastrofické scénáře, dnes tak módní v našich sdělovacích prostředcích.)

Naše země vyniká v počtu zachráněných (kříšených) novorozenců, přestože řada dětí pak nese těžká fyzická či mentální poškození. Jak se k tomuto ožehavému problému stavíte?

Obecně se předpokládá, že když se dnes „zachraňují“ novorozenci s velice nízkou porodní váhou a s jinými poruchami, které by je dříve nevyhnutelně zahubily, že následkem toho přibývá dětí postižených – a že by tedy bylo lépe nechat volný průběh přírodě. To je ale zrakový klam. Ano, nepoměrně více dětí než kdy dříve se dnes zachrání. Jenomže z těchto zachráněných dětí většina se nadále vyvíjí úplně normálně nebo jen se zcela drobnými odchylkami, určité procento jich má obtíže větší, ale pořád ještě dobře přijatelné, a jen malé procento zůstává poškozeno. A toto procento poškozených je přibližně takové, jaké bývalo i dříve, když „zachráněných“ dětí bývalo málo. A ten, kdo ví, jak moc rodičům záleží aby se právě jejich dítě „zachránilo“, nebude moc myslet na kvalitu populace po vzoru staré vojenské Sparty, ale bude pomáhat životu, až kam to dokáže. Můj postoj říká: Zachraňovat!

Něco trochu jiného však je poznání, že dítě ještě ve stadiu embrya nebo časného fetu je vážně geneticky postiženo. Dá se to dnes mnohdy spolehlivě prokázat rozborem plodové vody. V tom případě bych si netroufal něco rodičům radit nebo doporučovat. Myslím, že jen oni mají právo rozhodnout, má-li těhotenství pokračovat, či nikoliv. Toto není obyčejný umělý potrat zdravého plodu!

Dostali jsme se k problému zdraví – nemoc. Můžete ze zkušenosti psychologa i bývalého pacienta potvrdit, že „v zdravém těle zdravý duch“?

Tuhle rovnici „zdravé tělo = zdravý duch“ jsem slýchal v dětství v Sokole, ale pak jsme ji měli v tercii v latině, stejně dobře ji znají řečtináři – což nám jen říká, že její původ je prastarý. Neplatí to samozřejmě absolutně, ale já moc a moc propaguji tělesná cvičení, sport, ale i tělesnou práci a vůbec tělesnou aktivitu, která přispívá k dobré tělesné kondici. Je to mocný prostředek preventivní i terapeutický. V jeho účinnost nejenom věřím – to prostě vím! Neřekli byste možná, jak často se takovéto doporučení vyskytuje v naší poradenské službě. Společná cvičení rodičů s dětmi, táty s klukem, společná práce (která má bezprostřední účel a která za námi odsejpá), společná námaha (po které trochu bolí tělo a chutná odpočinek) atd., to všechno má blahodárný účinek. A neřekli byste, jak často se na nás rodiče dívají „skelnejma očima“, když jim tohle vykládáme.

Že tuhle rovnici můžeme také obrátit, o tom nás poučuje dnešní psychosomatická medicína. Je celá spousta dokladů, jak psychika ovlivňuje tělesné pochody, je tu celá věda o stresu a jeho neblahém vlivu na naše tělesné zdraví a stejně tak celá věda o duševní pohodě a jejím blahodárném vlivu v prevenci i v léčbě i takových nemocí, jako je například rakovina. Účinek je někdy takřka zázračný. Do okruhu těchto zázraků patří patrně i nejrůznější doklady o vyléčení pacientů sugescí, vírou apod.

Ale pozor! Je stejně tak dost dokladů o tom, že zdravý duch sídlí mnohdy v těle nezuživém nebo chřadnoucím, a snad ještě více dokladů, že v takovém těle někdy sídlí duch velký, výjimečný a vzácný. Ve staré Spartě by takového člověka zabili už jako novorozeně – a on je z něj třeba génius a dobrodinec lidstva.

Takže nejste zastáncem toho, že všechny nemoci jsou vlastně somatizací problémů člověka či jeho rodiny.

Ne, ani v nejmenším. Jsou nemoci a zdravotní poruchy, k jejichž vzniku a udržování přispívá náš psychický stav podstatnou měrou. Ale, bohužel, více je těch, které nás postihují z plného zdraví psychického a které si vůbec nevybírají mezi těmi, kdo mají či nemají nějaké problémy osobní a rodinné. Ostatně, o tom je medicína už od dávných věků.

A co nemoci psychické? Zdá se vám, že je jich více než před půl stoletím, nebo se o nich jen více mluví?

Nemyslím si, že jich je víc než před půl stoletím, ale mění se jejich obraz i průběh, a to naštěstí k lepšímu. To, co se dřív jevílo jako definitivní „prokletí“, se dnes dá přijatelně léčit. Pokrok vidím epochální – i když samozřejmě psychická onemocnění stále patří k těm nejtěžším a nejčastějším. Člověka sociálně invalidizují. Nobelova cena pořád ještě čeká na toho, kdo rozluští například schizofrenii. Ale myslím, že i v psychiatrii, podobně jako to zachycujeme v naší dětské poradenské praxi, dochází k určitému posunu od postižení těžkých k postižením relativně lehkým, od psychóz k neurózám apod. Na pozadí tohoto poměrně příznivého vývoje pak ovšem jsou tím nápadnější a svým způsobem „křičí“ případy tzv. anomálního vývoje osobnosti ve všech formách. (Dříve se jim říkalo psychopatie – a dnes poskytují náměty televizním hororům, kriminálkám i některým nekonečným seriálům.)

Jaký máte názor na módní terapeutické směry, sebezkušenostní techniky (holotropní dýchání, práce s tělem, arteterapie, muzikoterapie)?

Máte pravdu, nejrůznějších psychoterapeutických směrů se urodilo v poslední době pozhnaně. Jejich repertoár je pro mne nepřehledný. A když v poradenské praxi dojdeme k závěru, že by náš klient nějakou psychoterapii, ať individuální, skupinovou, rodinnou či jakoukoliv jinou, potřeboval, nikdy bych se neodvážil radit mu sám – vždycky se radím s těmi, kdo tomu rozumějí. Psychoterapii v pravém slova smyslu neprovozují. A obdivuji ty, kteří to umějí.

Mně samotnému by asi nejbližší byla Franklova logoterapie nebo nedi-
rektivní terapie rogersovská.

Přikládáte význam práci se sny? Máte sám nějaké osobní zkušenosti? Třeba se sny inspirujícími, vyčítavými, varujícími, prorockými.

Sny jsou záhadná věc – jako ostatně celý spánek. Trávíme v něm div ne třetinu svého života a dosud pořádně nevíme, co to vlastně je. A trápení je s tím dost a dost. Jsou sny úzkostné, jsou noční děsy a nejrůznější jiné poruchy. Dítě, které blaženě spí, je ve všech kulturách světa znamením míru a pokoje. Ale jsou děti „nespavci“, které dovedou rodinu vyčerpat až na pokraj zhroucení. Paní primářka Pokorná vzpomíná, že na oddělení měla holčičku, která prokazatelně spala jen 2 hodiny denně – a jinak nic zvláštního na ní nebylo.

Naštěstí tohle dětské „nespaní“ ve velké většině případů netrvá déle než do dvou let. (Aspoň v tom je trochu povzbuzení utrápeným rodičům.)

Ale ptáte se, co sny znamenají a co se z nich dá věštit. Někdy něco ano. Ale já o tom nic moc nevím. Ani takové archetypální sny egyptského faraona, které tak brilantně vyložil biblický Josef, bych si já vykládat netroufal.

Veřejnost vás zná jako patrona rodičovské role. Říká se, že na každé povolání se musí člověk systematicky připravovat několik let, navzdory tomu je příprava na zodpovědné rodičovství prakticky nulová. Je tu možné nějaké praktické řešení?

Ano, říká se, že na auto musí mít člověk řidičák, ale na rodičovství se nepožaduje nic. Jenomže pozor! Toto srovnání je nesprávné a nesmyslné. A kdykoliv je slyším, hlasitě protestuji.

K řízení auta skutečně stačí pár hodin tréninku, kdežto k odpovědnému rodičovství je třeba celého předchozího života budoucí matky nebo budoucího otce. Není tomu tak, že „příprava je prakticky nulová“ – právě naopak, ona je daleko delší než na jakémkoliv lidské zaměstnání. Začíná zkušeností s vlastními rodiči od narození (dnes víme, že už vlastně v době těhotenství, ba že je předznamenána v postojích budoucích rodičů dávno před početím), pokračuje soužitím s nimi, pak stykem s druhými dětmi v mateřské škole, pak diferenciací mužské a ženské role ve školním věku, a to opět pod rozhodujícím vlivem rodičovských osob, pak pokračuje osamostatňováním člověka po pubertě, fází zamilování atd. Je to děj dlouhý a dramatický! Jenomže my jsme zvyklí za „přípravu“ pokládat to, co se dá naučit z učebnic nebo v přípravných kurzech. Ano, o mnohých věcech souvisejících s rodičovstvím se dovíme ve škole, v knihách, na přednáškách, ale to podstatné a rozhodující se děje „za školou“, tj. doma, mezi dětmi, ve společnosti, víceméně neplánovaně a spontánně. Může se tak dít dobře nebo špatně, dostatečně nebo nedostatečně, ale vždy nějak. A proto tak moc záleží, aby se tak dělo dobře! Jenomže to je právě to těžké, náročné a odpovědné, že to má na krku a v popisu nikoliv práce (natož výuky), nýbrž svého denního života každý z rodičů (ať se vzděláním vysokoškolským nebo základním). Nejde o výuku, jde o život!

Kdyby příprava na rodičovství byla srovnatelná s řízením dopravního prostředku, to by byla pohoda. To by bylo jen za trochu času, učení a pár korun. Takhle ale je to něco z vlastního života pro další život. Technologie je v tom maličko. Do vlastního rodičovství investujeme každý sám sebe. Sebe celého. Takže záleží na tom, co jsme a zač stojíme!

A praktické řešení? To, co vyplynulo z našich výzkumů a o čem jsem tu již hovořil: Aby mladí lidé měli děti, které chtějí mít – s tím, s kým je chtějí mít – a v době, která je pro to příhodná.

Myslíte si, že jsme svědky zásadní proměny rodiny (méně sňatků, méně dětí), nebo je to jen dočasný civilizační výkyv?

Jak dalece zásadní je to proměna, bych se neodvážil říct – ale velká jistě. Ubylo dětí v rodinách, následkem čehož se citová hodnota jednoho každého z nich velice zvýšila. Naše rodiny (ať si říká kdo chce, co chce) žijí v blahobytu, o jakém se našim prababičkám ani nezdálo. To zřetelně mění žebříček hodnot. Podstatně se také změnilo postavení otce v naší rodině, a to daleko více než postavení matky. Muž dávno už není vládcem rodiny a dnes mnohdy ani hlavním jejím živitelem. Otcovské ochrany už také zdaleka není tolik třeba jako ještě před sto lety. Už v letech sedmdesátých více žen nežli mužů dosáhlo středoškolského vzdělání a vzdělanostní převaha žen od té doby dále narůstá. Teď přibývá i rodin, kde žena má náročnější zaměstnání (viz podnikatelky) a společensky významnější postavení. Následkem toho má více mužů nežli žen obtíže v naplňování tradičních představ o své roli v rodině – ocitají se prostě ve slabší pozici.

Naproti tomu ale vidíme, že daleko více otců dnes než kdy dříve se podílí na výchově dítěte od samého počátku, že jsou z nich fanoušci a někdy i hotoví experti v péči o kojence a batolata. (A jak potom trpí, když při rozvodu je dítě samozřejmě svěřeno do péče matky, která k němu třeba žádný mateřský vztah neměla!) Co otců (i dědečků) je dnes vidět, jak vozí kočárek! Kdyby za mého mládí nějaký muž vyrukoval s kočárkem na náves, všechny baby v Kladrubech by ho pomluvily a mezi ostatními ženáči by obstál tak nejvýš do první návštěvy hospody. Pak už by ho utloukli.

Dnes v našich rodinách záleží daleko více na charakterových vlastnostech muže než na síle jeho svalů, na jeho vzdělání či na jeho „znalosti světa“. Jeho ctností je dnes spolehlivost, věrnost, odvaha, rozhodnost – zkrátka, že je možno se o něj opřít a že nezklame. A zrovna tyhle vlastnosti v sobě objevit a dále rozvíjet, to rozhodně není snadná věc. Psychologové například souhlasně potvrzují, jak nápadně stoupla prestiž mužské role v rodině i ve společnosti při nedávných ničivých povodních na Moravě. Najednou mohli muži ukázat, co dovedou a jak si poradí v nezvyklých situacích. Mohli se „osvědčit“. Navíc ovšem jsou muži v rodině i živel zábavný, hravý, nebojí se vstoupit na nejistou půdu, jsou vynalézaví, důvtipní, mají větší smysl pro humor.

Jsme patrně v jakémisi přechodném vývojovém období a bude to asi ještě nějakou dobu trvat, než se najde znovu přijatelná rovnováha mezi rolí mužskou a ženskou. Zatím z toho máme hlavu dost zamotanou. Rodiny se skoro ze tří čtvrtin rozvádějí na žádost ženy a jen z jedné čtvrtiny na žádost muže.

V čem ještě vidíte příčinu?

Souvisí to, myslím, ještě s jedním společenským jevem, který pokládám za velmi významný, ale o němž se kupodivu nedočítám v učených pojednáních, která jsou mi dostupná. Mám na mysli fakt, že dnes na rozdíl od dob dřívějších manželka a manžel bývají málokdy v roli spolupracovníků. Dříve bývala rodina výrobní podnik, v němž všichni samozřejmě a nutně pracovali k jednomu cíli, prostě aby se uživili. Dnes, i když s přlivem podnikání se situace trochu zlepšila, přece jen v naprosté většině případů tráví žena svou pracovní dobu ve společnosti jiného muže nebo jiných mužů než svého manžela a stejně tak manžel ve společnosti jiných žen. Jeden i druhý po řadu hodin denně vidí příslušníka druhého pohlaví v práci, oceňuje jeho dovednost, poznává jeho osobní vlastnosti (a kdo by se rád před druhým pohlavím trochu nevytáhl?), dostává se do situací, kdy potřebuje jeho pomoc, ochranu, oporu atd.

Je tedy při dnešní struktuře zaměstnanosti nepoměrně více ohrožena stabilita rodiny než kdy dříve jen z toho prostého důvodu, že „cizí“ ženy a „cizí“ muži tráví spolu příliš dlouhou dobu, tj. celý pracovní čas, neboli rozhodující, produktivní část dne, ve vztahu určité vzájemné závislosti, přičemž na kontakt manželský zbývá jen doba rekreační, což je vlastně velice málo. Spočítejte si to! Manželská spolupráce, angažovanost na témž pracovním úkolu, sdílení téhož rodinného zájmu, ta upadla div ne v zapomnění. Dnešní evoluční teorie nám k tomu také může ledacos napovědět.

Může být rozvod – z hlediska rodičů i dětí – někdy tím nejlepším řešením?

Ano. Jak jsme celkově proti rozvodům a vidíme v nich jeden z velice neblahých zdrojů dnešního ohrožení zdravého psychického vývoje dítěte, musím uznat, že v mnoha případech právě v zájmu ochrany zdravého vývoje dítěte se stává rozvod rodičů neúčinnější pomocí. Jde ovšem o to, aby rozvod opravdu osvobodil dítě od stresu, a to nezřídka velmi krutého, jemuž bylo dosud v nerozvedené rodině vystaveno. Porozvodová pomoc dítěti a jeho rodičům je zpravidla důležitější a ovšem i náročnější než ta rozvodová.

Co byste řekl člověku, který se chce zříci základní rodiny pro svou kariéru (v nehodnotícím slova smyslu)? Někdo chce dát prostě přednost povolání.

Řekl bych mu, aby to nedělal. Ale jestli by to bylo něco platné, to si iluzi nedělám. Sklon k jednomu i druhému je v člověku hlouběji založen, než aby si to dal jednoduše rozmluvit.

Objevují se i takové hlasy, že to jde obojí najednou. Co si o tom myslíte?

Samozřejmě, že jde – a příklady toho jsou mnohé. Pak ovšem neplatí, že jedno pro druhé „obětujeme“ nebo jednomu před druhým dáme výrazně „přednost“. Prostě jedno s druhým smíříme a uvedeme v soulad. Jde to – ale nemusí to být zrovna snadné. Ale o tom je život! Nemysleme si, že vždycky všechno vyřešíme hladce. A pokud jde o rodinu, právě na tomhle příkladu je jasné, jak důležitá je „souhra“ mezi manžely a jejich vzájemné porozumění. Pozor, základem rodiny nejsou děti, nýbrž manželství!

Moderní člověk bývá někdy obviňován z pohodlnosti. Na druhé straně narůstají problémy s workaholismem. Je dnes člověk líný, nebo pracovitý? Otázka je míněna jako podnět k úvaze o práci jako droze.

Dnes máme pro to pojmenování (po mém soudu dost výstižné), ale pravděpodobně to existuje v naší kultuře už hezky dlouho. Nejsem si tak jist, zdali to platí také o kulturách tzv. východních, kde práce zdaleka není takovou psychickou potřebou jako u nás. Možná, že je toho dnes víc, ale že lidé od dávných dob utíkali od přetížení stresem v intimitě rodiny, v manželských vztazích, sexuálním životě apod. do objektivního dění pracovního, ať už v něm hledali ozdravení nebo zapomnění, to se mi zdá také dost jasné. Workaholismus je ale méně nebezpečný než ten pravý alkoholismus s alkoholem. A psychoterapie je v tomto případě jistě také účinnější než u těch, kdo berou extázi, heroin nebo hašiš.

Jaká je podle vás nejúčinnější forma prevence závislostí?

To nevím! Víím jen, že nikdo není dokonale chráněn. Snad o něco víc ti, kdo jsou svým založením i svým vlastním rozhodnutím aktivní, o něco se snaží, do něčeho svou energii investují – zkrátka vydávají toho více „ze sebe“, než konzumují „do sebe“. Bohužel, drogy jsou pekelný vynález. Jsou dokonale nasměrovány na mentalitu dětí ve věku mladistvém, kdy prestiž ve vlastní sociální skupině má vůbec nejvyšší hodnotu v celém lidském životě, kdy na

vlastním zdraví moc málo záleží a kdy vystavit se krajnímu nebezpečí a experimentovat se životem je v našich kulturních poměrech víceméně normou. Přičemž enormní zisky těch, kdo se takto našim mladistvým podbízejí, jsou dalším pekelným činitelem ve hře. Proto je boj s tímto společenským neduhem tak těžký.

Co může v oblasti prevence udělat škola?

Je mi líto, ale myslím, že nic moc. To bychom toho od školy chtěli příliš – a zrovna to, pro co nemá podmínky. Tady nejde o vědomosti a učení, nýbrž o sebeovládání, sílu, odolnost a charakter. A to je něco tak složitého a náročného, že škola na to může stačit snad jen ve výjimečných případech. Neudělá-li to rodina, na školu spoléhat nemůžeme.

Nakolik přebírá dnešní škola funkci rodiny? Na rozdíl třeba od minulého století?

To nevím. V minulém století jsem nežil. Ale dá-li se to, co znám z literatury, srovnat s tím, co jsem sám zažil v dětství a co zažívám teď, řekl bych, že škola funkci rodiny nepřebírala a nepřebírá. Rodina a škola je něco jiného, nelze to zaměňovat ani spojovat.

Dítě u nás dochází do školy devět let. Měla by škola mít svého psychologa? Co by mělo být náplní jeho práce?

Nemám na to nějaký vyhraněný názor. Myslím, že nám teprve životní praxe něco napoví. Na některých našich školách už psychologa mají a – pokud mohu sledovat – náplň jeho práce je dost různorodá. Sám si nemyslím, že by jeho úkolem mělo být psychologické vyšetřování dětí. Je, myslím, účelnější a psychologicky zdůvodněnější, provádí-li se mimo školu, v prostředí „neutrálním“, na škole „nezávislém“ a k svému účelu patřičně vybaveném, tj. v dnešních našich pedagogicko-psychologických poradnách. Školní psycholog by nejspíše měl doporučení poradny na místě uvádět v život, přispívat k prevenci místních problémů a být k dispozici tehdy, když se na něho obrací učitelé i žáci ve věcech, jež spadají do jeho odbornosti.

Obraz českého učitele bývá někdy označován za „příznačný“. Myslí se tím obvykle něco negativního, především schopnost sloužit tomu, kdo právě vládne. I když jsou obecné soudy často nespravedlivé, není v nich obsažena velká pravda?

Ano, na tomto obecném soudu něco pravdy je, ale přesto je nespravedlivý. Stav učitelství je totiž v podstatě stav „služebný“, a nemůže se tedy dobře

vymanit z područí svých „pánů“. Vím to moc dobře, protože jsem mohl za oněch dlouhých čtyřicet let srovnávat postavení pracovníků ve zdravotnictví a pracovníků ve školství – my ve zdravotnictví jsme byli nepoměrně svobodnější a mohli jsme si dovolit věci, o jakých se učitelům a psychologům ve školství ani nezdálo. Nevyčítejme tedy učitelům jejich služebnost, tu mají prostě v popisu své práce. Zato se starejme o to, aby měli rozumné, slušné a veskrze dobré pány – a ne doktrináře a ideologické fanatiky.

Jaký je ve skutečnosti vliv školy na dítě? Děti v ní tráví více času než doma s rodiči, odpovídá to i rozložení vlivu na dítě?

Vliv školy a vliv rodiny se nedá dobře srovnávat. Rozhodující není doba strávená v jednom nebo druhém prostředí, nýbrž věk dítěte a vývojová fáze, ve které je vystaveno vlivu jednoho nebo druhého. Do tří let má dítě zhruba polovinu své vývojové cesty za sebou, do šesti let navíc ještě polovinu z té druhé poloviny, takže škola zdaleka nemá tolik výchovného prostoru jako rodina. Její význam samozřejmě nesmíme podceňovat, ale „základ života“ to není – ten je v rodině. Škola pracuje, buduje a staví už na tom, co bylo založeno dávno dříve.

Jednou z charakteristik naší doby je kromě jiných explozí také informační exploze. Nezmění se tím role učitele? Nebudou někdy žáci chytřejší než jejich vyučující? Změní technika, třeba často zmiňovaný internet, proces vzdělávání?

Odpovědět dobře nedovedu. Sám si myslím, že role učitele se v nejbližších desetiletích moc nezmění, i když samozřejmě technický pokrok do vzdělávacího procesu nadále bude mocně zasahovat. Rozhodně však se nemusíme obávat, že by žáci na základní škole v budoucnu byli „chytřejší“ než jejich učitelé, pokud touto „chytrostí“ myslíme obecnou inteligenci. Inteligence totiž vospívá do věku mladistvého, a pokud paní a pány učitele snad nepřepadl už stařecký úbytek duševních schopností, budou (aspoň v průměru) vždycky intelektově vyspělejší než jejich nevyspělí a nezralí žáci. Jinak tomu ovšem může být s vědomostmi, znalostmi a dovednostmi v jednotlivých vědních oborech. Pro střední školní věk, tj. přibližně od devíti let do dvanácti či třinácti, je typické, že některé děti se stanou skutečnými experty v oblasti, o kterou mají zájem. A kampak na ně potom učitel z nějakého jiného oboru nebo kdokoliv jiný, kdo si myslí, že „ví všechno“!

Jaký máte názor na tzv. domácí školy, na vzdělávání dítěte v rodině? Nebude tak dítě izolované od svých vrstevníků a tak vlastně od běžné společnosti vůbec?

Vyučovat děti doma, to není žádná novinka. Využíváme této možnosti už hodně dlouho v případech, kdy dítě je tak postiženo, že není možno najít pro ně přijatelné prostředí školní. To platí o postižení tělesném i mentálním. Vyskytují se však i děti (naštěstí jen vzácně), jejichž chování je natolik „zvláštní“ a rušivé, že prostě samy třídu nesnášejí a třída nesnáší je. Tady ovšem jde o pomoc dítěti! Toto dítě prostě vyžaduje zvláštní zacházení, zvláštní vedení, zvláštní denní režim, zvláštní pomoc atd.

V případě dnešní (trochu módní) „domácí školy“ (či lépe „školy v rodině“) je tomu naopak. To rodiče si přejí své (veskrze zdravé a školního vzdělávání dobře schopné) dítě sami doma vyučovat. Je to opatření nikoli na pomoc dítěti, nýbrž na „pomoc“ rodičům. Motivací rodičů je na jedné straně většinou obava, že by se jejich dítě ve škole mohlo „zkazit“ nebo že škola mu dost „nedá“, na druhé straně pak jejich sebevědomá představa, že sami nejlépe vědí, co dítě potřebuje. Čili krajně individualistický postoj!

Naučit dítě doma tomu, čemu se učí ve škole, pražádný problém není. Ostatně v tomto bodě má dnešní „domácí škola“ také své předchůdce, a to v preceptorech šlechtických dětí. Tady také nebylo problémem děti něčemu naučit, přičemž motivací šlechtických rodičů stejně tak bylo povznést vlastní dítě někam výš než na úroveň lidu obecného.

Dnes ovšem víme, že důležité pro-sociální vlastnosti dítěte se vyvíjejí, vzdělávají a kultivují ve společnosti druhých dětí, a to přibližně od čtvrtého roku výš. A pokud jde o děti školního věku, je pro jejich psychosociální vývoj zřejmě daleko důležitější to, čemu se naučí v interakci s druhými dětmi, než jakákoliv probraná „školní látka“. Určité nebezpečí společenské izolace dítěte tu patrně bude. Toto nebezpečí však (jako ostatně vždycky) může, ale nemusí být uskutečněno. Záleží na tom, budou-li si ho rodiče sami vědomi a vytvoří-li dítěti takové podmínky, aby o dětskou společnost nepřišlo. Tím opravdu myslím tu zcela obyčejnou, variabilní, přirozeně namíchanou, chudou i bohatou, hodnou i zlobivou dětskou společnost – a ne nějaký klášterní výběr.

Takže váš pohled psychologa je spíše skeptický?

Jsem možná příliš poznamenán svým zaměstnáním – ale já jsem za dobu svého působení v poradenské službě opravdu viděl tolik nešťastných dětí, kterým rodiče chtěli připravit co nejlepší cestu životem a ono se to obrátilo

v pravý opak! Snad proto se držím tolik při zemi. Ta nejobyčejnější cesta je totiž v těchto případech většinou i nejbezpečnější. A nebezpečí větrím tam, kde rodiče pro své potěšení, své ambice, svou ideologii, své náboženské přesvědčení nebo pro své předsudky dítěti jeho dráhu sami nalajnují a jeho samotného se neptají. Pro svou individualistickou „svobodu“ nejen že se na svobodu svého dítěte vůbec neohlíží, ale neohlíží se ani na jeho sklony, schopnosti, temperament a podobné danosti. A to je ovšem pedagogický prohřešek.

Říká se, že dnešní děti ztrácejí kontakt s přírodou. Je porozumění přírodě přirozenou lidskou potřebou, nebo se bez toho člověk obejde?

Já sám jsem člověk „přírodní“, ale upřímně si myslím, že láska k přírodě vůbec není podmínkou šťastného lidského života. Bez obdivného nebo láskyplného vztahu k přírodě se člověk obejde. Obešel se bez něho docela vědomě a vůbec se za to nestyděl i jeden z největších duchů lidstva – sám Sokrates! Nedělejme tedy z přírody fetiš. Každé zbožnění je nebezpečné – a je to vlastně i slabost. Ty mnohé tak efektně a silácky vypadající demonstrace některých tzv. ekologických aktivistů jsou pro psychologa jen klasickou ukázkou takovéto překonávané vlastní slabosti. Povšimněte si, prosím – žádná práce, samá demonstrace. Bohužel, vyčistit potok stojí víc námahy a budí menší ohlas ve sdělovacích prostředcích než třeba rozbít brány Temelína.

S přírodou souvisí i smrt jako přirozená součást života. Myslíte si, že se má před malými dětmi o smrti mluvit? Existuje nějaký způsob, jak dětem sdělit, že někdo blízký v rodině zemřel?

Koho by tento problém zajímal hlouběji, mohl by si o tom přečíst některé stati v mých knížkách. Častěji jsem se totiž musel vyrovnávat ze strany rodičů s otázkou, zda se mají děti vůbec dozvědět o smrti někoho blízkého. Je dnes běžnou praxí, že se děti na pohřby neberou, ba mnohdy ani ne k poslednímu rozloučení s vlastními rodiči. Jsem přesvědčen, že to není dobře – a že dobře prožitý smutek v citové semknutosti rodiny je i pro děti nadmíru užitečnou školou života.

V dřívějších dobách pohřeb člena rodiny býval rodinnou slavností, které se děti samozřejmě účastnily. Účastnily se zpravidla i všech pohřbů ve společenství, do něhož patřily. Vždyť každého zesnulého vyprovázela vždycky celá vesnice. Smutek a truchlení měly svou ustálenou formu a řád, s nímž se také děti od malička seznamovaly. Dnes však lidé neumírají doma, ale kdesi

za zástěnou v nemocnici, přičemž v rodinách převládá tendence děti před smutnými a bolestnými prožitky co nejvíce chránit. Panuje představa, že křehký psychický organismus dítěte by se mohl v přívalu smutku poškodit. Slýcháme ovšem i jiné argumenty, jako že tomu dítě stejně nerozumí, že na smutek má ještě dost času, že je v životě čeká ještě mnoho nepříjemností, tak proč je zatěžovat už teď atd.

Může ale dítě takovou informaci „unést“? Jak ji zpracuje?

Dětská psychologie nás učí, že méně vyspělá psychika dítěte není v tomto případě „křehčí“, nýbrž plastičtější a přizpůsobivější. Koneckonců i moje vlastní zkušenost z poradenské služby říká, že děti se zpravidla se smutnými, ba tragickými událostmi vyrovnávají lépe, než si dospělí představují. Ovšem za jednoho předpokladu! Že svůj smutek prožívají spolu s těmi svými blízkými a milými, kdo jsou jim citovou oporou.

Plné pochopení faktu smrti je sotva dostupné nám dospělým. Nemůžeme tedy předpokládat, že by bylo dostupné dětem. Nemusíme se proto připravovat na nějaké hlubokomyslné filozofické výklady, neboť tady jde o něco docela jiného. Jde o ztrátu! O ztrátu milované osoby a všeho toho, co s ní bylo v mysli dítěte spojeno. Psychologicky to znamená prožitek prázdnoty.

Zachycujeme reakce, které na takovéto prožitky ukazují, už u dětí na sklonku kojeneckého věku, častěji u batolat, u předškolních dětí již běžně a u dětí školního věku v plné síle a prakticky s tímž repertoárem příznaků jako u dospělých. To znamená, že o ztrátě někoho milého můžeme s dětmi tohoto věku mluvit již skoro tak jako s dospělými, že s nimi můžeme jednat jako s dospělými a že se před nimi můžeme chovat tak, jako se chováme před ostatními dospělými nám blízkými a milými. Toto poslední konstatování můžeme brát současně jako doporučení. Pro ochranu duševního zdraví dítěte v těchto situacích není totiž nic lepšího, než když se vůči němu chováme s veškerou upřímností a otevřeností. To současně znamená, že si v takovýchto situacích nemusíme klást nějaké zábrany, ale že naplno můžeme projevit, co sami cítíme a prožíváme.

Takže se nemusíme stydět za své slzy, za svůj žal, za svou úzkost, za své starosti?

V intimitě rodinného soužití platí psychologická poučka, která říká, že dětem velmi často, ba spíše většinou, předáváme poznatky a zkušenosti, čili že je nejvíce vychováváme tehdy, když nás ani nenapadne, že bychom je právě teď vychovávali. Takovouto nenápadnou, ale nejvýš užitečnou školou života je

společná radost. Zajisté! To rodičům často opakujeme a to rodiče také celkem rádi přijímají. Ale takovouto neméně vydatnou školou života je i společná bolest, společný smutek, společné truchlení. Důraz proto klademe na to „společné“! Rodinné společenství vytváří totiž pro dítě atmosféru bezpečí a životní jistoty, v níž se i prožitky smutné a bolestné stávají pozitivními prvky ve výstavbě jeho osobnosti. Jsou pro ně posilujícími, a nikoliv oslabujícími činiteli.

V době rodinného smutku bychom tedy více než kdy jindy měli tuto atmosféru citové blízkosti a citové opory jednoho v druhém posilovat a prohlubovat. Měli bychom s dítětem hovořit, jestliže má potřebu něco sdělovat nebo se na něco ptát. Jsme mu k dispozici, má-li potřebu naší blízkosti. Respektujeme i jeho potřebu být samo, jak tomu u dětí staršího školního věku už bývá poměrně často. Rozhodně se dítě nesnažíme hned rozveselit, hned přivést „na jiné myšlenky“, hned mu poskytovat nějaké rozptýlení nebo zábavu. Častými otázkami – u předškolních dětí vyslovenými, u mladších školních dětí už obvykle nevyslovenými – bývá: „A kdy se zase babička vrátí? A kde je teď? Kdy se s ní zase uvidíme?“ Odpovídáme na ně šetrně, ale jednoznačně, tj. tak, aby bylo jasné, že jde o ztrátu definitivní a že „naše milá babička tu s námi už nikdy nebude. Budeme na ni vždycky myslet, připomínat si to dobré, co jsme s ní prožívali“. A to bychom také měli dodržovat, protože k dobrému prožití smutku patří i vzpomínání neboli přítomnost onoho „odešlého“ v rozměru nikoli „duchovém“, nýbrž vskutku duchovním. Tj. tak, že se i po smrti stává někým dobrým, citově blízkým, kdo se z našeho života svým vlivem neztrácí.

Je proto samozřejmé, že děti by měly chodit se svými rodiči na pohřby blízkých příbuzných, že by měly vědět, co je to hrob, co je to krematorium, co je to urna, jak se chovat na hřbitově atd.

Má se celá pravda říci dítěti hned?

Zkušenost říká, že sdělení jakékoliv nemilé skutečnosti dítěti bychom neměli odkládat. Zažil jsem již vícekrát, že příbuzní nadlouho zatajovali před dítětem tragickou nehodu, která postihla jeho rodiče – ze strachu, aby mu tak silným psychickým otřesem neublížili. Hledali různé výmluvy, že maminka je v cizině, tj. daleko, a nemůže se vrátit ani psát, že tatínek šel do nemocnice na operaci a nemůžeme ho zatím navštívit, že tam není telefon atd. Jednou se to ovšem dítě dozvědět musí – a dozví se to až v situaci, kdy už ostatní blízcí lidé první nápor žalu překonali, kdy už nikdo nepláče, kdy už citová semknutost rodiny opět povolila. Dítě tu najednou zůstává se svým otřesem osa-

moceno, bez oné upřímné samozřejmé citové opory rodinného společenství. Prožívá svůj žal už jaksi „za studena“.

Není pak divu, že se tato dobře míněná taktika obrací proti jejím původcům. U dětí školního věku jsem se častěji setkal s tím, že se úzkost a smutek dítěte přeměnil v agresivní postoj vůči těm, kdo mu onu tragickou zprávu zatajili. Rozhodně jim za jejich šetrnost nebylo vděčné, ale usoudilo, že je „podvedli“ a že mu „lhali“.

Předškolní děti naproti tomu častěji trpí děsivými sny a děsivými představami. To proto, že dítě tušilo, že něco není v pořádku a jeho fantazie neměla nic reálného, na čem by se mohla zachytit. Neurotické obtíže byly někdy tak silné, že jsme museli provést jakýsi psychoterapeutický zákrok a uspořádat pro dítě nové, jemu srozumitelné „rozloučení“ s návštěvou hrobu, s květinami apod. (neboť toho skutečného se nezúčastnilo). Pak teprve obtíže vymizely.

O co myslíte, že přichází dnešní mladá generace a co naopak dostává dosyta?

Špatně se mi na tuto otázku odpovídá. To, co člověk zažil, co měl rád, co jemu bylo přínosem, je tak těžké někomu sdělit a srovnat to se současností. Nicméně si myslím, že se mění situace. Za tu dobu zaznamenáváme nesmírný technologický pokrok, a ten s sebou nese spoustu věcí, které za našeho mládí dostupné nebyly. Třeba cestování, poznávání, komunikace, rozlet do světa. To je to, čeho mají dnes děti dosyta a čím jsou z našeho hlediska přesycovány. Jsou přesycovány komerčním přívalem informací, hudby, přívalem pseudoradosti a pseudopotěšení. Vydělává se na všem možném – i na tom, co mladým lidem dělá dobře. Přívalu podnětů je nadmíru. My jsme byli klidnější a také tvořivější. Tehdejší doba a situace nás vedla více k vlastní tvořivosti nežli ke konzumu. Dnešní „chudé“ děti toho mají u nás víc nežli měly ty bohaté tehdy.

Takže by se dalo říct, že přicházejí o možnosti využít svůj vnitřní potenciál díky téměř okamžitému uspokojování potřeb zvenčí? Jak se tomu podle vás dá zabránit? Co byste s tím tvořivě udělal? Je vůbec možné hnout s vývojovým trendem?

S vývojovým trendem asi nehneme, totiž nezarazíme jej. Ale přece jen, myslím, se dá trochu usměrnit a obrousit. Jsme-li si nějakého nebezpečí vědomi, už jsme udělali první krok směrem k prevenci. A tento první krok bývá mnohdy rozhodující, neboť je předznamenáním všech následujících. Hned druhým krokem by měla být improvizovaná zábava, kterou si děti spolu s dospělými

vymyslí, připraví a náležitě si jí užijí. To znamená, že i dospělí to stojí nějaké myšlení, nějakou invenci, nějakou duševní práci – a že tedy ani ti dospělí nesmějí být líní a veskrze zaprodaní konzumnímu pohodlí. A že při troše dobré vůle se to daří, o tom kolem sebe mám dokladů dost a dost. A vidím to i ve své poradenské praxi. Takový Skaut a Sokol a podobné organizace dovedou udělat zpravidla mnohem víc v tomto naznačeném tvořivém směru než kdovíjaké exkluzivní a hodně drahé kroužky a kluby bojových umění a vrcholových sportů. A konečně třetím krokem je podle mého mínění i podle zkušeností z praxe prachobyčejná společná práce dětí a dospělých – práce, která takzvaně „odsejpá“, není otravná, je za člověkem vidět a bezprostředně k něčemu slouží. (Však už jsme o tom i tady dříve mluvili.) K tomu je ale třeba také trochu myšlení, pedagogické taktiky a psychologického vhledu do mentality konkrétního dítěte nebo dětí, kterých se to týká. A jde to. Nevymlouvejme se tedy jenom na nezadržitelné zhoubné síly dnešního světa.

V této souvislosti si vzpomínám, jak jednou přivedl otec k vyšetření chlapce asi třináctiletého a vylíčil mi ho v barvách více než temných. Neučí se, dělá naschvály, zlobí, toulá se venku, o nic nemá zájem, nevědí si s ním doma rady a dělají si starost do budoucna. Otec mluvil rozumně a já jsem nepochyboval, že je tomu vskutku tak. Pak ale vyšetřuji chlapce – a on je také docela rozumný, chová se pěkně, má zájem o kdeco a všechno, co dělá, docela dobře odpovídá jeho věku. A tak jsem trochu vypadl z role a ptám se ho přímo: „Prosím tě, tak teď mi řekni, proč vlastně si s tatínkem zrovna moc nerozumíte? Vždyť tatínek má o tebe starost – a ty jsi taky docela rozumný člověk – tak prosím tě, v čem to asi je?“ A chlapec mi takto památně odpověděl: „To máte tak. Když on mi náš táta pořád vykládá, co on musel všechno dělat, když mu bylo čtrnáct let. Jemu zemřel tatínek, on musel pomáhat mamince, starat se o mladší sourozence, musel dělat na poli, pást krávy, měl jen jedny kalhoty... A kam to dotáh! A ode mne jen chce, abych se učil a byl mu vděčnej.“ Pak se ještě trochu zamyslel a dodal: „No jo, ale když on mně náš táta neudělal takové podmínky, jaké měl sám!“

Výsledkem polistopadového vývoje jsou také větší rozdíly v ekonomickém zázemí rodin. Jaký to má vliv na děti, nemohou-li třeba jet na lyžařský kurz nebo zaplatit si třeba odpolední kroužek?

Předně bych ze zkušenosti řekl, že lidská závist si moc nevybírá. Lidé mnohdy závidí těm, kdo mají třeba jen o kapánek víc než oni, a nezávidí těm, kdo se topí v milionech. Rozdíly ekonomické byly, jsou a budou. Avšak v posto-

jích lidí já aspoň žádné moc velké rozdíly proti době před deseti či dvaceti lety nevidím.

Z toho pak vychází odpověď na tu druhou otázku. Ano, některé děti těžce nesou, že si nemohou dovolit to, co jejich kamarádi (zvláště, když se tito kamarádi náležitě svými přednostmi a vymoženostmi dovedou pochlubit). Je něco, čemu říkáme „frustrační tolerance“ a co znamená, že jsme v různé míře vybaveni vzdorností proti náporům těch situací, kdy byla vzbuzena nějaká naše potřeba, avšak jejímu uspokojení brání nějaká nepřekonatelná překážka. Velkou většinou ale zjišťujeme, že to nejsou děti, ale jejich rodiče, kdo to zvláště těžce nesou, kdo to při každé příležitosti připomínají, vykřikují a dělají z toho životní problém. Mají jedináčka a nemohou si dovolit být každé léto na Kanárských ostrovech a mít vlastního koně ve vlastní stáji jako mají jejich bohatí známí – což je největší nespravedlnost světa a pro jejich dítě (v jejich představách) zdroj krutých pocitů méněcennosti. Ale znám rodiny, kde mají pět šest dětí (a v dětské vesničce jich je třeba osm), pro které je kdeco vzácností, na niž se těší a již si užijí víc než všichni rozmazlení boháči světa dohromady. A vůbec nic nikomu nezávidí. Dělna práce je tam samozřejmostí, a když k nim přijdete, pocítíte asi to, co mi řekl onen (již dříve citovaný) chlapec z kroměřížské rodiny, která přijala romskou holčičku do pěstounské péče: „Víte, u nás doma je pěkně ...“

A když přijde vaše dvanáctiletá dcera ze školy a bude říkat, že „všechny“ holky už ten a ten luxusní módní doplněk mají a jen ona že je mezi nimi „nemožná“, zeptejte se, zdali opravdu jen ona jedna jediná onen výkřik módy nevlastní. Pak proberte jmenovitě jednu spolužačku po druhé a dojdete zpravidla k poznání, že těch „chudinek-popelek“ je ve třídě kupodivu víc než těch „módních primadon“. Ostatně, být něčím „jiný“ a třeba i „výjimečný“ ve své neokázalosti, být „přírodní“, a ne módně stylizovaný, to je pro mnohé dospívající děti kupodivu také dost přitažlivé. Všimněte si jich, prosím! Není jich tak docela málo. A psychicky – to mohu potvrdit – vůbec na tom nejsou špatně.

Jste pro integraci dětí z národnostních menšin do běžných škol? Nebo raději vidíte speciální školy s programem šitým na míru těmto dětem?

Myslíte asi děti romské. Jiné národnostní menšiny u nás ani moc nepřicházejí v úvahu. Podívejte se, oč složitější to mají v Německu, anebo už i na Slovensku. Jsem pro integraci, ale dost opatrnou. Jí musí předcházet náležitá příprava. Podal jsem například našemu ministerstvu školství návrh (zjednodušeně řečeno) na zrušení zvláštních a pomocných škol a na organizační začle-

nění jejich tříd a výukových programů (pro děti, pro něž je to vhodné) do škol základních. V základních školách máme dnes specializované třídy pro děti se specifickými poruchami učení, máme třídy s rozšířeným a prohloubeným vzděláváním jazykovým či uměleckým, máme sportovní třídy atd., proč bychom nemohli mít specializované třídy pro děti, jimž je třeba pomoci v problémech jazykových, kulturních a jiných? A výmluva, že to nejde udělat všude, je lichá – jde, jen trochu dobré vůle je třeba. Nemusí to přece být celé třídy, mohou to být skupinky dětí ve třídě nebo i jednotlivé děti. Ostatně ministerstvo se dnes k těmto otázkám staví vskutku „vstřícně“ – takže dejme se překvapit!

V poslední době se často mluví o zvýšené agresivitě, a to nejen ve školách. Máte dojem, že dnešní svět je násilnější a agresivnější než dříve?

Jsem přesvědčen, že agresivity nepřibývá. Má spíše jiné formy. Ale jinak je tu od věků do věků. A my nemáme nějaký dlouhodobý registr, který by ji dovedl kvantitativně změřit. A pokud jde o naše dětství, tak tedy tenkrát každá venkovská tancovačka končila rvačkou. (I ten náš prapředek písmák vyhazoval rváče ze své hospody oknem ven.) Nejmenší rána, říkalo se, byla zadkem od vozu. Kudla v botě byla norma. A jak se zacházelo se zvířaty a jak s dětmi!

Když někdo říká: „Za našeho dětství nikdy nic takového nebylo jako teď,“ ptám se ho opatrně: „A prosím vás, kdepak jste to žil? Na jakém Rajském Ostrově?“

O agresivitě jakožto lidské vlastnosti a o agresivním chování jakožto projevu určité konkrétní osoby v konkrétní situaci jsme museli hodně uvažovat ve spojitosti s psychickou deprivací dětí v ústavech, dětí vyrůstajících „bez lásky“ ve vlastních rodinách apod. Vzešlo z toho i několik obsáhlejších statí, které bych tu musel jen znovu parafrázovat. To raději si dovolím laskavého čtenáře odkázat aspoň na některé z poslední doby: *Několik poznámek k agresivitě a agresivnímu chování, Propsy, 6/1998, s. 14. Proti „zlé“ agresivitě, Informatorium 3–8, 5/1999, s. 7.*

Máte jako odborník názor na vliv televizního násilí na násilí skutečné?

Důkazy pro to nemám a statistikou se také nemohu vykázat, ale na podkladě své praxe i toho, co vidím kolem sebe, soudím, že tento vliv je malý! Rozhodně menší, než jak jej sdělovací prostředky nafukují a jak jej pak veřejnost vnímá. Myslím, že tento vliv je srovnatelný s vlivem násilí v knížkách – tj. v pohád-

kách, dobrodružných povídkách, románech atd. Vždycky se najde případ, kdy děti něco provedou a svým způsobem to „svedou“ na někoho a něco jiného. Co já jsem takovýchto věcí už viděl! Vždycky si musím vzpomenout na několik dětí, které si pod vlivem výchovně povznášejícího sovětského filmu *Timur a jeho parta* taky udělaly partu a pak málem vypálily mlýn, ze kterého chtěly vykourit starého Macháčka, který jim snědl svačinu, co si tam schovaly. Na dětech jsme žádné úchytky neshledali a Timur se svou partou byl tehdy nedotknutelný.

Ale zamysleme se nad tím, proč se v televizi předvádí tolik akčních filmů, tolik střelení, vražd a nejrůznějších ukrutností. Kdyby se na to dospělí nedívali, kdyby je to nebavilo, tak by to pravděpodobně komerční televize nevyšílala. Proč by si kazila sledovanost? Potíž je ale v tom, že přesně tohle odpovídá mentalitě dětí v tzv. středním školním věku, zvláště klukovské polovině této populace. Že to je pohádka, vědí tyto děti stejně jako dospělí, ale pro ně je to hra „na muže“, hra na dobrodružství, hra na strach a úzkost, hra na dospělost. Však si povšimněte, prosím – lidé padají mrtví bez umírání a bez bolesti, už se nemusí mávat mečem a křičet „všem nepřátelům hlavy dolů!“, ale stačí vzít automat a nepřátele „postřílet“, rány, které hrdina dostává, by zabily vola, ale on vstane zdravý a jde neohroženě do dalšího vítězného boje. A přitom se na to díváme z bezpečí polstrovaného křesla nebo kanape. Cože to říká Karel Čapek o literatuře tohoto druhu? Že kdyby hrdina, který překoná tisícové nebezpečí, utká se v nerovném boji s bandami bídáků, vykoná spoustu nepravděpodobných činů a nakonec se zamiluje a šťastně ožení s překrásnou dívkou, měl všechno tohle také ještě prožívat, vznikne něco tak strašného, jako psal Dostojevskij nebo Stendhal.

Pro někoho je to odpudivé, pro jiného je to oddychové odpoutání od tvrdé reality denního života, pro dalšího snová identifikace s pohádkovým supermanem. V dospělém, který se na to dívá se zájmem, neřkuli se zalíbením, je něco ze školáka středního věku. A vracet se do dětství přináší zpravidla příjemné pocity. Takže pomoc je, myslím, jen v tom, když se dospělí přestanou na takové pořady dívat, když se jim to zprotiví nebo když už to pro vlastní uspokojení nebudou potřebovat. Pak je naděje, že to nebude bavit ani děti.

Jste svým přesvědčením pacifista? Dají se – alespoň dočasně – některé problémy řešit zbraněmi?

Jsem pacifista. To proto, že válka je strašná věc. Ale jsou chvíle a okolnosti, kdy je prostě nutno sáhnout ke zbraní. Musí se bránit člověk, musí se bránit

rodina, musí se bránit národ. Rozhodně nejsem pacifista do krajnosti. Pud sebezáchovy mi velí, že si nedám vrážet kudlu do zad. A když mi „mravní zákon ve mně“ (jak by řekl velký Immanuel Kant) praví, že nemám ubližovat svému bližnímu, plyne z toho, že nemám ani připustit, aby mu ubližoval někdo třetí. I Mistr Jan Hus nás vyzývá, „abychom dobrých násilím tlačiti nedali“. Neznamená to, že sám půjdu na někoho s kudlou v ruce, ale aspoň se budu snažit, aby ten slabší se nestal „bezbrannou“ obětí.

Důsledný pacifista by se nemohl angažovat ani v ochraně dětí týraných, zanedbávaných a zneužívaných – a na tomto příkladu snad nejlépe vidíme, jak by to bylo nesmyslné. (Viz *Dunovský J., Dytrych Z., Matějček Z.: Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, Grada, Praha, 1995.*)

Jakou roli ve vašem životě hrají sdělovací prostředky?

Jakou roli hrají? Dvojí. Jednak na mne působí, přinášejí mi informace, baví mne – a hrozně mne rozčilují. Nesnáším tu novinářskou honbu ze senzacími, nejrůznější strašení, podezírání, nactiutrhaní, účelové stylizace pravdy, přiživování na neštěstí druhých a v temných barvách vyvedený obraz světa. To mi vadí ještě víc než pohádkově průhledné televizní násilí. Vzpomínám si, jak jsem jednou v televizi chtěl o něčem říct něco dobrého a jak mne pan režisér přesvědčoval, že to dobré se musí „odrazit“ od toho špatného. Já se dal přesvědčit – výsledek ale byl, že všechno to špatné tam zůstalo a na to dobré, co se mělo „odrazit“, už vůbec nedošlo. A v televizi byla nad tím velická spokojenost.

Jednak jsem se sám se sdělovacími prostředky trochu zapletl. To mne ale k tomu vždycky někdo přizval, přitáhl, dokopal, nebo mi to dal příkazem (jako profesor Švejcar, blahé paměti). Film nám pomohl k mnohému dobrému – víc než odborné publikace. Popularizující časopisy jako třeba *Děti a my*, u jejichž zrodu jsem před lety byl, mají po mém soudu velký význam. Ale musím po pravdě říct, že sdělovací prostředky si vás velmi obratně „odchyť“ a velmi vstřícně angažují, ale jen k tomu, co si ony samy (totiž jejich šéfové, režiséři, dramaturgové, redaktoři, reportéři atd.) vymyslí. Když se jim snažíte něco navrhnout vy, ani vám neodpoví. Dlouhá léta jsem se snažil pohnout televizi k vysílání krátkého, leč pravidelného, výchovného a vzdělávacího programu o dětech. Marně. A přece si dodnes myslím, že by to mělo pro národ větší význam než nekonečné seriály hororů nebo manželských propletenců – a že by to mohlo být stejně dramatické a vůbec by to nemuselo mít tu nešťastnou „menší sledovanost“.

Ale ještě jedna příhoda mne napadá a nebylo by mi dobře, kdybych se o ní nezmínil. Když jsem v rozhlase poprvé slyšel svůj hlas, zdál se mi „cizí“. Člověku to zní jinak než normálně. Pak už jsem si ale zvykl. Stalo se jednou, že jsem byl na nějaké konferenci v Brně a se svým přítelem Ing. Brázdilem, velkým „sociálem“, jedeme v hotelu výtahem někam nahoru. Kabina byla plná lidí a muž, který výtah obsluhoval (termín „liftboy“ se na něj nehodí, protože to byl muž postarší a důstojný), tam měl potichu puštěný „dráták“. A já najednou poznávám svůj hlas. Něco vykládám národu. Říkám tedy svému příteli: „Ty, Honzo, já tady mluvím.“ Podívá se na mne udiveně, proč mu takovou novinu právě teď sděluji. Když vidím, že nechápe, dodám k tomu na vysvětlenou: „No jo, ale já se slyším!“ Jeho údiv se samozřejmě ještě prohloubil. Mluví a ještě se slyší – ve výtahu a před tolika lidmi je to opravdu podivuhodně případné sdělení.

Dovedete si možná představit, jak často a jak připepřeně byla tato výtahová historie pak v našich přátelských kruzích přetřásána.

Pro koho se vám nejlépe přednáší? Nebo raději píšete?

Je to dost vyrovnané. Děláním rád obojí. Sám na sobě si uvědomuji, že jsem typ, který „myslí, když mluví“. Některé přednášky mám samozřejmě předem připravené, napsané, zejména ty, kde záleží na terminologii a přesných formulacích. Ale jinak se mi líp přednáší pro laické obecenstvo, kde mohu mluvit spatra podle několika poznámek. Ta přednáška je zčásti herecký výstup a trochu i umělecký výkon, poněvadž ji při tom vlastně tvoříte. Každá je originální. Nedávno jsem měl přednášku pro učitelky mateřských škol. Bylo jich přihlášených tolik, že se musely rozdělit do čtyř skupin. Na stejné téma – ale vyšlo to pokaždé trochu jinak. Dokonce mohu říct, že někdy se mi to více povede a někdy méně povede. S některou jsem více spokojen s jinou méně spokojen. Když jdu na nějakou přednášku, říkám při odchodu své ženě: „Tak mi drž palec, ať moc nekecám.“

Co se týče psaní, nebývá to pro mne nějaká lopotná dřina. F. X. Šalda někde řekl, že styl je člověk sám. Při psaní se do ničeho moc nenutím. Mluvíím i píšu víceméně „tak, jak mi zobák narost“.

Jaké texty se vám nejlépe psaly?

Těžko se mi dělá nějaké pořadí. Napadají mne některé psychologické eseje. (To by asi mohl být literární útvar, který by mi nejlíp vyhovoval.) Například eseje *O odpovědnosti*, nebo *Chvála přátelství* apod. Ostatně z takovýchto esejů

je složena knížka *Co děti nejvíc potřebují*. Nakladatelství totiž povýšilo název jedné kapitoly na titul celé knížky, ale já sám jsem předkládal rukopis ještě pod názvem *Eseje z dětské psychologie*. Dobře se mi psala *Praxe dětského psychologického poradenství*, protože jsem do toho mohl vložit hodně z vlastních zkušeností a nemusel nic vymýšlet.

Někdy člověk něco jen tak načrtne, ani si moc práce s tím nedá, a ono to má větší úspěch než to, co dalo práce hodně a na čem si sám velice zakládá. Tak je tomu například s textem *Po dobrém, nebo po zlém?* nebo s dopisem *Rodičům dětí mentálně postižených*, nebo s letákem *Lehké mozkové dysfunkce (Pokyny rodičům a vychovatelům)*. Monografie o dyslexiích mi také šla dost od ruky. Byla to vlastně moje habilitační práce a vyšla v několika vydáních. Naproti tomu stati, které jsem připravoval pro publikaci v cizině, se mi tak lehce nepsaly. Přece jenom i v těchto věcech jsem člověk „domácí“. Ještě že mám tak hodné žáky, vlastně žákyně, a vynikající překladatele, jako je Jana Christová v Německu.

V našich časopisech po několika řádcích celkem spolehlivě poznám, zdali je to překlad (byť literárně perfektní), či zdali to psal někdo „od nás“. A našim nakladatelstvím vytykám, že chrlí tolik překladové populárně-vědecké literatury. Výmluva, že není dost domácích autorů, je nicotná. Na to, co se nabízí v překladech, by se u nás našlo autorů habaděj – a sedělo by to na naše poměry, naši tradici a naši mentalitu podstatně více.

Jakou máte zkušenost s kritikou?

Celkem dobrou. Recenze dělají zpravidla ti, kdo o to mají zájem, většinou přátelsky a neshazují člověka. Nasetkal jsem se s nějakou vysloveně nepříznivou kritikou. Víte, náš obor není z těch, kde jde o nějakou soutěž a konkurenci. To není politika. Sám obor psychologie je mírumilovný. Vede k určité toleranci a shovívavosti. Nemám pocit, že bychom se nějak moc vytahovali, nehlásáme takové věci, proti kterým se vystupuje radikálně. Snažíme se pomáhat a měnit k dobrému. To nevyvolává averzi. Když chcete měnit silnice nebo územní plán města, je to něco jiného.

Myslíte si že je snazší změnit povahu člověka než územní plán města? Měnit něco k dobrému je většinou spojeno s nutností vynaložit nějaké úsilí, pracovat na sobě a změnit třeba i žebříček hodnot. Jakou s tím máte zkušenost z praxe?

Myslím si, že je snazší změnit územní plán. Kdyby to s lidskou povahou bylo také tak snadné, to bychom na veškerou psychoterapii potřebovali jen pár

inženýrů, a ne takovou spoustu škol a směrů a zasvěceneckých terapeutických bratrstev, jak je tomu nyní. Každý člověk je svým způsobem zcela originální jedinečné dílo přírody. Něco je mu dáno, něco získává a něco k tomu sám vědomě či nevědomě přidává – a tohle všechno žije v čase, roste, vyvíjí se, všelijak se prolíná a spolupůsobí a navíc vstupuje do součinnosti se svým prostředím, které je plné také takovýchto originálních, svébytných, živoucích jednotek. A teď chtějte z tohoto děje jednu určitou jednotku vyjmout a pěkně ji opravit nebo předělat. Oč jednodušší to mají všichni plastičtí a kosmetičtí chirurgové, všechny vizážistky a make-upové umělkyně, jejichž pracovním polem je povrch jedné jediné části lidského těla. Ale jděte pod kůži, jděte hloub, jděte do mozku a hledejte tam myšlení a citění a vůli a fantazii a radost a rozhodnutí a lásku a žárlivost a tisíce odstínů v kvalitě našeho prožívání!

Proto také psychologové ve své terapeutické práci nechtějí hned někoho od základu „změnit“. Snaží se svému klientovi porozumět a vést ho tak, aby i on sám sobě lépe rozuměl – pak teprve může upravovat či opravovat něco nejenom na své fasádě, ale i v hlubších vrstvách své osobnosti.

Jak vznikla Nadace profesora Matějčka? Jaké má cíle a budoucnost?

Nějaké peníze jsem vydělal v zahraničí na své psychologii a řekl si, že mi patří jen zčásti. A tu druhou část nebylo tak těžké zase psychologii trochu vrátit, tj. povzbudit vzdělávání mladé generace v psychologii. Oceněno je (finančně je to spíše symbolické – nikdo na tom nezbohatne) pět nejlepších diplomových prací v daném roce na psychologické katedře Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Pořadí a výši odměny v daných mezích určuje zvláštní komise. A mně dělá radost, když vidím, že prací velmi pěkných a kvalitních je opravdu dost.

Jak se díváte na pokrok ve světě?

Technický a vědecký pokrok vidíme všude kolem sebe. Když za mého dětství letělo letadlo, všichni jsme utíkali ven a dívali se, dívali, dokud nezaletělo za obzor. Já sám jsem měl o letadlech a létání dokonce svou vlastní originální dětskou představu – letadlo nějak vyletí kolmo do ohromné výšky a potom šikmo padá dolů a než spadne, tak doletí tam, kam chce. Čím výš vyletí na začátku, tím dál potom svým šikmým pádem doletí.

Ale nám nejde o techniku, nýbrž o „věci lidské“, abych zde citoval zase J. A. Komenského. Ale i tady si myslím, že k pokroku a zlepšení dochází. Jenomže moc pomalu. Ale přece. Už i z těch ideálů Komenského bylo leccos

uskutečněno. Mravy v naší zemi a nepochybně v celé naší západní kultuře se za tu dobu, co stačím sledovat, přece jen zjemnily. Nedejme se zmást všemi těmi hrůzami, které se pořád dějí (teď na Balkáně, zítra zas někde jinde). Děly se vždycky. Ale na pozadí všeho toho zlého – i té naší české hrubosti, bezohlednosti a závisti (čtěte paměti literátů!) – přece jen vidím více toho dobrého. Jenomže o tom nepíší noviny a neukazuje to televize. Mediální obraz o světě – i o tom našem českém – je hrubě zkreslený. Kdyby tomu tak opravdu bylo, jak se nám předkládá, už dávno bychom se vyvraždili. Copak máme každý z nás rodiče zločince, bratry a sestry zločince, děti zločince, přátele zločince? Když nakonec každý z nás spočítá, kdo z jeho přátel je zločinec a kdo ne, dojdeme k výsledné vysoké převaze nezločinců. A ten, kdo mezi svými přáteli napočítá více zločinců než těch druhých, nutně se musí zamyslet sám nad sebou, na kterou hromádku patří.

Obečně soudím, že na pozadí celkově jemnějších mravů a větší sociální citlivosti, všechno násilí, hrubost, krutost a podobné věci prostě jsou nápadnější, viditelnější, více křičí než dříve. Jen pomyslete, prosím, zdali by ještě před dvaceti lety uvažoval náš parlament, že se mají zakázat tělesné tresty dětem. Že byl tehdy jiný režim, to tady nerozhoduje. V západní Evropě o tom také parlamenty neuvažovaly ještě před třiceti lety.

Jak vypadá z vaší perspektivy komunikace mezi odborníky a těmi, kteří řídili nebo v současnosti řídí naši zemi? Jak jsou podle vás využívány poznatky z odborné praxe ve prospěch našich občanů?

Zrovna nedávno jsem si uvědomil, že za celou dobu mé psychologické kariéry se mi nestalo ani jednou jedinkrát, že by zavolal některý náš vedoucí politik a zeptal se na něco, co je předmětem jeho úvah, rozhodování, jednání apod. a co souvisí s psychologii. Za komunistů to bylo víceméně samozřejmé, ale ani po komunistech to kupodivu není jiné. Politici nic. Opravdu nevím, kdy, kde, koho mají za své psychologické poradce. Já jsem se jím nestal ani v jednom jediném případě. Musím ovšem po pravdě říct, že jsem se jim ani sám moc nenabízel a nevnucoval. (I když se to třeba navenek nezdá, ale já jsem hodně ostýchavý. Diagnostikoval mne tak dnešní profesor Dunovský už před třiceti lety.)

To s novináři a nejrůznějšími redaktory a reportéry je tomu jinak. Ti si člověka vyhmátnou a ptají se i na to, na co nedovedu nebo ani nechci odpovídat. A dobří přátelé mne také někdy zatáhnou na nějaký seminář pro poslance a senátory nebo na diskusi s některým politikem apod., ale že by se to

nějak moc promítlo do společenské praxe, to si zrovna velké iluze nedělám. Jednou jsem byl se skupinou našich psychologů pozván do Lán na Amálku k diskusi s panem prezidentem. Jenomže, jak tomu u psychologů bývá, řeči byly hodně abstraktní a nevím, co dobrého si z toho chudák pan prezident mohl vybrat. A přitom je toho tolik, kde by psychologie mohla pomoci. A když tak poslouchám v televizi řeči některých politiků, způsob, jakým prezentují své názory, postoje, které zastávají, říkám si: „Ach běda, psychologie pláče!“ A to nejen „moje“ psychologie – ta ve mně – ale i chudák věda.

Napadlo vás třeba po revoluci, že byste na to mohl jít z druhé strany? Politicky se angažovat a šířit pak psychologickou osvětu? Že byste se stal trojským koněm, nabitým psychologickou municí a skrytě s ní vjel do politiky?

A víte, že napadlo? To když pan profesor Klener byl ministrem zdravotnictví a chtěl mě udělat náměstkem pro sociální práci. Jenomže mi to vydrželo tak nejvýš půl hodiny. Dost rychle jsem dospěl k závěru, že nejsem patřičně energický a průbojný, abych mohl něco vést a řídit a prosazovat, že moje psychologie by mi v ministerské úředničíně stejně moc nepomohla a že jsem už příliš starý na to, abych se dokázal novým nárokům se ctí přizpůsobit. Tenhle věkový argument byl očividný, a tedy i nejpádnejší. Ten mě tedy zachránil před angažovaností na místě řídicím a společensky důležitým. Jenomže hned vzápětí se obrátil proti mně, když se jednalo o mou profesuru. Vystala totiž otázka, zdali někdo po sedmdesátce si takovouto akademickou hodnost ještě zaslouží. No, nakonec po delších úvahách bylo uznáno, že zaslouží – a tak v této nejvyšší pedagogické hodnosti přednáším dál na fakultě, kde jsem v hodnosti nejnižší, tj. žádné, začal externě vyučovat psychologické vyšetřování dětí už někdy od poloviny let padesátých.

Ellen Keyová v roce 1900 nazvala dvacáté století Věkem dítěte. Myslíte si, že se její proroctví naplnilo? V čem?

Ano, výzva Miss Key na začátku tohoto století přímo volá po tom, abychom ve zpětném pohledu hodnotili. Nebylo asi splněno všechno, co si ona bojovnice za dětská práva představovala. Něco musíme přenechat století příštím. Ale zásadně možno říct (aspoň si to upřímně myslím), že k rozhodnému pokroku došlo. Jednak je už opravdu na světě Mezinárodní úmluva o právech dítěte, jejíž ustanovení jsou nadřazena zákonům jednotlivých signatářských států, jednak, a to hlavně, děti jsou opravdu v popředí veřejného zájmu. Jinde i u nás – nedejme se klamat a zaslepit výstřelky proti tomuto celkovému smě-

řování. I zájem o děti „týrané, zneužívané a zanedbávané“ je paradoxně znamením pokroku. Citlivým ukazatelem zájmu je zajisté komerční reklama. Spočítejte si, prosím, kolikrát se v ní objeví děti, kolikrát děti dospívající, kolikrát rodina atd. Tenhle růžový, idylický obraz nabízený reklamou samozřejmě není realita, ale svědčí o tom, na jaké city se tu hraje – a světe div se, hraje se na city pozitivní! (Vždyť v televizi nic pozitivnějšího než reklamu vlastně ani nevidíme.)

Jak na vás působí společenská nálada před koncem tisíciletí? Vnímáte rok 2000 jako magický, nebo je to pro vás rok jako každý jiný?

Konec tisíciletí mě nijak zvlášť nevzrušuje. Fakticky je to rok jako každý jiný. Kosmicky to nic neznamená. Počítačovní experti mají s těmi nulami sice hlavu zamotanou, ale nevím, proč by se to lidu obecného mělo nějak hlouběji dotýkat. A že by společenská nálada ve světě naznačovala něco nezvyklého, to se mi také nezdá. Proč ostatně by všichni muslimové a budhisti, co jich je na světě, a Křováci na poušti Kalahari nebo australští domorodci měli s námi křesťany sdílet zrovna náš přelom tisíciletí?

Vývoj lidstva postupuje pomalu a není naděje, že jedno datum v kalendáři by mohlo něco urychlit. To jenom nám jednotlivcům, kteří jsme se trefili právě do této časové minivteřiny v nekonečném plynutí času, může připadat povznášející, že budeme žít „ve dvou tisíciletích“. A paní Margaret Rawsonová, o níž jsem se tu dříve zmiňoval a které bylo letos právě sto let, má dokonce naději, že bude žít „ve třech stoletích“. A to už stojí za pořádnou gratulaci!

Kdyby vás potkal kouzelný dědeček a nabídl splnění tří přání, co by to bylo?

Na tuhle otázku mám jeden báječný trik, který mi svěřil jeden z našich pacientů – kluk asi dvanáctiletý. „Test tří přání“ se totiž porůznu objevuje v psychologických dotaznících – objevuje se i v našem. A onen chlapec mi napsal doslova toto: „Nechci ani tři přání, mně stačí jedno. Abych vždycky, když si vzpomenu, měl tři přání!“

Ale když sám v skrytu duše uvažuji nad touto pekelnou otázkou (a uvažovat musím, protože alespoň jednou do týdne čtu, co mi na ni odpovídají děti), docházím k závěru, že všechna možná osobní přání k ničemu nejsou. Nemám právo na něco, co si nezasloužím. A na lidi mně blízké a na jejich trápení myslím stejně každý večer.

Bylo by asi dobré zbavit lidstvo některých nemocí – rakoviny, schizofrenie, AIDS apod. Ale na to za nějaký čas asi stejně přijdeme sami. Takhle máme aspoň pořád velkou stimulaci v zádech a velkou naději před sebou.

A tak mi zbývá už jen to přání nejtíž dosažitelné, totiž, „aby ti, kdo se nenávidí, se nenávidět přestali“. Pak by nemohli dělat etnické čistky ani světové války. Ale copak na tohle stačí nějaký kouzelný dědeček? Naděje není v kouzlech, ale někde docela jinde.

Kdysi prý profesor Masaryk řekl profesoru Krejčímu, že „dnes už se modlí jenom svíčková bába“. Ale neměl pravdu. Je takových víc, asi čím dál víc, mne v to počítaje.

Nechtěl byste tuhle knížku někomu věnovat? Dělá se to – z úcty, lásky, vděčnosti. Na koho vy byste nejspíš pomýšlel?

To víte, že bych na někoho pomýšlel. Svým rodičům, své ženě, svým dětem a vnoučatům už jsem něco věnoval, tohle bych rád věnoval svým kamarádům a přátelům z pardubického gymnázia a vůbec všem přátelům. Velmi silně jsem na ně myslel, když jsem nedávno psal esej nazvaný *Chvála přátelství*. (Dostal jsem totiž výroční cenu Nadace Pangea, které si opravdu hluboce vážím, a pro slavnostní shromáždění jsem si měl připravit nějaký příspěvek. Pak se ale režie změnila, takže na příspěvek nedošlo.) A poněvadž jsem vždycky říkal, že mým nejlepším přítelem je můj bratr a poněvadž na něho víc než na koho jiného teď myslívám, zahrnuji i jeho do tohoto přátelského věnování.

Životní příběh

Teď nakonec se znovu zamýšlím nad svou životní historií. Nevzešlo to jen tak docela z mé vnitřní potřeby, ale inspirovala mne stať Jeromea Brunera o modelech „životního příběhu“. To je totiž jedna z metod, jejíž pomocí se snažíme proniknout hlouběji k poznání příčin některých psychických zvláštností (lépe řečeno „osobitostí“) lidí vyrůstajících od dětství v prostředí citově „ochuzeném“. A u slavného pana Brunera, který je profesorem na newyorské univerzitě a který pracoval dlouho na Harvardu, jsem hledal poučení, protože on teď do hloubky studuje právě to, co lze snad nejlépe nazvat „naše vlastní Já“ (anglicky a odborně Self). Odtud tedy základní inspirace.

Ale je tu ještě jeden, a to prozaičtější, osobní a vzpomínkový podnět. Jel jsem jednou autem s Vladimírem Jandou (to už byl slavným rehabilitačním lékařem a přednostou kliniky) na jakousi konferenci v Lázních Železnice. Uznale jsem se vyjádřil o tom, jak bezvadně jede, vzdor svému tělesnému handicapu (po dětské obrně). „Víš, co bych býval byl, nebýt medicíny?“ podotkl. „Automobilový závodník!“ A já jsem si tenhle jeho výrok častěji připomínal, když jsem poznával, jak lidské „já“ vůbec není jednoduché, jak je kontinuální i diskontinuální zároveň, a že je tedy daleko vděčnějším předmětem krásné literatury než psychologie jakožto vědy.

S vlastní životní historií je potíž především v tom, že – jak praví kdesi dánský náboženský filozof Sören Kierkegaard – život se žije dopředu, avšak vzpomínáme na něj (posuzujeme ho a hodnotíme) odzadu. Je opravdu důležité to, co se nám ve zpětném pohledu důležitým jeví?

Druhá potíž je v tom, že na takovéto věci zpravidla žádný trénink nemáme. Kdopak se nás ptá na náš život? Občas lékař s námi sepisuje anamnézu a šťourá do naší zdravotní minulosti, občas píšeme sami nějakou žádost a příkládáme k ní životopisná data, někdy je třeba popsat svou profesionální dráhu, za dřívějších dob jsme vyplňovali každou chvíli nějaký kádrový dotazník, v němž podstatnou částí byl rodinný původ a postoje k mnoha věcem – ale cítíte zajisté, jak všechno tohle je pouze útržkovité a zlomkovité a jak je to všelijak účelově sestavováno a stylizováno. Vypravujeme však také každou chvíli nejruznější anekdotické historky ze svého života při přátelském posezení, někdy z nás děti vymámí nějakou naši vzpomínku a někdy my se jim snažíme na-

opak některou svou mravoučnou vzpomínku vnutit, vnoučatům jsme ovšem ochotni svěřovat se daleko podrobněji a barvitěji (často nadbytečně) – ale opět cítíte, jak je to pouze na povrchu a daleko od nějakého věrohodného pohledu na spojitost čili kontinuitu celého života.

Jerome Bruner napsal o sobě, že v dětství byl „vodní myš“. To mu bylo jedenáct nebo dvanáct a se svými kamarády si hrál na námořníka. Taková hra se ale v tom věku hraje doopravdy. Však také opravdovou loď měli. Naučil se námořnické uzly, naučil se navigovat v noci podle hvězd, naučil se i loď ze dřeva stavět a naučil se spoustě jiných věcí. To tehdejší jeho „já“ dnes už samozřejmě nežije, ale pořád je hrdý na své uzly, na své navigační dovednosti, na zacházení se sextantem, i když při dnešních technických vymoženostech to není k ničemu. Jen věrně a s vědomím povinnosti platí příspěvky do klubu, kam byl zvolen kdysi za nějaký svůj „rekord v plavbě“. Přitom na shromáždění tohoto klubu nikdy nechodí. „Jak ale spojit to mé tehdejší námořnické ‚já‘ s mým nynějším ‚já‘ člověka, který teď píše tuto stať?“ ptá se. „Nejde to jinak,“ říká, „než když vypravuji svůj příběh.“

Kolikeré „já“ jsem i já takhle prožil – a přežil! Z kolika mých „já“ zbylo také už jen to nostalgické a tvrdošíjné (pro mou ženu těžko pochopitelné) placení příspěvků nejrůznějším spolkům a zájmovým sdružením. Moje dobře konzervovaná lovecká puška zděděná po otci odpočívá ve skříni, ale přesto jsem nedávno dělal nové zkoušky potřebné k držení zbraně. Háček na udici se jen dvakrát třikrát za rok ponoří do vody – a nic se z vody nevynoří. A příspěvky jsou rok od roku vyšší. Pořád jsem hrdý na svou kosu, i když vnuci posekají zahradu strojem za desetinu času, než by to trvalo mně. A kde je moje „já“ cestovatele, sportovce, muže přírody, básníkáře, lingvisty, literárního historika, evangelíka? Občas přejíždím zrakem po hřbetech knih v knihovně, ale nedotýkám se jich. *Quieta non movere*, učili jsme se kdysi v latině. Co s tím budou jednou dělat moje děti? Ale jsou tu i další moje „já“, zdaleka ne tak stará a zvětšelá, a přece i nad nimi se už zavřel čas. Část odborné knihovny už putovala do pražského Dyscentra, jiná část do Sdružení pro pomoc mentálně postiženým a všechno, co sloužilo ke studiu psychické deprivace, je už připraveno k odeslání na pražskou katedru psychologie.

Řekl jsem, že jsem různá svoje „já“ přežil. Ano, zavřel se nad nimi můj životní čas – ale přece ne tak docela. V tom je zřejmě ta jedinečnost lidského života, že všechna ta „já“ dávná i nedávná, více nebo méně ujasněná a ohraničená, pořád spolu souvisejí. Jsou tu – od těch „prvních vzpomínek“ až po

mé „já“ toho, kdo právě teď píše tuto stať. A jak jinak bych mohl tuto jednotu aspoň nějak postihnout, než když budu vyprávět „svůj příběh“?

To jsem znovu citoval Jeromea Brunera. Pro mne je tahle jednota vlastního „já“ v čase pořád víceméně zázrak, nad kterým stojím více s údivem než s odhodláním nějak jej rozpitvávat. Však i panu Brunerovi a jeho společníkům dává pořádně zabrat. Jestliže totiž, říká sám Bruner, začneme skutečně svůj příběh vyprávět či psát, stáváme se snadnou obětí celé knihovny takových příběhů, které naše kultura nabízí. Mohu ji psát, jako že „dospělý odkládá dětské hračky“, nebo že „dospělé já je jen zastřenou verzí dětského já“ a najdu spoustu jiných modelů, o nichž se poučím za jedno odpoledne v univerzitní knihovně. Některé takové modely snad budou „správnější“ než jiné, budou lépe sedět nebo budou znít autentičtěji. Ale žádný nebude zcela „pravdivý“.

A tak ani kterýkoliv konkrétní životní příběh nemůže být zcela pravdivý. Ani ten můj, který jsem v této knížce aspoň v hrubých rysech vyprávěl. Na něco se nutně zapomíná a něco se nevědomě či podvědomě potlačuje, jsou tu podvědomé výmluvy a omluvy, je tu nepochybně mnoho neporozumění, a to nemluvím o nechtěných věcných omylech – laskavý čtenář nechť laskavě promine. Lépe to neumím. A nechť se nezlobí, že jsem nezvolil jiný (třeba lepší) model než právě tento, který jsem mu tady tak vytrvale nabízel. Ostatně, není to docela fair ptát se člověka na něho samotného. Co vám má chudák říct? Ptejte se druhých! (Ale ani pak se celou pravdu stejně nedovíte.)

Tak o co tu vlastně šlo? Ne o vědu ani o historický dokument – pouze o životní příběh. Ba přesněji (abychom se drželi pana Brunera) o jednu z možných verzí určitých vybraných částí životního příběhu jednoho určitého člověka v Čechách ve dvacátém století po Kristu – člověka, který se v té době shodou okolností zabýval a živil dětskou psychologií.

Ptáte se mne, co mě napadá teď na samém konci našeho vyprávění? Ne, žádný nápad už ani nemám – jenom naději. Naději, že se mi konečně uleví. Už půl roku se mi děje to, že najednou, místo abych myslel na pořádnou práci, na výzkum, na dotazníky, na statistiku, na články o psychologii, musím myslet na Kladruby a na Zahrádky, na dědečka, na své hříchy (na ty zvláště neodbytně) a na tisíc nejrůznějších hloupostí. Už půl roku, když usínám a když se probouzím, se mi v hlavě motá z vlastní minulosti všechno možné páte přes deváté, utřídit se to nedá a přitom budoucnost jako by se pod tím nápo-

rem minulosti zcela ztratila. A já bych se chtěl aspoň na chvíli vrátit zase do života současného a, dá-li Pán Bůh, třeba i budoucího. A teď jsem sám moc a moc zvědav, jestli se mi ta moje naděje vyplní. Byl by to pro mne zcela nový psychologický poznatek, k němuž jsem zatím žádnými cestami dospět nemohl. Jen jednou se asi takhle můžeme podívat zpět, abychom té pěnkavce, co byla na začátku, mohli dát svou obyčejně neobyčejnou odpověď.

A v této naději se tedy s vámi, milí čtenáři, loučím.

Váš Zdeněk Matějček
září 1999

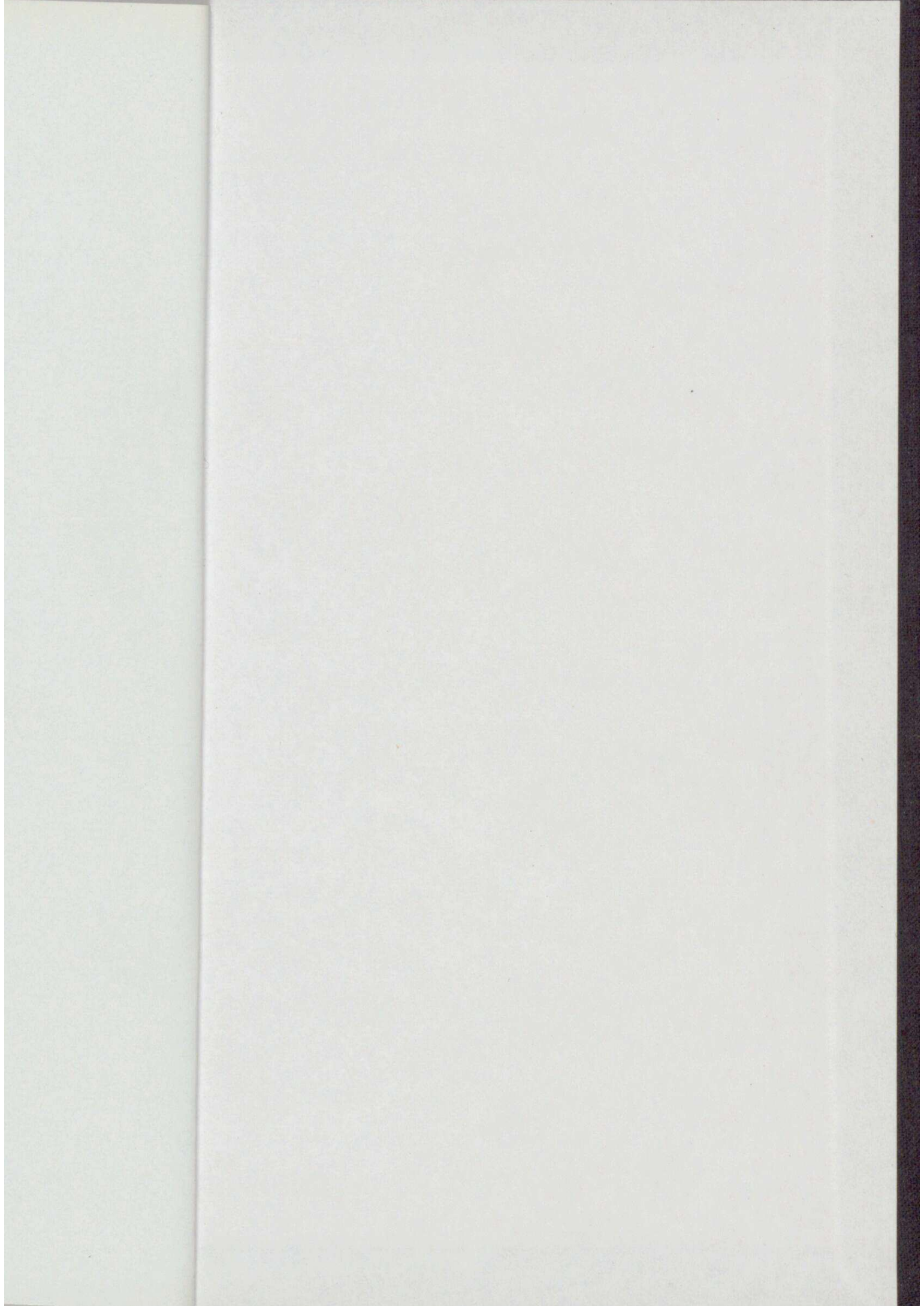
Jan Jandourek / Markéta Elblová

Zdeněk Matějček

Naděje není v kouzlech

Vydalo nakladatelství Portál, s.r.o.,
Klapkova 2, 182 00 Praha 8
jako svou 493. publikaci. Praha 1999.
Návrh obálky Markéta Zindulková
Fotografie na obálce Marta Jedličková
Odpovědná redaktorka Helena Chvátalová
Výtvarný redaktor Vladimír Zindulka
Sazba Anna a Jakub Kubů
Výroba ERMAT Praha, s.r.o.
Tisk Česká typografia a.s., Praha
Vydání první

Zdeněk Matějček

portál

MZK-UK Brno

2610104758

Jan Jandourek (1965) vystudoval teologii a sociologii. Působí jako publicista a je autorem několika knih. V nakladatelství Portál vyšly dvě jeho knihy rozhovory (s Václavem Malým a Tomášem Halíkem) a publikace *Svatí a kacíři světových náboženství*.

Markéta Elblová (1973) vystudovala psychologii a pedagogiku na Filozofické fakultě UK v Praze. V současné době pracuje jako školní psychologka (*školská kmotra*) v Základní škole Londýnská v Praze. Publikuje v odborných časopisech.

Helena Chvátalová (1953) vystudovala historii a archivnictví na Filozofické fakultě UK v Praze. Od roku 1992 pracuje jako novinářka. Je šéfredaktorkou časopisu *Děti a my* a scenáristkou televizního pořadu *Aby Adama nebolo z cyklu Čas pro rodinu* (ČT).

Fotografie z archivu prof. Z. Matějčka
Foto na obálce Marta Jedličková

J. Jandourek / M. Elblová / H. Chvátalová

Zdeněk Matějček

Naděje není v kouzlech

Životopisný rozhovor s dětským psychologem, autorem mnoha knih a článků o výchově a psychologii dítěte

Každý život je svým způsobem obyčejný i neobyčejný. Když se teď na celý život dívám zpět, vynořují se mi z paměti věci obyčejné, které se dějí asi každému, a věci neobyčejné a velice osobní, které zase někoho asi moc zajímat nemohou.

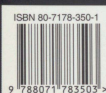
Chci mluvit o životě. A poněvadž jsem dětský psycholog, tak o dětství a o tom, co jsem si z něho odnesl. A o lidech, s nimiž jsem se setkal – o lidech obyčejně neobyčejných. Jestliže někdo v mých slovech zaslechne něco o životě obecně, a tedy i o životě svém vlastním, budu na výsost spokojen.

V knize rozhovory s dětským psychologem prof. PhDr. Zdeněkem Matějčkem, CSc., ožívá plasty celá plejáda postav a postavíček. Nejen jeho nejbližší – rodiče, bratr a prarodiče. Ze vzpomínek se vynořuje i mnoho dalších lidí, kteří provázeli malého chlapce s udivenými očima dětstvím, později studenta gymnaziálními i univerzitními studii a dětského psychologa roky pilné práce.

Rozhovory s prof. Z. Matějčkem jsou především o lidech. Ale také o jiných „věcech“.

A hlavně o pili, práci, touze, lásce a hledání...

Cena 229,- Kč

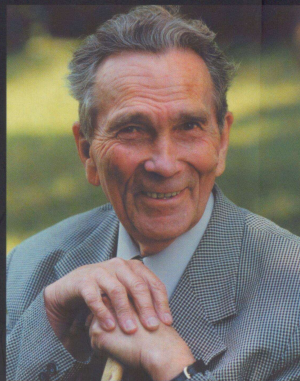
Zdeněk Matějček

portál

J. Jandourek / M. Elblová / H. Chvátalová

Zdeněk Matějček

Naděje není v kouzlech

portál ROZHOVORY

Životopisný rozhovor s dětským psychologem Zdeněkem Matějčkem vyšel nejprve o jeho dětství a mládí v milovaných Kladrubech nad Labem. Pak provází čtenáře studentským prostředím na pardubickém gymnáziu a na Filozofické fakultě UK, prostředím nemocnic a rehabilitačních ústavů, kam Zdeněk Matějčka v mládí zavedlo vrozené postižení dolní končetiny i vážná choroba, ale především prostředím pražského sociodiagnostického ústavu, dětské psychiatrie i Dětské kliniky ILP, kde léta působil. Je příběhem o pili, lásce, o hledání vlastní cesty v práci i v osobním životě, svědectvím o vývoji české dětské psychologie za poslední půlstoletí.

Prof. PhDr. **Zdeněk Matějček, CSc. (1922)**, dětský psycholog, je veřejnosti znám jako autor mnoha článků a knih o výchově a dětské psychologii, např. *Psychická deprivace v dětství* (společně s prof. Josefem Langmeierem), *Co, kdy a jak ve výchově dětí*, *Rodiče a děti*, *Po dobrém, nebo po zlém?*, *Dyslexie – Specifické poruchy čtení*, *Co děti nejvíce potřebují*, *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, i jako účastník mnoha televizních besed a pořadů. Působil v pražském sociodiagnostickém ústavu, na dětské psychiatrii a na Dětské klinice ILP v Praze-Křci. V současné době pracuje na částečný úvazek v Psychiatrickém centru Praha (oddělení pro výzkum rodiny) a v Dětském centru Papeřek pro děti s kombinovaným postižením.